

Türkiye Bankalar Birliği Tarım Sektörü Raporu

Haziran 2023, İstanbul

TSKB DANIŞMANLIK HİZMETLERİ

Önemli Beyan

Bu rapor, Türkiye Bankalar Birliği'nin (TBB) talebi doğrultusunda tarım sektörünün analizi amacıyla hazırlanmıştır. Bu raporda, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.'nin uzman kadrosunca güvenilir olarak kabul edilen kaynaklardan elde edilen veriler kullanılmıştır. Raporda yer alan görüşler ve öngörüler, rapor kapsamında belirtilen ve kullanılan yöntemler ile sektör temsilcileriyle yapılan görüşmelerle üretilen sonuçları yansıtılmakta olup bu verilerin tamlığı ve doğruluğundan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.'nin herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktadır.

Raporda yer verilen değerlendirme, görüş, düşünce ve öngörüler, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. nezdinde açık ya da gizli bir garanti ve beklenti oluşturmaz. Diğer bir ifadeyle; bu raporda yer alan tüm bilgi ve verileri kullanma ve uygulama sorumluluğu, doğrudan veya dolaylı olarak, bu rapora dayanarak yatırım kararı veren ya da finansman sağlayan kişilere aittir ve ortaya çıkan sonuçtan dolayı üçüncü kişilerin doğrudan ya da dolaylı olarak zarara uğramaları durumunda Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. hiçbir şekilde sorumlu tutulamaz.

İşbu çalışmada yer alan sektörel analiz, tahmin, ileriye yönelik pazar büyüklüğü ya da sektördeki oyuncuların durumu vb. varsayımların sonucu olarak ortaya koyulan değerlendirmeler, çalışmaya konu zaman zarfı özelinde global ya da yerel makroekonomik gelişmelerin sonucunda sistematik veya sistematik olmayan risk unsurları taşımakta olup, kamu otoriteleri bağlamında alınabilecek karar ve uygulama değişikliği özelinde de olası sapmalara ve farklılıklara açıktır. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş., bu tahminlere ulaşamaması ya da rapordaki bilgilerin tam ve doğru olmamasından sorumlu tutulamaz.

©2023 Bu raporun tüm hakları saklıdır.

01 | Giriş

- I. Kısaltmalar

02 | Yönetici Özeti

03 | Küresel Tarım Sektörü

- I. Genel Bakış
- II. Temel Göstergeler
- III. Üretim ve Büyüme
- IV. Dış Ticaret
- V. Fiyat Gelişimleri
- VI. Genel Değerlendirme

04 | Türkiye Tarım Sektörü

- I. Tarım Sektörü GSYH Payı
- II. Önemli Göstergeler
- III. Bitkisel Üretim ve Büyüme
- IV. Tarım Ürünleri Satış ve Pazarlama
- V. Fiyat Gelişimi
- VI. Dış Ticaret
- VII. Tarımsal Girdi Piyasaları
- VIII. Finansman Yapısı
- IX. Teşvik ve Destekler

05 | Sürdürülebilir Tarım

- I. Sürdürülebilir Tarım
- II. Sürdürülebilir Tarımın SKA'lar İle İlişkisi
- III. Sürdürülebilir Tarım Politikaları
- IV. Tarladan Çatala Uygulaması
- V. Su
- VI. Toprak
- VII. Sürdürülebilir Tarım Uygulamaları

06 | Trendler ve Beklentiler

07 | Sonuç

01

Giriş

Kısaltmalar

Kısaltma	Açılımı	Kısaltma	Açılımı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	MWh	Megavat Saat
a.d.	Anlamlı Değil	NPK	Azot (N), Fosfor (P) Ve Potasyum (K)
A.Ş.	Anonim Şirket	OECD	Organisation For Economic Co-operation And Development
AB	Avrupa Birliği	Ort.	Ortalama
AYM	Avrupa Yeşil Mutabakatı	SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
BDDK	Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu	SKD	Sınırdaki Karbon Düzenlemeleri
BES	Biyokütle Enerji Santrali	STK	Sivill Toplum Kuruluşu
CAN	Kalsiyum Amonyum Nitrat	TARSİM	Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi A.Ş.
COVID-19	Yeni Koronavirüs Hastalığı	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
D.T.Ü.	Doğrudan Tarım Ürünleri	TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Daa	Dekar	TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
DAP	Diamonyum Fosfat	TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
DSİ	Devlet Su İşleri	TOBB	Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği
EBRD	European Bank For Reconstruction And Development	TOK	Toprak Organik Karbonu
EPDK	Enerji Piyasaları Denetleme Kurulu	TSKB	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
EPIAŞ	Enerji Piyasaları İşletme A.Ş.	TSP	Triple Süperfosfat
FAO	Food And Agriculture Organization	TSE	Türkiye Standartları Enstitüsü
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla	TTKK	Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu	TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel Ve Teknik Araştırma Kurumu
ha	Hektar	TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
IPARD	Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı	ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi
ITC	Uluslararası Ticaret Merkezi	WWF	World Wild Forum
KDV	Katma Değer Vergisi	YBBO	Yıllık Bileşik Büyüme Oranı
kg	Kilogram	v.y	Veri Yok
Mt	Metrik Ton	\$	ABD Doları

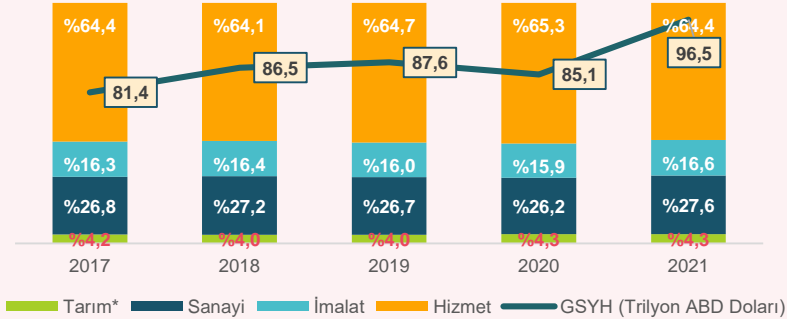

02

Yönetici Özeti

Yönetici Özeti – Küresel Tarım Sektörü

Küresel GSYH Sektörel Dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

**Tarım Sektörü
2021 GSYH
Payı: %4,3**

- Yıllar itibarıyla küresel GSYH'nin sektörel dağılımı önemli boyutta değişiklik göstermemiş olup, en çok katkısı hizmet sektörünün sağladığı görülmektedir.
- Küresel GSYH içerisinde incelenen dönemde %4,0-%4,3 bandındaki payını koruyan tarım sektörünün küresel ekonomik büyümeyle korele hareket ettiği izlenmektedir.

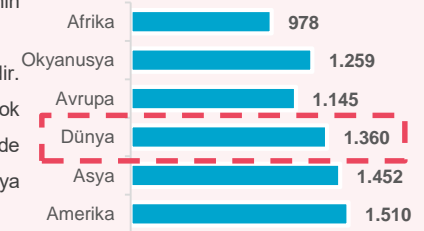
Küresel Tarımsal Üretim Miktarı* (2020)
9.345 Milyon Ton

Birim alan başına tarımsal üretim verimi dünya ortalaması 1.360 ton/hektar'dır.

- Küresel tarımsal üretim miktarı 2010-2020 yılları arasında bileşik bazda %2 artış göstermiştir. Üretilen tarım ürünlerinin %32'si ana besin kaynağı olan tahıllardan oluşmaktadır.
- Asya bölgesi küresel üretimin %50'sini gerçekleştirmektedir. Küresel tarımsal verimde Amerika birim alan başına en çok tarım ürünü üreten bölge olmuştur. Türkiye, Asya bölgesinde sınıflandırılmış ve 1.400 ton/hektar verim ile dünya ortalamasının biraz üstündedir.

Küresel Tarımsal Verim (2020, Ton/Hektar)

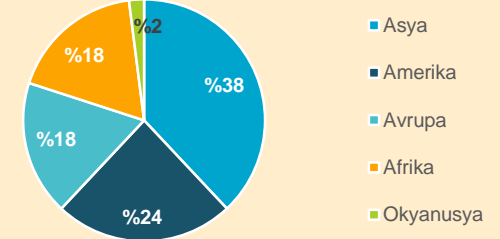

Yönetici Özeti – Küresel Tarım Sektörü – Tarımsal Girdiler (1/2)

Tarım Alanları

- 2000 - 2020 yılları arasında küresel tarımsal alan büyüklüğünün önemli ölçüde değişmediği görülmektedir, küresel arazilerin %33'ü tarım alanı %67'si kalıcı çayır ve meralardan oluşmaktadır. Yıllar itibarıyla hayvancılık için kullanılan kalıcı çayır ve meraların da tarımsal faaliyetlerde kullanıldığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte tarım alanlarının büyüklüğü sabit seyrederken gelişen teknoloji seviyesiyle beraber tarımsal üretim miktarının arttığı bilinmektedir.
- Küresel tarım alanlarının 2020 yılında %38'i Asya, %24'ü Amerika, %18'i Avrupa, %18'i Afrika ve %2'si Okyanusya bölgesindedir. Asya bölgesinde daha fazla tarım alanı varken, tarım alanı payında 2. olan Amerika bölgesine göre tarımsal üretim verimi düşüktür. Amerika bölgesinde makineleşme, yoğun gübre ve kimyasal ilaç kullanımı verimin yüksek gerçekleşmesinde etkilidir.

Tarım Alanlarının Bölgesel Dağılımı (2020)

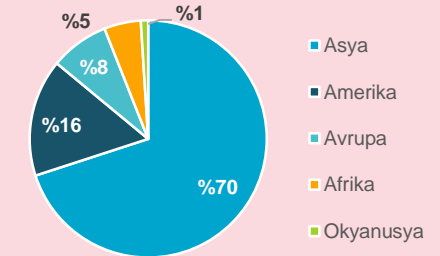

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Sulama Yapılan Tarım Alanları

- Yıllar itibarıyla sulama yapılan tarım alanları büyüklüğü yıllık bileşik bazda %1 artış göstermiş olup, 2020 yılında sulama yapılan tarım alanlarının %70'i Asya, %16'sı Amerika, %8'i Avrupa, %5'i Afrika ve geri kalanı Okyanusya bölgesindedir.
- 2020 yılında dünyada sulama yapılan tarım alanlarının payı %7,3'tür. Asya bölgesi verimi artırmak için ve üretilen su yoğun ürünlerden dolayı dünya ortalamasının neredeyse 2 katı kadar sulama yapmaktadır. Bölgede sulama yapılan tarım alanlarının payı %14,7'dir. Diğer bölgelerde sulama yapılan tarım alanı payı dünya ortalaması altındadır.

Sulama Yapılan Tarım Alanları Bölgesel Dağılımı (2020)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

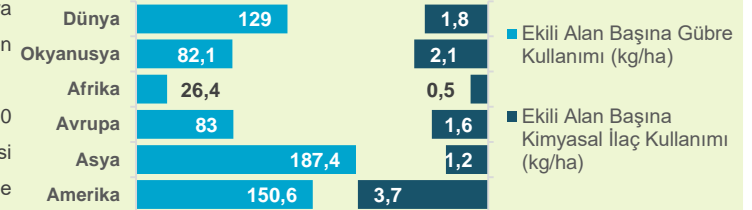

Yönetici Özeti – Küresel Tarım Sektörü – Tarımsal Girdiler (2/2)

Gübre ve Kimyasal İlaç

- Küresel gübre kullanımı 2000-2020 yılları arasında yıllık bileşik bazda %2 artış göstermiş olup, 2020 yılında kullanılan gübrenin %55'i Asya, %27'si Amerika, %12'si Avrupa, %4'ü Afrika ve geri kalan %2'si Okyanusya bölgesinde kullanılmıştır. Kullanılan gübre çeşitleri bölgeden bölgeye değişiklik göstermekte olup, en çok nitrojen içerikli gübreler tercih edilmektedir. Ekili alan başına gübre kullanımında Asya bölgesi öne çıkmaktadır.
- Küresel kimyasal ilaç kullanımı 2000-2020 yılları arasında yıllık bileşik bazda %1,3 artış göstermiş olup, 2020 yılında Amerika toplam tüketimin %51'ini, Asya %25'ini, Avrupa %18'ini, Afrika %4'ünü ve Okyanusya bölgesi %3'ünü oluşturmaktadır. Ekili alan başına kimyasal ilaç kullanımında Amerika bölgesi öne çıkmaktadır. Bölgede tarımsal üretimde verimi arttırmak için kimyasal ilaç ve gübre kullanımı yoğunudur.

Ekili Alan Başına Gübre ve Kimyasal İlaç Kullanımı (2020, kg/ha)

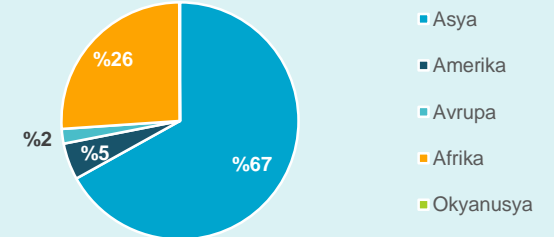

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Tarımsal İstihdam

- Tarım sektöründe çalışan kişi sayısı 2000-2021 yılları arasında azalmış olup; 2000 yılında küresel istihdamın %40'ı tarım sektöründe çalışırken, 2021 yılında bu oran %26,6'dır. Bununla birlikte tarım sektörünün emek yoğun bir sektör olmasına bağlı olarak istihdamda önemli bir paya sahip olmasına rağmen GSYH payı düşüktür ve 2021 yılı itibarıyla %4,3'tür.
- Emek yoğun ve teknoloji seviyesi düşük olan sektör, Afrika bölgesindeki az gelişmiş ülkelerde istihdamdan daha çok pay almaktadır. Bölgesel olarak en yüksek tarım istihdamı payı %48 ile Afrika bölgesindedir. En düşük olduğu bölge ise %5 ile Avrupa bölgesidir. Gelişmiş ülkelerde tarımsal istihdamın payının dünya ortalaması altında olduğu ve teknolojik ilerleme seviyesi düşük bölgelerde ise tarımsal istihdamın payının dünya ortalamasının neredeyse iki katı olduğu görülmektedir.

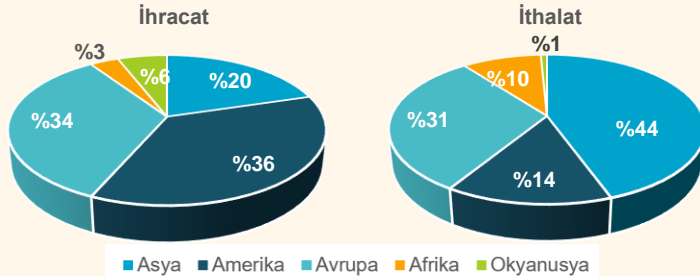
Tarımsal İstihdamın Bölgesel Dağılımı (2021)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Yönetici Özeti – Küresel Tarım Sektörü – Dış Ticaret

Bölgelere Göre Tarımsal Ürünlerin İhracat ve İthalat Miktarı Dağılımı (2021)

İhracat Değeri İlk 10 Ürün	
2021	Payı (%)
Soya Fasulyesi	%4,3
Buğday	%3,1
Mısır	%2,9
Palmiye Yağı	%2,8
Pirinç	%2,6
Pamuk	%1,0
Şeker Kamışı	%0,8
Muz	%0,7
Domates	%0,6
Arpa	%0,6
Diğer	%80,7
Toplam	%100

İhracatını
Yapan İlk 3
Ülke Payı
>%75

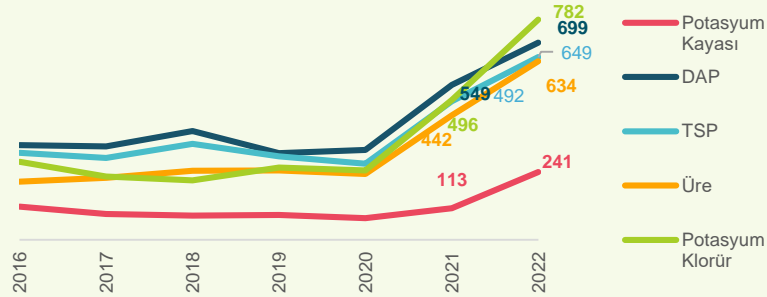
İthalat Değeri İlk 10 Ürün	
2021	Payı (%)
Soya Fasulyesi	%4,9
Buğday	%3,4
Mısır	%3,2
Palmiye Yağı	%2,9
Pirinç	%2,7
Pamuk	%1,0
Şeker Kamışı	%0,9
Muz	%0,8
Arpa	%0,7
Kakao Çekirdeği	%0,6
Diğer	%78,9
Toplam	%100

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2010-2021 yılları arasında küresel tarımsal ürünler dış ticaret miktarlarındaki değişim üretim miktarına bağlı olarak artış göstermiştir. Tarım ürünleri ihracatı yıllık bileşik bazda %3,25, ithalatı %3,33 artmıştır.
- 2021 yılında Amerika ve Avrupa bölgeleri tarımsal ürünlerin %70'ini ihraç etmiştir. Avrupa bölgesi küresel tarımsal üretimden %11,4 pay almasına rağmen küresel tarımsal ürün ihracatından %34 pay almaktadır.
- Asya bölgesi dünyadaki en kalabalık nüfusa sahip bölge olmasından dolayı yoğun bir şekilde tarım ürünleri ithal edilmekte ve toplam ithalatın %44'ü Asya bölgesine gerçekleşmektedir. Amerika bölgesinde ise yüksek verimliliğin etkisiyle ihracat miktarının ithalat miktarından fazla olduğu değerlendirilmektedir.
- Küresel tarımsal ürünler ihracat ve ithalat değeri yılları itibarıyla miktarsal artışların üzerinde bir artış göstermiştir. Söz konusu durumda gıda enflasyonu ve üretici fiyat endeksi artışlarının etkili olduğu düşünülmektedir.
- Küresel tarımsal ürünler ihracatında ve ithalatında ilk 10 ürün toplam değerini yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır. Sırasıyla soya fasulyesi, buğday ve mısır ürünleri ihracat ve ithalat değeri en büyük olan tarımsal ürünlerdir.
- Soya fasulyesi, palmiye yağı, şeker kamışı gibi belli coğrafi bölgelerde yetiştirilebilen ürünler konsantre bir pazara sahip olup, ihracatında ilk 3 ülkenin payı %75'in üzerindedir. Bu ürünlerin fiyatları yoğun olarak yetiştirildikleri bölgelerdeki gelişmelerden etkilenmektedir.
- Küresel tarımsal ürünler ithalatında soya fasulyesi, buğday, mısır, pirinç, şeker kamışı gibi başlıca ürünlerde Çin ilk 3 ithalatçı arasındadır. Kalabalık nüfusun tüketimi ve yoğun sanayi faaliyetleri için yoğun bir şekilde tarım ürünleri ithalatı yapılmaktadır.

Yönetici Özeti – Küresel Tarım Sektörü – Fiyat Gelişmeleri

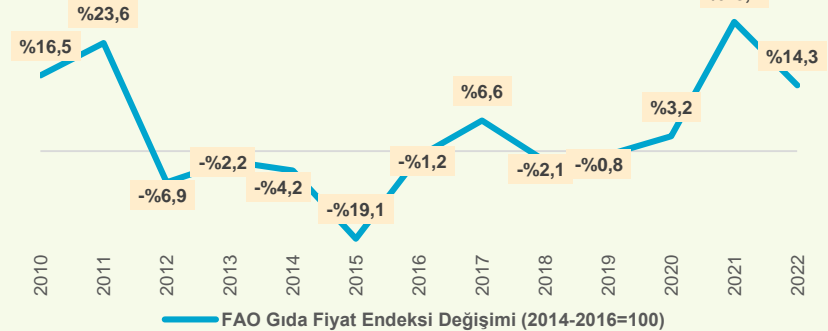
Küresel Gübre Fiyatları Gelişimi (\$/mt)

Kaynak: Dünya Bankası, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Tarımsal girdiler içerisinde olan gübre, toprağın organik madde açısından zenginleşmesini sağlamak ve böylece verimliliği artırmak için kullanılmaktadır. Gübrenin üretiminde kullanılan amonyakın tamamına yakını doğalgazdan oluşmaktadır. Bu nedenle gübre fiyatları doğalgaz fiyatlarındaki değişimlerden etkilenmektedir. Küresel gübre fiyatları 2020 yılından itibaren artış trendine girmiştir. Sonrasında oluşan küresel enflasyon ortamı ve gübre pazarında önemli yeri olan Rusya ve Ukrayna arasındaki gerilimin başlamasıyla doğalgaz fiyatları artmış olup bu artış gübre fiyatlarına da yansımıştır. 2023 yılının ilk aylarında tarımda önemli bir girdi olan gübre fiyatlarında gerileme olduğu gözlemlenmekte olup yıl içerisinde de gerilemenin devam etmesi beklenmektedir.

FAO Gıda Fiyat Endeksi Değişimi (%)

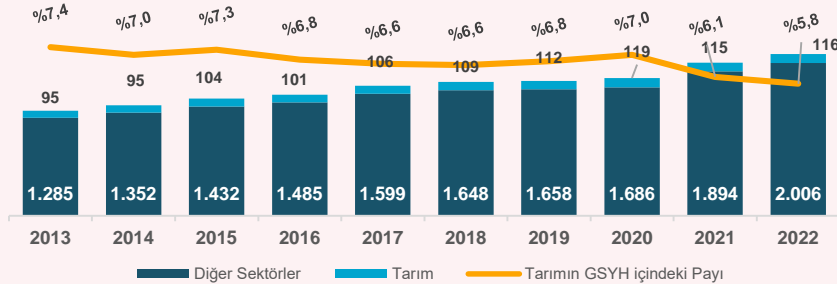

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Tarım ürünleri fiyatları; iklim koşulları ve üretim miktarı yanı sıra lojistik maliyeti, gübre fiyatları ve doğalgaz fiyatlarındaki değişimlere duyarlılık göstermektedir. Gıda ürünlerinin temel girdisi olan tarım ürünlerindeki gelişmeler gıda fiyatlarına doğrudan yansımaktadır. 2020 yılında COVID-19 salgını ile başlayan tedarik zinciri sorunları, üretim maliyetlerinde artışa neden olmuş, Rusya-Ukrayna gerilimi ile gelen belirsizliklerden ve artan enerji maliyetlerinden ise gerek girdi fiyatları etkilenmiş gerek ürün fiyatlarında ciddi artışlar yaşanmıştır. 2023 yılından itibaren emtia ve gübre fiyatlarındaki azalış beklentisinin küreselde ürün fiyatlarında artış hızının yavaşlamasında etkili olması beklenmektedir..

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü

Türkiye Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Gelişimi
(milyar TL, %)

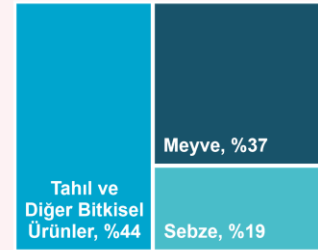

Tarım Sektörü 2022
GSYH Payı %5,8

- Yıllar itibarıyla Türkiye GSYH'nin sektörel dağılımı sınırlı değişiklikler göstermiş olup, en çok katkının hizmet sektöründen olduğu görülmektedir.
- Tarım sektörünün Türkiye GSYH'deki payı yıllar itibarıyla çoğunlukla gerileme trendinde olup, 2022 yılında tarım sektörü Türkiye GSYH'sinin %5,8'ini oluşturmaktadır. Türkiye bu tarım GSYH oranı ile dünya ortalamasının üzerinde olup orta - yüksek gelir grubu ortalamasına yakınsamakla beraber dünyada 8. büyük tarımsal GSYH'ye sahiptir.

Türkiye Tarımsal Üretim Değeri (2021)
306 Milyar TL

Ürün Grubuna Göre Dağılım

Bölgelere Göre Dağılım

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

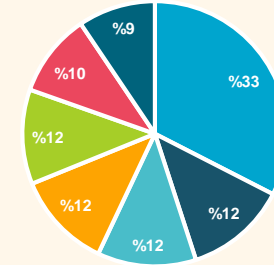
- 2021 yılında Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin toplam üretim değerinden aldığı pay %44 olurken aynı dönemde meyvelerin toplam değerden aldığı pay %37 olmuştur. Sebze ve meyve bitkisel üretim değerinin %19'unu oluşturmaktadır.
- 2021 yılı verileri detaylandırıldığında üretim değerleri içinde buğday %11 pay ile birinci olurken buğdayı %7 ile domates, %6 ile pamuk, %5 ile fındık izlemektedir. Sebze ve meyve birim fiyatlarının tahıla göre yüksek olması üretim değerinden aldıkları payı yükseltmektedir. Bitkisel üretim değerindeki artışlar yıllık enflasyon oranları ile karşılaştırıldığında; 2017 yılından itibaren büyüme oranının enflasyon oranının üzerinde gerçekleştiği izlenmektedir.

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Tarımsal Girdiler (1/4)

Tarım Alanları

- 2017 - 2022 yılları arasında tarım alanlarında %0,4 oranında yıllık bileşik büyüme ile cüzi seviyede bir büyüme gözlenmekle beraber Dünya büyüme trendleri ile paralel seyretmektedir. Aynı dönemde tarım arazileri toplam ülke yüzölçümünün %30'una tekabül etmektedir.
- 2022 yılında tarım alanlarının yaklaşık %70'inin tahıl ve yem bitkilerine ayrıldığı görülürken nadasa bırakılan arazilerin toplamdan %3 pay aldığı görülmektedir.
- İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde ağırlıklı olarak tahıl ekimi yapıldığı görülürken özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinde meyve ve sebze ekiminin yoğun olduğu izlenmektedir.
- 1961 yılından beri devam eden arazi toplulaştırma çalışmaları son 5 yılda hız kazanmış olup 2021 yılında 1,3 milyon dekarlık alan, 1961 yılından beri ise toplam 6 milyon dekarlık alan toplulaştırma ihalelerine konu olmuştur.

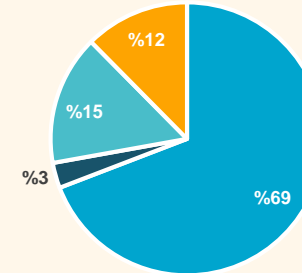
Bölgelere Göre Dağılım (2022, %)

- İç Anadolu Bölgesi
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi
- Ege Bölgesi
- Karadeniz Bölgesi
- Doğu Anadolu Bölgesi
- Marmara Bölgesi
- Akdeniz Bölgesi

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Ürünlere Göre Dağılım (2022,%)

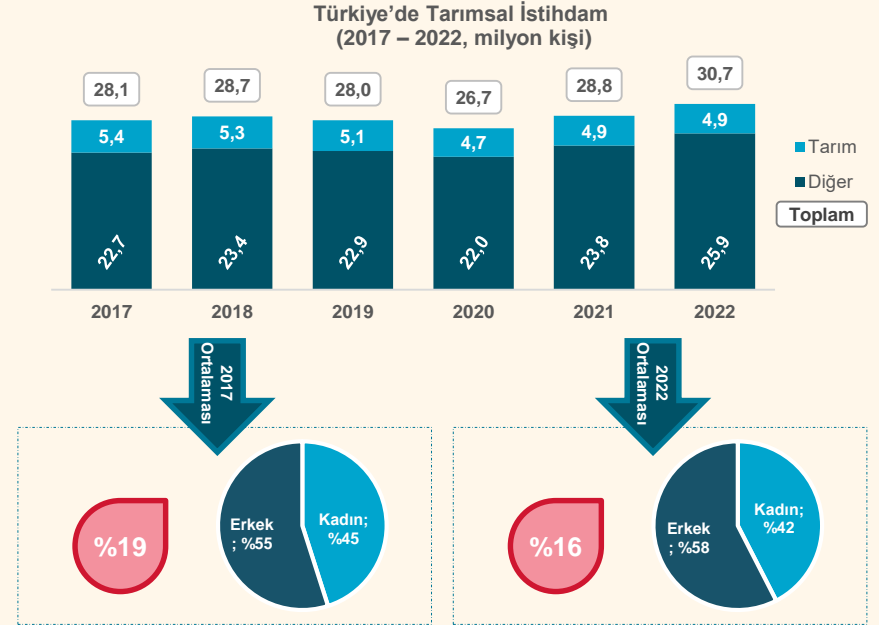

- Tahıl
- Sebze
- Meyve
- Nadas

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Tarımsal Girdiler (2/4)

İstihdam

- Hububat, pamuk, mısır gibi ürünlerin işletme başına ekim alanlarının düşük olması, yüksek kapasiteli makine kullanımına imkan sağlamamaktadır. Bu bağlamda hasat ve harman makine grubunun kullanımı ve yaygınlaşması sınırlı kalmakta ve hasatta hala insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır.
- Meyve ve sebze üretiminde ekimde makine kullanımı yaygınlaşsa bile toplama ve hasatta insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, yıllar içinde çeşitli nedenlerle dalgalanma görülse bile gerek çiftçi, gerekse mevsimlik işçi olarak tarımsal nüfus hacmini korumaktadır. Fakat tarımsal istihdamın toplam istihdam içerisindeki payı yıllar itibarıyla gerilemektedir.
- 2022 yılında tarımsal istihdamın yaş ve cinsiyet dağılımı incelendiğinde tarımsal istihdamın ağırlıklı olarak 45 yaş üzerinde olduğu ve 2014 yılı ile karşılaştırıldığında tarımda hem toplam istihdamın hem de kadın istihdamının gerilediği görülmektedir. 45 yaş altı tarımsal istihdamın %23 gerilediği, fakat 45 yaş üstü tarımsal istihdamın 2014 yılı ile paralel seyrettiği görülmektedir.

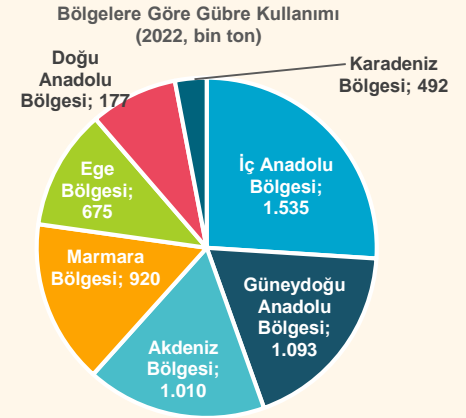

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Tarımsal Girdiler (3/4)

Gübre

- Dünya kimyasal gübre tüketimi incelendiğinde dekar başına 12,9 kg gübre kullanıldığı izlenmektedir. 2022 yılı gübre tüketim verileri ekilen alan verileri ile beraber değerlendirildiğinde Türkiye’de dekar başına ortalama 28,3 kg gübre kullanıldığı hesaplanmaktadır. Türkiye bu kullanım miktarı ile Dünya ortalamasından ayrılmaktadır. Bölgelere göre karşılaştırma yapıldığında ise yıl içi ürün değişikliği ve hasat sayısının yüksek olduğu Akdeniz Bölgesi’nde gübre kullanımının dekar başına 48 kg, Marmara Bölgesinde ise dekar başına 39 kg ile ülke ortalamasının hayli üzerinde olduğu görülmektedir. Toprak tuzluluk oranının yüksek olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde de dekar başına gübre tüketiminin 39 kg seviyelerine ulaştığı hesaplanmaktadır. En düşük gübre tüketiminin dekar başına 7 kg ile Doğu Anadolu Bölgesi’nde yapıldığı izlenmektedir.
- Yine 2022 verileri iller bazında karşılaştırıldığında en yoğun gübre kullanımının 71 kg/daa ile Adana ve 69 kg/daa ile Hatay’da yapıldığı izlenirken en düşük kullanımın 16 kg ile Ankara’da olduğu hesaplanmaktadır. İl ve bölge bazında değerlendirildiğinde meyve ve sebze üretiminin yoğun olduğu il ve bölgelerde gübre tüketiminin arttığı gözlenmektedir.
- Doğalgaz fiyatlarında COVID – 19 ve Ukrayna – Rusya geriliminin etkileriyle yaşanan ani artışlar gübre fiyatlarına da yansımıştır. Türkiye’de alan başına düşen gübre kullanımının daha yüksek olmasına bağlı olarak çiftçilerin gübre fiyatlarındaki artıştan da ortalamada daha fazla etkilendiği izlenmektedir.
- Global gübre fiyatlarındaki değişimler ile Türkiye tarım girdi fiyat endeksi gübre alt kalemindeki hareketler karşılaştırıldığında 2021 yılında paralel seyrettiği, 2022 yılında ise Türkiye endeks hareketliliğinin Dünya trendlerinden ayrıştığı izlenmektedir.

Gübre Fiyatları (\$/mt)			
Yıllık Ortalama	2020	2021	2022
DAP	312	601	772
Fosfat Kayası	76	123	266
Potasyum Klorür	218	210	520
TSP	265	538	716
Üre Gübresi	229	438	700

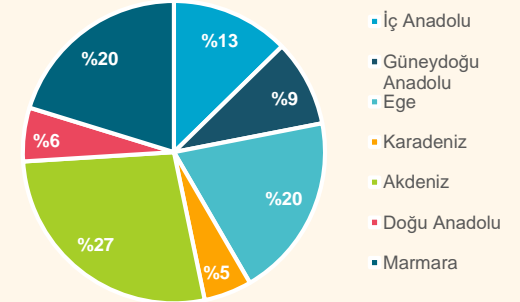
Kaynak: Dünya Bankası, TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Tarımsal Girdiler (4/4)

Tarımsal İlaç

- Tarımsal ilaç kullanımı ekim sonrasında iklim koşulları ve ürün tiplerine göre şekillenmekte olup tohum ve gübre tüketim trendlerinden bağımsız şekillenmektedir.
- Nadas alanları hariç tarım arazi büyüklüğü ile hesaplandığında Türkiye'de 2022 yılında dekar başına 0,27 kg tarım ilacı kullanıldığı izlenmekte olup 0,18 kg/daa olan Dünya ortalamasının üzerinde bir kullanım yapıldığı görülmektedir.

Türkiye Tarımsal İlaç Kullanımı (2022)

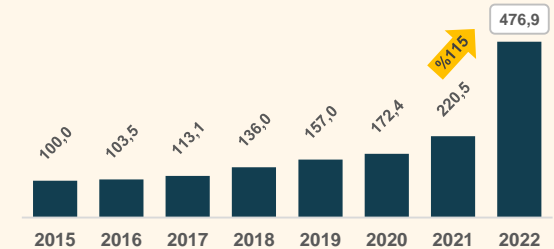

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi

- TÜİK tarafından açıklanan tarımsal girdi fiyat endeksinin COVID-19 salgınının etkisiyle tedarik zincirlerinin bozulması, uluslararası ticaret ve lojistiğin sekteye uğraması çoğunluğu ithal olan girdilere ulaşımı baskılamış ve fiyatlardaki yukarı yönlü harekete neden olmuştur.
- 2022 yılına gelindiğinde ise Rusya - Ukrayna geriliminin doğalgaz fiyatlarında yarattığı dramatik yükseliş, tarımsal girdilerde en yüksek payı alan gübrenin de fiyatlarını yukarı çekmiştir.

Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi Gelişimi (2015=100, ort.)

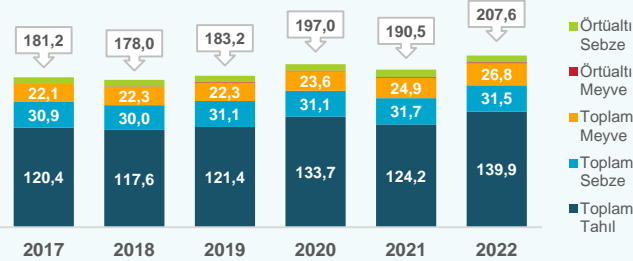

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Bitkisel Üretim (1/3)

Bitkisel Üretim

Türkiye Bitkisel Üretim Gelişimi (2017 – 2022, milyon ton)

- Türkiye'nin mevsimsel koşulları sayesinde ürün adaptasyonu yüksek olup buna bağlı olarak çok çeşitli ürün yetiştirebilme imkanı bulunmaktadır.
- 2020 yılında Dünya genelinde sebze ve meyve üretimi ortalama %22 pay alırken Türkiye'de bu oran ortalama %30'lar seviyesindedir. 2022 yılı itibarıyla bu oranın %33 seviyelerine ulaştığı görülmektedir.
- Toplam bitkisel üretim incelendiğinde temel gıda ürünlerine hammadde oluşturan ve aynı zamanda yem sanayisine ve hayvancılığa girdi sağlayan tahıl ürünlerinin en yoğun üretim hacmine sahip olduğu görülmektedir.

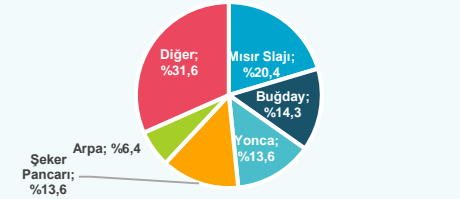
Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Toplam alanın ortalama %79'u tahıl, kuru baklagiller, yağlı tohumlar, yumru kökler ve tekstil bitkileri toplamına ayrılırken bu alandan üretimin ortalama %52'si gerçekleştirilmiştir.
- Buğday haricindeki tahıl ürünlerinin ortalama %83'ünün kanatlı, büyükbaş ya da küçükbaş hayvan yemi üretiminde kullanıldığı hesaplanmaktadır. 2021 yılı üretim değeri verileri dikkate alındığında tahıl ürünlerinin kg başına yaklaşık 1,1 TL üretim değerine sahip olduğu hesaplanmakta olup ilerleyen yıllarda tahıl üretiminin iç tüketimi karşılayıp ihracat oranının yükselmesi ile bu değerin yükseltilebileceği düşünülmektedir.

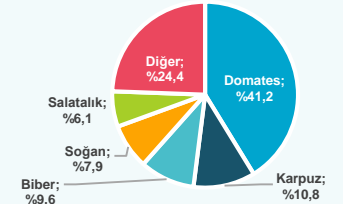
- Üretimde ilk 5 ürünün toplam sebze üretiminin %76'sını oluşturduğu, dolayısıyla ürün konsantrasyonunun hayli yüksek olduğu görülmektedir. Domates, toplam sebze üretiminin %41'ini oluşturduğu hesaplanmakta olup Türkiye'de en yüksek üretime sahiptir. 2021 yılı üretim değeri verileri dikkate alındığında sebze ürünlerinin kg başına yaklaşık 1,9 TL üretim değerine sahip olduğu hesaplanmaktadır.

- İklim avantajları sayesinde üretiminde Türkiye'nin lider olduğu Kayısı, Fındık, Antep fıstığı ve üzüm, zeytin, turuncgiller gibi yüksek fiyatlı ve dış ticaret hacmi yüksek olan meyvelerin üreticiler tarafından daha fazla tercih edilmesi paralelinde yıllar itibarıyla meyve bahçelerinin yaygınlaştığı görülmekte olup 2021 yılı üretim değeri verileri dikkate alındığında meyve ürünlerinin kg başına 4,5 TL ile en yüksek üretim değerine sahip olduğu görülmektedir.

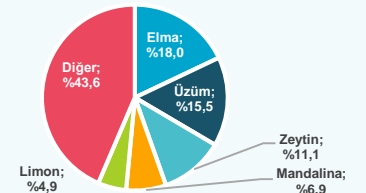
Türkiye'de Ürün Bazında Tahıl Üretimi (2022, %)

Türkiye'de Ürün Bazında Sebze Üretimi (2022, %)

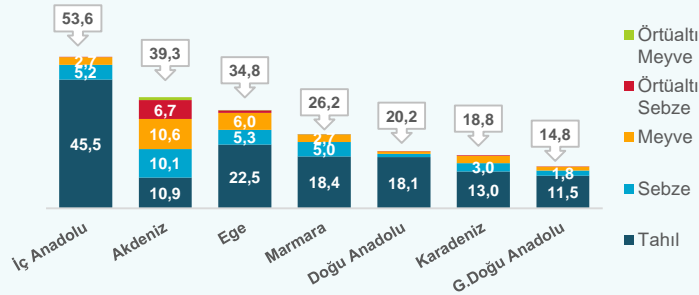
Türkiye'de Ürün Bazında Meyve Üretimi (2022, %)

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Bitkisel Üretim (2/3)

Bitkisel Üretim

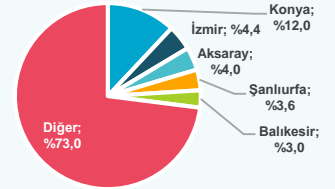
Türkiye Bölgelere Göre Bitkisel Üretimi (2022, milyon ton)

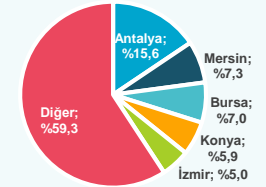
- 2022 yılında Türkiye bölgesel ürün dağılımına bakıldığında tahıl üretiminin iç ve doğu bölgelerde yoğunlaştığı görülürken meyve ve sebze grubu ürünlerinin batı ve güney sahil şeridinde yoğunlaştığı izlenmektedir.
- Ürünlerin il ve bölgeye göre yoğunlaşmasının, diğer illere tedarik sağlanırken lojistik maliyetlerini yükseltmesi paralelinde sebze fiyatlarını da arttırdığı görülmektedir.

- En fazla tahıl üretimi yapılan Konya'da konsantrasyonun şeker pancarı ve mısır silajında olduğu görülmektedir. Konya'yı takip eden İzmir, Aksaray ve Balıkesir'deki tahıl üretimleri incelendiğinde ise mısır silajı üretiminin yoğunlukta olduğu; ayrıca hayvan besleme ve yem sanayiine yönelik tarım üretimine yoğunlaştığı görülmektedir. Şanlıurfa özelinde ise pamuk tarımına yoğunlaşılması nedeniyle yem bitkileri ve diğer tahıl ürünlerine konsantrasyonun görece daha az olduğu izlenmektedir.
- En yüksek sebze üretimi yapan ilk 5 ile bakıldığında üretimin domates üzerine yoğunlaştığı izlenmekte olup her ilde toprak tipi ve iklim yapısının elverişli olduğu ilk 5 ürüne yoğunlaştığı gözlenmektedir. Türkiye domates üretiminin yarısının da en yüksek sebze üretimi yapılan ilk 5 ilde yoğunlaştığı izlenmektedir. İl bazında konsantrasyon söz konusu olmasa da illerin üretim verileri incelendiğinde her ilin iklimlerinin avantaj sağladığı belirli 2-3 ürüne yoğunlaştığı, örneğin Manisa'da üzümün önemli paya sahip olduğu izlenmektedir. Adana, Antalya ve Hatay'da ise ilk 2 ürünün diğerlerine kıyasla ön plana çıktığı dikkat çekmektedir.

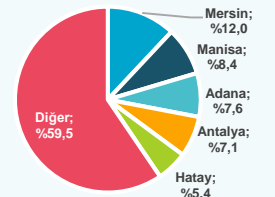
Türkiye'de İl Bazında Tahıl Üretimi (2022, %)

Türkiye'de İl Bazında Sebze Üretimi (2022, %)

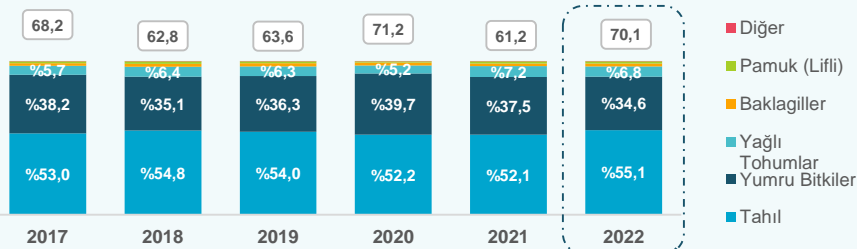

Türkiye'de İl Bazında Meyve Üretimi (2022, %)

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Bitkisel Üretim (3/3)

Yem Bitkileri Hariç Bitkisel Üretim

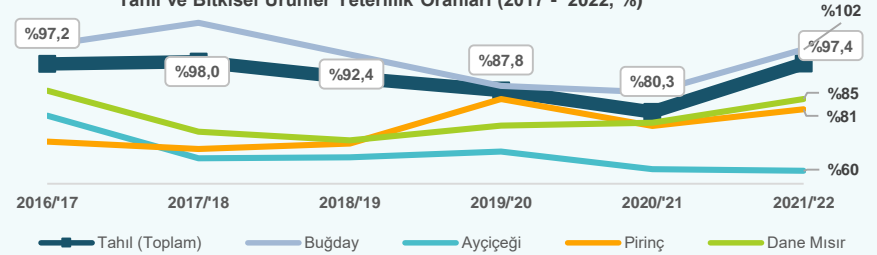
Tahıl ortalama verim:
0,73 kg/daa

Yem Hariç ortalama verim:
0,49 kg/daa

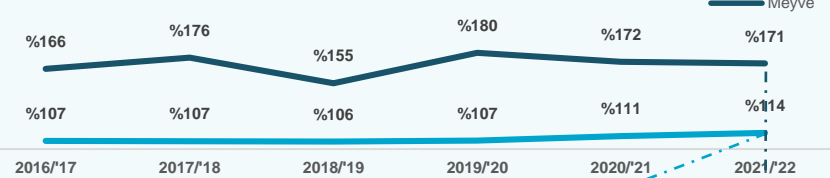
**Hasat edilen alanın %79'u
Üretimin %50'si**

- Yem bitkileri hariç tahıl üretimi incelendiğinde ağırlığın %55'inin hububat, %35'inin yumru bitkilerden oluştuğu görülmektedir.
- Yem bitkileri hariç tahıl ve bitkisel ürünlerde verimin ortalamasının hayli altında olduğu hesaplanırken toplam tahıl ve bitkisel ürünler içerisinde üretimden aldığı payın giderek gerilediği izlenmektedir.
- Diğer bir yönden bakıldığında tahıl ve diğer bitkisel ürünlerdeki üretim ve verim artışının özellikle yem bitkileri kaynaklı olduğu görülmekle beraber inceleme dönemleri itibarıyla yem bitkilerinin çiftçilerce daha fazla tercih edildiği izlenmektedir.

Tahıl ve Bitkisel Ürünler Yeterlilik Oranları (2017 - 2022, %)

Sebze ve Meyve Yeterlilik Oranları (2017 - 2022, %)

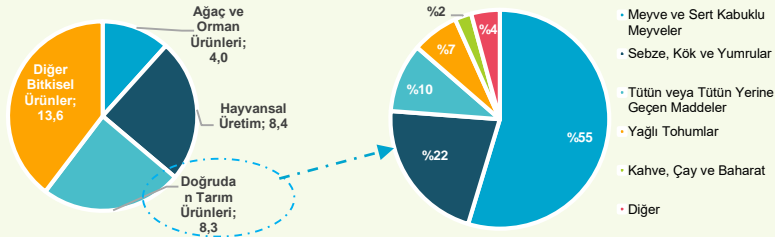
- 2017 - 2022 yılları arasında seçili tahıl ürünlerinde üretim iç talebi karşılamada yetersiz kaldığı için ithalata yönlendiği, meyve ve sebze gruplarında ise Türkiye'nin net ihracatçı konumunda olduğu görülmektedir.

Havuç	%124	Fındık	%561
Domates	%124	İncir	%518
Bezelye	%122	Kayısı	%342
Salatalık	%117	Greyfurt	%260
Kuru Soğan	%115	Mandalina	%210

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Dış Ticaret (1/3)

İhracat

Türkiye Tarım Ürünleri İhracatı (2022, milyar \$)

İlk 5 Ülke - 2022		
	Milyon \$	%
Rusya Federasyonu	1.273	%15
Almanya	771	%9
Irak	691	%8
İtalya	516	%6
ABD	439	%5
Diğer	4.571	%55
Toplam	8.261	%100

İlk 5 Ürün - 2022		
	Milyon \$	%
Fındık	969	%12
Kırmızı Mercimek	464	%6
Kuru Üzüm	433	%5
Kuru Kayısı	374	%5
Domates	402	%5
Diğer	5.621	%68
Toplam	8.261	%100

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

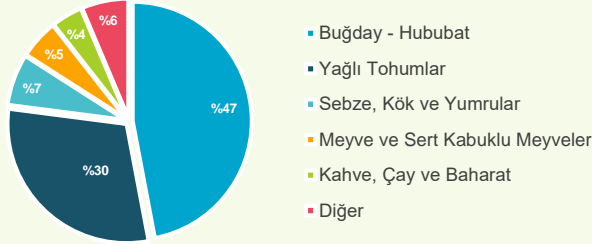
- 2022 yılı Türkiye tarım ürünleri ihracat rakamı 34 milyar \$ olup doğrudan tarım ürünlerinin* 2022 yılında yapılmış ihracat tutarı 8,3 milyar \$ düzeyindedir.
- Türkiye doğrudan tarım ürünleri ihracatında meyve ve sebze ürünlerinin payı %77 seviyelerinde olmakla beraber ihraç edilen ürünler bazında konsantrasyon olmadığı görülmektedir.
- Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında en yüksek payın %33 ile Avrupa Birliği ülkelerine ait olduğu; AB grubu içinde ise Almanya ve Hollanda'nın meyve ürünleri ve domates, İtalya'nın ise fındık, antep fıstığı, çam fıstığı gibi yemiş grubu alımlarına ağırlık verdiği görülmektedir.
- Diğer Avrupa bölgesi ülkelerine olan ihracatın toplamda %27 pay aldığı görülürken; Rusya Federasyonu %15 pay ile bu grupta büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu bölgeye yapılan ihracatın domates ve turunçgiller üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.
- Türkiye kabuksuz fındık üretiminde ve ihracatında dünya liderliğini korumakta olup hem küresel üretimin hem de küresel ihracatın yaklaşık %60'ını tek başına karşılamaktadır.

(* Doğrudan tarım ürünleri dış ticareti hesaplanırken sadece 6,7,8,9,10,12,13,14 ve 24 GTIP kodlu ürün grupları dikkate alınmış olup raporun ilgili bölümünde detaylı açıklama ve kısıtlıma yer verilmiştir.)

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Dış Ticaret (2/3)

İthalat

Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri İthalatı (2022, milyar \$)

İlk 5 Ülke - 2022		
	Milyon \$	%
Rusya Federasyonu	3.228	%31
Ukrayna	2.236	%21
Brezilya	1.819	%17
Kanada	403	%4
ABD	302	%3
Diğer	2.577	%24
Toplam	10.566	%100

İlk 5 Ürün - 2022		
	Milyon \$	%
Buğday	3.257	%31
Soya Fasulyesi	2.008	%19
Mısır	1.008	%10
Ayçiçeği Tohumu	615	%6
Arpa	455	%4
Diğer	3.223	%31
Toplam	10.566	%100

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

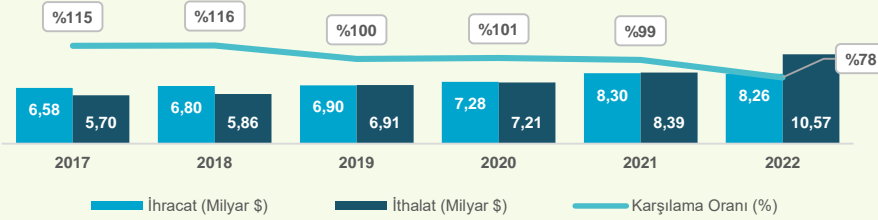
- 2022 yılı Türkiye doğrudan tarım ürünlerinin* 2022 yılında yapılmış ithalat tutarı 10,6 milyar \$ düzeyindedir
- Türkiye doğrudan tarım ürünleri ithalatında tahıl ve yağlı tohum ürünlerinin payı %77 seviyelerinde olmakla beraber ithal edilen ülkeler bazında konsantrasyonun da yüksek olduğu görülmektedir. Üretimin iç talebi karşılayamayacak noktada olması sebebiyle Türkiye doğrudan tarım ürünleri dış ticaretinin tahıl ve yağlı tohum ürünlerinde yoğunlaştığı, ayrıca ürün – ülke konsantrasyonunun da riskli düzeylere ulaştığı görülmektedir.
- En yüksek payın %56 ile Diğer Avrupa ülkelerine ait olduğu, bu ülke grubunda yer alan Rusya ve Ukrayna'dan yapılan buğday, arpa, mısır ve soya ithalatının toplam doğrudan tarım ürünleri ithalatının %52'sini oluşturduğu hesaplanmaktadır.
- Güney Amerika'dan ithal edilen ürünlerde soya fasulyesi, kurutulmuş tütün ve kahve öne çıkarken Kuzey Amerika'dan ithalatta Kanada kırmızı mercimek, ABD ise soya fasulyesi ile dikkat çekmektedir.
- Türkiye 3,3 milyar \$'lık buğday ithalatı ile Dünya'da Çin'den sonra %5 pay ile ikinci sırada yer almaktadır.

(*) Doğrudan tarım ürünleri dış ticareti hesaplanırken sadece 6,7,8,9,10,12,13,14 ve 24 GTIP kodlu ürün grupları dikkate alınmış olup raporun ilgili bölümünde detaylı açıklama ve kırılıma yer verilmiştir.

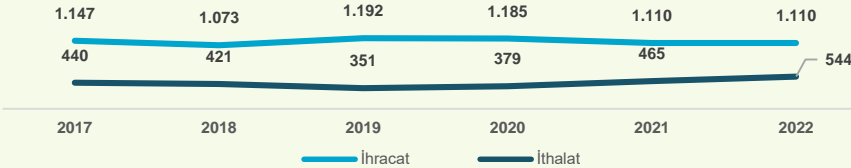
Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Dış Ticaret (3/3)

Dış Ticaret Dengesi

Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri Dış Ticaret Dengesi (2017-2022)

Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri Dış Ticaret Birim Fiyat Gelişimi (\$/Ton)

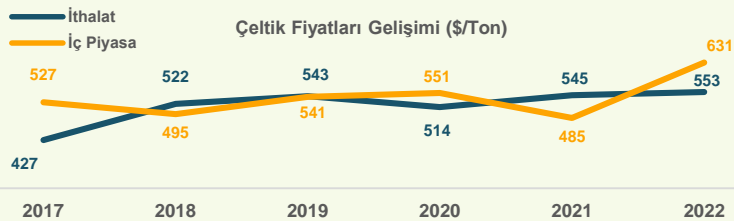
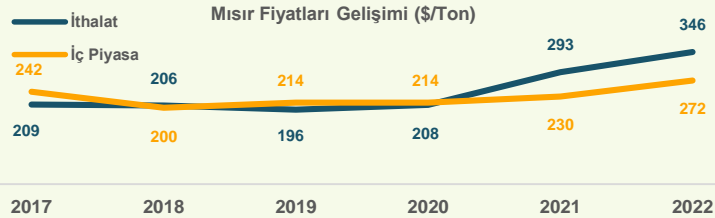
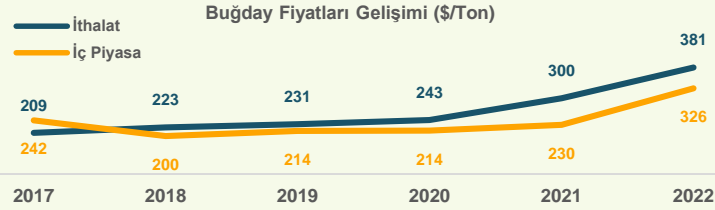
(*) Doğrudan tarım ürünleri dış ticareti hesaplanırken sadece 6,7,8,9,10,12,13,14 ve 24 GTIP kodlu ürün grupları dikkate alınmış olup raporun ilgili bölümünde detaylı açıklama ve kırılıma yer verilmiştir.

Tutar bazında bakıldığında Türkiye, 2017 ve 2018 yıllarında doğrudan tarım ürünlerinde net ihracatçı iken 2022 yılına kadar dış ticaret dengesini koruyabilmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise doğrudan tarım ürünleri dış ticaretinde açık verildiği görülmektedir.

- 2022 yılına bakıldığında ihracatın hem miktar hem de tutar bazında 2021 yılı ile paralel seyrettiği görülmekte olup karşı tarafta ithalatın hem miktar hem de tutar bazında sıçrama yaptığı izlenmektedir. Bu sıçramadaki en büyük neden tahıl ürünlerinin ithalat fiyatlarındaki ani artışlarıdır.
- Birim başına ihracat fiyatının, ithal edilen ürün fiyatlarının üzerinde seyrettiğini görülmektedir. İhracata konu ürünlerin birim fiyatları 2019 yılından itibaren gerileme eğiliminde iken ithal ürün fiyatlarının arttığı gözlenmektedir.
- Bu dramatik değişimdeki en büyük etkenin 2022 yılı Şubat ayında başlayan Rusya – Ukrayna gerilimi olduğu görülmektedir. Başta buğday olmak üzere arpa, ayçiçeği tohumu, mısır, soya ve bezelye ithalatının her bir üründe en az %80'ini sağlayan iki ülkeden yapılan ihracatın durma noktasına gelmesi ve gerilimin Karadeniz'deki deniz ulaşımını sektöre uğratması ile fiyatların ani yükselişi kaçınılmaz olmuştur.
- Türkiye'nin girişimleri ile 2022 Temmuz ayında imzalanan Tahıl Koridoru Anlaşması ile arz güvenliği belirli bir ölçüde sağlanmaktadır.

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Fiyatlar

- 2020 yılında başlayan COVID-19 salgınının uluslararası taşımacılığı sekteye uğratması ile arz-talep dengesi bozulan buğdayda fiyatlar yukarı yönlü seyre başlamıştır. Diğer bir yandan un, makarna, bulgur gibi dayanıklı temel gıda maddelerine olan talebin de artması buğdaya olan talebi de yukarı çekmekte, dolayısıyla fiyat artışlarını hızlandırmaktadır. 2021 yılının sonlarından itibaren maliyetlerin yükselmesi ile fiyatlardaki yukarı yönlü seyir devam etmiştir.
- 2020 yılında ithal dane mısır fiyatının iç piyasa fiyatından daha düşük seyrettiği görülmekteyken 2021 yılından itibaren buğdayda olduğu gibi tedarik zinciri ve arz sürekliliğinin bozulması nedeniyle fiyatların yukarı yönlü bir seyir izlediği görülmektedir.
- Pirinç ihracatında önceki dönemlerde Libya, Sudan, Suriye, Irak ve İtalya öne çıkarken yıllar içinde ülkelerin ağırlığının değiştiği gözlenmektedir. İthalatta ise 2017 yılında en çok ABD, Yunanistan, Rusya ve Bulgaristan'dan pirinç ithal edildiği görülürken son yıllarda pirinç ithalatının uzak doğu ülkelerine yoğunlaştığı izlenmektedir. İç piyasada pirinç fiyatlarının dalgalı bir seyir izlediği görülürken ithalat fiyatının daha stabildir.

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Yönetici Özeti - 2023 Deprem Bölgesinde Bitkisel Üretim

- 6 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçeleri olan 7,7 ve 7,6 büyüklüklerinde iki deprem meydana gelmiştir. 20 Şubat 2023 tarihinde ise merkez üssü Hatay Yayladağı olan 6.4 büyüklüğünde bir deprem daha meydana gelmiştir. Söz konusu depremler toplamda 11 ilde büyük yıkımlara yol açmıştır.
- Depremden etkilenen 11 ilin toplam nüfusu, 2022 yılı için 14 milyon kişi olarak kaydedilmiştir. Bu nüfus, toplam ülke nüfusunun %16,4'ünü oluşturmaktadır. Bu nüfusun 13,6 milyon kişisi il ve ilçe merkezlerindeki ikamet ederken, kalan kısım belde ve köylerde yaşamaktadır. 2021 yılı verilerine göre 11 ili kapsayan afet bölgesinde 3,8 milyon kişi istihdamda olup bölge istihdamının ülke istihdamı içerisinde payı %13,3'tür.
- Bölgede ağırlıklı üretim faaliyetleri sırasıyla, hizmet, sanayi ve tarım sektörlerindedir. Depremden etkilenen illerin 2021 yılında toplam 79 milyar \$ milli gelir ile GSYH'dan aldığı pay %9,8'dir. Bölgesel GSYH, sektörler itibarıyla ele alındığında %8,6 tarım, %30,5 sanayi, %45,2 hizmetler ve %15,8 diğer kalemlerden oluşmaktadır. 2021 yılında 11 ilin tarımsal GSYH'dan aldığı payın ise %15,1 olduğu hesaplanmıştır.
- 11 ilde bitkisel üretime bakıldığında 2022 yılında 28,6 milyon tonluk üretim yapıldığı hesaplanmakta olup ağırlığın %62 ile tahıl ve diğer bitkisel ürünlerde olduğu görülmektedir. Yaklaşık %22'sinin sebzeler, kalan %15'in ise meyvelerden oluştuğu görülmektedir.

2022
Tarımsal Alanlardaki Pay: %17
Gübre Kullanımındaki Pay: %27
Tarımsal İlaç Kullanımındaki Pay: %22

2021
GSYH'daki Pay: %9,8
Tarımsal GSYH'daki Pay: %15,1

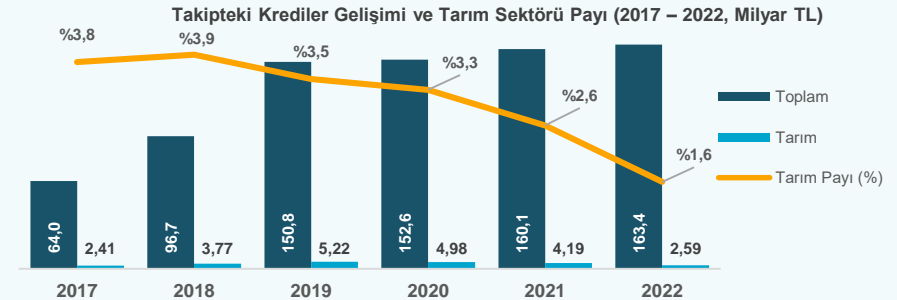
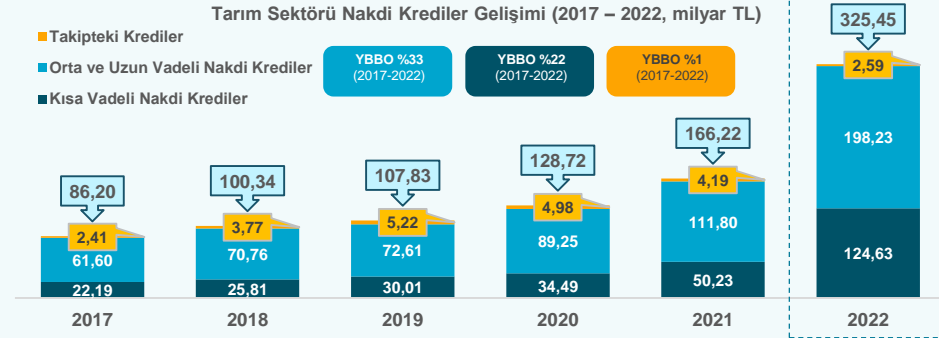
Kaynak: T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Finansman Yapısı (1/2)

Kredi Yapısı

- İnceleme dönemleri itibarıyla tarım sektörü kredilerinin toplam kredi hacminden ortalama %4 pay aldığı izlenmekte olup sektörün kredi hacminden aldığı payın GSYH'den aldığı payın (ort. %5,8) altında olduğu görülmektedir.
- Vade dağılımına bakıldığında 2022 yılında tarım sektöründe kısa vadeli kredilerin ağırlığının arttığı görülmektedir. Toplamda kısa vadeli kredilerde bir yıllık artış %113 seviyesinde olurken tarım sektöründe bu oranın %148 seviyelerine ulaştığı hesaplanmaktadır. Artan girdi fiyatları ve yükselen üretici fiyat endeksine paralel olarak işletme sermayesine ihtiyacın artması, sektördeki oyuncuların kısa vadeli kredilere yönelmesindeki en büyük etken olarak değerlendirilmektedir.
- Takipteki krediler incelendiğinde ise tarım sektörü toplamdan ayrılmaktadır. Sektörün toplam kredi hacmi genişlerken; takipteki kredi alacaklarının ise hem tutarsal hem de oransal olarak gerilediği dikkat çekmektedir. Özellikle Ziraat Bankası'nın uygulamaları paralelinde tarıma dayalı finansman modellerinin ödeme planlarını daha uygun hale getirmesinin, bu durumu son üç yıldır desteklediği görülmektedir.

Kaynak: BDDK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

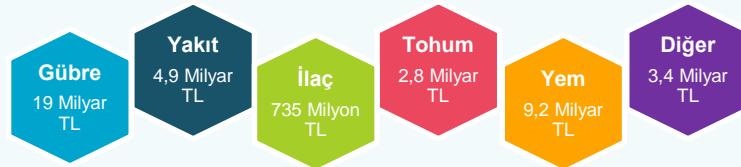
Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü – Finansman Yapısı (2/2)

Tarım Kredi Kooperatifleri

- Tarım Kredi Kooperatifleri günümüzdeki yapısıyla, büyük ölçüde banka şubelerinin bulunmadığı küçük yerleşim birimlerinde de varlık gösterirken çiftçilerin tarımsal nitelikteki ayni ve nakdi kredi ihtiyaçlarını karşılayarak, tarım sektörüne hizmette bulunmak amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir.

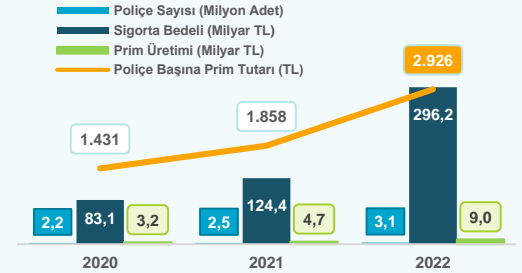
Yıllar İtibarıyla Kredi Dağılımı			
(Milyar TL)	2019	2020	2021
Yenileme	1,3	0,5	0,3
İşletme	6,7	7,5	10,5
Yatırım	0,2	0,3	0,2
Toplam	8,2	8,3	11,0
İndirimli Kredi %'si	%69	%76	%83
Ortak Sayısı (Bin)	391	364	357

Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından çiftçilere 2021 yılında sağlanan tarımsal girdiler;

TARSİM

- TARSİM üzerinden sağlanan devlet destekli sigortalar doğal afet, olumsuz hava koşulları ile zararlı veya hastalık kaynaklı hasarlara karşı koruma sağlamayı amaçlamakta olup çeşitli sigorta poliçeleri oluşturulabilmektedir.

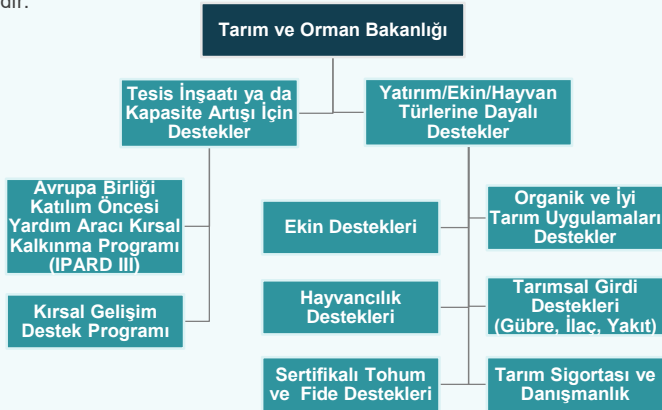

Bitkisel üretim sigortalarına ait veriler incelendiğinde;

- Poliçe sayıları yüksek olsa da buğday, arpa ve ayçiçeğinde hem poliçe başına sigorta bedeli hem de prim tutarlarının düşük olduğu;
- Üzüm, elma, kayısı ve fındık gibi ihracatı yoğun olan ürünlerde poliçe başına sigorta bedelinin ve primin genel ortalamanın hayli üzerinde olduğu;
- Veriler il bazında incelendiğinde ise tahıl üretiminde sigortalamanın Trakya Bölgesi'nde daha yaygın olduğu görülmektedir.

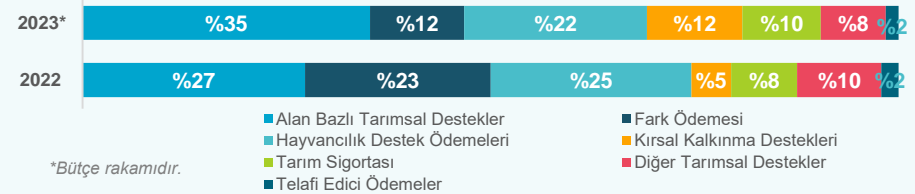
Yönetici Özeti – Türkiye Tarım Sektörü Destekleyici Uygulamalar

- Tarım sektöründe verilen desteklerin stratejik planlaması Havza Bazlı Destekleme Modeli'ne göre yapılmaktadır. Model ile Türkiye'de 941 tarım havzası belirlenmiş, bitkisel üretimde çeşitli stratejik öneme sahip ve üretim açısından önem taşıyan 21 stratejik ürün için ürün deseni haritası oluşturulmuştur. Tarım sektöründe ekin, alan, hayvan ve tarım yöntemi türüne göre verilen destekler Tarım ve Orman Bakanlığı ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla çiftçilere sağlanmaktadır. Verilen desteklerin dağılımına bakıldığında alan bazlı destekler (gübre ve mazot) ve hayvancılık destekleri en büyük payı almaktadır.

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Tarımsal Desteklerin Dağılımı (%)

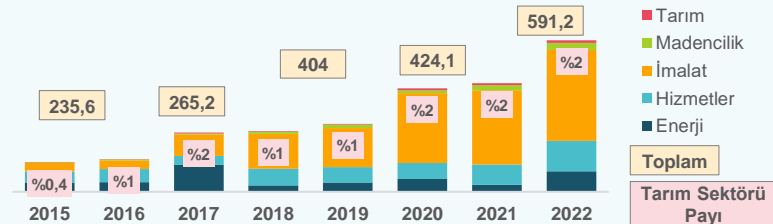

*Bütçe rakamıdır.

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

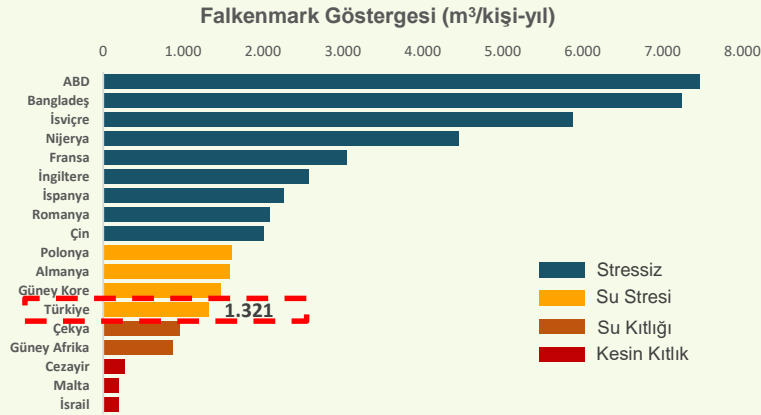
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, tarım sektörüne yönelik entegre hayvancılık, gıda içecek, su ürünleri yetiştiriciliği, soğuk depolama, sera, yenilenebilir enerji, tarımsal ürün ambalaj ve perakendeciliği yatırımlarına teşvik belgeleri ile destek sağlamaktadır. Tarım sektörüne verilen teşviklerin yatırım tutarı 2022 yılında toplam verilen teşvik yatırımlarının %1'ini oluşturduğu ve sektörün GSYH'ye katkısından (%5,8) az olduğu görülmektedir.

Sektörlere Göre Verilen Teşvik Belgeleri Sabit Yatırım Tutarı (Milyar TL)

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Yönetici Özeti – Sürdürülebilir Tarım (1/3)

Kaynak: TSKB Ekonomik Araştırmalar, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Toplam Su Çekimi İçerisinde Tarımsal Su Çekimi (2020)			
Afganistan	%98,2	Japonya	%68
Hindistan	%90,4	Çin	%62,1
Türkiye	%87,2	Brezilya	%61,6
Meksika	%75,7	ABD	%39,7
Rusya	%28,8	Fransa	%12,1
Ukrayna	%31	Hollanda	%3,7
Dünya Ortalaması: %70			

Kaynak: FAO, DSI, TEMA, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Falkenmark göstergesi su stresini ölçmek için en yaygın kullanılan göstergelerden biridir. Su stresi kavramı, yıllık içme suyunun kişi başı 1.700 m³ ve altına düştüğü durumu tanımlamakta olup Türkiye kişi başına yılda 1.321 m³ kullanılabilir su miktarı ile su stresi yaşayan bir ülke olarak değerlendirilmektedir.
- Ülkemizde tarımsal üretimdeki su gereksinimin giderek büyümesi, sanayideki asimetrik gelişmelerin devam etmesi, su kaynaklarının kirlenmesi ve nüfusun hızla artışı nedeniyle önümüzdeki 25 yıl içinde su kullanım miktarının 3 katına çıkacağı öngörülmektedir. Bu nedenle FAO verilerine göre Türkiye toplam su çekiminin %87,2'sini oluşturan tarım sektöründe su kaynakları doğru ve verimli kullanılmalıdır.
- Tarımsal faaliyetler küresel sera gazı salımının %18'inden sorumlu olmakta ve su yoğunluğu oldukça yüksek olan gıda ve tarım sektörü toplam küresel su kullanımının %69'unu teşkil etmektedir.
- Dünya genelinde yanlış tarım uygulamaları nedeniyle erozyonlar oluşmakta ve toprak alanı kaybedilmektedir.

Yanlış Tarımsal Uygulamalar

Su

- Bölgeye uygun olmayan, çok su tüketen ürün ekimi
- Mevsimsel veriye dayalı sulama yapmama
- Sistemsel kaçaklar
- Açık su dağıtım sistemleri ve salma sulama
- Aşırı kimyasal ilaç ve gübre kullanımı

Toprak

- Toprağın aşırı ve derin işlenmesi
- Aşırı sulamayla toprak tuzluluğunun artması
- Toprak analizi yapılmadan hatalı gübre seçimi
- Aşırı kimyasal ilaç kullanımı
- Tarım alanlarının farklı amaçlarla kullanılması

Yönetici Özeti – Sürdürülebilir Tarım (2/3)

Sürdürülebilir tarım; doğal hayatın akışına sahip çıkan, sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan verimli, insan sağlığını koruyan, çevreye önem veren bütüncül tarımsal uygulamalardır.

Sürdürülebilir Tarım Politikaları

Dünya

- **Paris İklim Anlaşması,** dünya çapındaki sera gazı emisyonlarını azaltarak küresel sıcaklıkların yükselmesi ile birlikte ortaya çıkabilecek ekolojik, sosyal ve ekonomik riskleri en aza indirmek amacıyla Türkiye'nin dahil olduğu 195 ülke tarafından 2015 yılında kabul edilmiştir.
- **Avrupa Yeşil Mutabakatı,** AB'nin 2050 yılına kadar iklim değişikliğiyle mücadele ederek karbon nötr bir ekonomiye sahip olma hedefini belirlemektedir.

Türkiye

- Tarım ve Orman Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı'nda gıda güvenliğinin sağlanması ve sürdürülebilir tarımsal üretime öncelik verilerek dünyadaki uygulamalara paralel şekilde çalışılmıştır. Toprak ve su kaynaklarının verimli kullanılmasından, çölleşme ve erozyonla mücadele, iklim değişikliği etkilerinin yönetimi, bitkisel ve hayvansal üretimde arz güvenliğinin sağlanması ve gıda güvencesi ile ilgili kamuoyunun bilgilendirilmesine kadar hedefler belirlenmiştir.

Sürdürülebilir Tarımsal Uygulamalar

Su

- Su basınç sistemi kullanılarak damlama sulama ile bitkilerin kök bölgesine damla damla su verilir ve optimum seviyede su kullanılır.
- Çiftlik havuzlarında yağmur suları toplanarak sonrasında tarımsal sulamada kullanılır, doğal kaynaklardan faydalanılır.

Toprak

- Koruyucu toprak işleme ile bitki artıkları ve diğer organik maddeler doğrudan toprağa geri kazandırılarak toprak doğal bir şekilde zenginleştirilir.
- Ekim nöbeti yapılarak farklı bitkilerin birbiri ardına ekilmesiyle toprak verimliliği ve biyo çeşitlilik artırılır.

Tarladan Çatala Stratejisi

- AB'nin 2050 yılına kadar karbon nötr ve sürdürülebilir bir ekonomiye geçişi doğrultusunda oluşturduğu Tarladan Çatala Stratejisi, yemeğin tüketiciye gelene kadar geçen tarım sektöründen, gıda işleme ve paketleme süreçlerine, tüketici alışkanlıklarına kadar tüm zincirde atık oluşumunu ve gıda israfını azaltmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Türkiye'nin gübre, kimyasal ilaç ve su kullanımına ilişkin hedeflerde güncel durumda dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

	Türkiye (2022)	Dünya Ortalaması (2020)
Birim alan başına gübre kullanımı	28,3 kg/daa	12,9 kg/daa
Birim alan başına kimyasal ilaç kullanımı	0,27 kg/daa	0,18 kg/daa
Tarımsal su çekimi	%87,2*	%70

(*) FAO 2020 verisidir

Yönetici Özeti – Sürdürülebilir Tarım (3/3)

- İyi tarım uygulamaları insan sağlığına zararlı yöntemlerin kullanılmadığı, çevreyi kirliletmeyen, üretimle ilgili insanların refahının olumsuz etkilenmediği ve bu işlemlerin denetlendiği tarımsal üretim şeklidir. Türkiye’de iyi tarım uygulamalarına Avrupalı büyük perakendecilerden gelen talep üzerine 2003 yılında GLOBALGAP sertifikalı tarımsal ürünler üretilmek amacıyla başlanmıştır. Organik tarım ise sentetik maddeler yerine organik maddelerin kullanıldığı, doğal kaynakların verimli kullanıldığı ve ekosistemin korunmasını hedefleyen bütüncül bir tarım yöntemidir.

Türkiye	İyi Tarım Uygulamaları				Organik Tarım Uygulamaları			
	Üretici Sayısı*	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (Bin Ton)	Alan Başına Üretim (Ton/ha)	Üretici Sayısı*	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (Bin Ton)	Alan Başına Üretim (Ton/ha)
Akdeniz Bölgesi	2.845	75.963	2.773	36,5	459	15.622	44	2,8
Ege Bölgesi	1.430	22.514	618	27,4	12.080	72.844	385	5,3
Karadeniz Bölgesi	489	4.305	114	26,5	18.437	35.418	79	2,2
İç Anadolu Bölgesi	1.453	93.466	1.574	16,8	1.390	21.829	170	7,8
Marmara Bölgesi	1.191	37.818	420	11,1	909	5.474	24	4,3
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	2.740	137.288	632	4,6	933	16.368	83	5,1
Doğu Anadolu Bölgesi	117	18.127	33	1,8	4.888	76.223	315	4,1
Toplam	10.265	389.484	6.163	15,8	39.096	243.779	1.101	4,5

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri *Kayıtlı organik ve iyi tarım yapan üretici sayısı

- Türkiye’de iyi tarım uygulamalarının üretim miktarı açısından en fazla uygulandığı bölgeler sırasıyla, Akdeniz, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleridir. İyi tarımın yapıldığı 63 il arasından en fazla yapıldığı iller Adana, Konya ve Şanlıurfa illeridir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde antepfıstığı, zeytin, kayısı; Ege Bölgesinde zeytin, üzüm; Akdeniz Bölgesi’nde turuncgiller, karpuz ve örtü altı sebzeler; Karadeniz Bölgesi’nde fındık ve çeltik üretimi, İç Anadolu Bölgesi’nde ise elma, kimyon, patates üretimi İyi Tarım Uygulamaları paralelinde yapılmaktadır.
- Organik tarım yapılan alanlar ve miktarının toplam içerisindeki payının oldukça düşük olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye’de alan başına organik tarım üretiminin en fazla olduğu bölgeler Ege, Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgeleridir. Organik tarımın yapıldığı 76 il arasından en fazla yapıldığı iller Aydın, Manisa ve Kars illeridir. Türkiye genelinde üretilen organik tarım ürünleri incelendiğinde ilk sırada zeytin olmak üzere ardından buğday, üzüm, elma ve incir en çok üretilen organik ürünler olarak sıralanmaktadır. Kars ve Ağrı illerinde buğday, arpa ve yonca üretiminin ağırlıklı olduğu, hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgede organik hayvan yemi üretimi yapıldığı görülmektedir.

Yönetici Özeti – Trendler ve Beklentiler

Üretim

- Ülke genelinde hububat ekimi ve üst gübrelemenin devam ettiği aylarda yağışların az olması bitki gelişimini olumsuz etkilemiş olsa da rekolte için belirleyici olan Mart ve Nisan aylarında görülen yağışlar gübrelemenin faydasını da artırıp bitki gelişimlerini normal seyrine getirmiştir. Diğer bir yandan zirai mücadele çalışmaları kapsamında ilaçlamalar da devam etmektedir.
- Türkiye doğrudan tarım ürünleri ihracatının yaklaşık %79'unu oluşturan meyve ve sebze ürünlerinde verim kayıpları, yağış rejimi ve iklim koşullarından ziyade sulama ve zararlı mücadele yöntemleri uygulamaları sebebiyle olduğu araştırmalarca tespit edilmiştir. Bu alanlarda modernizasyonun sağlanması paralelinde verim artışı sağlanabileceği gibi hasat sonrası depolama imkanlarının artırılması ve geliştirilmesi de üretimden kayıpları azaltmada kritik önem taşımaktadır.

Girdi Fiyatları

- 2022 yılında Ukrayna – Rusya gerilimi ile yükselişe geçen doğalgaz ve dolayısıyla üretimde bağlantısı olan gübre fiyatlarının 2023 yılından itibaren gerileyerek 2021 yılı ve öncesi dönemdeki seviyelere geri döneceği öngörülmektedir.
- 2021 yılından itibaren yükselen enerji, gübre ve lojistik fiyatları paralelinde artış trendinde olan tarım ürünleri fiyatlarının ise Dünya genelinde girdi fiyatlarındaki gerileme paralelinde önümüzdeki dönemlerde iklim/doğa olaylarında ciddi değişiklikler olmaması koşulu ile düşüşünü sürdüreceği ve geçmiş yıllardaki trendlere yakınsayacağı öngörülmektedir.

Güncel Düzenlemeler ve Uygulamalar

- Üretim planlaması, sözleşmeli üretim, boş kalan arazilerin üretime kazandırılması ve orman köylülerimizin refah seviyesinin artırılması gibi birçok önemli konuyu içeren Orman Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair **422 Sayılı Kanun** teklifi 24 Mart 2023'de TBMM'de kabul edildi.
- Kanun teklifi ile yaygınlaştırılması planlanan sözleşmeli tarım sistemi ile girdi kullanımı hem kontrol edilebilir olacak hem de daha efektif hale getirilebilecektir. Bu doğrultuda hem üretici maliyetlerinin azaltılmasına hem de verimlilik artışına destek olunacaktır. Bununla beraber de tarımsal üretimde arz güvenliğinin sağlanabileceği öngörülmektedir. Ayrıca sürecin organik tarım ve iyi tarım uygulamalarının yaygınlaşmasıyla oluşacak kapalı devre üretim sistemleri ile de desteklenebileceği düşünülmektedir.
- Diğer bir yandan arazi toplulaştırma çalışmalarının hız kazanması beklenmekte olup tarımsal makinelerin efektif çalışabilmesine olanak sağlanabileceği ve özellikle tahıl ürünlerinde verimin artacağı düşünülmektedir.
- Ayrıca "Tarladan Çatala" süreçleri paralelinde Avrupa Birliği'nin sınırda karbon düzenlemeleri standartlarının yakalanabileceği ve özellikle meyve – sebze ihracatında artış sağlanabileceği öngörülmektedir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme (1/4)

Tarım Alanları

- 2000-2020 yılları arasında küresel tarımsal alanlar büyüklüğü önemli ölçüde değişmediği, yıllar itibarıyla hayvancılık için kullanılan kalıcı çayır ve meraların tarımsal faaliyetlerde kullanıldığı değerlendirilmektedir.
- 2020 yılından itibaren artış trendinde olduğu izlenen Türkiye tarım alanlarının önümüzdeki yıllarda da bu trendi koruyacağı öngörülmektedir. Nadas sınırlamaları ve arazi toplulaştırma çalışmaları paralelinde de mevcut alanların daha efektif kullanılabileceği düşünülmektedir.

Üretim ve Verim

- Yıllar itibarıyla tarım yapılan alanların büyüklüğü değişmezken küresel tarımsal üretim miktarı artmıştır. 2020 yılında en çok tahıl ve şeker bitkileri üretilmiş olup, toplam üretimin %50'si Asya bölgesindedir. Türkiye tarımsal verimlilikte ve tarımsal üretim değerinde dünya sıralamasında 8. sıradadır.
- Türkiye'de tarımın GSYH'den aldığı pay 2022 yılında %5,8 olmakla beraber meyve ve sebze üretimi dünya ortalamasının üzerindedir. Ekim alanı planlamaları, iklime ve toprağa uygun ürün seçimleri ve efektif girdi kullanımı konularının önem arz ettiği tarımsal üretimde yapılan yeni planlamalar paralelinde devlet kontrolünün belirli ölçüde sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda verimin artacağı ve tarımsal üretimde arz güvenliğinin sağlanabileceği öngörülmektedir.

İstihdam

- Tarım sektöründe çalışan insan sayısı 2000-2021 yılları arasında azalmış olup, 2021 yılında küresel %26,6'sı tarım sektöründe çalışmaktadır. Emek yoğun ve teknoloji seviyesi düşük olan tarım sektörünün, Afrika bölgesindeki az gelişmiş ülkelerde istihdamdan daha çok pay aldığı dikkat çekmektedir.
- Tarım sektöründe çalışan insan sayısı 2014 - 2022 yılları arasında azalmış olup yıllar itibarıyla tarımdaki kadın istihdamının payı da gerilemektedir. 2022 yılında Türkiye istihdamının %16'sı tarım sektöründe çalışmaktadır. Emek yoğun ve teknoloji seviyesi düşük olan sektörün, düzenli ve yeterli gelir oluşturabilecek seviyeye getirilmesi ile istihdamdaki azalışın ve tarımsal nüfusun yaşlanmasının önüne geçilebilecektir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme (2/4)

Tarımsal Girdiler

- Dünyada verimi artırmak için gübre ve tarımsal ilaç yaygın olarak uygulanmaktadır. Amerika bölgesi tarımsal ilaç kullanımında 1. sıradadır. Gübre kullanımında ise Hollanda'nın 1. sırada, Türkiye'nin ise 8. sırada yer aldığı bilinmektedir.
- Türkiye'deki toprak yapısı nedeniyle özellikle azotlu kimyasal gübrelerin kullanımının yoğun olduğu izlenmekte olup yıllar itibarıyla da tüketimde hızlı bir artış olduğu görülmektedir. Doğru sulama yöntemleri ile toprağın minerallerini koruma ve sonrasında toprak analizi ile efektif gübre kullanımının sağlanabileceği düşünülmektedir.
- Türkiye'deki iklim çeşitliliği paralelinde çok farklı zararlı ve hastalıkla mücadele edilmesi gereken tarım sektöründe organik tarım ve iyi tarım uygulamaları ile doğal yollardan zararlı mücadelesi teşvik edilerek kimyasal ilaç kullanımının azaltılması hedeflenmektedir.

Fiyat Trendleri

- Tarım ürünleri fiyatları; iklim koşulları ve üretim miktarı yanı sıra lojistik maliyeti, gübre fiyatları ve doğalgaz fiyatlarındaki değişimlere duyarlılık göstermektedir. 2020 yılında COVID - 19 salgını ile başlayan tedarik zinciri sorunları, üretim maliyetlerinde artışa neden olmuş, Rusya-Ukrayna gerilimi ile gelen belirsizliklerden ve artan enerji maliyetlerinden ise gerek girdi fiyatları etkilemiş gerek ürün fiyatlarında ciddi artışlar yaşanmıştır. 2023 yılından itibaren emtia ve gübre fiyatlarındaki azalış beklentisi ile küreselde ürün fiyatlarında artış hızının yavaşlamasında etkili olması beklenmektedir.
- Türkiye'de girdi fiyatlarının ürün satış fiyatlarından daha fazla artması nedeniyle birim başı karlılık gerilemektedir. Türkiye'de 2022 yılında girdi fiyatlarında yaşanan sıçramanın etkisiyle üretici fiyat endekslerinde görülen hızlı yükselişin girdi fiyatlarına paralel olarak önümüzdeki iki yılda normalleşmesi beklenirken yurtiçi ürün fiyatlarındaki tırmanışın da hız kesmesi beklenmektedir. İthalatı önleyici önlemler kapsamında talebin yerli ürüne yönlendirilmesinin de fiyatlara etki edeceği öngörülmektedir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme (3/4)

Dış Ticaret

- Küresel tarımsal ürünler ihracatında ilk 10 ürün arasında soya fasulyesi, palmye yağı, şeker kamışı gibi ürünlerin konsantre bir pazara sahip olduğu ve ihracatlarının büyük bir bölümünün Brezilya ve Endonezya'dan olduğu görülmektedir. Küresel tarımsal ürünler ithalatında ise 91,2 milyar ABD doları ile 1. sırada yer alan soya fasulyesinin toplam ithalatının %59'u Çin'e ait olup kalabalık nüfusun tüketimi için yoğun bir şekilde tarım ürünleri ithalatı yapılmaktadır.
- Özellikle sağlıklı atıştırmalıklara olan talebin yükselişte olması Türkiye'nin ihracatta lider olduğu Fındık, Üzüm, İncir, Kayısı gibi meyve ürünleri ve kurutulmuş ürünlere olan talebi büyütmektedir. Bu talep artışının fiyatların iyileşmesini destekleyeceği ve Türkiye'nin özellikle Avrupa ve Amerika pazarlarında ihracat hacmini büyüteceği öngörülmektedir.
- Türkiye doğrudan tarım ürünleri ithalatında tahıl ve yağlı tohum ürünlerinin payı %77 seviyelerinde olmakla beraber ithal edilen ülkeler bazında konsantrasyonun da yüksek olduğu görülmektedir. 2022 yılında tahıl fiyatlarındaki ani artış paralelinde Türkiye doğrudan tarım ürünlerinde net ithalatçı konumuna gelmiştir. Tahıl ürünleri ithalatlarında gümrük vergilerinin yükseltilmesi ve iç piyasa fiyatlarının yükseleceği beklentisi paralelinde üreticilerin tahıla yönelerek iç arzın yükseleceği ve bu paralelde ithalata olan talebi yavaşlatacağı öngörülmektedir.

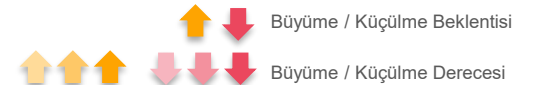
İhracat ↑

İthalat ↓

Finansman

- İnceleme dönemleri itibarıyla tarım sektörü kredilerinin toplam kredi hacminden ortalama %4 pay aldığı izlenmekte olup sektörün kredi hacminden aldığı payın GSYH'dan aldığı payın (ort. %5,8) altında olduğu görülmektedir.
- Toplam kredi hacminde kısa vadeli kredilerde ise bir yıllık artışı %113 olurken tarım sektöründe bu oranın %148 seviyelerine ulaştığı hesaplanmaktadır. Artan girdi fiyatları paralelinde işletme sermayesine ihtiyaç artan sektörde gelirin yılda bir defa hasat sonrasında elde edilmesinin etkisiyle kısa vadeli kredilerin ağırlık kazandığı görülmektedir. Devletin uyguladığı faiz destekleri paralelinde ise takipteki kredilerin oranı son üç yıldır azalmaktadır.
- 2022 yılı TARSİM özet sonuçları incelendiğinde, 2021 yılında Ege ve Akdeniz Bölgelerindeki büyük yangınlar ile gelişen hasar ve sigorta bilinci ile 2022 yılında rekor düzeyde işlem hacmine ulaşılmış olup 2023 yılında da artışın devam edeceği düşünülmektedir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme (4/4)

Destekleyici Uygulamalar

- Tarım sektöründe ekin, alan, hayvan ve tarım yöntemi türüne göre verilen destekler Tarım ve Orman Bakanlığı ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla çiftçilere sağlanmaktadır. Aynı zamanda, sertifikalı tohum ve fide destekleriyle organik ve iyi tarım uygulamaları desteklenmektedir. Çiftçilere doğrudan veya kooperatifler aracılığıyla uygun fiyatlarda tarımsal girdiler (gübre, ilaç, akaryakıt) ve danışmanlık hizmetleri verilmektedir.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yatırım teşvik belgeleriyle tarım sektörüne yönelik entegre hayvancılık, gıda içecek, su ürünleri yetiştiriciliği, soğuk depolama, sera, yenilenebilir enerji, tarımsal ürün ambalajlama ve perakendeciliği yatırımları desteklenmektedir. Tarım sektörüne verilen teşviklerin yatırım tutarı yıllar itibarıyla toplam verilen teşvik yatırımlarının ortalama %2'sini oluşturmakta olup sektörün GSYH'ya ortalama katkısından (%6,5) az olduğu görülmektedir.

Sürdürülebilir Tarım

- Sürdürülebilir tarım; doğal hayatın akışına sahip çıkan, sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan verimli, insan sağlığını koruyan, çevreye önem veren bütüncül tarımsal uygulamalardır.
- Dünya genelinde yanlış tarım uygulamaları nedeniyle toprak alanları erozyonlar sebebiyle kaybedilmektedir, tarımsal faaliyetler küresel sera gazı salımının %18'inden sorumlu olmakta ve su yoğunluğu oldukça yüksek olan gıda ve tarım sektörü toplam küresel su kullanımının %69'unu teşkil etmektedir.
- Türkiye'de tarımsal sulama faaliyetleri 2020 yılında toplam su çekiminin içerisinde %87,2 paya sahiptir. Tarımda yanlış sulama su kaynaklarının tükenmesine neden olmaktadır.
- Sürdürülebilir sulama ve toprak yönetimi ile doğal kaynakların verimli kullanıldığı ve ekosistemin korunduğu bir tarım yöntemi şekli mümkündür.

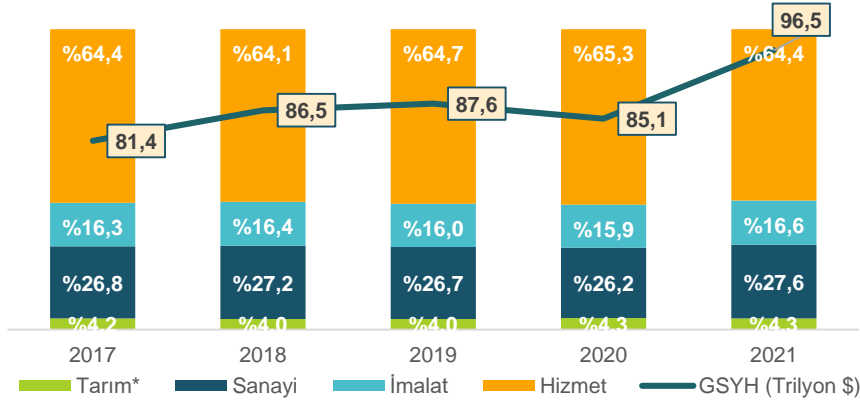

03

Küresel Tarım Sektörü

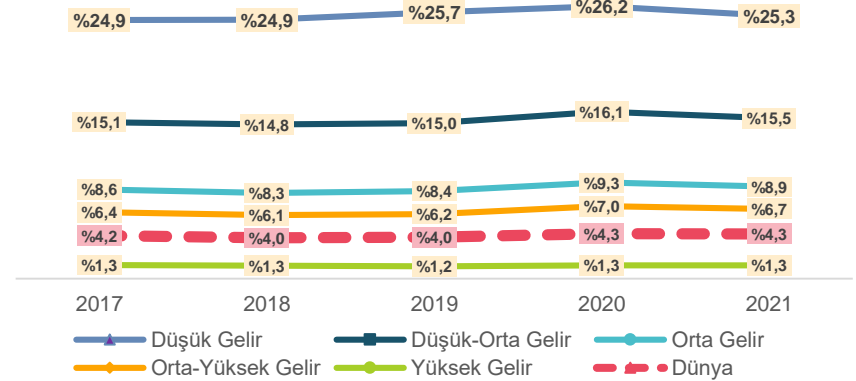
Küresel Tarım Sektörü

Küresel GSYH Sektörel Dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Gelir Grubuna Göre Ülkelerin GSYH'sında Tarım Sektörü Payı (%)

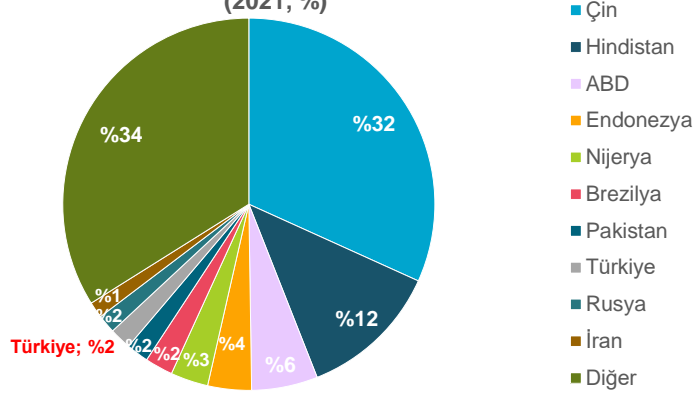

Kaynak: Dünya Bankası, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Dünya Bankası verilerine göre 2019 yılında 87,6 trilyon \$ seviyesinde olan küresel GSYH, 2020 yılında COVID-19 pandemisi nedeniyle dünyanın pek çok yerinde çeşitli kısıtlamaların gerçekleştirilmesi ve üretim faaliyetlerinin yavaşlaması sonucunda %3 küçülerek yaklaşık 85,1 trilyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılı içerisinde toparlanma faaliyetlerinin hız kazanması ve artan talep sonucu küresel GSYH %13 artarak 96,5 trilyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Küresel GSYH'ya en büyük katkı yıllar itibarıyla ortalama %64,5 pay ile hizmet sektöründen olmuştur. Hizmet sektörünü sırasıyla sanayi, imalat ve tarım sektörleri izlemektedir. Tarım sektörünün küresel GSYH'daki payının 2019 yılında %4, takip eden yıllarda ise %4,3 seviyesinde olduğu görülmektedir.
- Gelir gruplarına göre ülkelerin tarım sektörünün GSYH'lerine katkıları incelendiğinde, düşük gelir seviyesine sahip ülkelerde teknoloji seviyesi düşük olan tarım sektörünün payının daha büyük olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye orta yüksek gelirli ülke grubu içerisinde yer almakta ve GSYH'de tarım sektörü payının bulunduğu grubun ortalamasına yakın olduğu görülmektedir.

Küresel Tarım Sektörü

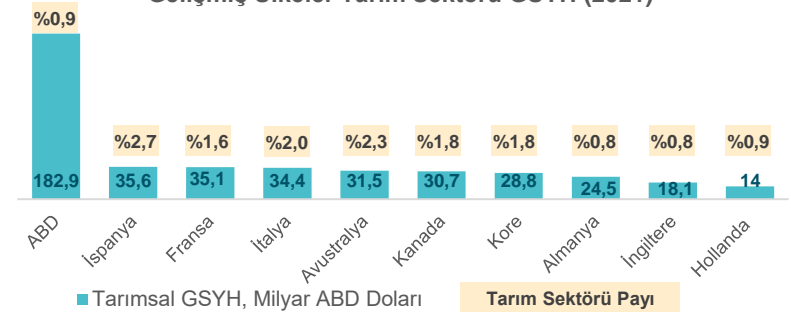
Ülkeler Bazında Küresel Tarım Sektörü GSYH Dağılımı
(2021, %)

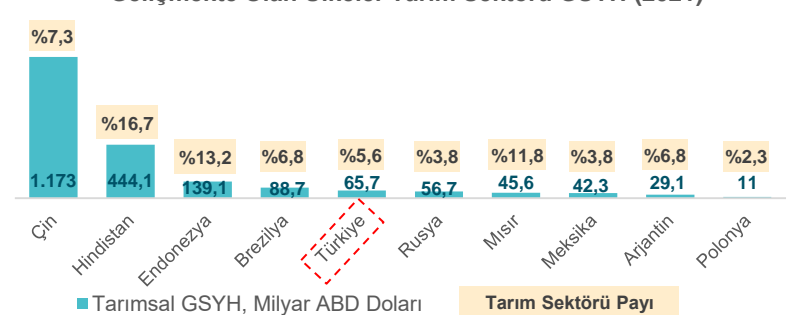
Kaynak: Dünya Bankası, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2021 yılında küresel GSYH'nin %4,3'ünü oluşturan tarımsal üretim değerinde Çin %32'lik payıyla lider konumundadır. Türkiye'nin ilk 10 ülke içerisinde 8. sırada olduğu ve küresel tarımsal üretim değerinde %2 paya sahip olduğu gözlemlenmektedir.
- Gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörü GSYH payının gelişmiş ülkelere kıyasla daha büyük olduğu; söz konusu durumda, ilgili ülkelerin teknoloji seviyesi kıyasla daha düşük olan tarım alanında yoğunlaşmasının ve sanayileşme/teknoloji gerektiren alanlarda faaliyet gösterilememesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Gelişmiş Ülkeler Tarım Sektörü GSYH (2021)

Gelişmekte Olan Ülkeler Tarım Sektörü GSYH (2021)

Kaynak: Dünya Bankası, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

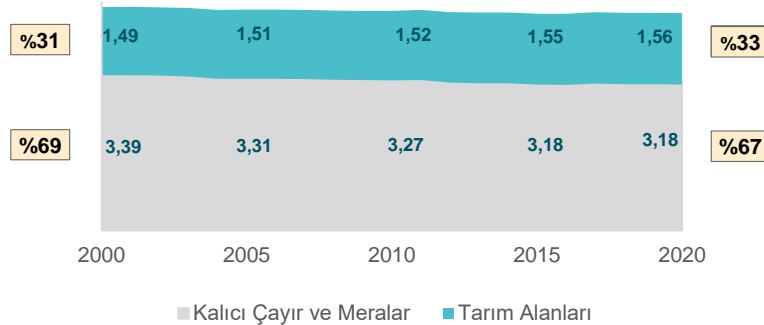

Temel Göstergeler

- Tarım Alanları
- Sulama
- Gübre
- Kimyasal İlaç
- İstihdam

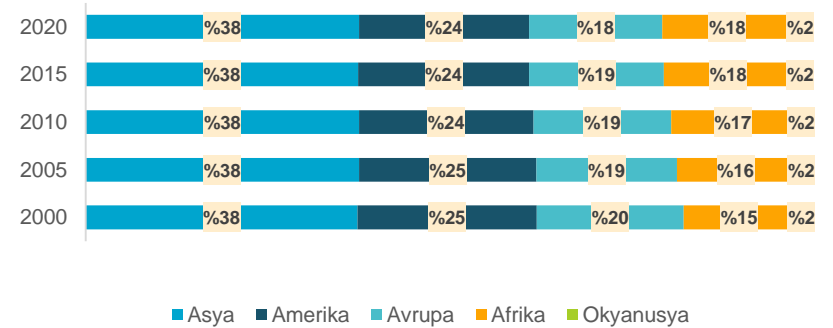
Küresel Tarım Sektörü – Tarım Alanları

Kullanım Şekline Göre Küresel Arazi Büyüklüğü,
(Milyar Hektar, %)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Bölgelere Göre Tarım Alanları Dağılımı (%)

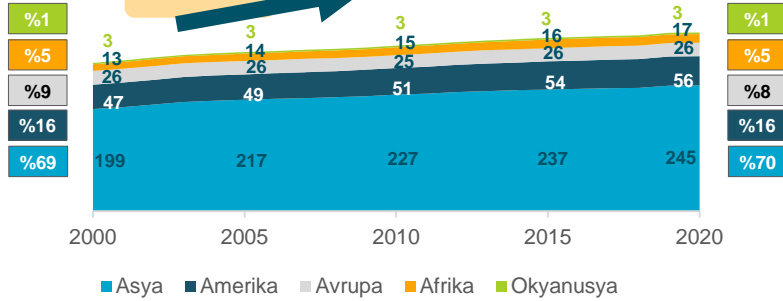
Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2000 yılında yaklaşık 4,87 milyar hektar olan küresel araziler, 2020 yılına gelindiğinde yaklaşık 0,13 milyar hektar azalarak 4,74 milyar hektar olarak gözlemlenmektedir. 2000 yılında küresel arazilerin %69'unu kalıcı çayır ve meralar, %31'ini tarım alanları oluşturmaktadır. 2020 yılına gelindiğinde küresel arazi büyüklüğünün %67'sini kalıcı çayır ve meralar oluştururken, %33'ünü tarım alanları oluşturmaktadır. Tarım alanları büyüklüğü yıllar itibarıyla çok az miktarda artış göstermiş olup hayvancılık için kullanılan kalıcı çayır ve mera alanlarının bir bölümünün tarım arazisi olarak kullanılmaya başlandığı değerlendirilmektedir. Tarım alanlarının büyüklüğü sabit seyrederken gelişen teknoloji seviyesiyle beraber tarımsal üretim miktarının arttığı bilinmektedir.
- Küresel tarım alanları 2000 yılında 1,49 milyar hektar alandan oluşurken, ilerleyen yıllarda artış göstermiş ve 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 1,56 milyar hektara ulaşmıştır. Küresel tarım alanlarının %38'i Asya, %24'ü Amerika, %18'i Avrupa, %18'i Afrika ve %2'si Okyanusya bölgesindedir. Asya bölgesinde daha fazla tarım alanı varken, tarım alanı payında 2. olan Amerika bölgesine göre tarımsal üretim verimi düşüktür. Bunda Amerika bölgesinde makineleşme, yoğun gübre ve kimyasal ilaç kullanımının etkili olduğu değerlendirilmektedir.

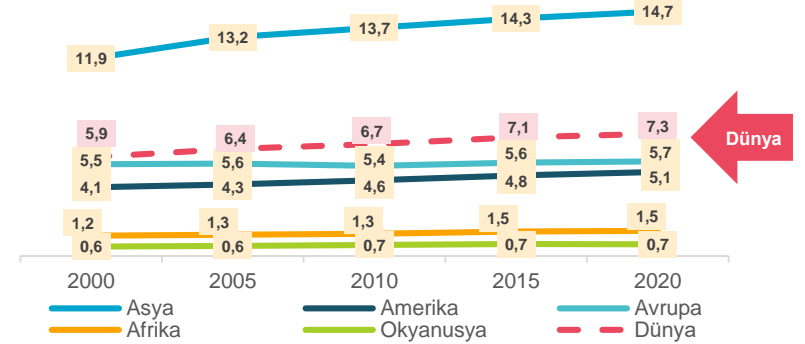
Küresel Tarım Sektörü – Sulama

Bölgelere Göre Sulama Yapılan Tarım Alanları (Milyon Hektar)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Bölgelere Göre Sulama Yapılan Tarım Alanlarının Payı (%)

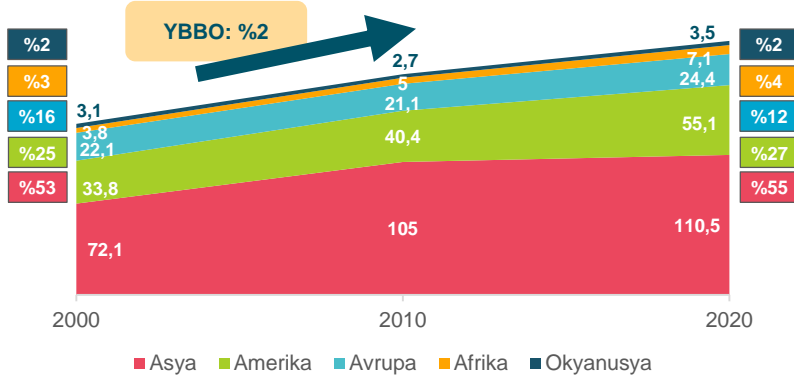

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Analiz yapılarak doğru bir şekilde yapılan tarımsal sulama faaliyetlerinin üretimde verimliliği arttırdığı bilinmektedir. 2000 yılında yaklaşık 288 milyon hektar tarım alanında sulama yapılmışken, 2020 yılına gelindiğinde sulama yapılan tarım alanlarının arttığı ve 347 milyon hektar tarım alanında sulama yapıldığı gözlemlenmektedir. 2020 yılında sulama yapılan tarım alanlarının %70'i Asya, %16'sı Amerika, %8'i Avrupa, %5'i Afrika ve geri kalanı Okyanusya bölgesindedir. Analiz yılları itibarıyla Asya bölgesindeki tarım alanlarının ortalama %14,5'inde sulama yapılırken, Avrupa'da %5,7'sinde, Amerika'da %5'inde sulama yapılmaktadır. Afrika ve Okyanusya bölgelerinde ise bu oran oldukça düşüktür. Özellikle az gelişmiş ülkelerin sayıca fazla olduğu Afrika ve Okyanusya bölgelerinde tarım alanları ile birlikte suya ulaşım kısıtlı oluşu oranının düşük olmasına neden teşkil etmektedir. Asya ülkelerinde yüksek su kullanımının nedeni, yalnızca yüksek nüfus yoğunluğundan değil, aynı zamanda su yoğun tarım uygulamalarıdır. Toplamda yaklaşık 3 milyar insanı beslemek için Çin ve Hindistan gibi ülkelerin tarıma önemli miktarda kaynak ayırması gerekmektedir. Asya bölgesi çoğu mevsimde şiddetli yağış ve sel yaşasa da, daha üretken ve tutarlı mahsul verimi elde etmek için sulama hala gereklidir. Aynı zamanda bölgede oldukça fazla üretilen pirinç, yüksek su kullanımı gerektirmektedir.
- Sulanmış tarım alanı payı düşük olan bölgeler, tarımsal faaliyetlerini gerçekleştirmek için yağmur suyuna bağımlıdır, bu nedenle tarımsal üretim değişen hava koşullarından ve iklim krizinden daha yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Diğer taraftan tarımsal alanlarda sulama yapan ve yüksek sulanmış tarım alanı payına sahip bölgeler, suyun evsel, sanayi ve madencilik gibi diğer kullanım alanlarıyla rekabet içindedir.

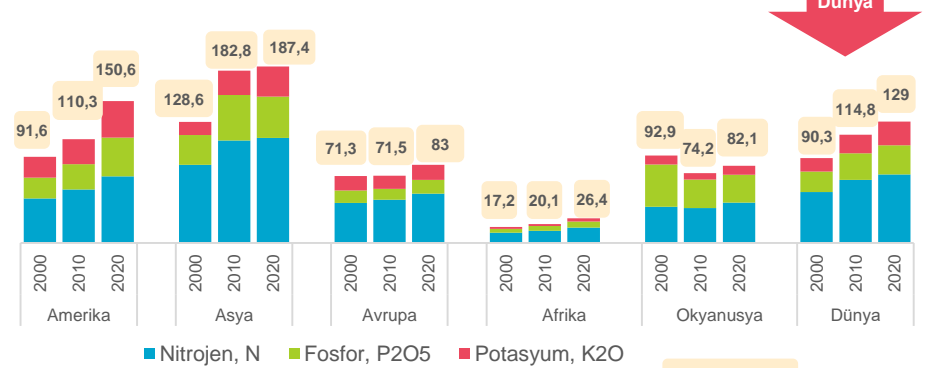
Küresel Tarım Sektörü – Gübre

Bölgelere Göre İnorganik Gübre Kullanım Miktarı (Milyon Ton)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Türlerine Göre Ekili Alan Başına İnorganik Gübre Kullanım Miktarı (kg/ha)

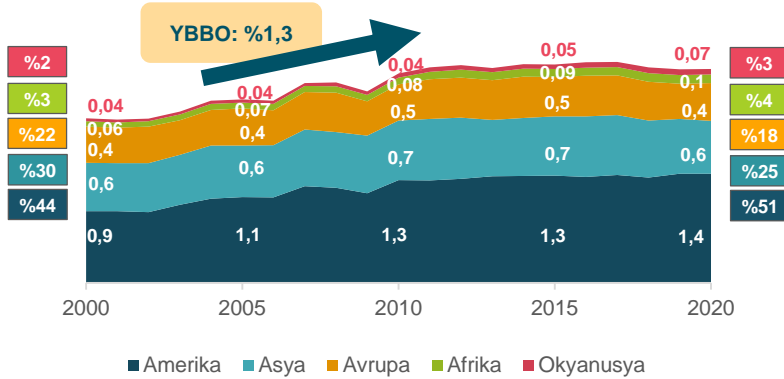

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2000 - 2020 yılları arasında küresel gübre kullanımı nominal olarak %49, yıllık bileşik bazda %2 artarak 134,9 milyon tondan 200,6 milyon tona yükselmiştir. 2020 yılında kullanılan gübrenin %55'i Asya, %27'si Amerika, %12'si Avrupa, %4'ü Afrika ve geri kalan %2'si Okyanusya bölgesinde kullanılmıştır.
- 2020 yılında dünyada kullanılan toplam inorganik gübrenin; %56'sı nitrojen, %24'ü fosfor, %20'si potasyum içeriklidir. Kullanılan gübre çeşitleri bölgeden bölgeye değişmekte olup, nitrojen içerikli gübrelerin pazara hakim olduğu gözlemlenmektedir. Asya bölgesi ekili alan başına gübre kullanımında analiz yılları itibarıyla öne çıkmaktadır.
- Rusya Federasyonu, dünyadaki en büyük inorganik gübre (üretiminde kullanılan amonyağın neredeyse tamamına yakını doğalgazdan oluşmaktadır) üreticisi ve ihracatçısıdır. Bu nedenle, 2020 yılındaki COVID-19 pandemisi ve 2022 yılındaki Rusya - Ukrayna geriliminin yol açtığı enerji ve lojistik kriziyle gübre fiyatları neredeyse 4 katına çıkmıştır. Fiyatlardaki bu artış nedeniyle ilerideki yıllarda gübre kullanımının azalması ve bu nedenden dolayı üretim miktarında düşüş beklenmektedir.

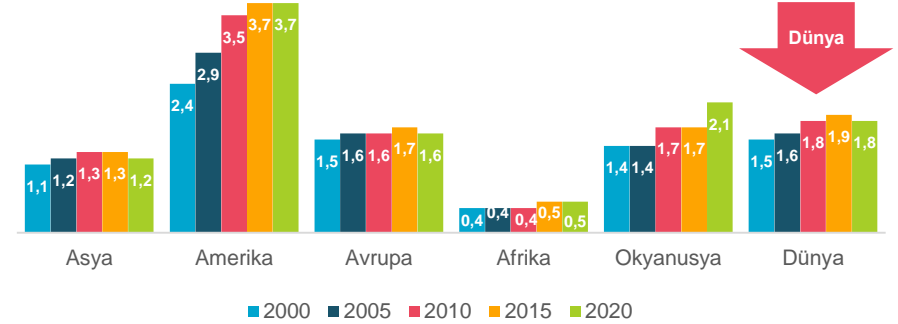
Küresel Tarım Sektörü – Kimyasal İlaç

Bölgelere Göre Kimyasal İlaç Kullanım Miktarı (Milyon Ton)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Bölgelere Göre Ekili Alan Başına Kimyasal İlaç Kullanım Miktarı (kg/ha)

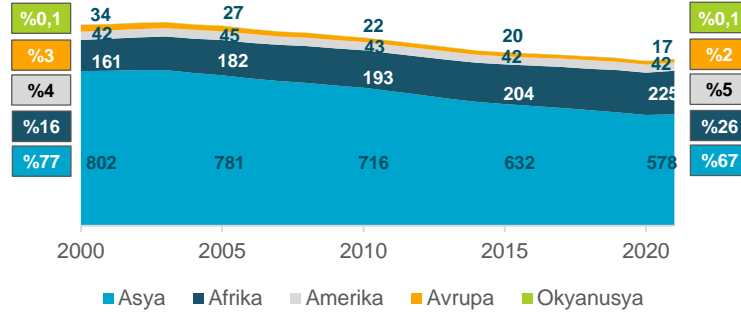

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2000 yılında küresel kimyasal ilaç kullanımı 2 milyon ton iken, 2020 yılına kadar olan süreçte nominal olarak yaklaşık %30 ve yıllık bileşik bazda %1,3 artarak 2,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Küresel kimyasal ilaç kullanımında Amerika toplam tüketimin %51'ini, Asya %25'ini, Avrupa %18'ini, Afrika %4'ünü ve Okyanusya bölgesi %3'ünü oluşturmaktadır.
- Küresel ekili alan başına kullanılan kimyasal ilaç miktarı 2000 yılında 1,5 kg/ha'dır. 2010 yılına kadar %20 artış göstererek 1,8 kg/ha olmuştur ve sonraki yıllarda sabit seyretmiştir. 2000-2010 yılları arasında Afrika bölgesi hariç tüm bölgelerde ekili alan başına kimyasal ilaç kullanım oranı artış gösterdiği gözlemlenmektedir. 2020 yılı itibarıyla 1 hektar ekili alan başına 3,7 kg kimyasal ilaç kullanımıyla en yüksek orana Amerika bölgesi sahiptir. Amerika bölgesinin hem gübre kullanımında hem de kimyasal ilaç kullanımında dünya ortalamasının üstünde olduğu takip edilmektedir. Tarımsal üretimde verimi artırmak için kimyasal ilaç ve gübreleme kullanımının yoğun olduğu değerlendirilmektedir.

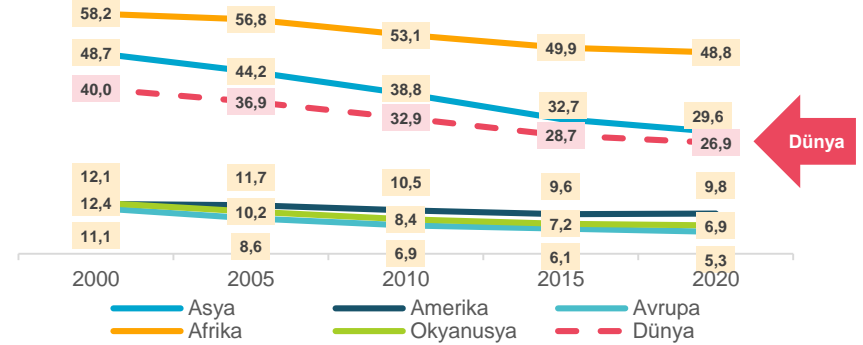
Küresel Tarım Sektörü – İstihdam

Bölgelere Göre Tarım Sektörü Çalışan Sayısı (Milyon)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Bölgelere Göre Tarım Sektöründe Çalışanların Toplam İstihdamdaki Payı (%)

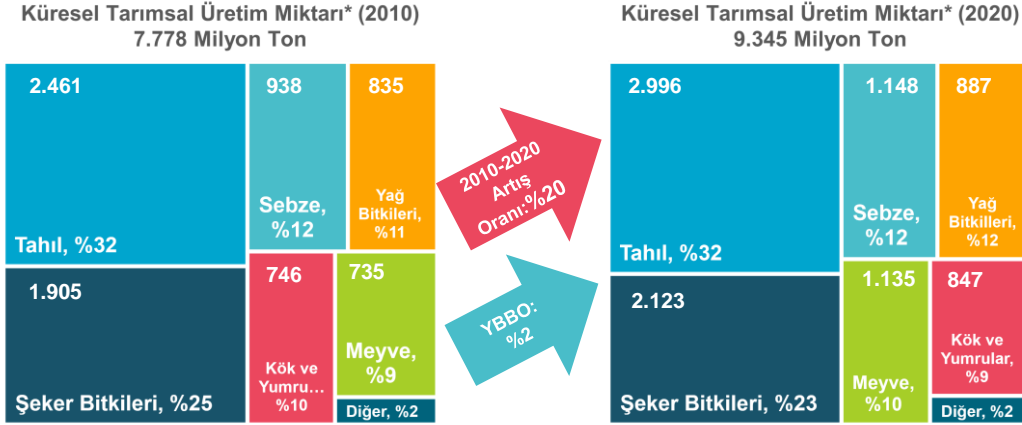
Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2000 yılında yaklaşık 1.043 milyon kişi tarım sektöründe çalışırken, 2021 yılına gelindiğinde tarımdaki istihdamın %17 azalarak 866 milyon seviyesine gerilediği hesaplanmaktadır. 2021 yılında dünya tarım istihdamının %67'si Asya, %26'sı Afrika, %5'ini Amerika, %2'si Avrupa ve geri kalanı ise Okyanusya bölgesindedir. 2020 yılında gerçekleşen COVID-19 pandemisi nedeniyle uygulanan kısıtlamalar ve ekonomik aktivitedeki düşüş nedeniyle tarım istihdamında önceki yıllara göre daha sert bir düşüş olmuştur. Bu nedenle, 2021 yılına kadar küresel tarım istihdamı düşüş trendinde olmasına rağmen, 2021 yılında dünya ekonomisinin toparlanmaya başlamasıyla bu trend bozulmuş ve tarım istihdamında artış olmuştur.
- Küresel tarım istihdamının toplam istihdamdaki payı 2000 yılında %40 seviyesinde iken, 2021 yılında %26,6 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 2021 yılında tarım sektörünün küresel GSYH'ye katkısı %4,3 olarak gerçekleşirken, küresel istihdamın %26,9'u tarım sektöründedir. Tarım sektörünün emek yoğun bir sektör olmasına bağlı olarak istihdamda önemli bir paya sahip olmasına rağmen GSYH payı düşüktür. Bölgesel olarak en yüksek tarım istihdamı %48 ile Afrika bölgesindedir. En düşük olduğu bölge ise %5 ile Avrupa bölgesidir. Gelişmiş ülkelerin çoğunlukta olduğu Avrupa ve Amerika bölgelerinde tarımsal istihdamın payının dünya ortalaması altında olduğu ve teknolojik ilerleme seviyesi düşük Afrika bölgesinde tarımsal istihdamın payının dünya ortalamasının neredeyse iki katı olduğu görülmektedir.

Üretim ve Büyüme

Küresel Tarım Sektörü – Küresel Tarımsal Üretim Miktarı (1/2)

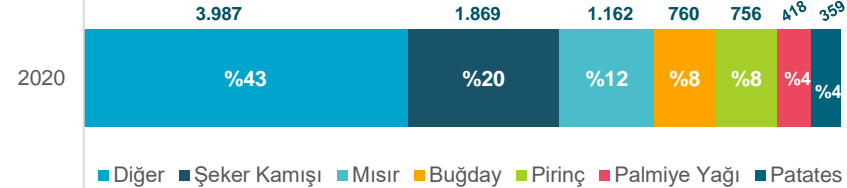
Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2020 yılında küresel tarımsal üretimde en çok üretilen ürün 1.869 milyon ton ile şeker kamışı olmuştur ve toplam tarımsal üretimin %20'sini oluşturduğu hesaplanmaktadır. En çok üretilen ikinci ürün olan mısır 1.162 milyon ton ile toplam tarımsal üretimin %12'sini oluşturmaktadır. Ana tahıl ürünlerinden buğday ise 760 milyon ton üretim ile 3. sırada yer almaktadır. İlk 3 sırada yer alan şeker kamışı, mısır ve buğday üretim miktarı toplam üretimin %40'ını oluşturmaktadır.

*FAO verilerinde tarım sektörü içerisinde hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri de dahildir.

- 2010 yılında 7.778 milyon ton olarak gerçekleşen küresel tarımsal üretim, 2020 yılında yaklaşık %20 daha fazla ve 9.345 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Küresel tarımsal üretimin %32'sini tahıllar, %23'ünü şeker bitkileri, %12'sini sebze, %12'sinin yağ bitkileri, %10'unu meyve ve %9'unu kök ve yumru ürünlerinin oluşturduğu gözlemlenmektedir.
- Yıllar itibarıyla toplam küresel tarımsal üretim miktarında çok büyük miktarlarda değişiklik olmasa da şeker bitkileri payı azalırken; meyve ve yağ bitkilerinin toplam üretimdeki payı artmıştır.

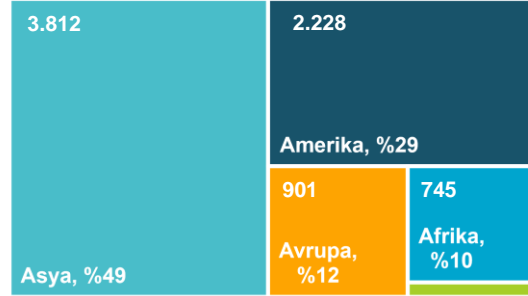
Başlıca Ürünlerin Küresel Üretim Miktarları Dağılımı (Milyon Ton, %)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Küresel Tarım Sektörü – Küresel Tarımsal Üretim Miktarı (2/2)

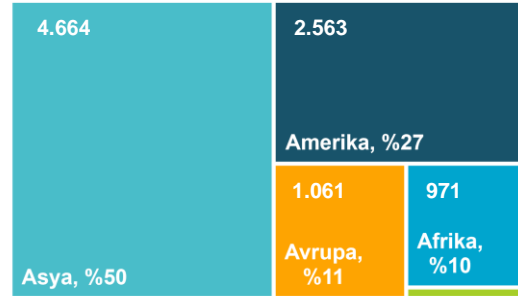
Küresel Tarımsal Üretim Miktarı (2010)
7.778 Milyon Ton

■ Afrika ■ Amerika ■ Asya
■ Avrupa ■ Okyanusya

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Küresel Tarımsal Üretim Miktarı (2010)
9.345 Milyon Ton

■ Afrika ■ Amerika ■ Asya
■ Avrupa ■ Okyanusya

- 2010 yılında küresel tarımsal üretim miktarı 7.778 milyon ton olarak gerçekleşmiş ve yıllık bileşik bazda %2, nominal olarak %20 büyüyerek 2020 yılında 9.345 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibarıyla Asya ve Afrika bölgelerinin üretim miktarındaki payı cüzi bir miktarda artarken, Amerika ve Avrupa bölgelerinin payı azalmıştır. Tarım alanları görece daha az olan Avrupa ve Afrika bölgelerinde buna bağlı olarak üretim miktarının da düşük olduğu değerlendirilmektedir.
- Asya bölgesinin tarım alanı payı, tarımsal istihdam ve sulama yapılan tarımsal alan gibi tarımsal girdilerde de birinci olduğu, böylece 2020 yılında gerçekleşen tarımsal üretimin yaklaşık %50'sinin Asya bölgesinde gerçekleştiği görülmektedir.

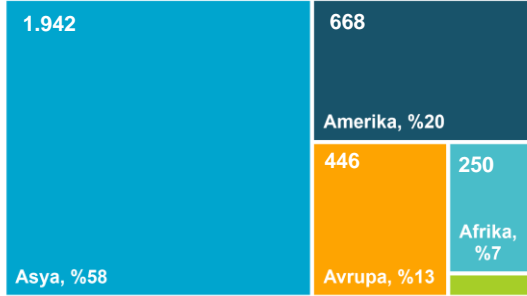
Küresel Tarımsal Üretim Miktarı
İlk 10 Ülke

2020	Üretim Miktarı	Payı (%)
Çin	1.827	%19
Hindistan	1.118	%12
Brezilya	1.098	%12
ABD	707	%8
Endonezya	440	%5
Rusya	228	%2
Nijerya	198	%2
Arjantin	176	%2
Tayland	175	%2
Pakistan	156	%2
Diğer	3.220	%34
Toplam	9.345	%100

- 2020 yılında küresel tarımsal üretimin yaklaşık %32'sini gerçekleştiren, Asya bölgesinde bulunan Çin ve Hindistan lider konumundadır. Brezilya küresel üretim miktarında 3. sırada yer almaktadır ve ilk 3 ülkenin toplam üretimdeki payı %43 olarak hesaplanmaktadır.
- Brezilya'nın 2020 yılındaki 1.098 milyon ton olan tarımsal üretiminin ağırlıklı kısmı şeker kamışından oluşmaktadır.

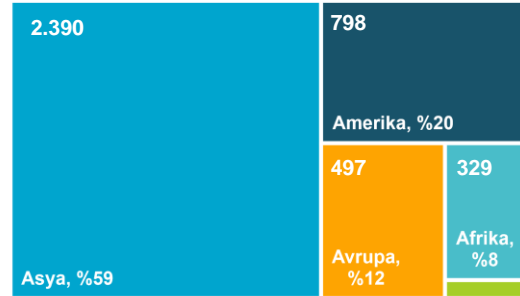
Küresel Tarım Sektörü – Küresel Tarımsal Üretim Değeri

Küresel Tarımsal Üretim Değeri* (2010)
3.348 Milyar ABD Doları

■ Asya ■ Amerika ■ Afrika
■ Avrupa ■ Okyanusya

Küresel Tarımsal Üretim Değeri* (2020)
4.058 Milyar ABD Doları

■ Asya ■ Amerika ■ Afrika
■ Avrupa ■ Okyanusya

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

*2014-2016 sabit fiyatlarıyla.

- 2010 yılında küresel tarımsal üretim değeri 3.348 milyar \$ olarak gerçekleşmiş ve tarımsal üretim miktarına paralel bir şekilde yıllık bileşik bazda %2, nominal olarak %21 büyüyerek 2020 yılında 4.058 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir.
- Asya bölgesinin yıllar itibarıyla toplam üretim değerindeki payını artırdığı görülmektedir. Özellikle Çin'de fiyatı diğer ürünlere göre yüksek seyreden pirincin yoğun olarak üretildiği bilinmektedir.
- Amerika bölgesinin toplamdan aldığı payını koruduğu görülürken, kendi içerisinde nominal olarak tarımsal üretim değerini %19 oranında artırdığı dikkat çekmektedir.

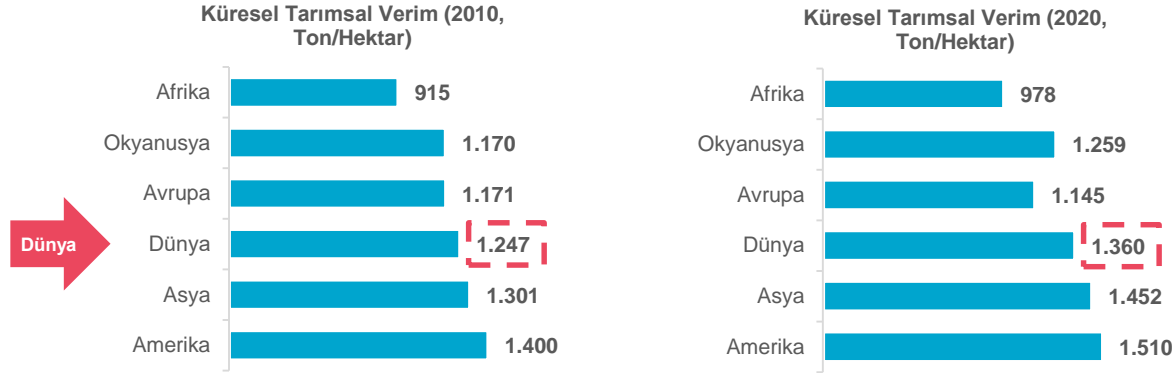
Küresel Tarımsal Üretim Değeri İlk 10 Ülke

2020	Üretim Değeri	Payı (%)
Çin	1.313	%32
Hindistan	408	%10
ABD	298	%7
Brezilya	213	%5
Endonezya	136	%3
Rusya	89	%2
Türkiye	86	%2
Nijerya	66	%2
Fransa	61	%2
Arjantin	61	%2
Diğer	1.327	%33
Toplam	4.058	%100

- 2020 yılında küresel tarımsal üretim değerinde Çin ve Hindistan'ın üretim miktarında olduğu gibi üretim değerinde de en üst sırada yer aldığı görülmektedir. Çin'in üretim miktarından %19 pay alırken üretim değerinden %32 pay aldığı dikkat çekmektedir.
- Brezilya'nın üretim miktarında %12 pay ile 3. sırada olup üretim değerinde %5 ile 4. sırada yer alması, tarım ürünleri ticaretinde yeteri kadar katma değer oluşturmadığını göstermektedir.

Küresel Tarım Sektörü – Küresel Tarımsal Üretim Verimi

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2010 yılında dünyada ortalama bir hektardan 1.247 ton tarımsal ürün alınırken, 2020 yılına gelindiğinde verimde artışla hektar başına 1.360 ton tarımsal ürün elde edildiği takip edilmektedir.
- Amerika bölgesi küresel tarımsal verimde bölgeler arasında birinci sıradadır, bunun nedenleri arasında Amerika'da tarımsal faaliyetlerde kullanılan makineleşme, yoğun gübre ve kimyasal ilaç uygulamaları olduğu düşünülmektedir.
- Asya bölgesinde küresel tarımsal verim 2020 yılında 1.452 ton/hektar olarak gerçekleşmiş ve tarımsal üretimde yoğun su kullanımının yüksek olduğu bölgede verimi artırmak için sulama yapıldığı değerlendirilmekte olup tarım alanları içerisinde sulama alanlarının payının en yüksek olduğu bölge olarak bilinmektedir. Aynı zamanda küresel tarım alanları, sulama, gübreleme ve istihdamda en yüksek payı olan Asya bölgesinin tarımsal verimde 2. sırada yer aldığı dikkat çekmektedir.

Küresel Tarımsal Üretim Verimi İlk 10 Ülke

2020	Üretim Verimi (Ton/Hektar)
Hollanda	2.713
Belçika	2.246
Guyana	2.174
Avusturya	1.636
İngiltere	1.627
ABD	1.558
Çin	1.551
Meksika	1.427
Türkiye	1.400
İspanya	1.343

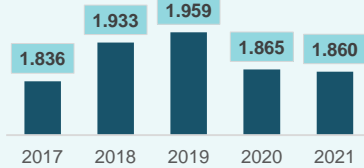
- 2020 yılında tarımsal üretiminde ekili alan başına üretilen tarımsal ürün miktarında Hollanda'nın birinci sırada yer aldığı ve neredeyse dünya ortalamasının 2 katı kadar verim alarak, hektar başına 2.713 ton tarımsal üretim gerçekleştirdiği görülmektedir.
- Türkiye'nin listede 9. sırada yer aldığı ve hektar başına 1.400 ton tarımsal üretimle dünya ortalamasına yakın olduğu takip edilmektedir. Bununla birlikte Asya bölgesi içinde sınıflandırılmakta ve verimin bölgenin ortalamasından daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Küresel Tarım Sektörü – Başlıca Ürünler Üretim Miktarı (1/3)

Şeker Kamışı

Küresel Şeker Kamışı Üretim Miktarı

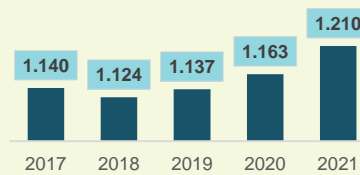
■ Şeker Kamışı Üretim Miktarı (Milyon Ton)

2021	Üretim Miktarı	Payı (%)
Brezilya	716	%39
Hindistan	405	%22
Çin	107	%6
Pakistan	89	%5
Tayland	66	%4
Meksika	55	%3
Endonezya	32	%2
Avustralya	31	%2
ABD	30	%2
Guatemala	28	%2
Diğer	301	%13
Toplam	1.860	%100

Mısır

Küresel Mısır Üretim Miktarı

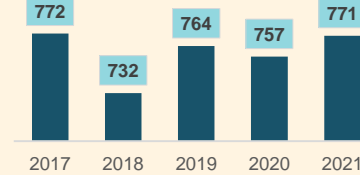
■ Mısır Üretim Miktarı (Milyon Ton)

2021	Üretim Miktarı	Payı (%)
ABD	384	%32
Çin	273	%23
Brezilya	88	%7
Arjantin	61	%5
Ukrayna	42	%3
Hindistan	32	%3
Meksika	28	%2
Endonezya	20	%2
Güney Afrika	17	%1
Fransa	15	%1
Diğer	252	%21
Toplam	1.210	%100

Buğday

Küresel Buğday Üretim Miktarı

■ Buğday Üretim Miktarı (Milyon Ton)

2021	Üretim Miktarı	Payı (%)
Çin	137	%18
Hindistan	110	%14
Rusya	76	%10
ABD	45	%6
Fransa	37	%5
Ukrayna	32	%4
Avustralya	32	%4
Pakistan	27	%4
Kanada	22	%3
Almanya	21	%3
Diğer	232	%29
Toplam	771	%100

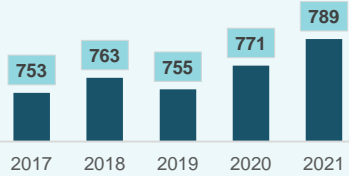
- Buğday, mısır, pirinç ve şeker kamışı ürünleri temel gıdaların üretilmesinde kullanıldığından oldukça önemlidir. Bu ürünlerdeki üretim miktarlarında ve fiyatlardaki volatilité gıda güvencesini risk altına almaktadır. Önemli ürünlerin üretim miktarlarına bakıldığında Çin'in ilk 3'te yer aldığı dikkat çekmektedir.
- Küresel buğday üretim miktarı yıllar itibarıyla sabit seyretmiş olup 2021 yılında 771 milyon ton toplam üretimin yaklaşık %42'sini Çin, Hindistan ve Rusya tarafından gerçekleştirilmiştir.
- Önemli ürünler arasında bakıldığında miktarsal olarak en yüksek artış, kullanım alanlarının çeşitlendiği mısırdaki gözlemlenmektedir. 2021 yılında 1.210 milyon ton olarak gerçekleşen mısır üretiminin %55'inin ABD ve Çin tarafından üretildiği görülmektedir.
- Şeker kamışı üretim miktarı 2017-2019 yılları arasında artış gösterse de 2020 yılında önceki yıllara göre daha düşük gerçekleşmiştir. Toplam üretimin %67'sini Brezilya, Hindistan ve Çin oluşturmaktadır. Şeker kamışının yetiştirilme özelliklerinden dolayı konsantre bir pazar olduğu değerlendirilmektedir.

Küresel Tarım Sektörü – Başlıca Ürünler Üretim Miktarı (2/3)

Pirinç

Küresel Pirinç Üretim Miktarı

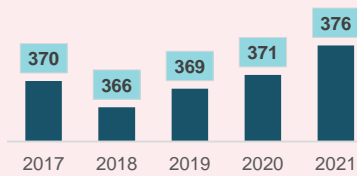
■ Pirinç Üretim Miktarı (Milyon Ton)

2021	Üretim Miktarı	Payı (%)
Çin	214	27%
Hindistan	195	25%
Bangladeş	57	7%
Endonezya	54	7%
Vietnam	44	6%
Tayland	34	4%
Myanmar	25	3%
Filipinler	20	3%
Pakistan	14	2%
Brezilya	12	1%
Diğer	120	15%
Toplam	789	100%

Patates

Küresel Patates Üretim Miktarı

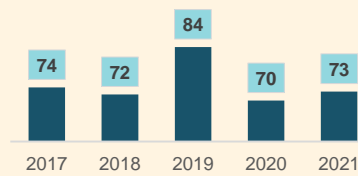
■ Patates Üretim Miktarı (Milyon Ton)

2021	Üretim Miktarı	Payı (%)
Çin	94	%25
Hindistan	54	%14
Ukrayna	21	%6
ABD	19	%5
Rusya	18	%5
Almanya	11	%3
Bangladeş	10	%3
Fransa	9	%2
Polonya	7	%2
Mısır	7	%2
Diğer	125	%33
Toplam	376	%100

Pamuk

Küresel Pamuk Üretim Miktarı

■ Pamuk Üretim Miktarı (Milyon Ton)

2021	Üretim Miktarı	Payı (%)
Çin	17	%24
ABD	11	%16
Hindistan	7	%10
Brezilya	6	%8
Pakistan	4	%5
Özbekistan	3	%4
Türkiye	2	%3
Avustralya	1	%1
Türkmenistan	1	%1
Arjantin	1	%1
Diğer	20	%27
Toplam	73	100

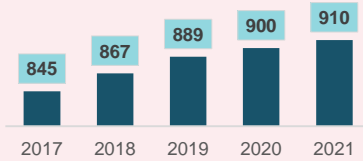
- 2021 yılında küresel pirinç üretimi 789 milyon ton olarak gerçekleşmiş olup küresel üretimin %52'sinin Çin ve Hindistan tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Pirinçte de, mısırdaki gibi üretimin ilk iki ülkede yoğunlaştığı izlenmektedir. Küresel patates üretimi 2021 yılında 376 milyon olup, Çin ve Hindistan %39'unu üretmiştir.
- Tekstil sektörünün önemli girdilerinden olan pamuk, üretimindeki gelişmeler ve fiyatlardaki değişimler sektörü doğrudan etkilemektedir. Küresel pamuk üretimi analiz yıllarında 2019 yılı hariç sabit seyretmiştir. 2021 yılında pamuk üretiminin %50'sinin Çin, ABD ve Hindistan tarafından üretildiği, Türkiye'nin ise 2 milyon ton ile payının küresel üretimden %3 pay aldığı görülmektedir.

Küresel Tarım Sektörü – Başlıca Ürünler Üretim Miktarı (3/3)

Meyve

Küresel Meyve Üretim Miktarı

2017 2018 2019 2020 2021

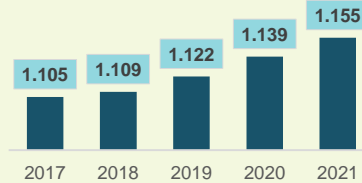
■ Meyve Üretim Miktarı (Milyon Ton)

2021	Üretim Miktarı	Payı (%)
Çin	256	%27
Hindistan	108	%25
Brezilya	40	%7
Türkiye	25	%7
Meksika	24	%6
Endonezya	24	%4
ABD	23	%3
İspanya	19	%3
İtalya	17	%2
Filipinler	17	%1
Diğer	357	%15
Toplam	910	%100

Sebze

Küresel Sebze Üretim Miktarı

2017 2018 2019 2020 2021

■ Sebze Üretim Miktarı (Milyon Ton)

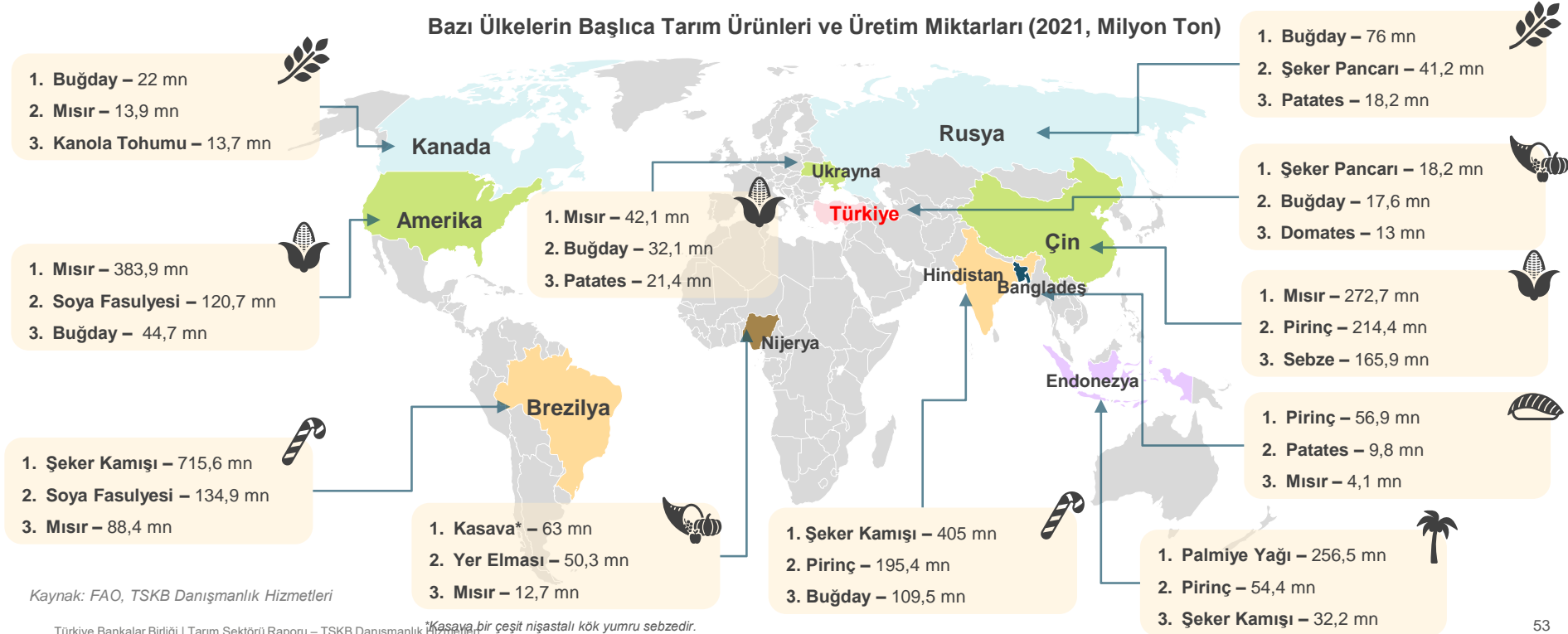
2021	Üretim Miktarı	Payı (%)
Çin	602	52%
Hindistan	138	12%
ABD	28	2%
Türkiye	27	2%
Vietnam	17	1%
Nijerya	16	1%
Mısır	16	1%
Meksika	15	1%
Rusya	14	1%
İspanya	14	1%
Diğer	268	23%
Toplam	1.155	100%

- Analiz yılları itibarıyla meyve ve sebze küresel üretim miktarının toplamda 2.000 milyon ton seviyesinde olduğu ve yıl bazında önemli artışlar olmasa da düşük seviyede süreklilik gösteren artışlar olduğu izlenmektedir.
- Küresel meyve ve sebze üretiminde Çin ve Hindistan'ın lider üreticiler olduğu, özellikle sebze üretiminde toplam üretimin %52'sinin Çin tarafından üretildiği ve üretimin Çin'de yoğunlaştığı takip edilmektedir.
- Dünyadaki önemli meyve ve sebze ihracatçılarından olan Türkiye'nin küresel meyve üretiminde %3 pay ile 4. sırada, küresel sebze üretiminde ise %2 pay ile 4. sırada yer aldığı görülmektedir.

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Küresel Tarım Sektörü – Ülkelerin Tarımsal Üretiminde İlk 3 Ürünün Üretim Miktarları

Bazı Ülkelerin Başlıca Tarım Ürünleri ve Üretim Miktarları (2021, Milyon Ton)

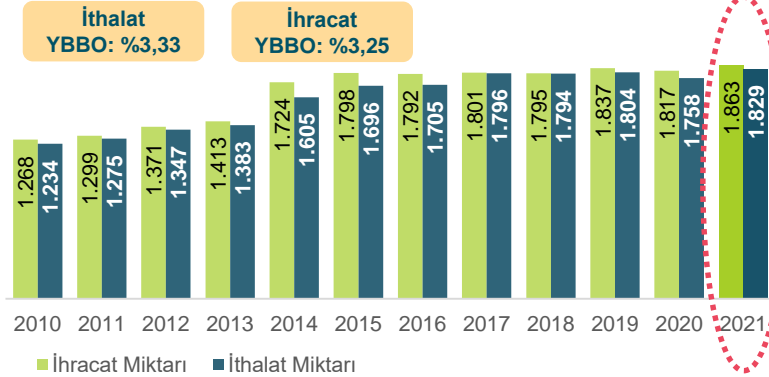

Dış Ticaret

Küresel Tarım Sektörü – Dış Ticaret – Miktar

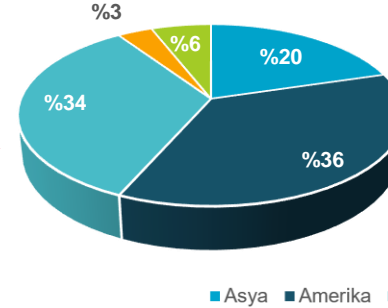
Küresel Tarım Ürünleri İthalat ve İhracat Miktarı
(Milyon Ton)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

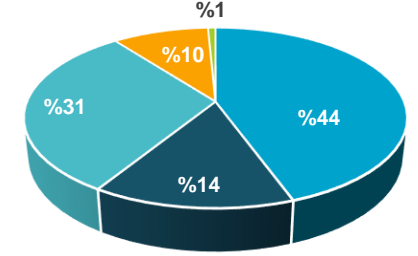
- Analize konu yıllar itibarıyla küresel tarımsal ürünlerin ihracat ve ithalat miktarları artış göstermiştir. İhracat miktarı, yıllık bileşik bazda %3,25, ithalat miktarı ise %3,33 oranında artmıştır. Dış ticaret miktarlarındaki değişimin küresel üretim miktarlarına paralel bir şekilde gelişme gösterdiği takip edilmekte olup ihracat ve ithalat miktarlarındaki yıllık bileşik bazda %3 düzeyinde olan artışın, yıllık bileşik bazda %2 seviyesinde artış gösteren üretim miktarı artışının üzerinde olduğu izlenmektedir. Söz konusu durumda tarım ürünleri üretimlerinin iklim koşullarından etkilenmesine bağlı olarak bölgesel bazda üretim ve tüketimde yoğunlaşan ürünlerin ve ihtiyaçlar doğrultusunda artan ticari faaliyetlerin etkisi olduğu değerlendirilmektedir.

Bölgelere Göre Tarımsal Ürünlerin
İhracat Miktarı Dağılımı (2021)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

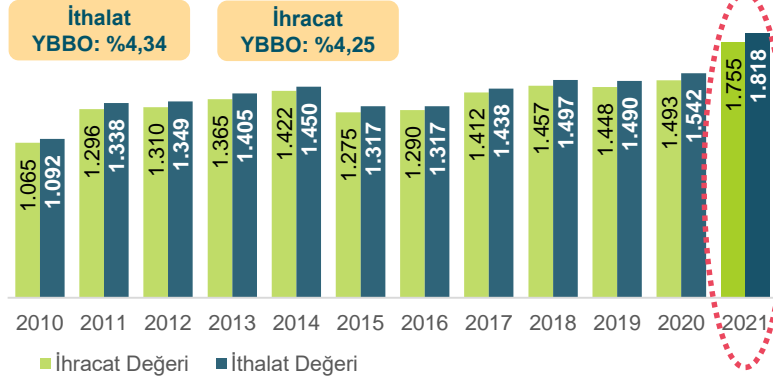
Bölgelere Göre Tarımsal Ürünlerin
İthalat Miktarı Dağılımı (2021)

- 2021 yılında küresel tarımsal ürünler ihracat miktarı 1.863 milyon ton, ithalat miktarı ise 1.829 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Amerika ve Avrupa bölgeleri tarımsal ürünlerin %70'ini ihraç ettiği görülmektedir.
- Avrupa bölgesinin küresel tarımsal üretimden %11,4 pay almasına karşılık küresel tarımsal ürün ihracatından %34 pay almaktadır.
- Asya bölgesi tarım ürünlerinde ihracatın %20'sini gerçekleştirirken, dünyadaki en kalabalık nüfusa sahip bölge olmasından dolayı yoğun bir şekilde tarım ürünleri ithal edilmekte ve toplam ithalatın %44'ü Asya bölgesine gerçekleşmektedir.

Küresel Tarım Sektörü – Dış Ticaret – Değer

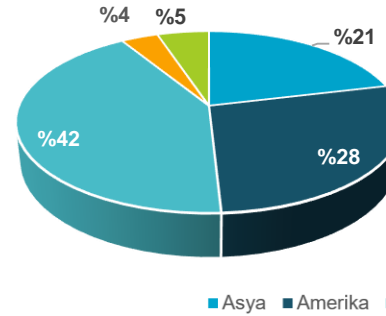
Küresel Tarım Ürünleri İthalat ve İhracat Değeri
(Milyar \$)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

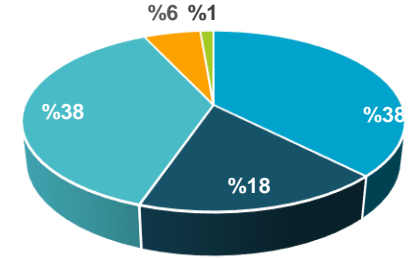
- Analize konu yıllar itibarıyla küresel tarımsal ürünlerin ihracat ve ithalat tutarları, dış ticarete konu miktarsal artışların üzerinde bir artış göstermiştir. İhracat değeri, yıllık bileşik bazda %4,25, ithalat miktarı ise %4,34 oranında artmıştır.
- İhracat ve ithalat değerlerinin, dış ticarete konu miktarsal artışlarının üzerinde gerçekleşmesinde gıda enflasyonu ve üretici fiyat endeksi artışlarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Bölgelere Göre Tarımsal Ürünlerin
İhracat Değeri Dağılımı (2021)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Bölgelere Göre Tarımsal Ürünlerin
İthalat Değeri Dağılımı (2021)

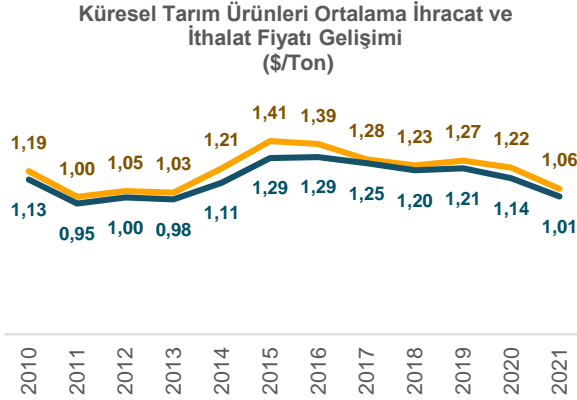

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2021 yılında küresel tarımsal ürünler ihracat değeri 1.755 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Avrupa bölgesi toplam ihracatın neredeyse yarısına yakın olarak %42 pay alırken, Amerika bölgesi ise söz konusu dağılımdan %28 pay almıştır.
- Küresel tarımsal ürünler ithalatı ise 1.818 milyar \$ seviyesinde oluşmuştur ve toplam ithalatın yaklaşık %75'ini Avrupa ve Asya bölgeleri tarafından gerçekleştirilmiştir.
- Avrupa bölgesi ihracat tutarı payının, ihraç edilen ürün başına fiyatların yüksekliğine bağlı olarak ihracat miktarından fazla pay aldığı, Amerika bölgesinde ise söz konusu durumun tam tersi gözlemlenmektedir. Benzer seyrin ithalat tarafında da olduğu görülmektedir.

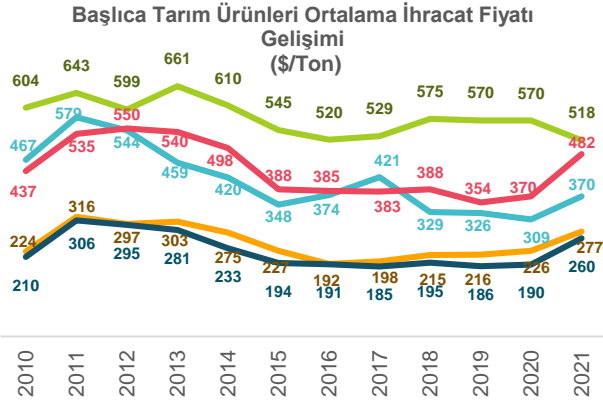

Küresel Tarım Sektörü – Dış Ticaret – Fiyat

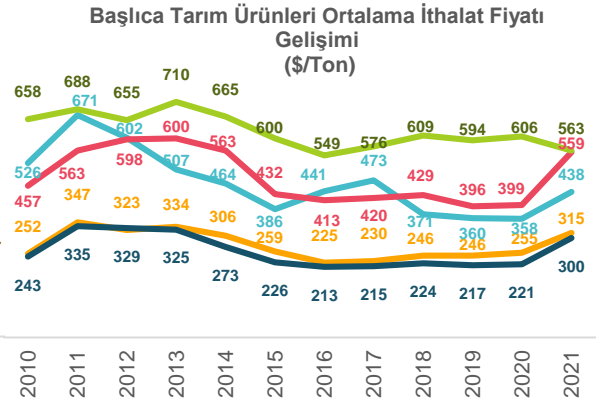
— İhracat Fiyatı — İthalat Fiyatı

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

— Buğday — Mısır
— Şeker Kamışı — Soya Fasülyesi
— Pirinç

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

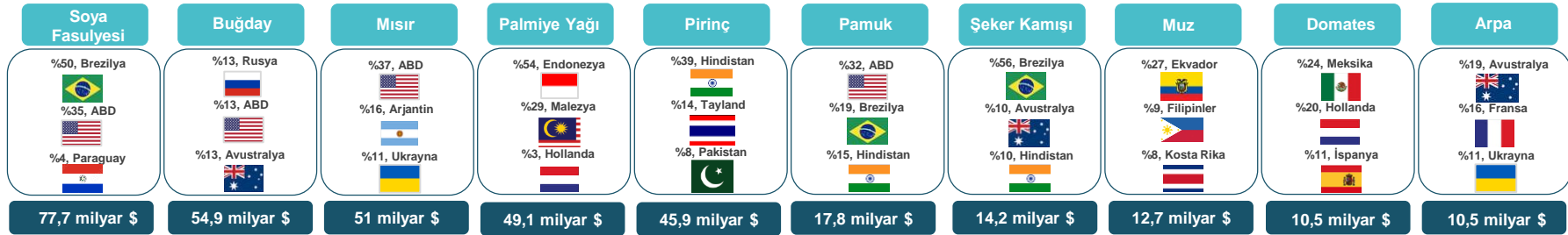

— Buğday — Mısır
— Şeker Kamışı — Soya Fasülyesi
— Pirinç

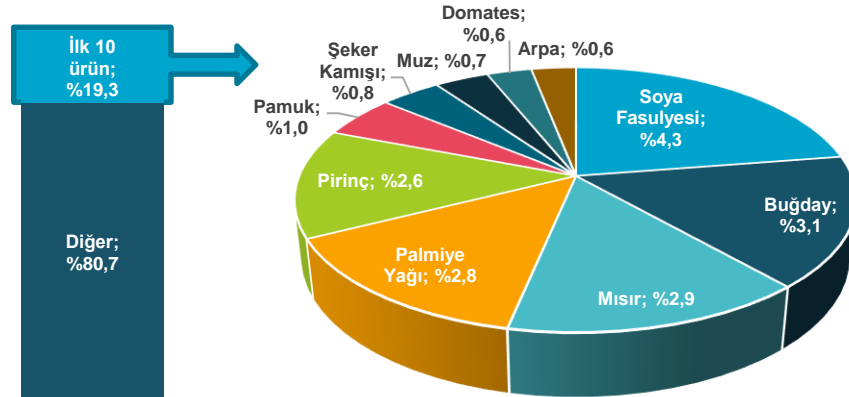
- Son yıllarda pirinç hariç diğer ürünlerde fiyat gelişiminin yukarı yönlü hareket ettiği takip edilirken, en hızlı fiyat artışının soya fasülyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Soya fasülyesi ürününün kendine has özelliği nedeniyle konsantre bir bölgede üretilebilmektedir. Toplam ihracatının %85'i Brezilya ve Amerika'ya gerçekleştirilmekte olup; ürün fiyatı, bölgesel koşullara (iklimsel değişiklik/kuraklık/aşırı yağış) duyarlıdır. Özellikle 2021 yılında o bölgede yağışların gecikmesi sonucu ekim zamanına dayalı arzda yaşanan aksaklıklar, ürün fiyatı üzerinde ciddi yükselişe neden olmuştur.
- Fiyatı diğer ürünlere göre yüksek seyreden pirincin, üretiminin Asya kıtasında yoğunlaşması; üretim miktarına kıyasla Asya bölgesinin küresel toplam üretim değerinde daha yüksek paya sahip olmasını desteklemektedir.

Küresel Tarım Sektörü – Dış Ticaret – İhracat

2021 İlk 10
Tarımsal Ürün
İhracatı

*FAO verilerinde tarım sektörü dış ticareti içerisinde hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri ticareti de dahildir.

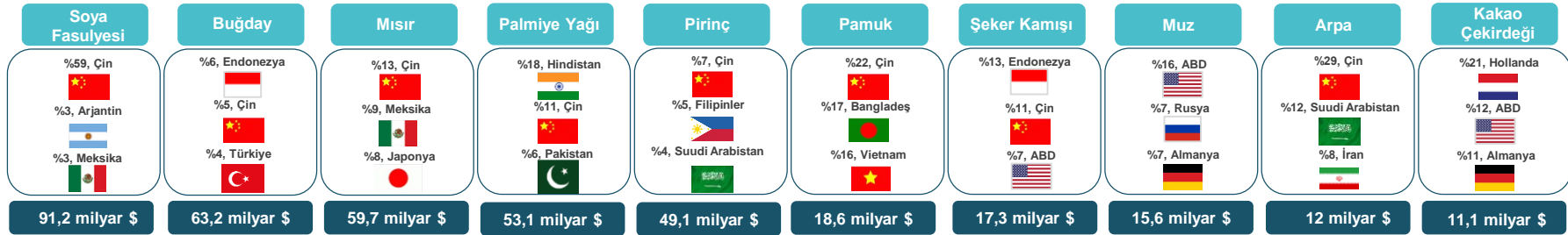

- Küresel tarımsal ürünler ihracatında ilk 10 ürün toplam ihracat değerinin %19,3'ünü oluşturmaktadır. Sırasıyla soya fasulyesi, buğday ve mısır ürünleri ihracat değeri en büyük olan tarımsal ürünlerdir. Soya fasulyesi gıda olarak tüketiminin yanı sıra soya küspesi olarak hayvan yemi için büyük önem taşımaktadır.
- Küresel tarımsal ürünler ihracatında ilk 10 ürün arasından soya fasulyesi, palmiye yağı, şeker kamışı gibi ürünlerin konsantre bir pazara sahip olduğu ve küresel ihracatlarının büyük bir bölümünün Brezilya ve Endonezya'dan karşılandığı görülmektedir.

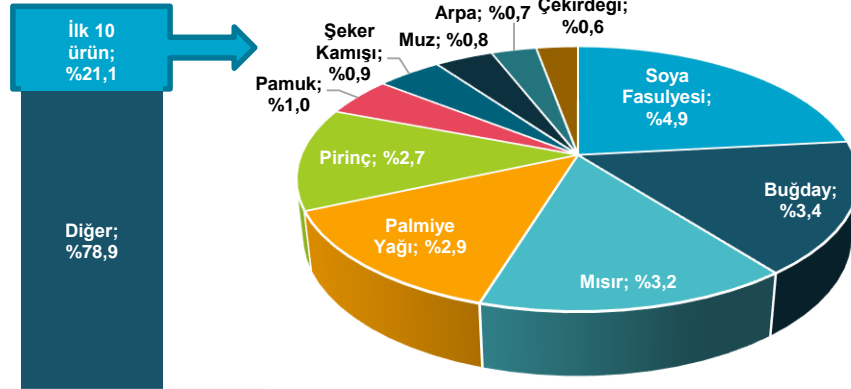
Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Küresel Tarım Sektörü – Dış Ticaret – İthalat

2021 İlk 10
Tarımsal Ürün
İthalatı

*FAO verilerinde tarım sektörü dış ticareti içerisinde hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri ticareti de dahildir.

- Küresel tarımsal ürünler ithalatında ilk 10 ürün toplam ithalat değerinin %21,1'ini oluşturmaktadır. Sırasıyla soya fasulyesi, buğday ve mısır ürünleri ithalat değeri en büyük olan tarımsal ürünlerdir.
- Küresel tarımsal ürünler ithalatında 91,2 milyar \$ ile 1. sırada yer alan soya fasulyesinin toplam ithalatının %59'u Çin'e aittir. Mısır ve buğday üretiminde Çin küreselde ilk iki ülkeden biri olmasına karşılık, diğer tarım ürünlerinde olduğu gibi, bu ürünlerin ithalatında da ilk 3 ülke arasında yer alması dikkat çekmektedir. Kalabalık nüfusun tüketimi için yoğun bir şekilde tarım ürünleri ithalatı yapıldığı izlenmektedir. Ayrıca belirli sanayilerde dünya genelinde önde olması sebebiyle pamuk gibi ürünlerin ithalatında da ilk sırada yer almaktadır.

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

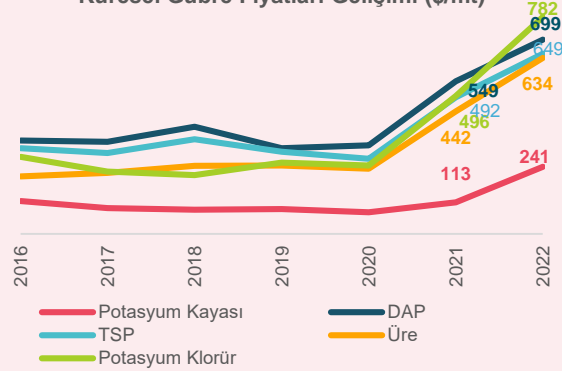
Fiyat Gelişmeleri

Küresel Tarım Sektörü – Tarımsal Girdi Fiyat Gelişmeleri

Gübre

Küresel Gübre Fiyatları Gelişimi (\$/mt)

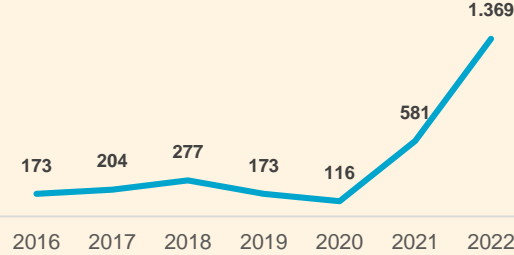
Kaynak: World Bank, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Küresel gübre fiyatları 2020 yılından itibaren artış trendine girmiştir. COVID-19 ile başlayan talep şoku sırasında uygulanan makro iktisadi tedbirler sonucu oluşan enflasyon ortamı ve gübre pazarında önemli yeri olan Rusya ve Ukrayna'da savaşın başlamasıyla doğalgaz fiyatları artmış olup gübre fiyatlarına yansımıştır. 2023 yılının ilk aylarında fiyatlarda gerileme olduğu gözlemlenmektedir.

Doğalgaz

Dutch TTF Endeksi

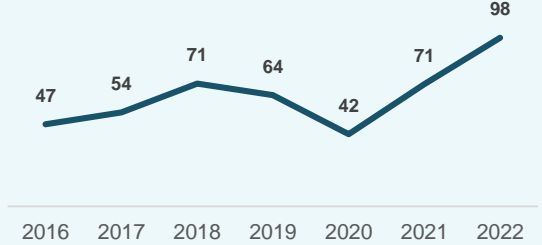
Kaynak: World Bank, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Emtia piyasalarında COVID-19'dan sonraki ertelenmiş talep, dünya genelinde yaşanan yüksek enflasyon ve doğalgaz için en önemli pazarlardan olan Rusya ve Ukrayna'daki savaş nedeniyle doğalgaz fiyatları 2022 yılı başında oldukça hızlı artış göstermiş olup son çeyrekte fiyatlarda gerileme başladığı gözlemlenmektedir.

Petrol

Brent Petrol Fiyat Gelişimi (\$/Varil)

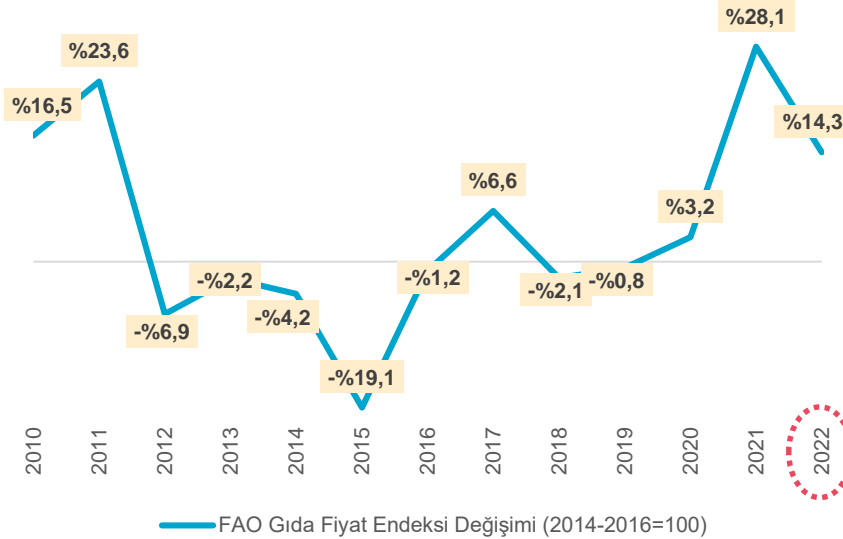

Kaynak: World Bank, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Brent petrol fiyatları diğer emtia piyasalarının etkilendiği olumsuzluklardan benzer yönde etkilenmiştir. 2021 yılı ve 2022 ilk aylarında artış gösteren brent petrol fiyatının 2022 yılı ikinci yarısından itibaren düşüş trendine girdiği gözlemlenmektedir.

Küresel Tarım Sektörü – Fiyat Gelişmeleri (1/2)

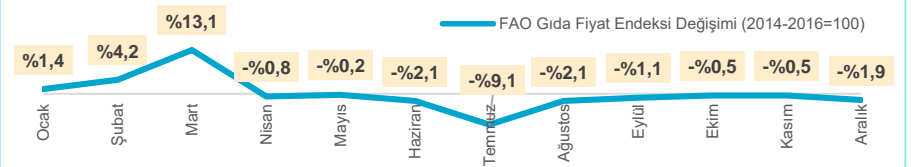
FAO Gıda Fiyat Endeksi Değişimi (%)

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Küresel gıda fiyatlarının 2010-2011 yıllarında tarımsal kullanım, hava koşulları, petrol fiyatları gibi farklı nedenlerle hızla yükselmiş, sonrasında ağırlıklı düşüş trendi içerisinde dalgalı seyrini sürdürmüştür. 2020 yılında COVID-19 kaynaklı dünyada yaşanan olumsuz gelişmeler, birçok alanda olduğu gibi tedarik zincirinde aksaklıklara, lojistik maliyetlerinde artışa neden olurken uygulanan makro iktisadi tedbirler sonucu oluşan enflasyonist ortam yıllık bazda gıda fiyatlarını hızla yükselmiştir.
- Küresel gıda fiyat artışlarında; Rusya-Ukrayna gerilimi sebebiyle başta doğalgaz olmak üzere enerji maliyetlerinin artması, pandemi boyunca yapılan mali yardımların/desteklerin ve gecikmiş enflasyonist baskıların etkili olduğu değerlendirilmektedir. Tarımda önemli bir girdi olan gübrenin ana girdisi doğalgaz olup son dönemde fiyatlardaki ani yükseliş de gübre fiyatlarındaki artışı tetiklemektedir. 2022 yılında bir önceki seneye göre fiyatların gerilediği takip edilse de yıllık ortalamalar göz önünde bulundurulduğunda küresel fiyatların bir önceki seneye göre %14 artış gösterdiği görülmektedir. 2023 yılı ilk aylarında küresel gıda fiyatlarında gerileme olduğu takip edilmektedir.

FAO Gıda Fiyat Endeksi Değişimi (2022, %)

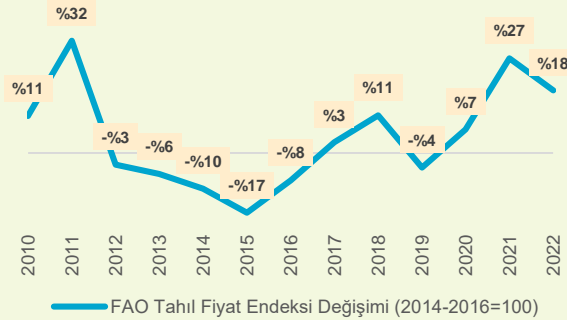
Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Küresel Tarım Sektörü – Fiyat Gelişmeleri (2/2)

Tahıl Fiyat Endeksi

FAO Tahıl Fiyat Endeksi Değişimi (%)

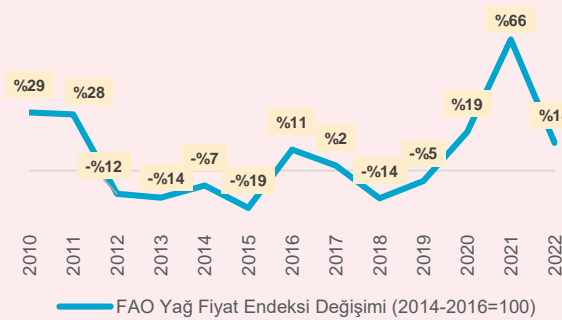

- Küresel tahıl ürünleri fiyat endeksinin 2010-2022 yılları arasında volatil bir seyirde olduğu görülmektedir. Tahılların FAO Gıda Ana endeksi içinde en büyük yeri kaplayan ürün grubu olduğundan ana endeks ile benzer seyrettiği görülmektedir. 2020 yılında COVID-19 pandemisi nedeniyle fiyatlarda %7 artış olmuş ve takip eden 2021 yılında tedarik zinciri sorunları ve enerji maliyetlerinden dolayı küresel tahıl fiyatları %27 artış göstermiştir. 2022 yılında fiyatların artış hızı düşse de tahıl fiyat endeksi değişimi %18 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılı ilk aylarında endekste gerileme olduğu takip edilmektedir.

Yağ Fiyat Endeksi

FAO Yağ Fiyat Endeksi Değişimi (%)

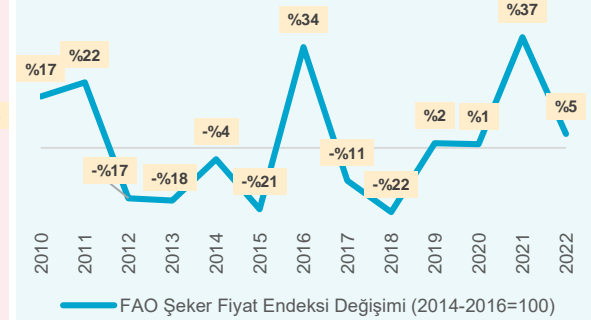
- Küresel yağ fiyat endeksi analize konu yıllar itibarıyla değişken seyretmiş olup, 2021 yılında son 10 yılın en yüksek artışı ile bir önceki yıla göre %66 yükselmiştir. 2022 yılında yağ fiyat endeksi değişimi %14 olmuş ve fiyatların artmaya devam ettiği ancak artış hızının yavaşladığı görülmektedir. 2023 yılının ilk aylarında yağ fiyatlarının düştüğü takip edilmektedir.
- Bitkisel yağlar içerisinde palmiye yağı önemli bir yere sahiptir. Küresel tarım ürünleri ihracat ve ithalat değerinde ilk 10 ürün arasındadır.

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

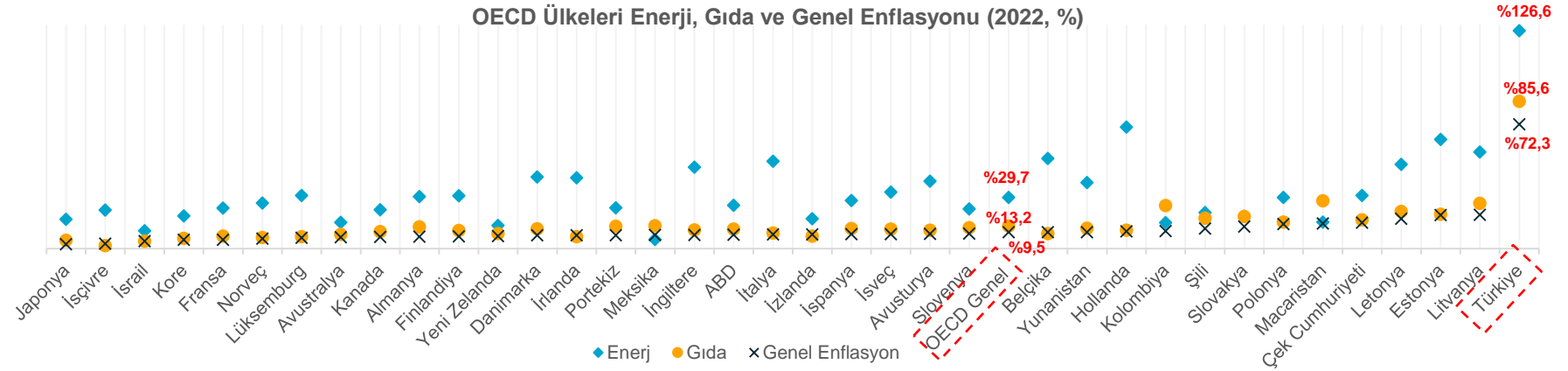
Şeker Fiyat Endeksi

FAO Şeker Fiyat Endeksi Değişimi (%)

- Küresel şeker fiyat endeksi, diğer tarım ve gıda ürünlerinde olduğu gibi makro ekonomik aktivitelerden etkilenebilir ve aynı zamanda üretim faaliyetlerinin konsantrasyonunda belli bir bölgede toplanmasından dolayı yıllar itibarıyla diğer ürünlere göre daha değişken seyretmiştir.
- Küresel şeker kamışı ihracatının %56'sını Brezilya sağlamaktadır. Bu nedenle şeker kamışı fiyatlarının ülkedeki ve bölgedeki gelişmelerden etkilendiği değerlendirilmektedir. 2016 yılında fiyatlardaki artışın nedeni büyük iki üretici ülke olan Brezilya ve Hindistan'da hava olaylarının mahsul üzerindeki olumsuz etkileridir.

Küresel Tarım Sektörü – OECD Ülkeleri Enflasyonu

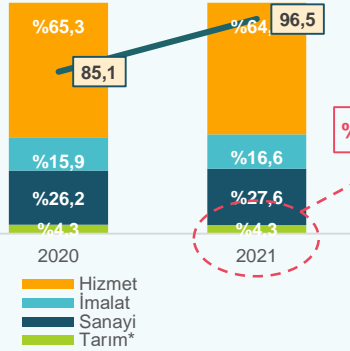
Kaynak: OECD Data, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Dünyada yaşanan makroekonomik gelişmeler 2022 yılında OECD ülkelerinin deneyimlediği enflasyonu etkilemiştir ve ülkelerin ortalama genel enflasyonu %9,5 olmuştur. Dünya genelinde Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle enerji fiyatlarında artışa neden olduğu 2022 yılında, OECD ülkeleri enerji enflasyonu %29,7 olarak gerçekleşmiştir. Aynı zamanda buğday, mısır ve arpa gibi önemi tarım ürünlerinin üreticisi ve ihracatçısı olan bu iki ülke arasında yaşanan sorunlar gıda fiyatlarında da artışa sebep olmuştur. OECD ülkeleri ortalama gıda enflasyonu %13,2 olarak belirtilmiştir.
- OECD ülkeleri arasında daha yüksek enflasyon yaşayarak ayrılan Türkiye, 2022 yılında aynı zamanda kurdaki artışın genel, gıda ve enerji enflasyonunda diğer ülkelerden ayrıştığı görülmektedir. Kurdaki artış olumsuz makroekonomik gelişmelerle birleşince enerji ithalatçısı olan ülkemizin enerji enflasyonunu oldukça olumsuz etkilemiş ve %126,6 olarak gerçekleşmiştir. Neredeyse her sektörde maliyetlerde önemli payı olan enerji fiyatlarının artması diğer ürünlerin de fiyatlarına yansımış ve 2022 yılında Türkiye enflasyonu %72,3 olmuştur. Buna bağlı olarak gıda fiyatları 2022 yılında %85,6 oranında artış göstermiştir. Türkiye'nin enerji enflasyonu, genel enflasyon ortalaması düzeyinin 1,75 katı, gıda enflasyonu ise 1,18 katı kadar gerçekleşmiştir.

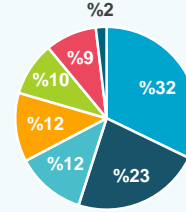
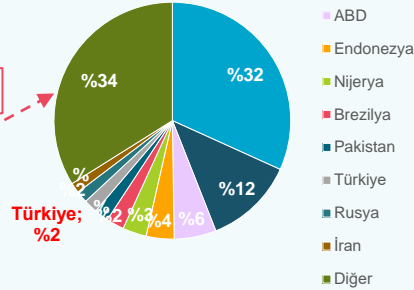

Küresel Tarım Sektörü – Genel Değerlendirme (1/2)

Küresel GSYH Sektörel Dağılımı

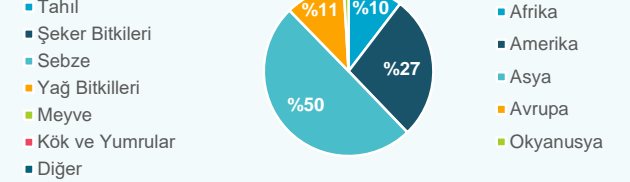

Ülkeler Bazında Küresel Tarım Sektörü GSYH Dağılımı (2021, %)

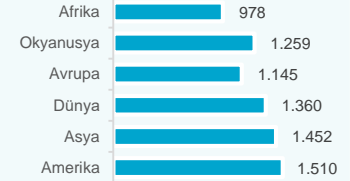

Tarımsal Üretim Miktarı

Küresel Tarımsal Üretim Miktarı (2020)
9.345 Milyon Ton

Küresel Tarımsal Verim (2020, Ton/Hektar)

- Yıllar içinde küresel GSYH sektörel dağılımı değişiklik göstermemiş olup tarım sektörünün payı %4,3'tür. 2021 yılında tarımsal üretim değerinde Çin %32'lik payıyla birinci sırada yer alırken Türkiye ilk 10 ülke içerisinde 8. sıradadır ve küresel tarımsal üretim değerinde %2 paya sahiptir.
- Gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörü GSYH payının gelişmiş ülkelere kıyasla daha büyüktür ve teknoloji seviyesi kıyasla daha düşük olan ülkeler tarım alanında yoğunlaşmaktadır.

Yıllar itibarıyla tarım yapılan alanların büyüklüğü değişmezken küresel tarımsal üretim miktarı artmıştır. Üretici fiyat artışlarına bağlı olarak üretim değeri ve ticaret genişlemesine ile ithalat-ihracat değeri küçük de olsa üretim miktarından daha fazla artış sergilemiştir.

2020 yılında en çok tahıl ve şeker bitkileri üretilmiş olup, toplam üretimin %50'si Asya bölgesindedir. Özellikle Çin, şeker kamışı, buğday, mısır, pamuk ve pirinç gibi başlıca tarım ürünlerinde lider üreticiler arasında yer almaktadır. Söz konusu durumda pirincin görece yüksek fiyatıyla Çin'in üretim değerinden aldığı payın daha yüksek olmasını sağladığı düşünülmektedir.

Alan başına üretim verimliliğinde Amerika bölgesi öne çıkmaktadır. Verimi arttırmak için makineleşme, gübre ve ilaç kullanımı yaygındır. Ülke bazında ise Hollanda'nın 1. sırada, Türkiye'nin ise 8. sırada yer aldığı bilinmektedir.

Kaynak: FAO, Dünya Bankası, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Küresel Tarım Sektörü – Genel Değerlendirme (2/2)

Tarım Alanları

2000 - 2020 yılları arasında küresel tarımsal alanlar büyüklüğü önemli ölçüde değişiklik göstermemiştir. 2020 yılında küresel arazilerin %33'ü tarım alanı, %67'si kalıcı çayır ve meralardan oluşmaktadır. Tarım alanlarının %38'i Asya, %24'ü Amerika, %18'i Avrupa, %18'i Afrika ve %2'si Okyanusya bölgesindedir.

Sulama

Yıllar itibarıyla sulama yapılan tarım alanları büyüklüğü artış göstermiş olup, sulama yapılan alanların %70'i Asya, %16'sı Amerika, %8'i Avrupa, %5'i Afrika ve %1'i Okyanusya bölgesindedir. Asya bölgesinde tarım alanlarının %14,7'sinde sulama yapılmaktadır ve dünya ortalamasının (%7,3) üstünde olduğu görülmektedir.

Dış Ticaret

2010 - 2021 yılları arasında küresel tarımsal ürünler dış ticaret miktarlarındaki değişim üretim miktarına paralel olarak artış göstermiştir. Tarımsal ürünler ihracatında Amerika ve Avrupa bölgeleri öne çıkmakta olup bu iki bölge küresel ihracatın %70'ini gerçekleştirmektedir. İthalatta ise Asya bölgesi öne çıkmakta olup toplam ithalatının %44'ü Asya bölgesine gerçekleşmektedir. Dünyadaki en kalabalık nüfusa sahip bölge olması nedeniyle yoğun bir şekilde tarım ürünleri ithal edilmektedir. Soya fasulyesi, palmye yağı, şeker kamışı gibi belli coğrafi bölgelerde yetiştirilebilen ürünler konsantre bir pazara sahiptir. Bu ürünlerin fiyatları yoğun olarak yetiştirildikleri bölgelerdeki gelişmelerden etkilenmektedir. İthalat ve ihracat fiyatlarında önemli ürünlerde artış trendi izlenmektedir.

Fiyat Gelişmeleri

Tarım ürünleri fiyatları; iklim koşulları ve üretim miktarı yanı sıra lojistik maliyeti, gübre fiyatları ve doğalgaz fiyatlarındaki değişimlere duyarlılık göstermektedir. Küresel gübre fiyatları 2020 yılından itibaren artış trendine girmiştir. Sonrasında oluşan enflasyon ortamı ve gübre pazarında önemli yeri olan Rusya ve Ukrayna'daki gerilimin etkisiyle doğalgaz fiyatları artmış olup gübre fiyatlarına yansımıştır. 2023 yılının ilk aylarında fiyatlarda gerileme olduğu gözlemlenmektedir. Brent petrol ve doğalgaz fiyatları da diğer emtia piyasalarının etkilendiği olumsuzluklardan benzer yönde etkilenmiştir. Bununla birlikte tarım ürünleri fiyatları gıda fiyatlarını doğrudan etkilemekte olup 2020 yılından itibaren gıda fiyatları artış trendine girmiştir. 2022 yılı ikinci yarısından itibaren söz konusu artış hızı azalarak 2023 yılından itibaren emtia ve gübre fiyatlarındaki azalış beklentisi ile birlikte küreselde ürün fiyatlarında artış hızının yavaşlamasının devam etmesi beklenmektedir.

Gübre ve Kimyasal İlaç

Küresel kimyasal gübre ve tarımsal ilaç kullanımı analiz yıllarında artış göstermiş olup, ekili alan başına gübre kullanımında sırasıyla Asya ve Amerika bölgesi, kimyasal ilaç kullanımında ise Amerika bölgesi öne çıkmaktadır. Amerika bölgesinin hem gübre kullanımında hem de kimyasal ilaç kullanımında dünya ortalamasının üstünde olduğu takip edilmektedir.

İstihdam

Tarım sektöründe çalışan insan sayısı 2000 - 2021 yılları arasında azalmış olup, 2021 yılında küresel istihdamın %26,6'sı tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarımsal istihdam payında Afrika ve Asya bölgeleri dünya ortalamasının üstündedir. Emek yoğun ve teknoloji seviyesi düşük olan sektör, Afrika bölgesinde bulunan az gelişmiş ülkelerde istihdamdan daha çok pay almaktadır.

04

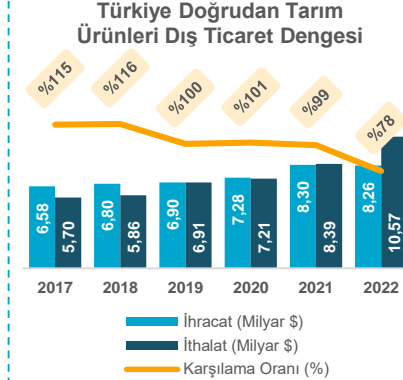
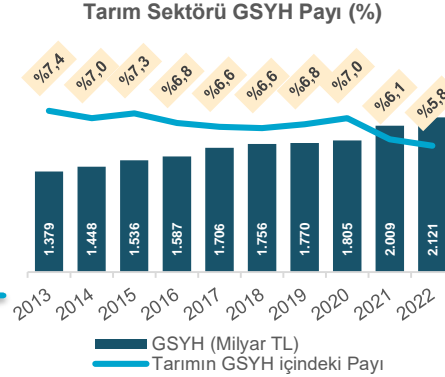
**Türkiye Tarım
Sektörü**

Dünya ve Türkiye’de Tarım Sektörü (1/2)

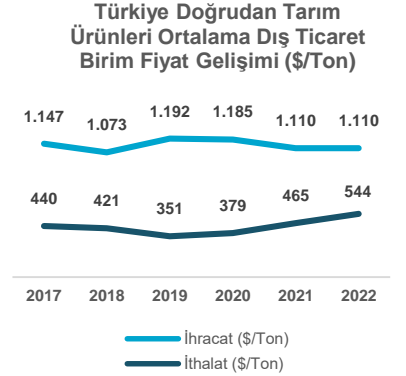

Powered by Bing
© Microsoft, TomTom

- ✓ **Yüz Ölçümü:** 78,4 milyon hektar
- ✓ **Nüfus:** 85,3 milyon kişi
- ✓ **GSYH, 2022:** 2.121 milyar TL

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2017 – 2021 yılları arasında Dünya GSYH’sının ortalama %4,2’si tarımsal üretim kaynaklı iken aynı dönemde Türkiye ortalama GSYH’sının %6,5’inin tarımsal üretim kaynaklı olduğu hesaplanmaktadır. 2021 yılı itibarıyla Türkiye tarımsal GSYH (tutarsal) %6,1 olarak pay alırken; Avrupa’da birinci, Dünya’da 8. sırada olup, orta – yüksek gelir grubu ortalamasına yakınsamaktadır. 2022 yılı GSYH’dan tarımın aldığı pay %5,8’e gerilemiştir.
- Türkiye doğrudan tarım ürünleri dış ticaretine bakıldığında en çok ihrac edilen ürünün fındık, en çok ithal edilen ürünün ise buğday olduğu görülmektedir. Tutar bazında bakıldığında Türkiye, 2017 ve 2018 yıllarında doğrudan tarım ürünlerinde net ihracatçı iken 2022 yılına kadar dış ticaret dengesini koruyabilmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise doğrudan tarım ürünleri dış ticaretinde tahıl grubu fiyat artışları kaynaklı olarak açık verildiği görülmektedir. İnceleme dönemleri itibarıyla doğrudan tarım ürünlerinde ortalama ihracat birim fiyatının ithalat birim fiyatından yüksek seyrettiği görülmektedir.

Dünya ve Türkiye’de Tarım Sektörü (2/2)

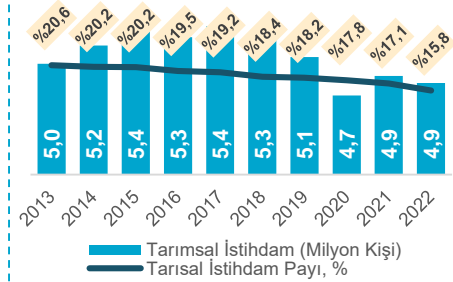
Powered by Bing
© Microsoft, TomTom

- ✓ **Yüz Ölçümü:** 78,4 milyon hektar
- ✓ **Nüfus:** 85,3 milyon kişi
- ✓ **GSYH, 2022:** 2.121 milyar TL

Tarımsal Alan Payı (%)

Tarımsal İstihdam ve Payı (%)

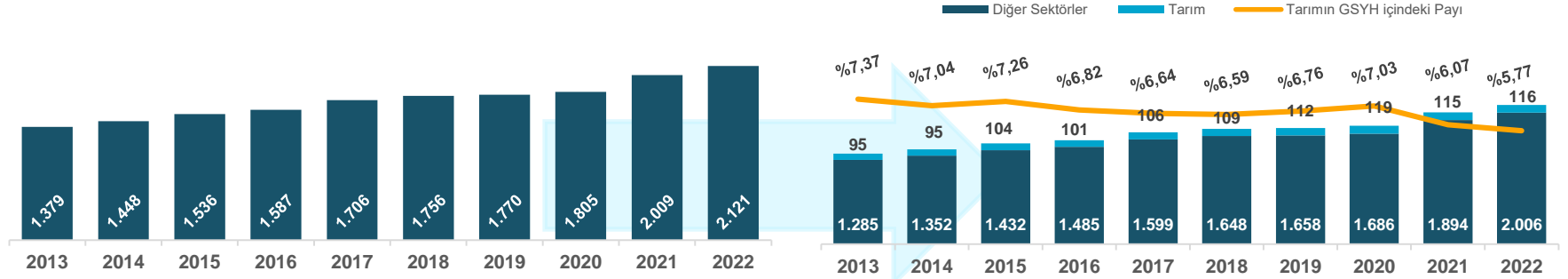

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2000 – 2020 yılları arasında Dünyada tarıma ayrılan alanın toplamdan aldığı payın ortalama %31 seviyesinde olduğu izlenirken Türkiye'nin Dünya ortalamasından ayrışmadığı görülmektedir. 2020 yılında Dünyada tarım arazileri 1,56 milyar hektar olarak ölçülürken Türkiye'de aynı yıl nadas alanları dahil 23,8 milyon hektar tarım arazisi olduğu hesaplanmaktadır.
- FAO istatistiklerine göre 2020 yılında Dünya işgücünün %26,9'u; Avrupa işgücünün %29,6'sı tarım sektöründe istihdam edilirken Türkiye'de bu oran %17,8 seviyelerindedir. İnceleme dönemleri itibarıyla tarımsal istihdamın hem Dünya'da hem de Türkiye'de azalış trendinde olduğu görülmekte olup Türkiye'nin 2022 yılında ilgili oranı %15,8'e gerilemiştir.

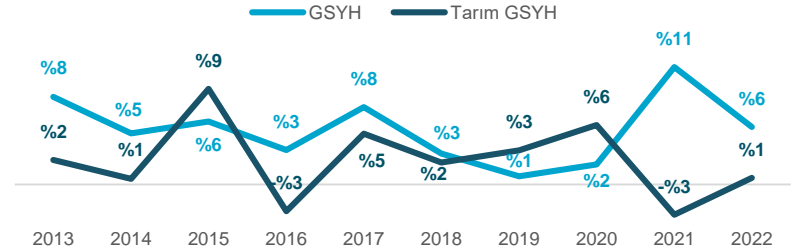
Türkiye’de Tarım, GSYH ve Katma Değer

Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (İktisadi Faaliyet Kollarına Göre, Zincirlenmiş) (2013 - 2022, milyar TL)

- 2013 – 2022 yılları arasında GSYH'nin yıllık bileşik büyüme oranı %4,4 olarak hesaplanırken aynı dönemde tarım sektörünün yıllık bileşik büyüme oranı %2 olarak hesaplanmaktadır.
- 2021 yılında, baz etkisi, artan ihracat ve iç talep etkisiyle Türkiye GSYH %11 büyürken, ilgili yılda Türkiye üretim miktarının %3,2 gerilemesine bağlı olarak tarım sektörü GSYH'sı %3 gerilemiştir.
- İklim değişikliklerinin ve dolu, sel gibi doğal afetlerin etkilerine çok açık olan tarım sektörünün büyüme oranları bu paralelde yıllar itibarıyla değişkenlik göstermektedir. Diğer bir yandan üretimin, girdi fiyatları ve tedarik zinciri gelişmelerine hassasiyeti bulunmaktadır.
- Son 10 yıllık dönemde hizmet sektöründeki büyümenin hız kazanması paralelinde tarım sektörünün GSYH içindeki payı yıllar itibarıyla azalmaktadır.

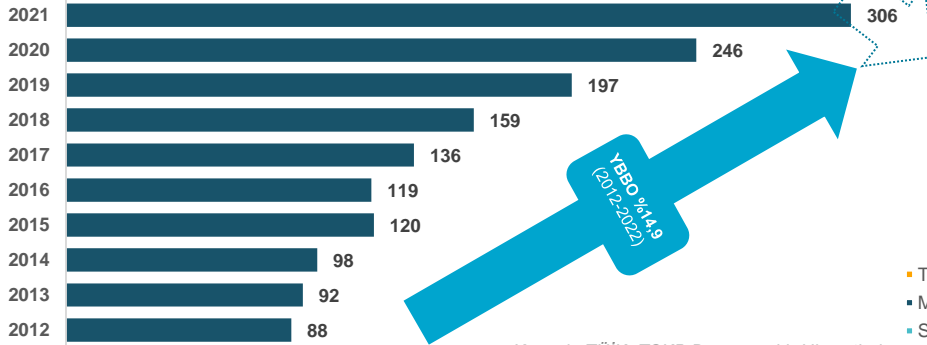
GSYH Değişim Oranları (2013 - 2022, %)

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

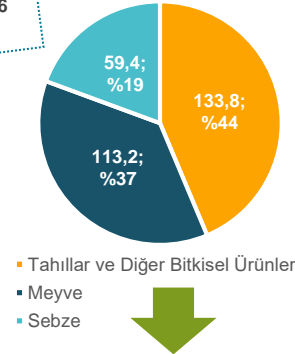
Türkiye’de Bitkisel Üretim Değeri (1/3)

Türkiye Bitkisel Üretim Değeri (2012 - 2021, Milyar TL)

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2021: Milyar TL; %

Dönem (%)	B.Ü.D. Büyüme	Ortalama Enflasyon
2012 – 2013	%5	%7
2013 – 2014	%6	%9
2014 – 2015	%22	%8
2015 – 2016	-%1	%8
2016 – 2017	%14	%11
2017 – 2018	%17	%16
2018 – 2019	%24	%15
2019 – 2020	%25	%12
2020 – 2021	%25	%20

B.Ü.D. : Bitkisel Üretim Değeri

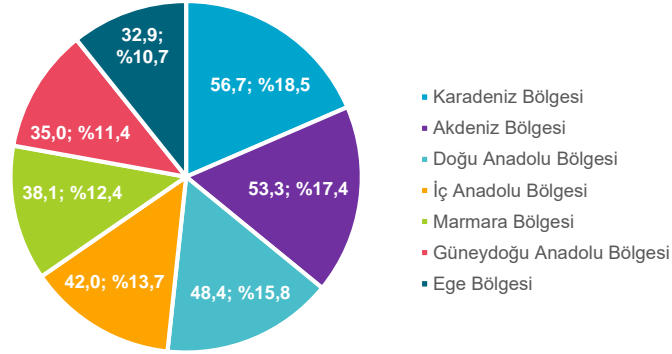
İlk 5 Ürün - 2021		
Ürün	Değer (Milyar TL)	Payı (%)
Buğday	35,1	%11
Domates	17,7	%7
Pamuk	16,9	%6
Fındık	15,7	%5
Ayçiçeği	12,8	%4
Diğer	208,3	%66
Toplam	306,4	%100

Raporun devamında ürün sınıflamaları yapılırken TÜİK'in kategorizasyonu esas alınmıştır.

- 2021 yılında Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin toplam üretim değerinden aldığı payın %44 olduğu görülmekte olup 2020 yılına göre payını %4 artırdığı hesaplanmaktadır. Aynı dönemde meyvelerin toplam değerden aldığı pay %37 iken bir önceki yıl da benzer seviyede olduğu görülmektedir. Yine 2021 yılında sebzeler bitkisel üretim değerinin %19'unu oluşturmaktadır olup bir önceki yıla kıyasla %3 pay kaybetmiştir.
- 2021 yılı verileri detaylandırıldığında üretim değerleri içinde buğday %11 pay ile birinci olurken buğdayı %7 ile domates, %6 ile pamuk, %5 ile fındık izlemektedir. Buğday üretim miktarına bağlı olarak en yüksek paya sahipken, tonaj olarak çeşitli ürünlerin arkasında yer alsada ülkenin ihracatında önemli yeri olan ve birim fiyatları görece diğer ürünlere kıyasla yüksek seyreden domates ve fındık üretim değerinde ilk 5'te kendine yer bulmaktadır.
- 2012 – 2021 yılları arasında bitkisel üretim değerindeki artışlar yıllık enflasyon oranları ile karşılaştırıldığında; 2013, 2014 ve 2016 yıllarında enflasyon oranının altında bir büyüme gözlenirken 2017 yılından itibaren büyüme oranının enflasyon oranının üzerinde gerçekleştiği izlenmektedir.

Türkiye’de Bitkisel Üretim Değeri (2/3)

2021 Yılı Bitkisel Üretim Değerinin Bölgelere Göre Dağılımı (Milyar TL; %)

Bölge	Tarım Alanı * (Milyon Dekar)	Alan Payı	Üretim Değeri (Milyar TL)	Değer Payı	Dekar Başına Değer (TL)
İç Anadolu Bölgesi	60,6	%30	42,0	%14	692
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	27,4	%13	35,0	%11	1.276
2 Karadeniz Bölgesi	24,5	%12	56,7	%19	2.319
Ege Bölgesi	26,2	%13	32,9	%11	1.256
1 Akdeniz Bölgesi	20,9	%10	53,3	%17	2.552
Marmara Bölgesi	23,4	%11	38,1	%12	1.631
3 Doğu Anadolu Bölgesi	21,1	%10	48,4	%16	2.290
Türkiye Toplamı	204,1	%100	306,4	%100	1.501

(*) Nadas Alanları Hariç

- 2021 yılı bölgelere göre üretim değeri dağılımı incelendiğinde Karadeniz Bölgesi'nin başta çay ve fındık olmak üzere yüksek değerli ürünlerin tüm üretimini gerçekleştirmesi paralelinde en değerli üretim yapan bölge olduğu görülmektedir. Akdeniz Bölgesi'nin ise pamuk ile beraber başta domates olmak üzere sebze ve turunçgiller üretiminin büyük bölümünü gerçekleştirmesi paralelinde Karadeniz Bölgesi'nden sonra üretim değeri ikinci en yüksek bölge konumuna gelmektedir. 3. sıradaki Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise yem bitkileri ve kayısı üretimi yoğunluktadır. İç Anadolu Bölgesi'nde ise tarımsal alan olarak en yüksek paya sahip olsa da tahıl ürünlerinin ağırlıklı olması ve bu ürünlerin fiyatlarının göreceli geride kalmasına ve iç tüketime yönelmesi etkisiyle, üretim değerindeki payının düşük kaldığı görülmektedir.
- Dekar başına elde edilen değere baktığımızda ise Akdeniz Bölgesi 1. sırada gelirken Karadeniz Bölgesi 2., Doğu Anadolu Bölgesi 3. sırada yer almaktadır. Bu üç bölgedeki üretimin büyük çoğunluğunun ihracata yönelik ve yüksek fiyatlı ürünlerden oluşması dekar başına elde edilen değerde ayrışma sağlamaktadır. Diğer bölgelere bakıldığında tahıl üretiminin ya da iç tüketime yönelik tarım ürünlerinin ağırlıkta olduğu izlenmektedir.

Türkiye’de Bitkisel Üretim Değeri (3/3)

2021 Yılı Bitkisel Üretim Değerinin Başlıca İllerde Dağılımı (Milyar TL; %)

İl	Tarım Alanı * (Milyon Dekar)	Alan Payı	Üretim Değeri (Milyar TL)	Değer Payı	Dekar Başına Değer (TL)
Konya	15,6	%8	19,6	%6	1.257
Antalya	3,2	%2	19,4	%6	6.131
Mersin	3,0	%1	17,0	%6	5.607
Şanlıurfa	9,1	%4	16,8	%5	1.855
Adana	4,8	%2	11,8	%4	2.454
Bursa	2,7	%1	10,8	%4	3.932
İzmir	3,2	%2	9,6	%3	3.004
Manisa	5,0	%2	8,7	%3	1.752
Aydın	3,6	%2	7,6	%2	2.135
Samsun	3,5	%2	7,0	%2	1.993
Diğer	150,5	%74	178,2	%58	1.184
Türkiye Toplamı	204,1	%100	306,4	%100	1.501

İl	Tarım Alanı * (Milyon Dekar)	Alan Payı	Üretim Değeri (Milyar TL)	Değer Payı	Dekar Başına Değer (TL)
Rize	0,6	%0	4,1	%1	7.319
Antalya	3,2	%2	19,4	%6	6.131
Mersin	3,0	%1	17,0	%6	5.607
Yalova	0,1	%0	0,5	%0	4.458
Bursa	2,7	%1	10,8	%4	3.932
Zonguldak	0,4	%0	1,4	%0	3.581
Artvin	0,3	%0	0,8	%0	3.084
Hatay	2,3	%1	7,0	%2	3.045
İzmir	3,2	%2	9,6	%3	3.004
Isparta	1,6	%1	4,2	%1	2.577
Diğer	186,7	%91	231,7	%76	1.241
Türkiye Toplamı	204,1	%100	306,4	%100	1.501

(*) Nadas Alanları Hariç

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Üretim değerlerinde Konya tarım alanı miktarı büyüklüğüne bağlı olarak ilk sırada yer almaktayken, Antalya ve Mersin illerinin alanlarının düşük olsa da dekar başına yüksek verimlilikle ilk 3'te yer aldığı görülmektedir.

Üretim Değeri En yüksek illere bakıldığında;

- Konya'nın hububat ve mısır;
- Antalya ve Mersin'in sebze ve meyve;
- Şanlıurfa'nın tahıl, pamuk ve fıstık;
- Adana'nın turuncgiller ve sebze;
- Bursa'nın mısır ve sebze;
- İzmir, Aydın ve Manisa'nın üzüm ve incir başta olmak üzere meyve üretimi ile ön plana çıktığı izlenmektedir.

Dekar Başına üretim değeri en yüksek iller incelendiğinde ise;

- Rize'nin çay ve kivi;
- Antalya, Mersin, Bursa, İzmir ve Hatay'ın sebze ve meyve çeşitleri;
- Yalova'da kivi başta olmak üzere sebze ve meyve;
- Zonguldak'ın fındık;
- Artvin'in çay;
- Isparta'nın gül üretimi ile öne çıktığı görülmektedir.

Toprak Dağılımı ve Ekilen Alanlar (1/4)

Türkiye Tarım Alanları Dağılımı (2017-2022, milyon Dekar)

■ Tahıllar Ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı ■ Meyveler, İçecek Ve Baharat Bitkileri Alanı ■ Nadas Alanı ■ Sebze Alanı ■ Süs Bitkileri Alanı

Toplam

238,5

234,7

231,5

231,0

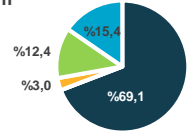
231,8

233,5

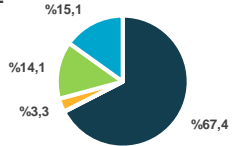

YBBO %0,4
(2017-2022)

2022 Dağılımı

2017-2022
Ortalama
Dağılımı

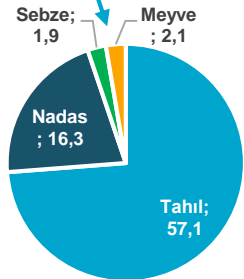
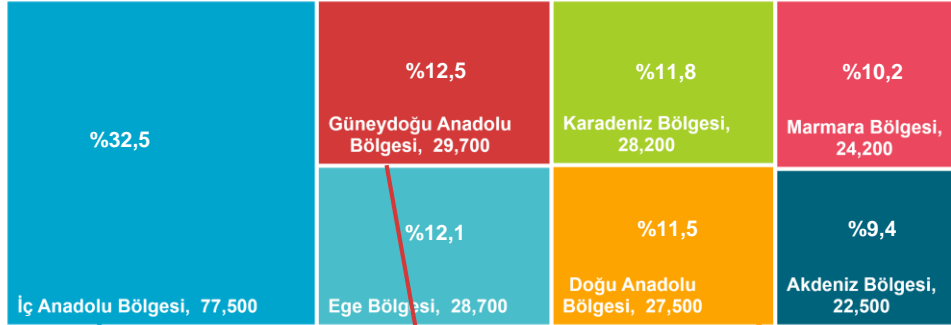

Kaynak: TÜİK, TBMM, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

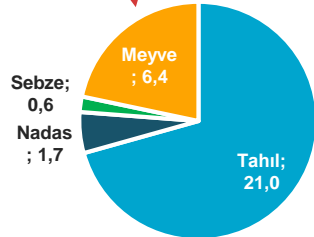
- 2017-2022 yılları arasında sebze ve meyve üretimi yapılan tarım alanlarında majör değişiklikler görülmemekle beraber özellikle Orta ve Güneydoğu Anadolu'da nadas alanlarının tahıl ve yağlı tohum ürünleriyle değerlendirildiği izlenmektedir. Aynı dönemde tarım alanlarında %0,4 oranında yıllık bileşik büyüme ile cüzi seviyede bir büyüme gözlenmekle beraber Dünya büyüme trendleri ile paralel seyretmektedir.
- 2017 – 2022 yılları arasında tarım alanlarının ortalama %67'sinin tahıllar ve diğer bitkisel ürünlere ayrıldığı görülmektedir.

Toprak Dağılımı ve Ekilen Alanlar (2/4)

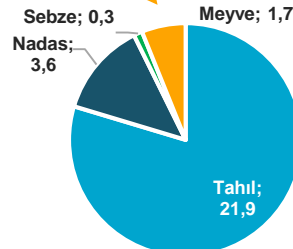
Türkiye Bölgelere Göre Tarım Alanları Dağılımı (2022, milyon Dekar)

(milyon Dekar)

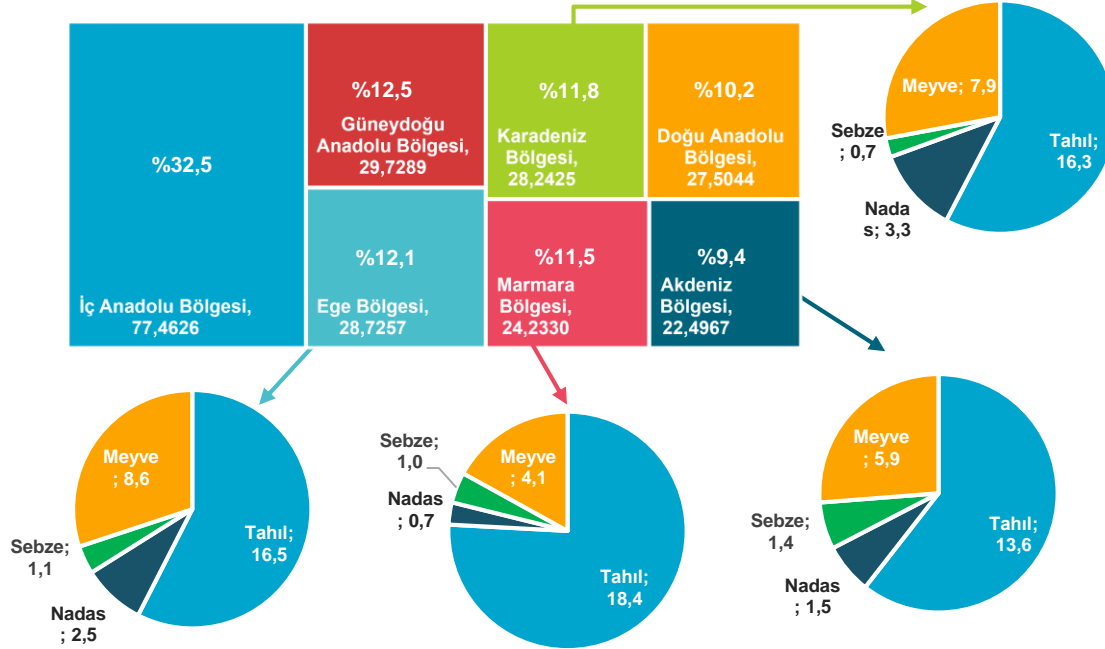
Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2022 yılı tarım alanları dağılımı bölgeler bazında incelendiğinde en yüksek tarımsal alanın %32,5 payla İç Anadolu Bölgesi'nde bulunduğu görülmektedir. Bölgede 77,5 milyon dekarlık tarım alanının %74'ü tahıl ve diğer bitkisel ürünlere ayrılmışken sebze ve meyve üretimine ayrılan alan %5 ile sınırlı kalmaktadır. Kuraklık ve sulama etkisine bağlı olarak da toplam arazinin %21'inin nadasa ayrıldığı görülmektedir. Ayrıca İç Anadolu Bölgesi'ndeki nadasa bırakılan toplam arazi, ülke toplam nadas alanının %35'ini oluşturmaktadır.
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin tarım alanı dağılımına bakıldığında %71'inde tahıllara ekimi yapıldığı, %24'ünde ise meyve (%22) ve sebze (%2) üretildiği görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde nadasa bırakılan alanın %6 ile sınırlı kaldığı hesaplanmaktadır.
- Doğu Anadolu Bölgesi'nde tahıl ekilen alanların toplam alandan aldığı payın %80 seviyelerine ulaşması dikkat çekmektedir. Nadasa bırakılan alanlar toplamdan %13 pay alırken meyve ve sebze ekilen alanların payı %7 ile sınırlı kalmaktadır.

Toprak Dağılımı ve Ekilen Alanlar (3/4)

Türkiye Bölgelere Göre Tarım Alanları Dağılımı (2022, milyon Dekar)

(milyon Dekar)

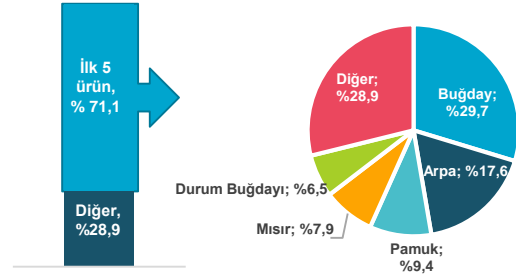
Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Meyve ve sebze üretiminde sırasıyla Akdeniz ve Ege Bölgeleri öne çıkmaktadır.

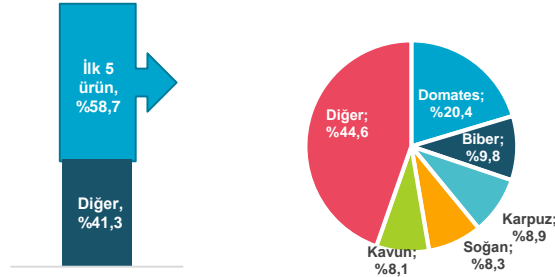
- İnceleme dönemleri itibarıyla Karadeniz Bölgesi toprak dağılımı incelendiğinde tahıl grubunun %58'lik bir alanda ekildiği, meyve alanlarının ise %28 paya ulaştığı görülmektedir.
- Marmara Bölgesi'nin toprak dağılımında da tahıl grubu payının %76 düzeyinde olduğu, meyve ve sebze ekilen alanların %21 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Tarım alanlarının en az nadasa bırakıldığı bölge Marmara Bölgesi olup 2022 yılında tarım alanlarının sadece %3'ü nadasa bırakılmıştır.
- Akdeniz Bölgesi'ndeki tarım alanlarının dağılımına bakıldığında ise tahıl grubunun %61 pay aldığı görülmektedir. Meyve ve sebze grubunun ekim alanlarının ise toplam %33 paya ulaştığı görülmektedir.
- Ege Bölgesi'nde ise tahıl grubu ekilen arazi %58 pay ile görece sınırlı kalırken meyve alanlarının %30 paya ulaştığı görülmektedir

Toprak Dağılımı ve Ekilen Alanlar (4/4)

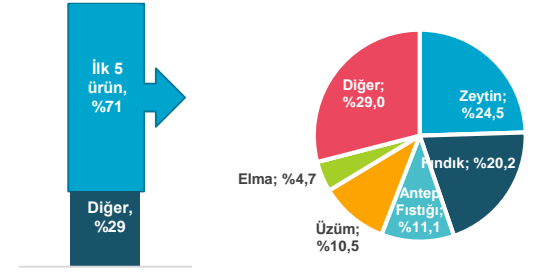
Türkiye'de Tahıl Ekilen Alan (2022, %)

Türkiye'de Sebze Ekilen Alan (2022, %)

Türkiye'de Meyve Ekilen Alan (2022, %)

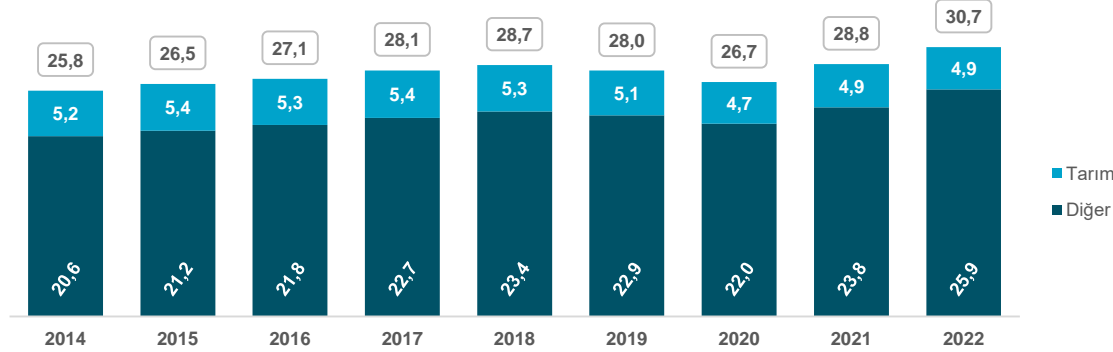

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

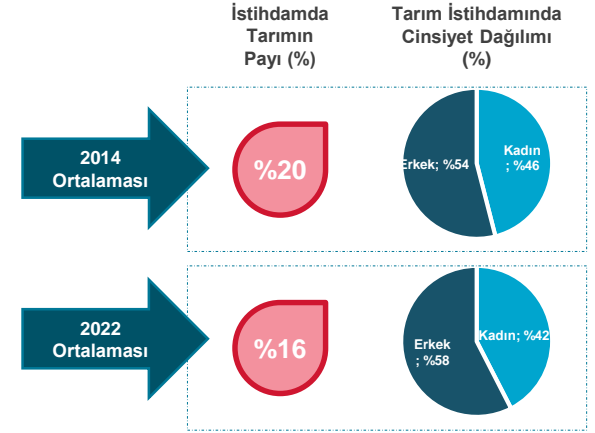
- 2022 yılında en yüksek ekim alanına sahip tahıllar incelendiğinde buğdayın %30'a yakın bir payla birinci sırada olduğu ve bu alanların tüm il ve bölgelere homojen dağıldığı görülmektedir. Toplam tahıl arazisinden %18 pay alan arpa ekiminin ve %7 pay alan durum buğdayı ekiminin ise İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Ege Bölgesi'nin iç kesimlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Pamuk ekilen alanların ise %40'ını Ege ve Akdeniz Bölgesi, %60'ının ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunduğu hesaplanmaktadır. Diğer bir yandan tahıl ekiminde ürün konsantrasyonunun %71 ile ilk 5 üründe yüksek olduğu görülmektedir.
- Aynı dönemde sebze ekilen alanlarda domates haricinde ürün konsantrasyonunun görece daha düşük olduğu izlenmektedir. Domates ekilen alanların toplam sebze alanlarının %20'sini oluşturduğu hesaplanırken bu alanların Ege ve Akdeniz bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.
- Tahıl ve sebze ekim alanları ile karşılaştırıldığında meyve bahçelerinin ürün ve bölge konsantrasyonunun çok daha yüksek olduğu görülmektedir. En yüksek ekim alanına sahip zeytinin Ege, fındığın Karadeniz, Antep fıstığının ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tarımsal İstihdam (1/2)

Türkiye'de Tarımsal İstihdam (2014-2022, milyon kişi)

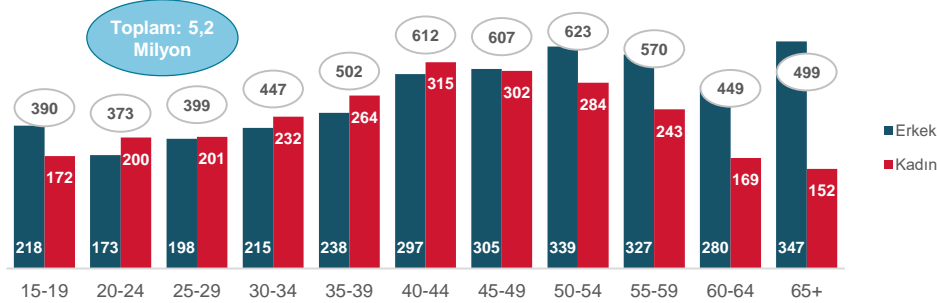
Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

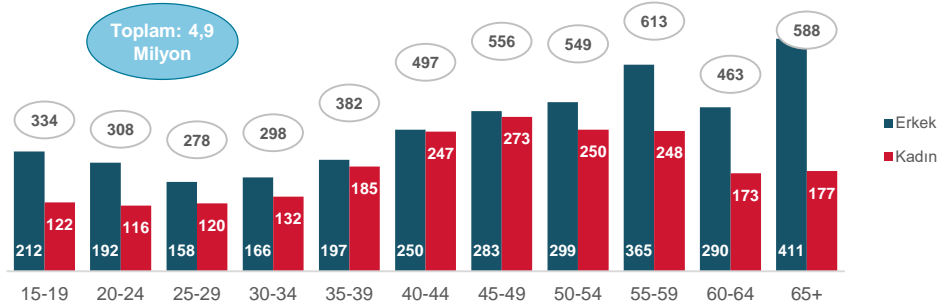
- Hububat, pamuk, mısır gibi ürünlerin işletme başına ekim alanlarının düşük olması, yüksek kapasiteli makine kullanımına imkan sağlamamaktadır. Bu bağlamda hasat ve harman makine grubunun kullanımı ve yaygınlaşması sınırlı kalmakta ve hasatta hala insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Meyve ve sebze üretiminde ise ekimde makine kullanımı yaygınlaşsa bile toplama ve hasatta insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, yıllar içinde çeşitli nedenlerle dalgalanma görülse bile gerek çiftçi, gerekse mevsimlik işçi olarak tarımsal nüfus hacmini korumaktadır. Bu duruma tek istisna olarak 2020 yılı göze çarpmakta olup COVID-19 salgını etkisi ile mevsimlik işçi sayısının azalması söz konusu olmuştur.

Tarımsal İstihdam (2/2)

Türkiye’de Tarımsal İstihdamın Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2014, bin kişi)

Türkiye’de Tarımsal İstihdamın Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022, bin kişi)

- 2014 yılında tarımsal istihdamın yaş ve cinsiyet dağılımı incelendiğinde:
  - Tarımsal istihdamın ağırlıklı olarak 40 yaş üzerinde olduğu;
  - 25 – 49 yaş aralığında kadın istihdamı daha yüksek iken 50 yaş ve üstü istihdamda erkeklerin daha yoğunlukta olduğu izlenmektedir.
- 2022 yılında tarımsal istihdamın yaş ve cinsiyet dağılımı incelendiğinde ise:
  - Tarımsal istihdamın ağırlıklı olarak 45 yaş üzerinde olduğu;
  - 2014 yılı ile karşılaştırıldığında tarımda kadın istihdamının gerilediği;
  - 45 yaş altı tarımsal istihdamın %23 gerilediği, fakat 45 yaş üstü tarımsal istihdamın 2014 yılı ile paralel seyrettiği görülmektedir.
  - Bu verilerden yola çıkarak tarımla ilgilenen kişilerin yaş ortalamasının yükseldiği, genç nüfusun azaldığı ve kadınların istihdamdaki payı gerilediği izlenmektedir.
- 2014 – 2022 yılları arasında yaşanan bu gelişmelere :
  - Girdi maliyetleri yükselirken ürün satış fiyatlarının sınırlı kalması ve bu paralelde tarımdan yeterli gelir sağlanamadığı için toprağın nadasa bırakılması/terkedilmesi;
  - Hızlanan köyden kente göç;
  - Gelir sürekliliğinin sağlanamaması;
  - Özellikle genç nüfusun hızla gelişen hizmet sektörlerinde çalışmaya yönelmesi başlıca nedenler olarak sıralanabilir.

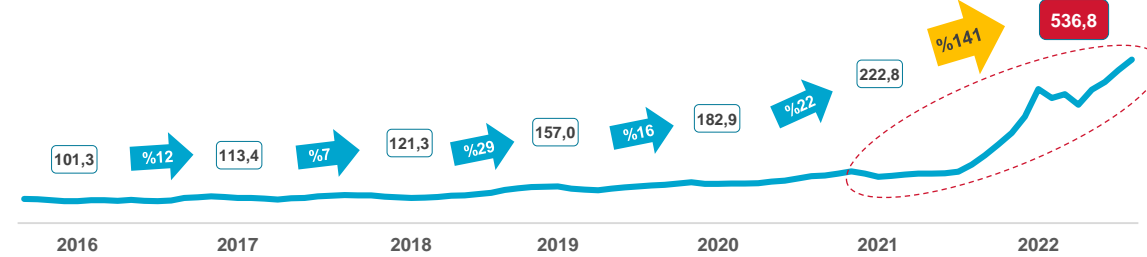

Tarımsal Girdi Piyasaları

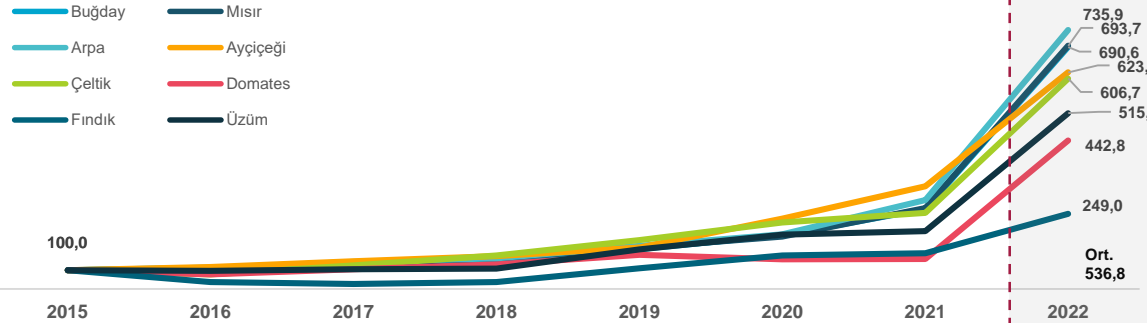

Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi

Tarımsal Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi Endeksi Gelişimi (2015=100, ort.)

Tarımsal Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi Alt Grup Gelişimi (2015=100, ort.)

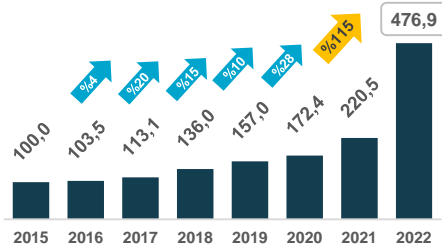

- Tarım üretici fiyat endeksinde baz yıl olan 2015 yılından itibaren ilk sıçramanın 2018 yılı Ağustos ayından itibaren, döviz kurlarında yaşanan hareketlilik paralelinde girdi fiyatlarında yaşanan artış ile yaşandığı gözlenmektedir.
- 2020 ve 2021 yıllarında ise COVID-19 salgını ile beraber tedarik zincirlerindeki bozulmalar ve tedarikçi ülkelerdeki korumacı önlemler paralelinde yaşanan fiyat artışlarının etkisi görülmektedir.
- 2022 yılına gelindiğinde ise Rusya - Ukrayna gerilimi ile gübre tedarikinin sektöre uğraması, global enerji krizi paralelinde doğalgaz, petrol ve elektrik fiyatlarındaki artışların etkisiyle Tarım ÜFE endeksi inceleme dönemindeki en yüksek seviyeye ulaşmıştır.
- En yüksek artışların buğday, mısır ve ayçiçeğinde yaşandığı izlenmekle beraber ÜFE artışlarının nihai ürünlere yansımalarının da söz konusu olduğu düşünülmektedir.

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

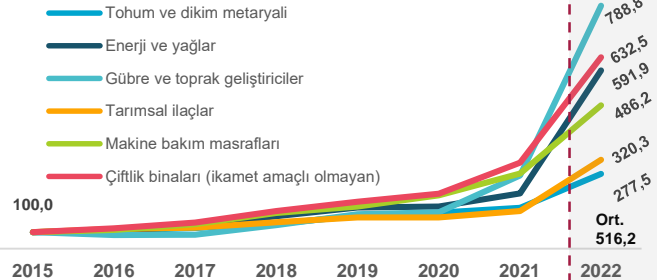
Türkiye Tarımsal Girdi Fiyatları

Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi Gelişimi (2015=100, ort.)

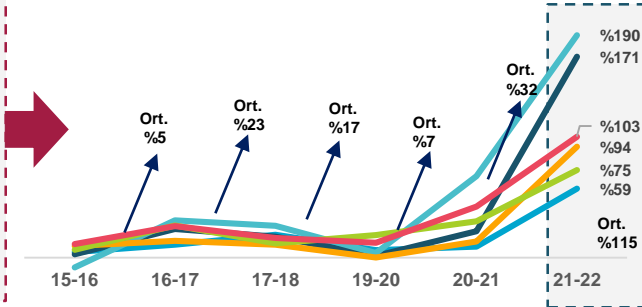

- TÜİK tarafından açıklanan tarımsal girdi fiyat endeksinin COVID-19 salgınının etkisiyle tedarik zincirlerinin bozulması, uluslararası ticaret ve lojistiğin sektöre uğraması çoğunluğu ithal olan girdilere ulaşımı baskılamış ve fiyatlardaki yukarı yönlü harekete neden olmuştur.
- 2022 yılına gelindiğinde ise Rusya - Ukrayna geriliminin doğalgaz fiyatlarında yarattığı dramatik yükseliş, tarımsal girdilerde en yüksek payı alan gübrenin de fiyatlarını yukarı çekmiştir. Ayrıca bu iki ülkenin de önemli gübre üreticileri olması nedeniyle gübre arzını baskılayarak fiyat artışlarının tırmanışında etkili olmuştur. 2022 yılında doğalgaz fiyatlarındaki %136'lık artış gübre fiyatlarına da yansımış olup artış oranı ortalamada %77 olarak hesaplanmaktadır.
- Doğalgaz fiyatlarına paralel olarak artan elektrik fiyatları ve petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara paralel yükselen mazot fiyatları da endeksin yükselişinde önemli bir etken olmuştur.

Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi Alt Grup Gelişimi (2015=100, ort.)

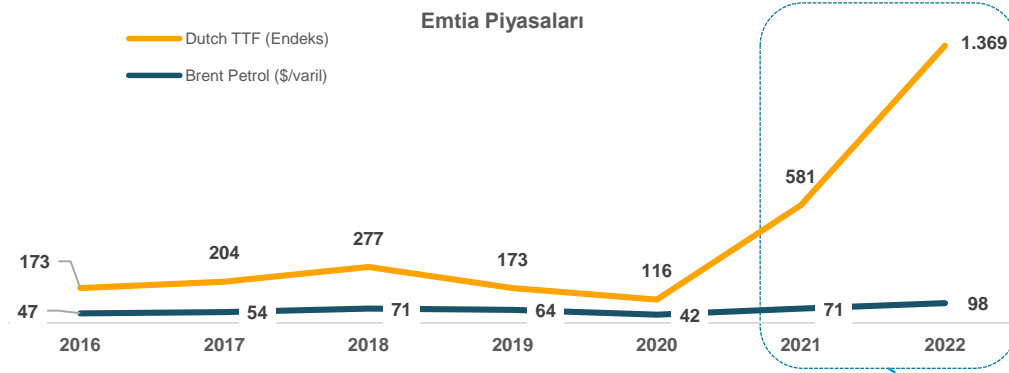
Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi Alt Grup Değişim Oranları (2015-2022)

- Türkiye'nin gübre kullanımının Dünya ortalamasının üzerinde olması sebebiyle gübre maliyetlerindeki artışın etkisi dünya ortalamasına göre Türk çiftçilerini daha fazla etkilemekte ve tarım ürünlerine ilişkin getiriye diğer ülkelere kıyasla daha çok sınırlandırmaktadır.

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Dünya Bankası Küresel Emtia Verileri

Gübre Fiyatları							
Yıllık Ortalama	Birim	2017	2018	2019	2020	2021	2022
DAP	\$ / mt	323	393	306	312	601	772
Fosfat Kayası	\$ / mt	90	88	88	76	123	266
Potasyum Klorür	\$ / mt	218	216	256	218	210	520
TSP	\$ / mt	283	347	295	265	538	716
Üre Gübresi	\$ / mt	214	249	245	229	438	700

Global Fiyatlar (Ort.)		Türkiye Endeks	
2020 - 2021	2021 - 2022	2020 - 2021	2021 - 2022
%69	%77	%70	%190

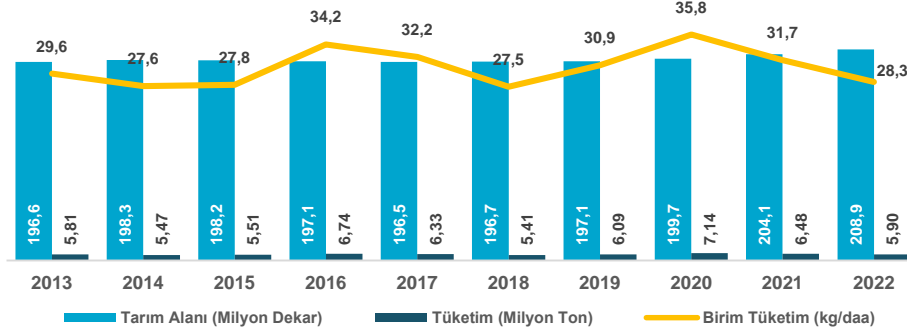
▪ Emtia piyasalarında yaşanan dramatik fiyat artışları, COVID-19 ile başlayan talep şoku sırasında uygulanan makro iktisadi tedbirler akabinde oluşan enflasyon ortamı ve artışı tetikleyen Şubat 2022 Rusya – Ukrayna geriliminin etkileriyle ortaya çıkmıştır.

▪ Global gübre fiyatlarındaki değişimler ile Türkiye tarım girdi fiyat endeksi gübre alt kalemindeki hareketler karşılaştırıldığında 2021 yılında paralel seyrettiği görülmektedir. 2022 yılına gelindiğinde ise Türkiye endeks hareketliliğinin Dünya trendlerinden ayrıştığı izlenmektedir. Bu ayrışmanın temel nedeni ise gübre tedarikinin ağırlıklı olarak Rusya ve Ukrayna'dan sağlanması paralelinde 2022 Şubat ayından beri devam eden gerilimin arz düzenliliğini etkilemesidir.

Kaynak: Dünya Bankası, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Gübre Üretimi ve Kullanımı (1/3)

Türkiye Kimyasal Gübre Kullanımı (2013 - 2022, milyon Ton)

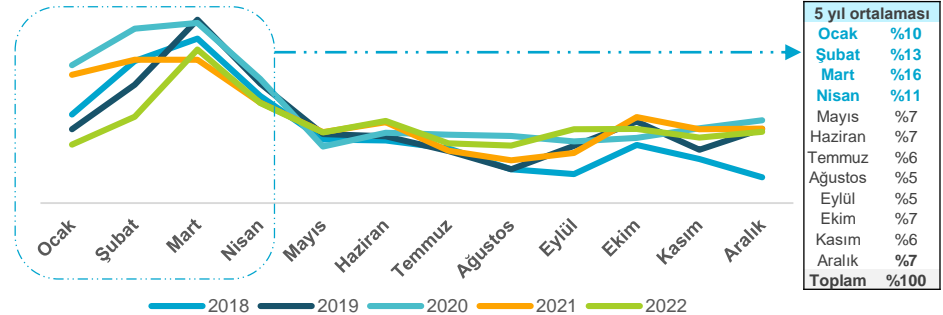

- 2013 – 2022 yılları arasında kimyasal gübre tüketim verileri incelendiğinde tüketimin dalgalı bir seyir izlediği gözlenmektedir. Bu dalgalanmanın temel nedeni her yıl ekilecek ürün tipine ve toprağın ihtiyaç duyduğu gübre tüketimine göre talebin şekillenmesidir. Diğer bir yandan gübre fiyatlarının değişkenliği ve gübre arzındaki gelişmeler de tüketimin şekillenmesinde etkili olmaktadır.

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

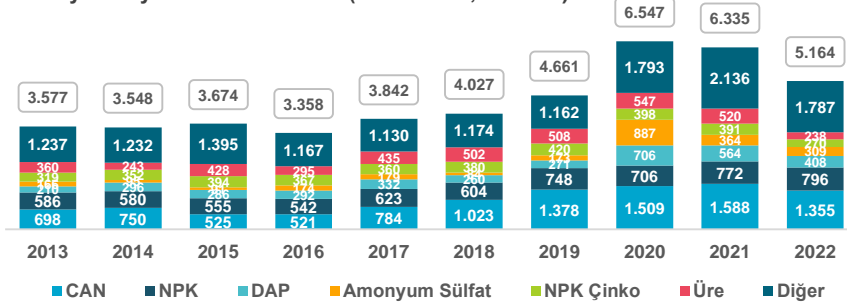
- Gübre kullanımının aylık bazda dağılımı incelendiğinde yılın ilk 4 ayında gübre kullanımının yarısının gerçekleştiği ve buna bağlı olarak çiftçilerin giderlerinin bu dönemde yoğunlaştığı görülmektedir.
- Özellikle 2021 yılından itibaren gübre fiyatlarındaki artışa bağlı olarak birim başına düşen gübre tüketiminin gerilediği izlenmektedir. Benzer düşüşün 2018 yılında da fiyatlara bağlı olarak yaşandığı düşünülmektedir.

Türkiye Kimyasal Gübre Kullanımı – Aylık Dağılımı (2018 - 2022)

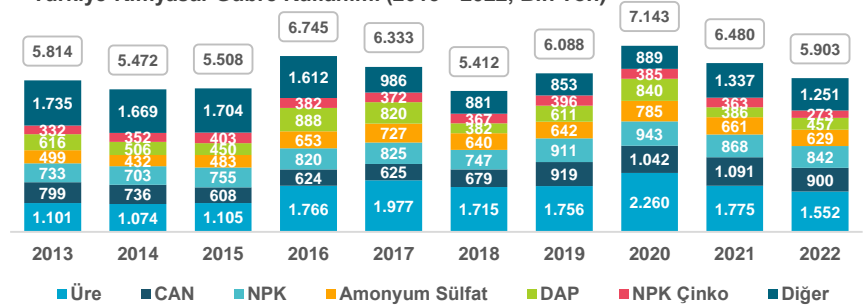

Gübre Üretimi ve Kullanımı (2/3)

Türkiye Kimyasal Gübre Üretimi (2013 - 2022, Bin Ton)

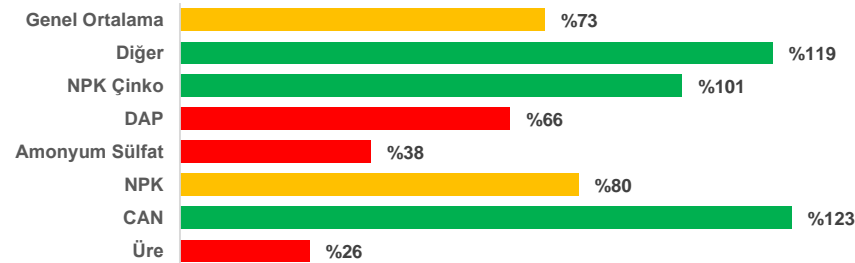

Türkiye Kimyasal Gübre Kullanımı (2013 - 2022, Bin Ton)

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

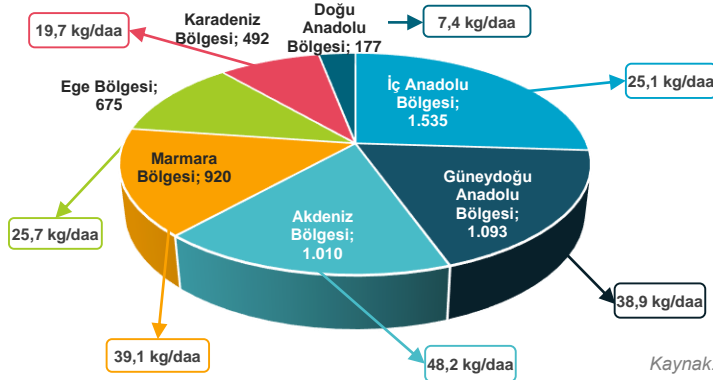
Üretimin Tüketimi Karşılama Oranları (2013 – 2022 ortalama, %)

- Türkiye'deki toprak yapısının azot eksikliği nedeniyle en yaygın kullanılan üre tipi gübrelere üretimin tüketimi karşılamıyor olması gübre sektörü oyuncularının uzun süredir gündeminde olup yakın dönemde üre gübresi üretimi için yeni yatırımların planlandığı ve teşviklerden faydalanacağı takip edilmektedir. Bu yatırımlar tamamlandığında üretimin büyük bir kısmının iç piyasaya kanalize edilmesi ile talebin önemli bir kısmının yurtiçinden karşılanabileceği hesaplanmaktadır.

Gübre Üretimi ve Kullanımı (3/3)

Bölgelere Göre Türkiye Kimyasal Gübre Kullanımı Dağılımı (2022, Bin Ton)

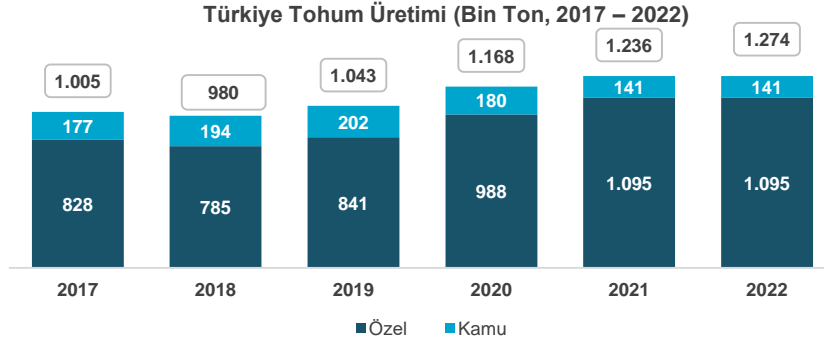
Türkiye Kimyasal Gübre Kullanımı - 2022			
Şehir	Gübre Kullanımı (Bin Ton)	Toplamdaki Payı (%)	Bir Önceki Yıla Göre Değişim (%)
Konya	540	%9	%12
Şanlıurfa	486	%8	-%19
Adana	354	%6	-%22
Diyarbakır	260	%4	-%1
Antalya	198	%3	%22
İzmir	168	%3	-%1
Hatay	160	%3	-%17
Tekirdağ	157	%3	%4
Edirne	155	%3	-%2
Ankara	148	%3	-%1
İlk 10 Toplam	2.627	%45	-%13
Türkiye Toplamı	5.903	%100	-%9

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2022 yılının ilk altı ayında gübre tüketimi fiyatların yüksek seyretmesiyle son 5 yılın ortalamasının altında kalmış, yılın diğer yarısında yurt içi hububat fiyatlarının yüksek seyretmesi ile gübre talebinde artış gözlenmiştir. Hububat ekim döneminde ülke genelinde yaşanan tarımsal kuraklık ise tüketimi olumsuz etkileyen faktör olmuştur. 2022 yılında toplam 5,9 milyon ton kimyevi gübre tüketilmiş olup 2021 yılı ile karşılaştırıldığında tüketimin %9 oranında gerilediği izlenmektedir.

- Dünya kimyasal gübre tüketimi incelendiğinde dekar başına 12,9 kg gübre kullanıldığı izlenmektedir. 2022 yılı gübre tüketim verileri ekilen alan verileri ile beraber değerlendirildiğinde Türkiye'de dekar başına ortalama 28,3 kg gübre kullanıldığı hesaplanmaktadır. Türkiye bu kullanım miktarı ile Dünya ortalamasından ayrılmaktadır. Türkiye'de alan başına düşen gübre kullanımının daha yüksek olmasına bağlı olarak çiftçilerin gübre fiyatlarındaki artıştan da ortalamada daha fazla etkilendiği izlenmektedir.
- Bölgelere göre karşılaştırma yapıldığında ise yıl içi ürün değişikliği ve hasat sayısının yüksek olduğu Akdeniz Bölgesi'nde gübre kullanımının dekar başına 48 kg, Marmara Bölgesinde ise dekar başına 39 kg ile ülke ortalamasının hayli üzerinde olduğu görülmektedir. Toprak tuzluluk oranının yüksek olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de dekar başına gübre tüketiminin 39 kg seviyelerine ulaştığı hesaplanmaktadır. En düşük gübre tüketiminin dekar başına 7 kg ile Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapıldığı izlenmektedir.
- Yine 2022 verileri iller bazında karşılaştırıldığında en yoğun gübre kullanımının 71 kg/daa ile Adana ve 69 kg/daa ile Hatay'da yapıldığı izlenirken en düşük kullanımın 16 kg ile Ankara'da olduğu hesaplanmaktadır.

Tohum Üretimi ve Kullanımı (1/2)

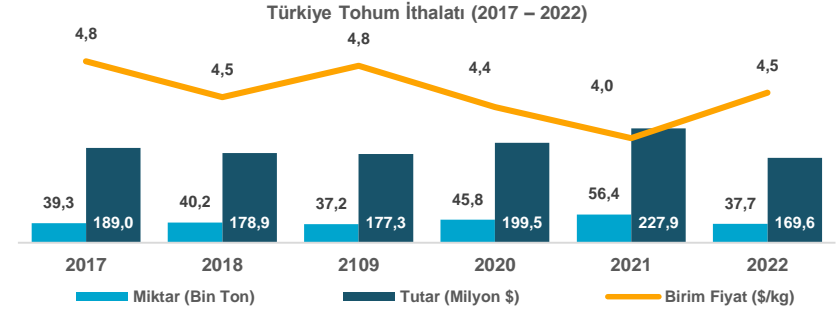
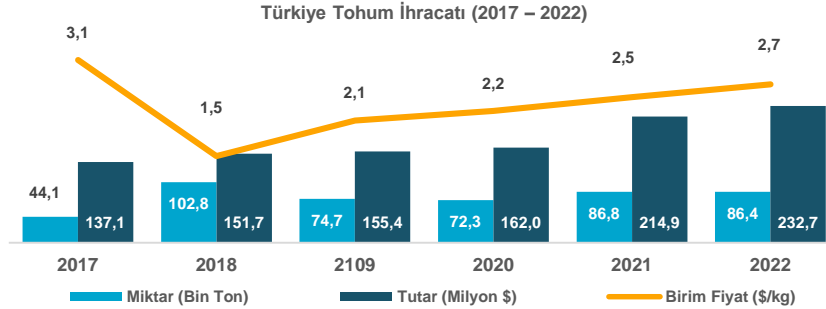
Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Türkiye Tohum Dağıtımı (Bin Ton, 2017 – 2022)						
	2017	2018	2109	2020	2021	2022
Patates	270	281	272	312	459	496
Buğday	504	395	449	485	490	444
Arpa	120	140	175	222	139	169
Mısır	70	48	46	49	51	62
Mercimek	12	22	36	36	45	46
Pamuk	18	22	24	15	14	20
Nohut	11	32	36	20	16	19
Çeltik	11	11	10	10	12	9
Ayçiçeği	12	6	11	15	6	8
Sebze	5	3	3	4	6	4
Diğer	36	41	44	48	56	36
Dış Ticaret ve Stok Değişimi	63	21	62	48	57	39
Toplam	1.068	1.000	1.106	1.216	1.294	1.313

2017 – 2022 yılları arasında Türkiye tohum istatistikleri incelendiğinde;

- Tohum üretimi yıllık %4 bileşik büyüme oranında artmıştır.
- Özel sektör tohum üretimi yıllık %5 bileşik büyüme oranında artış gösterirken kamu tohum üretimi yıllık %5 bileşik oranla gerilemiştir.
- İnceleme dönemleri itibarıyla talebe göre artış ya da azalış izlense de en yüksek tohum dağıtımı patates için yapıldığı izlenmektedir. Patatesi, buğday ve arpa için tohum dağıtımları takip ederken 2022 yılında en yüksek tohum dağıtımının patates için yapıldığı görülmektedir. 2022 yılında bu üç ürünün toplam tohum dağıtımının %84'ünün oluşturduğu hesaplanmaktadır. Patates tohumundaki yükselişin nedeni olarak geçmiş yıllarda yaşanan patates azlığı gösterilmekte olup mutfaklarda çok tercih edilen sebzelerden olması sebebiyle arzın devamlılığı amaçlanmaktadır.
- “Diğer” kategorisinin detayı incelendiğinde ise yem bitkileri, aspir, susam, yer fıstığı gibi çeşitli tohumların dağıtımı sağlanarak üretim çeşitliliğinin desteklendiği görülmektedir.
- Ata tohumu kullanımı ya da hasattan tohumluk ayrımı giderek azalırken tek seferlik tohum kullanımı hızla yaygınlaşmaktadır. Bu paralelde hem tohum üretimi ve dağıtımının hem de dış ticaretinin giderek yaygınlaştığı izlenmektedir.

Tohum Üretimi ve Kullanımı (2/2)

2022 Yılı Tohum İhracatı			
Tohum	Tutar (bin \$)	Miktar (Ton)	Birim Fiyat (\$/kg)
Ayçiçeği	109.133	26.205	4,2
Mısır	59.699	23.825	2,5
Sebze	27.864	473	58,9
Pamuk	11.257	4.836	2,3
Buğday	6.725	10.918	0,6
Patates	1.154	3.454	0,3
Arpa	364	609	0,6
Çeltik	14	21	0,7
Diğer	16.453	16.071	1,0
Toplam	232.663	86.412	2,7

- Ürün standardizasyonunun sağlanması ve verimin artırılması için her yıl farklı ürünlerde ıslahlı tohumların dağıtımı tercih edilmekte olup tohum dış ticaretinin de bu paralelde ilerletildiği görülmektedir. 2017 – 2022 yılları arasında tohum dış ticaretinde hem miktar hem de tutarsal bazda dalgalanmalar görülmesinin nedeni sabit bir ürün dağılımı ve talebinin olmamasıdır.
- Birim fiyatlar incelendiğinde sebze ürünleri ve ayçiçeği tohumunun birim fiyatının daha yüksek olduğu gözlenmektedir. İthal edilen sebze tohum birim fiyatlarının yüksek seyretmesi ve ithalatta en yüksek paya sahip olmasına bağlı olarak birim ithalat fiyatı, birim ihracat fiyatının üzerinde seyretmektedir.

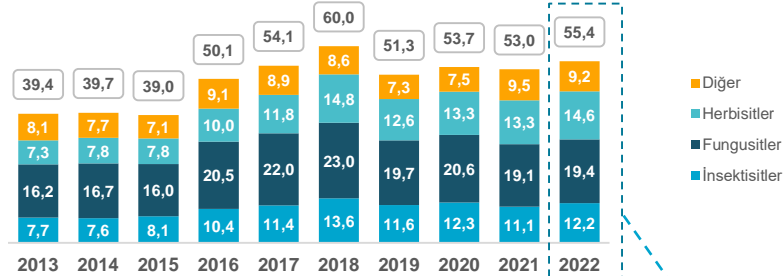
2022 Yılı Tohum İthalatı			
Tohum	Tutar (bin \$)	Miktar (Ton)	Birim Fiyat (\$/kg)
Sebze	86.622	1.159	74,7
Mısır	24.401	5.796	4,2
Patates	11.687	17.233	0,7
Ayçiçeği	10.659	518	20,6
Arpa	470	393	1,2
Buğday	413	445	0,9
Pamuk	68	68	1,0
Çeltik	30	30	1,0
Diğer	35.264	12.087	2,9
Toplam	169.614	37.729	4,5

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

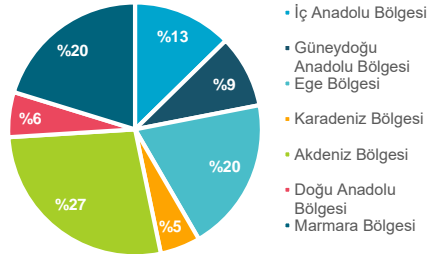
Tarım İlaç Kullanımı

Türkiye Tarımsal İlaç Kullanımı (2012 - 2021, Bin Ton)

**2016 yılında hesaplama metodolojisinde değişikliğe gidilmiştir

Türkiye Tarımsal İlaç Kullanımı, Bölge Dağılımı (2022, %)

2022 (Ton)		
Antalya	4.272	%8
Manisa	4.212	%8
Mersin	3.985	%7
Adana	3.276	%6
Malatya	2.280	%4
Konya	2.178	%4
Bursa	2.071	%4
Çanakkale	2.015	%4
İzmir	1.946	%4
Aydın	1.900	%3
İlk 10 İl Toplamı	28.135	%55
Türkiye Toplamı	55.374	%100

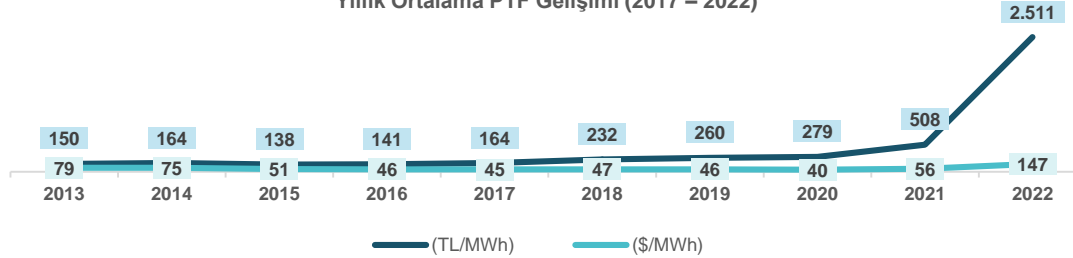
Kaynak: Ziraat Mühendisliği Dergisi, Tarım Orman Bakanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Türkiye Bankalar Birliği | Tarım Sektörü Raporu – TSKB Danışmanlık Hizmetleri

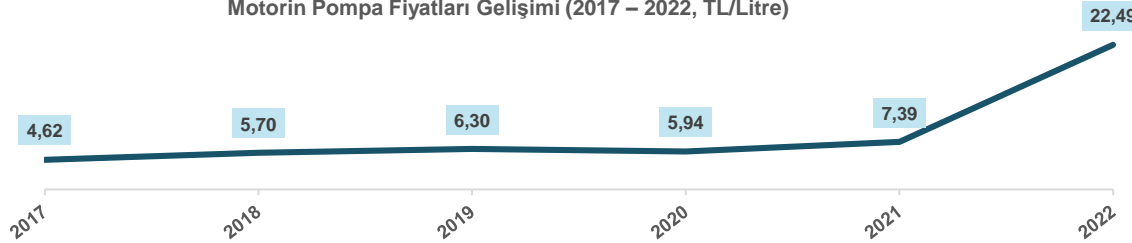
- Böcekleri öldüren tarım ilaçları insektisit, funguslar(mantar ve küfler) üzerinde etkili olanlar fungusit, tarlada ya da bahçede ekili ürün dışında kalan bitkileri öldüren tarımsal ilaçlar herbisit olarak sınıflandırılmaktadır.
- Tarımsal ilaç kullanımı ekim sonrasında iklim koşulları ve ürün tiplerine göre şekillenmekte olup tohum ve gübre tüketim trendlerinden bağımsız şekillenmektedir.
- Tarım ilacı kullanımı yıllar ve bölgeler itibarıyla incelendiğinde toprağa ve ürüne zarar veren etmenlerin (böcek, mantar, hastalık veya parazit bitki vb.) yine yıl ve bölgeye göre değişkenlik göstermesi nedeniyle her yıl özelinde farklı bir zirai mücadele yönteminin tercih edildiği gözlenmektedir.
- 2022 yılı tarımsal ilaç kullanımı verileri dikkate alındığında zararlılara karşı daha hassas olan meyve ve sebze üretiminin en yoğun yapıldığı Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgelerinde tarım ilaçlarının kullanımının yüksek olduğu izlenmektedir. İlk 10 il ve dağılımı incelendiğinde 2022 yılı dağılımının geçmiş yıllarla paralel seyrettiği gözlenmektedir.
- Yine 2022 yılı verileri incelendiğinde en yoğun tarım ilacı kullanımının dekar başına 1,39 kg ile Antalya'da olduğu izlenmektedir. Antalya'yı dekar başına 1,33 kg ile Mersin izlerken üçüncü olarak dekar başına 1,11 kg ile Malatya gelmektedir. En yüksek tarımsal ilaç kullanımı yapılan ilk on il içinde dekar başına en düşük tüketim ise 0,51 kg ile Aydın'da hesaplanmaktadır. Nadas alanları hariç tarım arazi büyüklüğü ile hesaplandığında Türkiye'de 2022 yılında dekar başına 0,27 kg tarım ilacı kullanıldığı izlenmekte olup 0,18 kg/daa olan Dünya ortalamasının üzerinde bir kullanım yapıldığı görülmektedir.

Türkiye Elektrik ve Enerji Fiyatları Gelişimi

Yıllık Ortalama PTF Gelişimi (2017 – 2022)

Motorin Pompa Fiyatları Gelişimi (2017 – 2022, TL/Litre)

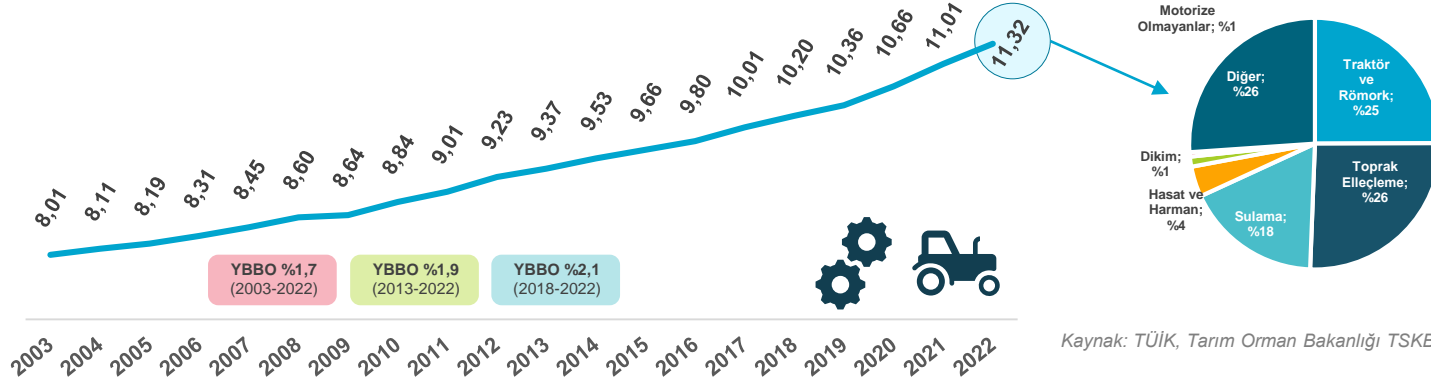

Kaynak: EPIAŞ, TCMB, EPDK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2022 yılında enerji piyasalarında yaşanan dalgalanmalar, Rusya – Ukrayna gerilimi ile beraber hızla artan doğalgaz fiyatları ve Brent petrol fiyatlarındaki spekülasyonlar paralelinde 2022 yılında mazot ve elektrik fiyatlarında da döviz bazında artışlar izlenmiştir. Bu artışlar, 2022 yılında döviz kurlarının hızlı yükselişi paralelinde TL fiyatlarına artış olarak yansımıştır. Söz konusu artışlar da tarım üretici fiyat endekslerine yansımış ve tarım maliyetlerini artırmıştır.

Tarımsal Alet ve Makine Kullanımı

Türkiye Tarımsal Alet ve Makine Kullanımı (2003-2022, Milyon Adet)

Kaynak: TÜİK, Tarım Orman Bakanlığı TSKB Danışmanlık Hizmetleri

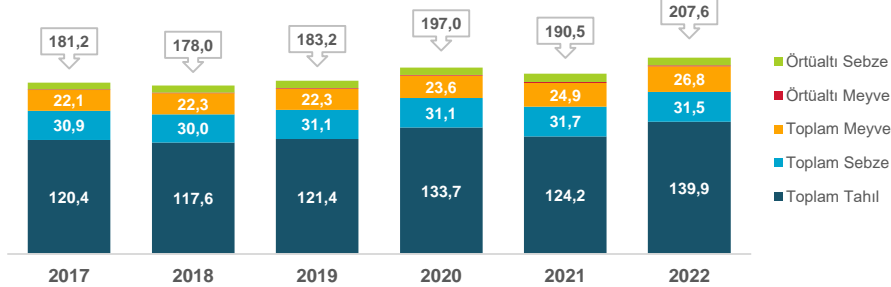
- Türkiye’de tarım makineleri kullanımı yıllar içinde kayda değer gelişimler göstermiş olsa da makinelerin ortalama yaşları, teknolojik seviyeleri ve makine kullanımına uygun alan büyüklüğü ile beraber değerlendirildiğinde tarımsal üretim ve verimliliğe sağladığı katkının hacimsel büyümeye kıyasla düşük kaldığı gözlenmektedir.
- 2003 yılından itibaren tarımsal alet ve makine istatistikleri incelendiğinde 20 yıl içinde traktör, römork ve toprak elleçleme makinelerinin %50’lik paya sahip olduğu izlenmektedir. 2003 – 2022 yılları arasında kullanımı en çok azalan alet grubunun döven, karasaban, pulluk gibi motorize olmayan aletler olduğu gözlenirken sulama sistemlerinin en fazla yaygınlaşan makine grubu olduğu hesaplanmaktadır.
- İnceleme dönemleri itibarıyla hasat ve harman makinelerinin en yoğun kullanılabileceği hububat, pamuk, mısır gibi ürünlerin işletme başına ekim alanlarının düşük olması, yüksek kapasiteli makine kullanımına alan sağlamamaktadır. Son dönemlerde kiralama yöntemi ile küçük çiftçinin tarımsal makinelere erişimi artmış olsa da hasat ve harman makine grubunun kullanımı ve yaygınlaşması sınırlı kalmaktadır. Bununla beraber kooperatifler ve birlikler öncülüğünde oluşturulmaya başlanan makina parkı sayılarının artması paralelinde çiftçilerin kiralama yolu ile makinelere erişiminin de kolaylaşabileceği düşünülmektedir.

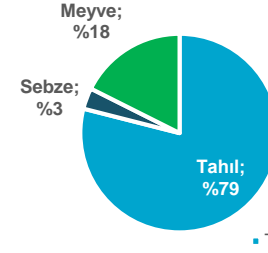
Bitkisel Üretim ve Büyüme

Üretim (1/12)

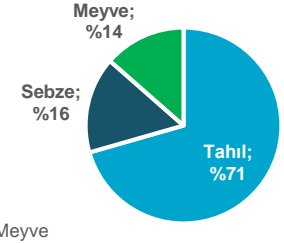
Türkiye Bitkisel Üretim Gelişimi (2017 – 2022, milyon ton)

2022 Tarım Alanı Dağılımı (%)

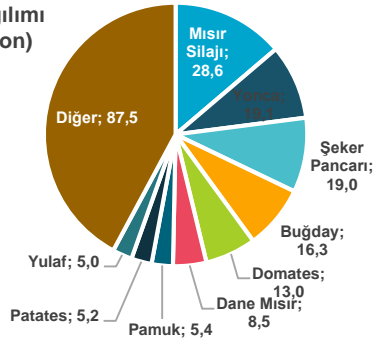

2022 Üretim Dağılımı (%)

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2022 Yılı İlk 10 Ürün Dağılımı (Milyon Ton)

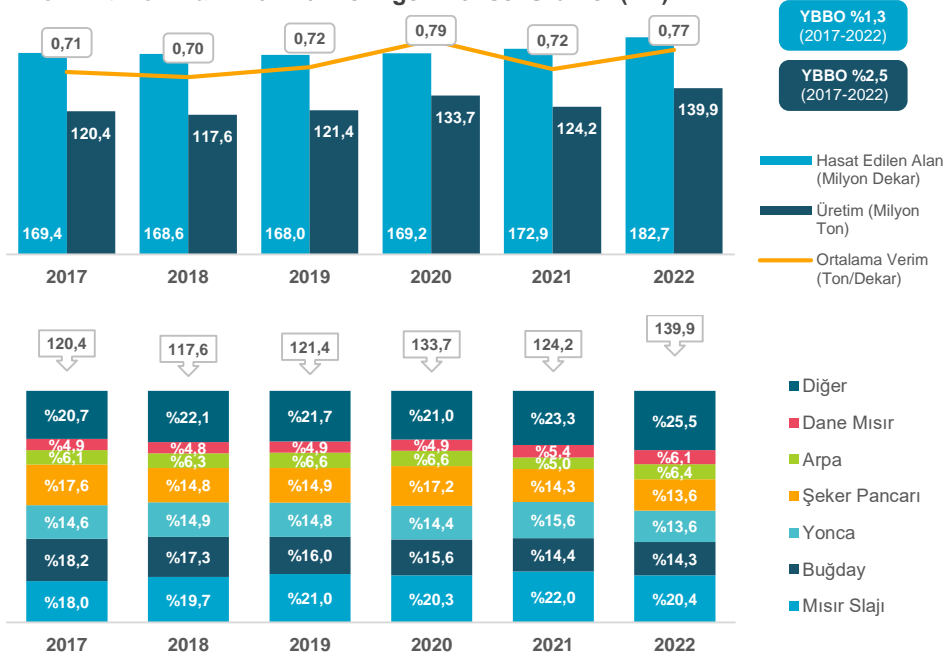

- Türkiye'nin mevsimsel koşulları sayesinde ürün adaptasyonu yüksek olup buna bağlı olarak çok çeşitli ürün yetiştirebilme imkanı bulunmaktadır. Türkiye'de bitkisel üretim 64 cins tahıl (yem bitkileri dahil), 48 cins meyve ve 40 çeşit sebze ile devam etmekte olup her ürün cinsinin farklı çeşitleri de ülkedeki farklı tarlalarda bahçelerde kendine yer bulmaktadır. 2020 yılında Dünya genelinde sebze ve meyve üretimi ortalama %22 pay alırken Türkiye'de bu oranın ortalama %30'lar seviyesinde olması dikkat çekmektedir.
- Türkiye'nin bitkisel üretim gelişimi incelendiğinde 2017 – 2022 yılları arasında yıllık %2,3 bileşik büyüme oranı ile gelişim gösterdiği izlenmektedir. 2020 – 2021 yılları arasında yağış rejimindeki keskin sapmanın etkisi ile üretimde daralma görülse de 2022 yılında yağış rejiminin mevsim normalleri ile paralel seyretmesiyle rekoltede %9 oranında artış sağlanmıştır.
- Toplam bitkisel üretim incelendiğinde temel gıda ürünlerine hammadde oluşturan ve aynı zamanda yem sanayisine ve yine yem olarak hayvancılığa girdi sağlayan tahıl ürünlerinin en yoğun üretim hacmine sahip olduğu görülmektedir.

Raporun devamında ürün sınıflamaları yapılırken TÜİK'in kategorizasyonu esas alınmıştır.

Üretim (2/12)

Yem Bitkileri Dahil Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler (1/4)

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

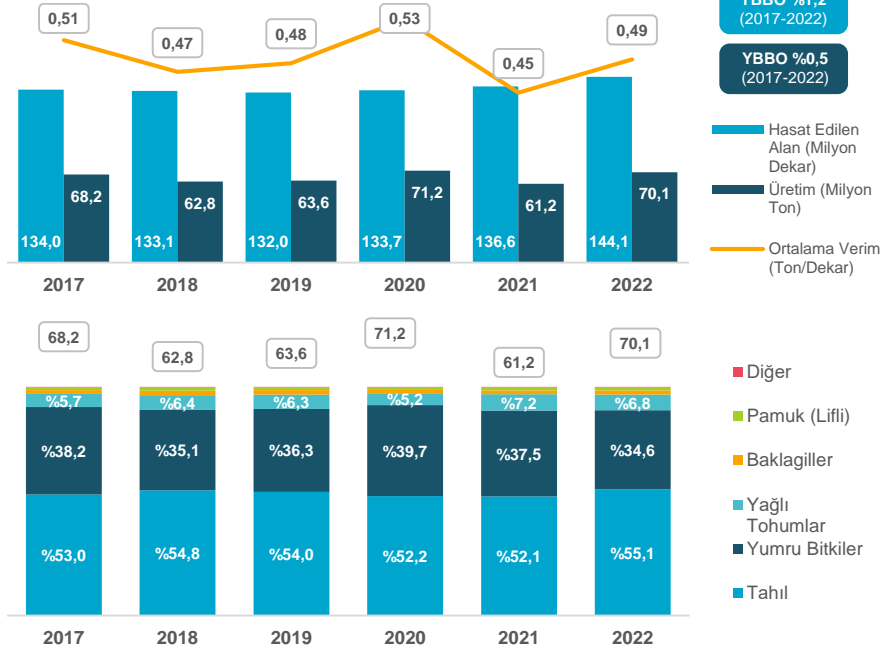
Tahıl Ve Diğer Bitkisel Ürünler: Tahıl, Kuru Baklagiller, Yem Bitkileri, Yağlı Tohumlar, Yumru Kökler ve Tekstil Bitkileri olarak alt gruplara ayrılmaktadır.

2017 – 2022 yılları arasında;

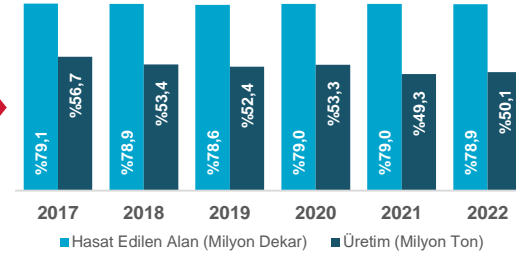
- 2019 yılından itibaren nadas alanlarının ve bazı sebze bahçelerinin tahıl üretimine açıldığı;
- Fakat çoğunlukla kuru tarım yapılan tahıl ürünlerinde rekoltenin sezondaki yağış miktarına ve gübre, ilaç gibi girdilere erişilebilirliğe bağlı olması sebebiyle dekar başına verimde dalgalı bir seyir izlendiği görülmektedir.
- Diğer bir yandan buğday haricindeki tahıl ürünlerinin ortalama %83'ünün kanatlı, büyükbaş ya da küçükbaş hayvan yemi üretiminde kullanılması talebi ve dolayısıyla üretim planlamasını şekillendirmektedir. Bu paralelde hayvancılık sektöründeki gelişmeler de tahıl üretimini ve talebi önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle yem olarak kullanılan silajlık mısır üretiminin 28,6; diğer yem bitkileri üretiminin 41 milyon tona ulaştığı görülmektedir.
- Bu doğrultuda inceleme dönemlerinde ürün bazında üretime bakıldığında da, iklim koşullarının etkisi, sulama alanlarının artması ve fiyatlardaki artışa bağlı olarak alternatif ürünlere kıyasla getirisinin yüksek olmasına bağlı dane mısır üretiminin 8,5 milyon tona ulaştığı ve toplam tahıl üretimi içindeki payının arttığı izlenmektedir.
- 2021 yılı üretim değeri verileri dikkate alındığında tahıl ürünlerinin kg başına yaklaşık 1,1 TL üretim değerine sahip olduğu hesaplanmakta olup ilerleyen yıllarda tahıl üretiminin iç tüketimi karşılayıp ihracat oranının yükselmesi ile bu değerın yükseltilebileceği düşünülmektedir.

Üretim (3/13)

Yem Bitkileri Hariç Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler (2/4)

Toplam Tahıldaki Pay

Tahıl ortalama verim: 0,73 ton/daa

Yem Hariç ortalama verim: 0,49 ton/daa

Yem bitkileri hariç değerlendirildiğinde;

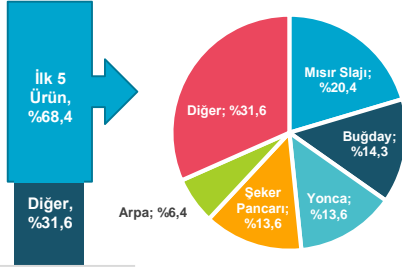
- Toplam alanın ortalama %79'u tahıl, kuru baklagiller, yağlı tohumlar, yumru kökler ve tekstil bitkileri toplamına ayrılırken bu alandan üretimin ortalama %52'si gerçekleştirilmiştir.
- Yem bitkileri hariç tahıl ve bitkisel ürünlerde verimin ortalamasının hayli altında olduğu hesaplanırken; toplam içerisinde üretimden aldığı payın giderek gerilediği izlenmektedir.
- Diğer bir yönden bakıldığında tahıl ve diğer bitkisel ürünlerdeki üretim ve verim artışının özellikle yem bitkileri kaynaklı olduğu görülmekle beraber inceleme dönemleri itibarıyla yem bitkilerinin çiftçilerce daha fazla tercih edildiği izlenmektedir.

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Üretim (4/13)

Yem Bitkileri Dahil Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler (3/4)

Türkiye'de Ürün Bazında Tahıl Üretimi (2022, %)

Türkiye'de En Çok Üretilen İlk 5 Tahıl (2022, Milyon Ton)

Mısır silajı - %20		
Izmir	3,6	%13
Konya	2,4	%8
Balıkesir	1,9	%7
Aydın	1,3	%5
Bursa	1,3	%5
Diğer	18,4	%63
Toplam	28,6	%100

Buğday - %14		
Konya	1,9	%10
Şanlıurfa	1,0	%5
Ankara	0,9	%4
Takirdağ	0,8	%4
Diyarbakır	0,8	%4
Diğer	12,1	%73
Toplam	20,1	%100

Yonca - %14		
Aksaray	2,1	%11
Konya	1,8	%10
Erzurum	1,0	%5
Van	1,0	%5
Iğdır	1,0	%5
Diğer	12,1	%63
Toplam	19,1	%100

Şeker Pancarı - %14		
Konya	6,0	%32
Eskişehir	1,2	%6
Yozgat	1,1	%6
Aksaray	1,1	%6
Kayseri	1,0	%5
Diğer	8,6	%45
Toplam	19,0	%100

Arpa - %6		
Konya	1,3	%14
Ankara	0,7	%8
Afyonkarahisar	0,4	%4
Aksaray	0,4	%4
Kırşehir	0,3	%4
Diğer	5,9	%65
Toplam	9,0	%100

Dane Mısır - %6		
Konya	2,0	%24
Adana	0,9	%10
Şanlıurfa	0,9	%10
Mardin	0,6	%7
Karaman	0,5	%5
Diğer	3,7	%43
Toplam	8,5	%100

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2022 yılındaki tahıl üretim verileri incelendiğinde ürün konsantrasyonunun yüksek olduğu izlenmekle beraber;

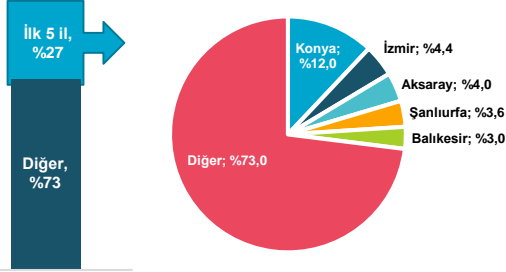
- Türkiye'de en çok üretilen tahıl mısır olup toplam üretimin %26'sını oluşturmaktadır. Kendi içinde ikiye ayrılan mısır grubunda mısır silajı üretiminin, toplam tahıl üretiminin %20'sini oluşturduğu hesaplanmakta olup Türkiye'de en yüksek üretime sahip üründür. Toplam 28,6 milyon tonluk üretimin tamamen büyükbaş hayvan yemi üretimine kanalize olmaktadır. 8,5 milyon tonluk dane mısır üretiminin ise %15'lik kısmının insan tüketimine ayrıldığı görülmekte olup kalan %85'lik kısım yemlik kullanıma ayrılmaktadır.
- 2. sırada bulunan buğdayın (durum buğdayı dahil) sadece %12'sinin yem üretimine kanalize olduğu, kalan kısmının un, nişasta, makarna ve bulgur başta olmak üzere insan tüketimi için gıda ürünlerine girdi sağladığı görülmektedir.
- En fazla üretilen 3. ürün olan yonca tamamen büyükbaş hayvancılıkta besleme amaçlı kullanılmakta olup 4. sıradaki şeker pancarı ise şeker fabrikalarında işlendikten sonra küspesi hayvan yem sanayiine yönlendirilmektedir.
- Toplam tahıl üretiminden %6 pay alan arpanın ise cüzi bir miktarının endüstriyel kullanıma ayrıldığı ve kalan kısmının yem sanayiinde değerlendirildiği görülmektedir.

Üretim (5/13)

Yem Bitkileri Dahil Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler (4/4)

Türkiye'de İl Bazında Tahıl Üretimi (2022, %)

Türkiye'de En Yüksek Tahıl Üretimi Yapan 5 İl (2022, Milyon Ton)

Konya - %12		
Şeker Pancarı	6,0	%36
Mısır Silajı	2,4	%14
Dane Mısır	2,0	%12
Buğday	1,9	%11
Yonca	1,8	%11
Diğer	2,7	%14
Toplam	16,8	%100

İzmir - %4		
Mısır Silajı	3,6	%59
İtalyan Çimi	0,5	%7
Patates	0,4	%7
Triticale	0,3	%5
Yonca	0,2	%3
Diğer	1,1	%18
Toplam	6,1	%100

Aksaray - %4		
Yonca	2,1	%38
Mısır Silajı	1,1	%20
Şeker Pancarı	1,1	%19
Arpa	0,4	%7
Patates	0,3	%5
Diğer	0,7	%12
Toplam	5,6	%100

Şanlıurfa - %4		
Pamuk	2,2	%44
Buğday	1,0	%20
Dane Mısır	0,8	%17
Mısır Silajı	0,5	%9
Arpa	0,2	%3
Diğer	0,3	%6
Toplam	5,0	%100

Balıkesir - %3		
Mısır Silajı	1,9	%45
Yulaf	0,6	%14
İtalyan Çimi	0,4	%9
Buğday	0,4	%9
Yonca	0,3	%7
Diğer	0,7	%16
Toplam	4,2	%100

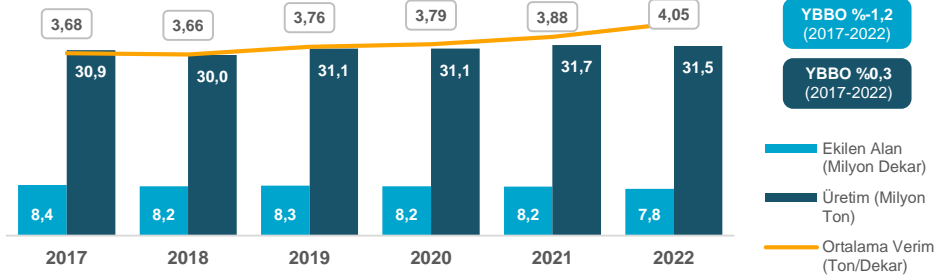
Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2022 yılındaki tahıl üretim verileri incelendiğinde ürün konsantrasyonunun yüksek olduğu fakat tahılların her ilde kendine bir üretim alanı bulabildiği görülmektedir.

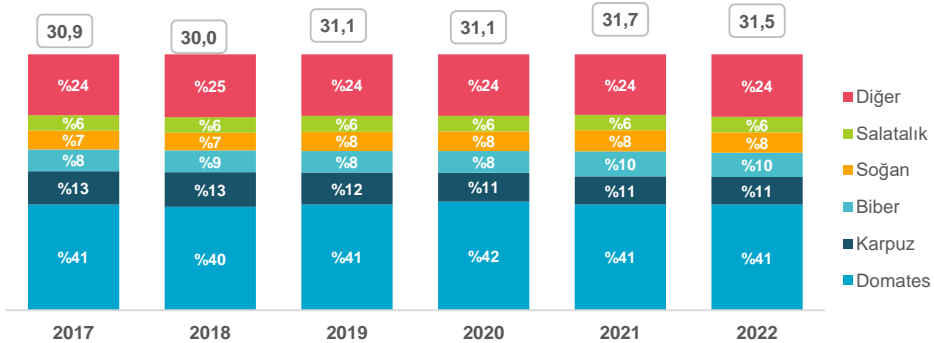
- En fazla tahıl üretimi yapılan Konya'da konsantrasyonun şeker pancarı ve mısır silajında olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye'de en yüksek gübre üretimi yapılan şehir Konya olsa da dekar başına kullanılan gübre miktarı 29 kg/daa ile ülke ortalaması ile paraleldir.
- Konya'yı takip eden İzmir, Aksaray ve Balıkesir'deki tahıl üretimleri incelendiğinde ise mısır silajı üretiminin yoğunlukta olduğu; ayrıca hayvan besleme ve yem sanayiine yönelik tarım üretimine yoğunlaştığı görülmektedir.
- Şanlıurfa özelinde ise pamuk tarımına yoğunlaşılması nedeniyle yem bitkileri ve diğer tahıl ürünlerine konsantrasyonun görece daha az olduğu izlenmektedir. Toprak özellikleri ve sulamanın yoğun olması paralelinde gübreleme ihtiyacının yüksek olduğu Şanlıurfa'da dekar başına gübre kullanımının 50 kg seviyelerinde olup dekar başına 28,3 kg'lık Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu hesaplanmaktadır.

Üretim (6/13)

Sebze (1/3)

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

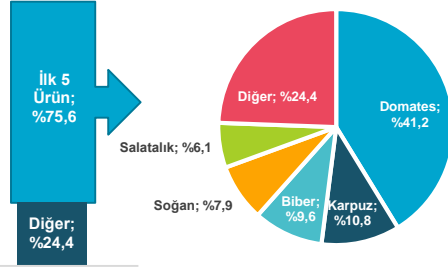
2017 – 2022 yılları arasında;

- Sebze üretimi yapılan tarım alanlarının benzer büyüklükte seyrettiği fakat 2022 yılında sebze ekim alanlarının bir kısmının tahıl grubu ürünlerine ayrıldığı;
- Buna rağmen 2022 yılı sebze rekoltesinin 2021 yılı rekoltesiyle paralel olduğu;
- Sulama yöntemleri ve gübrelemenin daha efektif kullanılması ile yıllar itibarıyla dekar başına elde edilen verimin 2018 yılından itibaren istikrarlı olarak yükseldiği;
- Bu doğrultuda inceleme dönemlerinde ürün bazına üretime bakıldığında da ürün kompozisyonunun yıllar itibarıyla paralel bir dağılım gösterdiği izlenmektedir.
- Diğer bir yandan yoğun olarak ihracatı yapılan domatesin 2017 – 2022 yılları arasında toplam sebze üretiminin ortalama %41'ini oluşturması dikkat çekmektedir.
- 2021 yılı üretim değeri verileri dikkate alındığında sebze ürünlerinin kg başına yaklaşık 1,9 TL üretim değerine sahip olduğu hesaplanmakta olup dekar başına verimin artması ve ihracat miktarının artması paralelinde bu değer daha da yükseleceği düşünülmektedir.
- Yılda birden fazla kez hasat yapılabilmesi paralelinde sebze üretiminde tahıl ve meyve gruplarına göre verimin daha yüksek olduğu görülmekte olup inceleme dönemlerinde yükseliş trendini koruduğu görülmektedir.

Üretim (7/13)

Sebze (2/3)

Türkiye'de Ürün Bazında Sebze Üretimi (2022, %)

Türkiye'de En Çok Üretilen İlk 5 Sebze (2022, Milyon Ton)

Domates - %41		
Antalya	2,5	%20
Bursa	1,4	%11
Manisa	1,0	%8
İzmir	0,9	%7
Mersin	0,9	%7
Diğer	6,3	%49
Toplam	13,0	%100

Karpuz - %11		
Adana	0,61	%18
Antalya	0,37	%11
Mersin	0,25	%7
Bursa	0,19	%6
Konya	0,15	%4
Diğer	1,82	%54
Toplam	3,39	%100

Biber - %10		
Antalya	0,76	%25
Çanakkale	0,35	%12
Mersin	0,28	%9
Adana	0,17	%6
Samsun	0,17	%6
Diğer	1,29	%43
Toplam	3,02	%100

Soğan - %8		
Ankara	0,76	%31
Amasya	0,34	%14
Çorum	0,26	%11
Hatay	0,16	%6
Eskişehir	0,14	%6
Diğer	0,81	%33
Toplam	2,48	%100

Salatalık - %6		
Antalya	0,51	%26
Mersin	0,25	%13
İzmir	0,19	%10
Manisa	0,08	%4
Afyonkarahisar	0,08	%4
Diğer	0,83	%43
Toplam	1,94	%100

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2022 yılındaki sebze üretim verileri* incelendiğinde;

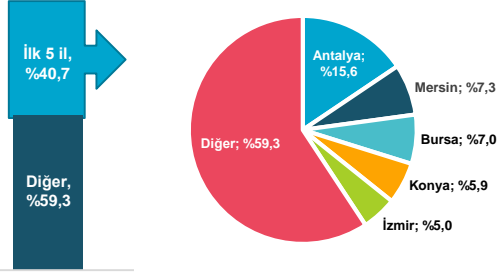
- Üretimde ilk 5 ürünün toplam sebze üretiminin %76'sını oluşturduğu, dolayısıyla ürün konsantrasyonunun hayli yüksek olduğu görülmektedir.
- Domates, toplam sebze üretiminin %41'ini oluşturduğu hesaplanmakta olup Türkiye'de en yüksek üretime sahiptir. Toplam 13 milyon tonluk üretimin ağırlığının sofralık domatesten olduğu görülmektedir. Diğer bir yandan üretilen sofralık domatesin iç talebi karşılanmanın ötesine geçerek yıllar itibarıyla yüksek oranda ihracat kaynağı haline geldiği görülmektedir.
- Türkiye'de en yoğun üretilen karpuz, biber, soğan ve salatalık ürünlerinin ise iç talebi karşılayabildiği fakat domates ile karşılaştırıldığında ihracatının cüzi seviyelerde kaldığı izlenmektedir.

(* Raporun devamında ürün sınıflamaları yapılırken TÜİK'in kategorizasyonu esas alınmıştır.

Üretim (8/13)

Sebze (3/3)

Türkiye'de İl Bazında Sebze Üretimi (2022, %)

Türkiye'de En Yüksek Sebze Üretimi Yapan 5 İl (2022, Milyon Ton)

Antalya - %16		
Domates	2,54	%52
Salatalık	0,51	%10
Karpuz	0,37	%8
Sivri Biber	0,25	%5
Patlıcan	0,21	%4
Diğer	1,04	%21
Toplam	4,92	%100

Mersin - %7		
Domates	0,85	%37
Sakız Kabak	0,27	%12
Sivri Biber	0,26	%11
Salatalık	0,25	%11
Karpuz	0,25	%11
Diğer	0,40	%17
Toplam	2,29	%100

Bursa - %7		
Domates	1,43	%65
Karpuz	0,19	%9
Kapya Biber	0,09	%4
Kuru Soğan	0,07	%3
Taze Fasulye	0,07	%3
Diğer	0,35	%16
Toplam	2,20	%100

Konya - %6		
Domates	0,85	%45
Havuç	0,55	%29
Karpuz	0,15	%8
Kavun	0,12	%6
Kuru Soğan	0,08	%4
Diğer	0,12	%6
Toplam	1,87	%100

İzmir - %5		
Domates	0,86	%54
Salatalık	0,19	%12
Kapya Biber	0,06	%4
Brokoli	0,05	%3
İspanak	0,05	%3
Diğer	0,37	%24
Toplam	1,57	%100

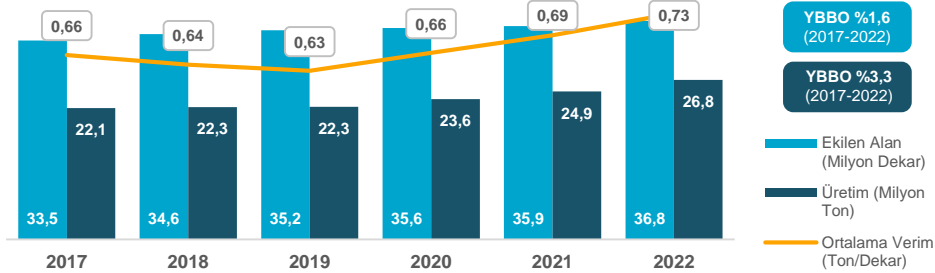
Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2022 yılındaki sebze üretim verileri incelendiğinde;

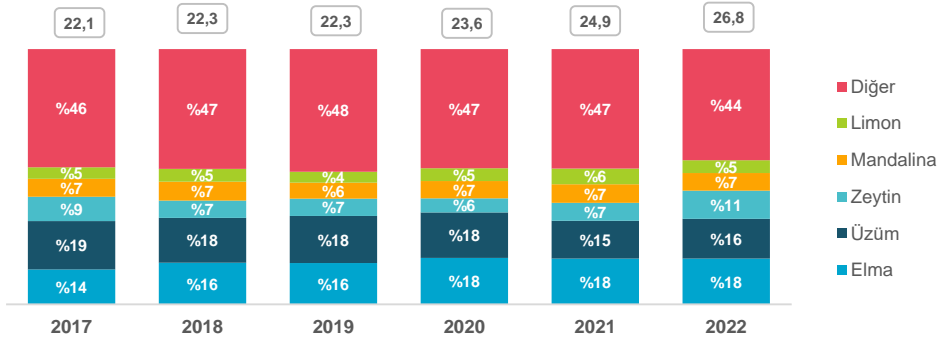
- Ülkemizde ürün bazında konsantrasyon yüksek olsa da il bazında üretime bakıldığında görece daha homojen bir dağılım olduğu ve en yüksek üretimin Antalya'da olduğu görülmektedir.
- En yüksek sebze üretimi yapan ilk 5 ile bakıldığında üretimin domates üzerine yoğunlaştığı izlenmekte olup her ilde toprak tipi ve iklim yapısının elverişli olduğu ilk 5 ürüne yoğunlaştığı gözlenmektedir. Türkiye domates üretiminin yarısının da en yüksek sebze üretimi yapılan ilk 5 ilde yoğunlaştığı izlenmektedir.
- Sebze ve meyve üretimi paralelinde Antalya'nın dekar başına gübre kullanımının 65 kg seviyelerine yükseldiği hesaplanırken İzmir'de topraktaki alüvyal etkiyle dekar başına kullanımın 49 kg seviyesinde olduğu görülmektedir. Dekar başına gübre kullanımının Mersin'de ve Konya'da 34, Bursa'da ise 41 kg seviyesinde kaldığı görülmektedir.
- Ürünlerin il ve bölgeye göre yoğunlaşmasının, diğer illere tedarik sağlanırken lojistik maliyetlerini yükseltmesi paralelinde sebze fiyatlarını da artırdığı görülmektedir.

Üretim (9/13)

Meyve, İçecek ve Baharat Bitkileri (1/3)

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

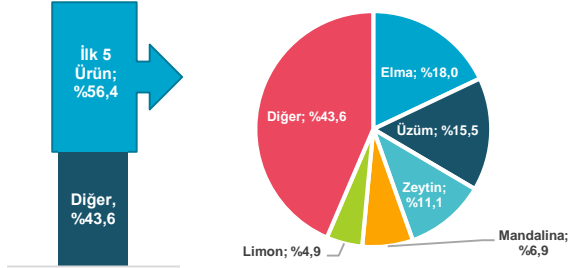
2017 – 2022 yılları arasında;

- İklim avantajları sayesinde üretiminde Türkiye'nin lider olduğu Kayısı, Fındık, Antep fıstığı, üzüm, zeytin, turunçgiller gibi yüksek fiyatlı ve dış ticaret hacmi yüksek olan meyvelerin üreticiler tarafından daha fazla tercih edilmesi paralelinde yıllar itibarıyla meyve bahçelerinin yaygınlaştığı;
- İklim avantajının doğru kullanılması yanında gübre ve sulama tekniklerinin geliştirilmesi ile 2019 yılından itibaren dekar başına elde edilen verimin giderek yükseldiği;
- Ürün çeşitliliğinin yüksek olduğu ve konsantrasyonun düşük olduğu görülmektedir.
- Meyve üretiminde tohumdan ürün hasadına geçiş sürecinin tahıl ve sebze göre hayli yüksek olması çiftçinin ürünler arası geçişinin önünü kesmekte olup üreticiyi mevcut ağaçları sökmek yerine alanı genişletip yeni ağaç dikmeye yönlendirmektedir. Bu paralelde yıllar itibarıyla meyve üretim kompozisyonunun benzer seyrettiği görülmektedir.
- 2021 yılı üretim değeri verileri dikkate alındığında meyve ürünlerinin kg başına 4,5 TL ile en yüksek üretim değerine sahip olduğu görülmekle beraber yıllar itibarıyla ekim alanı ve üretim artışında bu yüksek getirinin önemli etkisi olduğu düşünülmektedir.

Üretim (10/13)

Meyve, İçecek ve Baharat Bitkileri (2/3)

Türkiye'de Ürün Bazında Meyve Üretimi (2022, %)

Türkiye'de En Çok Üretilen İlk 5 Meyve (2022, Milyon Ton)

Elma - %18		
Isparta	1,23	%26
Karaman	0,75	%16
Niğde	0,54	%11
Antalya	0,48	%10
Denizli	0,27	%6
Diğer	1,54	%32
Toplam	4,82	%100

Üzüm - %16		
Manisa	1,67	%40
Mersin	0,38	%9
Denizli	0,28	%7
Mardin	0,16	%4
Gaziantep	0,15	%4
Diğer	1,53	%37
Toplam	4,17	%100

Zeytin - %11		
İzmir	0,46	%16
Manisa	0,42	%14
Mersin	0,36	%12
Aydın	0,33	%11
Balıkesir	0,26	%9
Diğer	1,15	%38
Toplam	2,98	%100

Mandalina - %7		
Adana	0,74	%40
Hatay	0,68	%36
İzmir	0,16	%9
Mersin	0,14	%8
Balıkesir	0,03	%1
Diğer	0,11	%6
Toplam	1,87	%100

Limon - %5		
Mersin	0,61	%46
Adana	0,42	%32
Hatay	0,13	%10
Muğla	0,11	%8
Antalya	0,04	%3
Diğer	0,00	%0
Toplam	0,32	%100

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

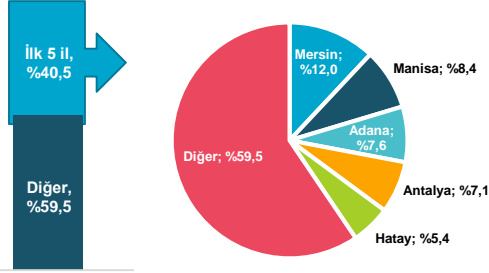
2022 yılındaki meyve üretim verileri incelendiğinde;

- Ürün bazında konsantrasyonun sebze ve tahıllara göre daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bahçelerde ürün değiştirmenin zorluğu paralelinde her bölgede iklim koşullarına uygun ürünlerin tercih edildiği görülmekle beraber ülkemizdeki iklim çeşitliliğinin meyve üretimindeki çeşitliliğe de çok büyük katkı sağladığı izlenmektedir.
- En yüksek meyve üretimi yapan ilk 5 ile bakıldığında üretimin hem iç talebi karşılamaya hem de ihracata yönelik yapıldığı görülmektedir. En çok üretilen meyvelere bakıldığında iç talebi karşılamamanın da ötesinde üretilen miktarın en az yarısının ihraç edildiği izlenmektedir.
- Limon ve mandalina üretiminde ilk 2 ilin %75'in üzerinde paya sahip olduğu, üzümde ise Manisa'nın %40 ile yüksek paya sahip olduğu görülmektedir.

Üretim (11/13)

Meyve, İçecek ve Baharat Bitkileri (3/3)

Türkiye'de İl Bazında Meyve Üretimi (2022, %)

Türkiye'de En Yüksek Meyve Üretimi Yapan 5 İl (2022, Milyon Ton)

Mersin - %12			Manisa - %8			Adana -%8			Antalya - %7			Hatay - %5		
Limon	0,61	%19	Üzüm	1,67	%74	Mandalina	0,74	%36	Elma	0,48	%25	Mandalina	0,68	%47
Muz	0,54	%17	Zeytin	0,42	%19	Limon	0,42	%21	Portakal	0,44	%23	Zeytin	0,22	%15
Üzüm	0,38	%12	Kiraz	0,05	%2	Portakal	0,33	%16	Muz	0,38	%20	Portakal	0,17	%11
Zeytin	0,36	%11	Çilek	0,03	%1	Greyfurt	0,17	%8	Nar	0,17	%9	Limon	0,13	%9
Çilek	0,24	%7	Erik	0,01	%1	Nar	0,09	%4	Zeytin	0,07	%4	Üzüm	0,10	%7
Diğer	1,08	%14	Diğer	0,06	%3	Diğer	0,29	%14	Diğer	0,36	%19	Diğer	0,16	%11
Toplam	3,22	%100	Toplam	2,24	%100	Toplam	2,04	%100	Toplam	1,91	%100	Toplam	1,45	%100

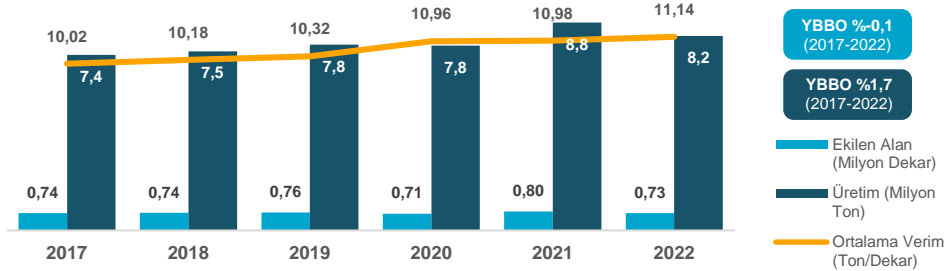
Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2022 yılındaki meyve üretim verileri incelendiğinde;

- Meyve üretiminin iklim avantajı paralelinde Ege ve Akdeniz bölgelerinde yoğunlaştığı;
- İl bazında konsantrasyon söz konusu olmasa da illerin üretim verileri incelendiğinde her ilin iklimlerinin avantaj sağladığı belirli 2-3 ürüne yoğunlaşmış olup, özellikle Manisa'da üzümün önemli paya sahip olduğu izlenmektedir. Adana, Antalya ve Hatay'da ise ilk 2 üründe önemli payı bulunmaktadır.
- Meyve üretiminin yüksek olduğu ilk 5 ille bakıldığında gübre tüketiminin de Türkiye ortalamasının hayli yüksek olduğu (örn. dekar başına Adana 71 kg, Hatay 69 kg);
- Ürünlerin il ve bölgeye göre yoğunlaşmasının, diğer illere tedarik sağlanırken lojistik maliyetlerini yükseltmesi paralelinde meyve fiyatlarını da arttırdığı görülmektedir.

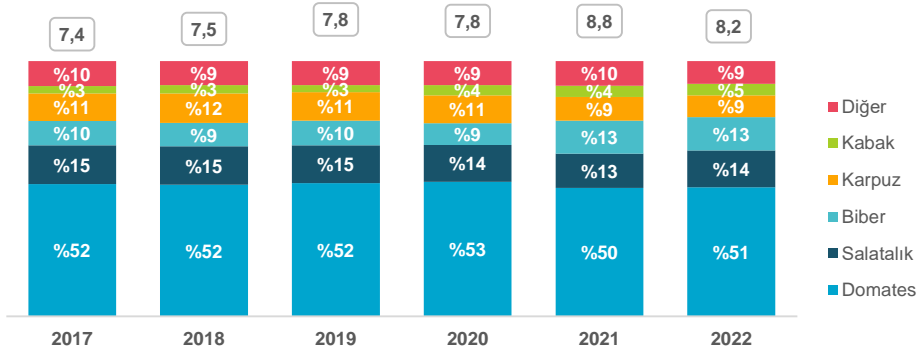
Üretim (12/13)

Örtü Altı Sebze Üretimi

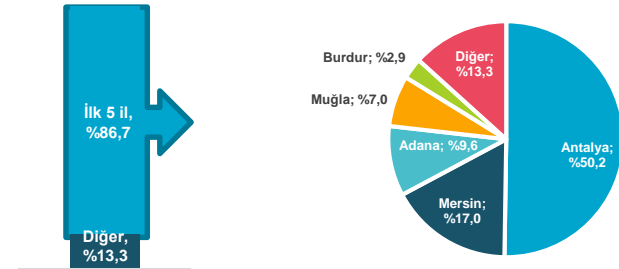

2017 – 2022 yılları arasında;

- Seracılıkta gelişen üretim teknolojileri (örn: jeotermal enerji kullanımı, dikey tarım uygulamaları, sulama sistemleri) yıldan yıla verimin artmasında etkili olmuştur.
- İhracat hacminin yüksek olması ve hem iç hem de dış talebin sürekliliği nedeniyle inceleme yılları itibarıyla sebze seracılığında en çok ekilen ürünün domates olduğu görülmektedir.
- Örtü altı sebze üretiminin mevsim koşullarından daha az etkilenmesine bağlı olarak verimlilik oranı oldukça yüksek olup Türkiye tarım üretiminin %4'ünü oluşturmaktadır.
- Örtü altı sebze üretiminde ilk 3 ilde (Antalya, Mersin ve Adana) toplam üretimin %77'si yapılmaktadır.

Türkiye'de İl Bazında Örtü Altı Sebze Üretimi (2022, %)

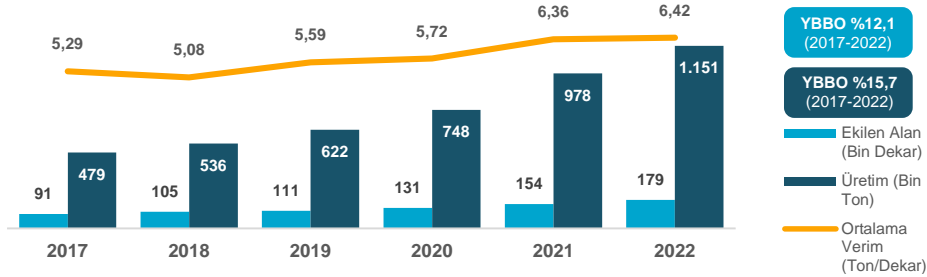

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

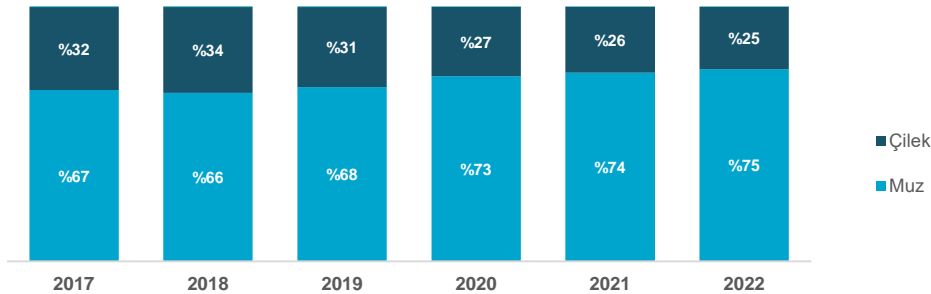

Üretim (13/13)

Örtü Altı Meyve Üretimi

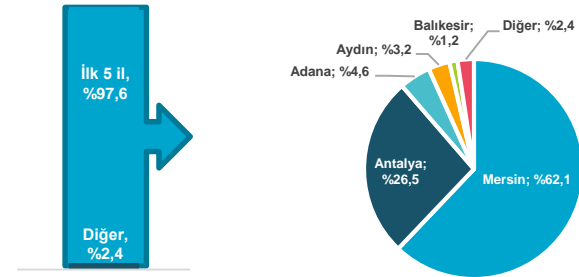
Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2017 – 2022 yılları arasında;

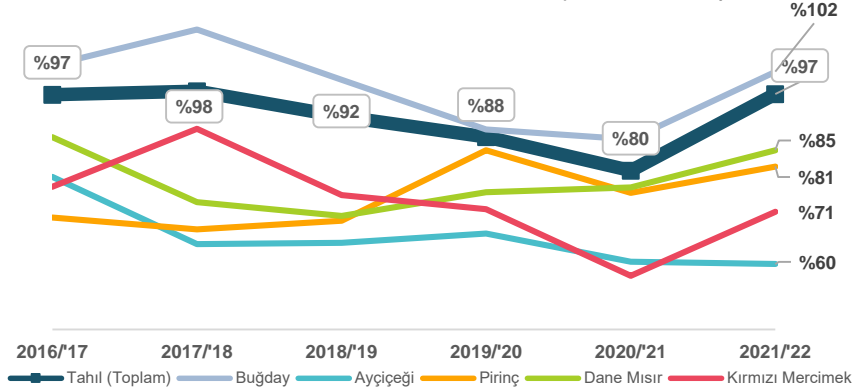
- Seracılıkta gelişen üretim teknolojileri (örn: jeotermal enerji kullanımı, dikey tarım uygulamaları, sulama sistemleri) yıldan yıla verimin artmasında etkili olmuştur. Bu paralelde inceleme dönemlerinde en yüksek artış oranı çilek ve muz odaklı örtü altı meyve üretiminde yaşanmış olup 2022 yılında Türkiye toplam tarım üretiminin %1'ini oluşturmaktadır.
- İhracat hacminin yüksek olması ve hem iç hem de dış talebin sürekliliği nedeniyle inceleme yılları itibarıyla meyve seracılığında en çok ekilen ürünün muz olduğu ve ekonomik değeri nedeniyle payını yıldan yıla arttırdığı görülmektedir.

Türkiye'de İl Bazında Örtü Altı Meyve Üretimi (2022, %)

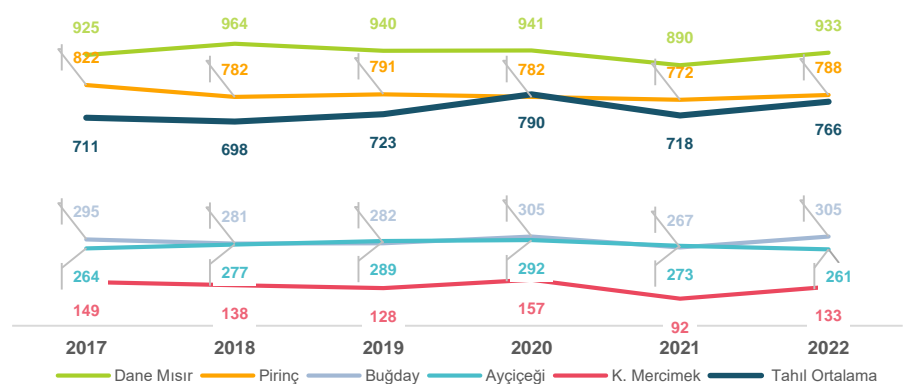

Türkiye’de Ürün Yeterlilik Dereceleri ve Verim – Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünler

Tahıl ve Bitkisel Ürünler Yeterlilik Oranları (2017 - 2022, %)

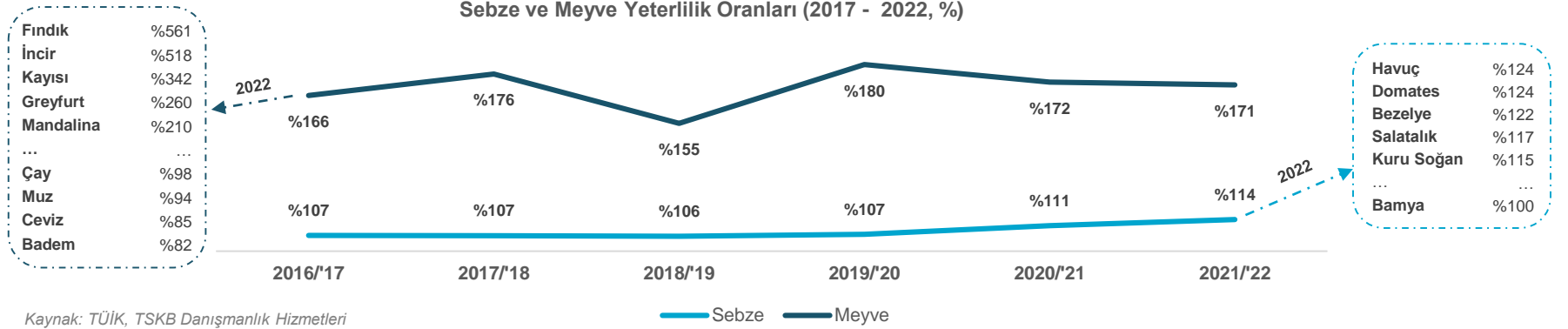
Tahıl ve Bitkisel Ürünlerde Verim (2017 - 2022, kg/daa)

- 2017 – 2022 yılları arasında seçili tahıl ürünlerinin dekar başına verim ve yeterlilik oranları incelendiğinde paralel bir trend izlediği görülmektedir. İklim ve üretim koşulları nedeniyle verimin düştüğü dönemlerde (örn: 2021 yılı) üretim iç talebi karşılamada yetersiz kaldığı için ithalata yöneldiği görülmektedir.
- 2022 yılı yeterlilik hesaplamaları incelendiğinde;
  - Durum buğdayı, nohut, şeker ve patatesten ithalatın üretimin yanında cüzi seviyede kaldığı ve arzın iç talebi karşılayabildiği ve hatta ihracatlarının da giderek arttığı izlenmektedir.
  - Buğday (durum buğdayı hariç), dane mısır (silaj hariç), pirinç, ayçiçeği ve mercimekte cüzi miktarda ihracat söz konusu olsa da üretimin iç talebi karşılayamaması nedeniyle ithalat zorunluluğu bulunmaktadır.
  - Söz konusu ithalat zorunluluğu nedeniyle global krizlere ve gerilimlere nedeniyle fiyat kırılganlığı ortaya çıkmakla beraber bu kırılganlık talebin sürekliliği nedeniyle de gıda enflasyonunu artırmaktadır.

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Türkiye’de Ürün Yeterlilik Dereceleri ve Verim – Sebze ve Meyve

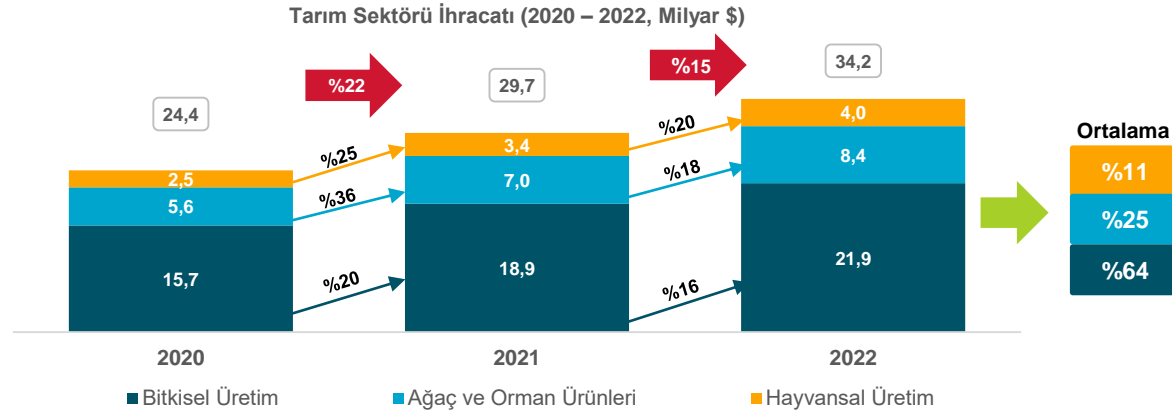
2017 – 2022 yılları arasında meyve ve sebze ürünlerinin yeterlilik oranları incelendiğinde;

- **Sebze** üretiminin genel ortalama iç talebi karşılamakla kalmadığı; ürünler bazında değişkenlik gösterse de üretimin %19'una varan ihracat oranlarına ulaştığı görülmektedir. En yüksek ihracat oranı %19 ile havuç ve domateste olurken bezelye, salatalık, soğan, biber ve kabakta da üretimin en az %10'unun ihraç edildiği görülmektedir.
- **Meyve** üretiminde ise iç tüketimi karşılamamanın da ötesinde dış ticarete yönelik üretim yapıldığı görülmektedir. En yüksek yeterlilik oranı olan fındık ve incirde üretimin en az %80'inin dış ticarete kanallene edildiği görülmektedir. Türkiye'de en çok üretilen meyve grubu olan turunçgiller rekoltesinin ise ortalama %50 oranında dış ticarete yönlendirildiği hesaplanmaktadır.
- İhracatın yoğun olduğu meyve ve sebze ürünlerinde, getirinin yüksek olması paralelinde üretimde verim artışı sağlanması için çalışmalar yapılmakta ve üretim devamlılığı sağlanması hedeflenmektedir.

Tarım Ürünleri Dış Ticareti

Tarım Sektörü Dış Ticareti

Kaynak: TİM, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

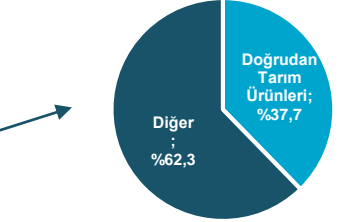
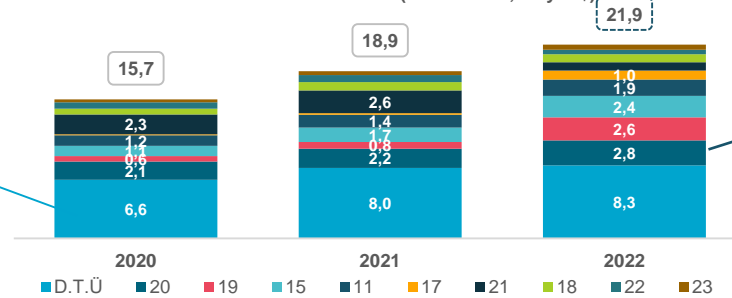
2020 – 2022 yılları arasında Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin yayımladığı ihracat verilerinde tarım sektörü ihracatı bitkisel üretim, hayvansal üretim ile ağaç ve orman ürünleri olarak üç ayrı sınıfta incelenmektedir. Yıllar itibarıyla tarım sektörü ihracatının %64'ünü oluşturan bitkisel ürünler grubu ise;

- Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri
- Yaş Meyve ve Sebze
- Kuru Meyve ve Mamulleri
- Fındık ve Mamulleri
- Zeytin ve Zeytinyağı
- Tütün
- Süs Bitkileri ve Mamulleri şeklinde sınıflanmaktadır.

Bitkisel Ürünler Dış Ticareti

GTİP Kodu	Fasıl Adı
6	Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları
7	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular
8	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler
9	Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat
10	Hububat
12	Yağlı tohum ve meyveler, muhtelif tane, tohum ve meyveler, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem
13	Lak, sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülusalat
14	Örölmeye elverişli bitkisel maddeler, tarifinin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler
11	Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni
15	Hayvansal, bitkisel veya mikrobiyal katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazır yemeklik katı yağlar
17	Şeker ve şeker mamulleri
18	Kakao ve kakao müstahzarları
19	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri
20	Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar
21	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları (kahve hülusalatı, çay hülusalatı, mayalar, soslar, diyet mamaları, vb.)
22	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri, hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler

Bitkisel Ürünler İhracatı (2020 – 2022, Milyar \$)

Kaynak: TÜİK, TİM, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

TİM tarafından yayımlanan bitkisel üretim ihracat verileri ve GTİP sınıflandırmaları karşılaştırıldığında:

- TİM verilerinde kategoriler oluşturulurken ana ürün ve bu ürünün hammadde olarak kullandığı işlenmiş maddelerin toplulaştırıldığı;
- GTİP sınıflandırılmasında ise ana ürünlerin (tarladan toplandığı ya da fabrikada işlem görmediği halleri) ayrı, işlendiği halleri ayrı kategorize edilmiştir.

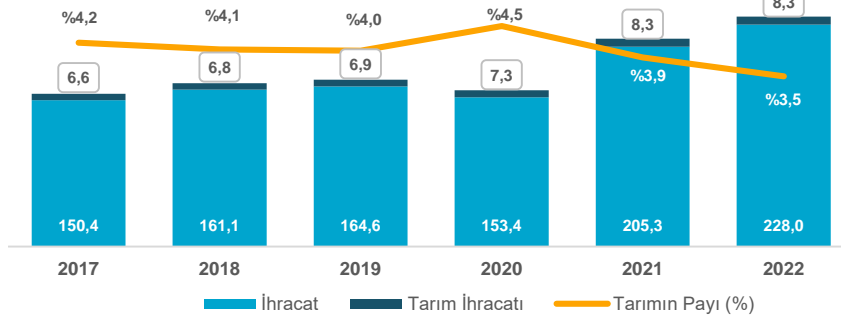
Örnek – 1: TİM sınıflandırmasında zeytin ve zeytinyağı tek bir grup olarak ele alınırken GTİP sınıflandırmasında daldan toplanan zeytinler 08, zeytinyağı 15. fasılda ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Örnek – 2: TİM sınıflandırmasında Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri tek bir grup olarak ele alınırken GTİP sınıflandırmasında 10. fasıl altında tarladan hasat edilen ürünler sınıflanırken yağlar, değirmencilik ürünleri, makarna, bulgur, hayvan yemi gibi mamul niteliğindeki ürünler 11, 15, 19 ve 23. fasıllarda değerlendirilmiştir.

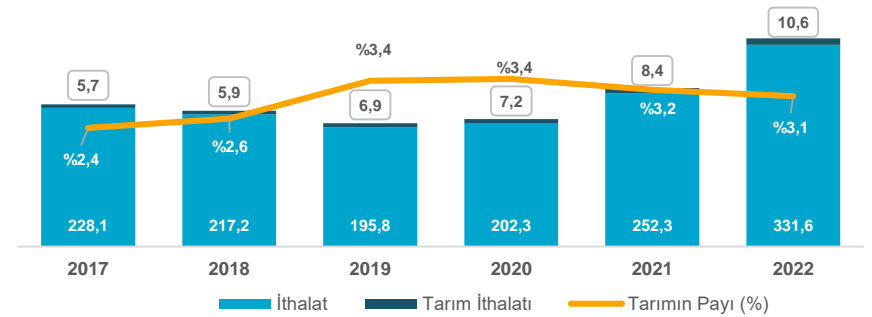
Raporumuzun devam eden kısımlarında **Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri Dış Ticareti sınıflanması** olarak 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14 ve 24. fasıllarda değerlendirilen ana ürünler dikkate alınmıştır.

Dış Ticaret

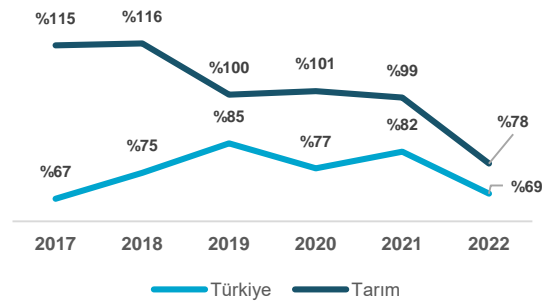
Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri İhracatı (2017 – 2022, Milyar \$)

Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri İthalatı (2017 – 2022, Milyar \$)

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (2017 – 2022, %)

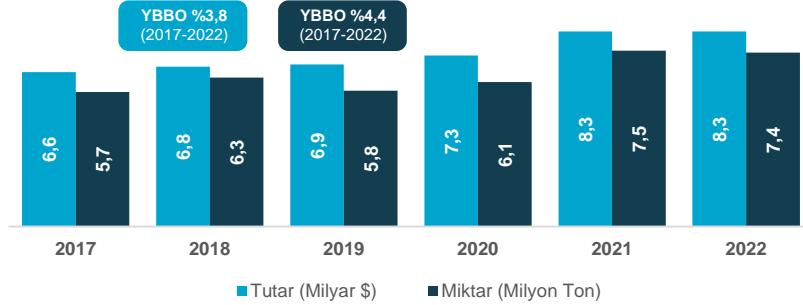
Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2017 – 2022 yılları arasında Türkiye dış ticaret verileri incelendiğinde;

- İnceleme dönemleri itibarıyla Türkiye toplam ihracatı yıllık %7 bileşik büyüme oranı gösterirken doğrudan tarım ürünleri ihracatında özellikle tahıl ve bitkisel ürünlerdeki yeterlilik oranlarının gerilemesiyle bu oranın %4 düzeyinde kaldığı hesaplanmaktadır. İthalata bakıldığında ise toplam ithalat büyümesi yıllık %6 bileşik büyüme gösterirken doğrudan tarım ürünleri ithalatı %11'lik bir YBBO ile artış göstermiştir. Bu paralelde doğrudan tarım ürünlerinin ihracatta pay kaybettiği görülmektedir.
- Tutar bazında bakıldığında Türkiye, 2017 ve 2018 yıllarında doğrudan tarım ürünlerinde net ihracatçı iken, 2022 yılına kadar dış ticaret dengesini koruyabilmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise doğrudan tarım ürünleri dış ticaretinde açık verildiği görülmektedir.
- İnceleme dönemleri itibarıyla doğrudan tarım ürünlerinin ihracat/ithalat oranı Türkiye dış ticaret ortalamasının üzerinde seyretmektedir.

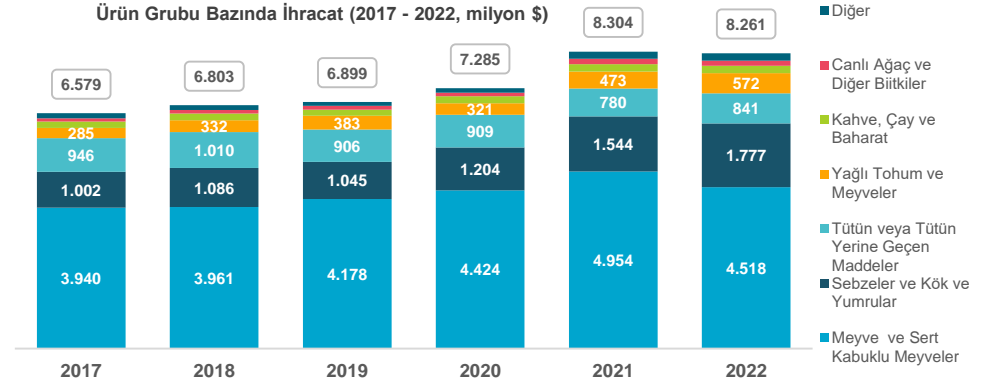
Dış Ticaret – İhracat (1/4)

Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri İhracatı

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Ürün Grubu Bazında İhracat (2017 - 2022, milyon \$)

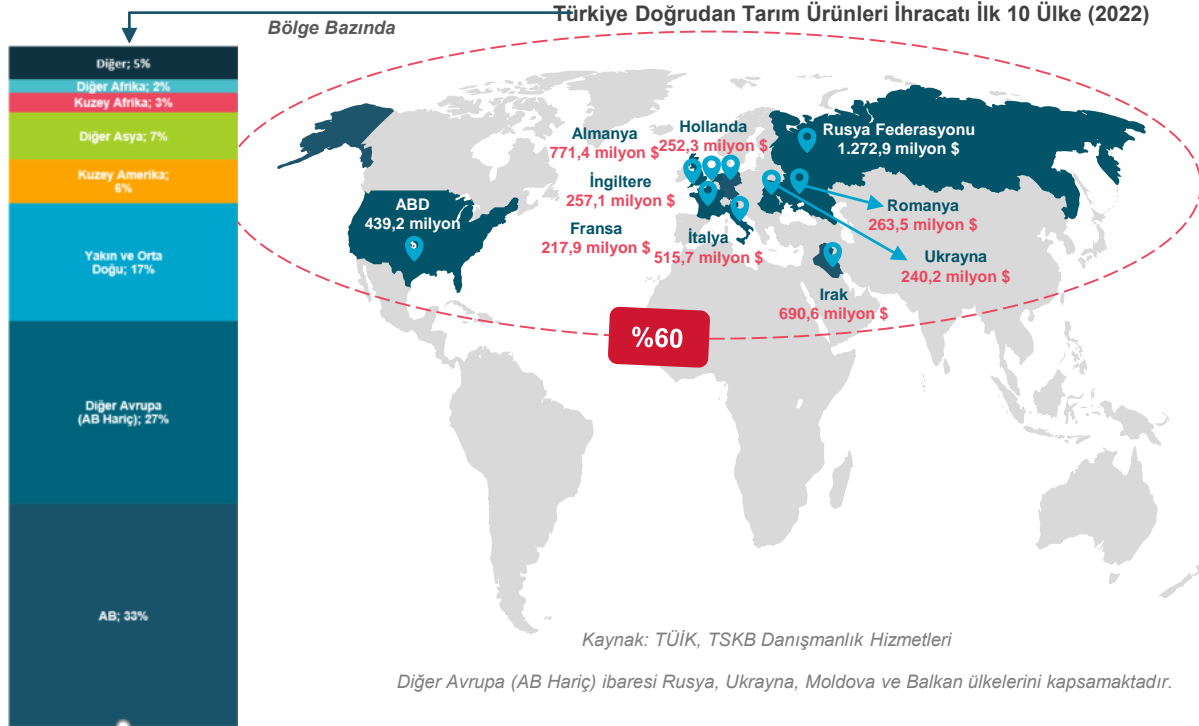

2017 – 2022 yılları arasında doğrudan tarım ürünleri ihracat verileri incelendiğinde:

- Tutar bazında değerlendirildiğinde meyve grubu ürünlerinin doğrudan tarım ürünleri ihracatının ortalama %55'ini oluşturduğu izlenmektedir. 2017-2022 ortalaması meyve grubunda %59 iken 2022 de %55 gerilemiş, sebze grubunda ise ortalama %17 seviyesinde iken 2022'de %22'ye yükselmiştir. Miktar bazında incelendiğinde ise inceleme dönemleri itibarıyla paralel bir dağılım söz konusu olup meyve grubunun %56, sebze grubunun %32'lik paya sahip olduğu görülmektedir. 2017-2021 yıllarında ihracat tutarı meyve ve sebze ihracatına bağlı olarak artış gösterirken, 2022 yılında 2021 yılına paralel bir performans göstermiştir. Meyve ihracatının %9 gerilediği dikkat çekse de sebze grubundaki %15 oranındaki artış bu gerilemeyi telafi etmektedir.
- Tütün ürünleri ihracatı incelendiğinde miktar bazında %2'ye sahip olmasına rağmen tutar bazında ihracatın %10'luk kısmını oluşturduğu hesaplanmakta olup en yüksek fiyatlı ürün grubu olduğu izlenmektedir.

Dış Ticaret – İhracat (2/4)

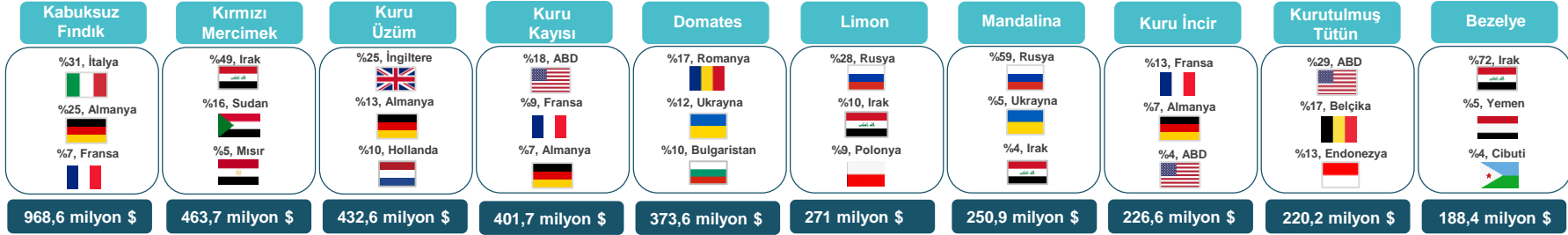

2022 yılında Türkiye doğrudan tarım ürünleri ihracat verileri incelendiğinde;

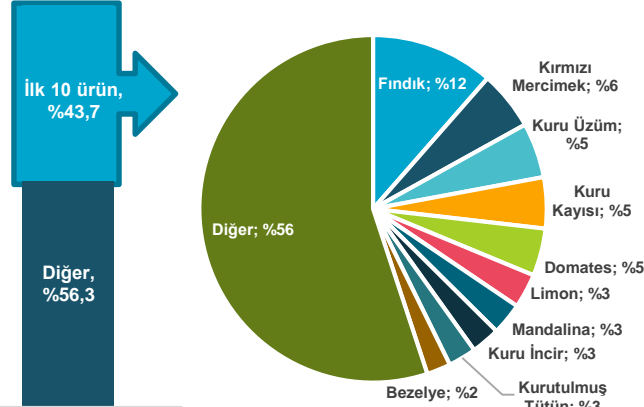
- Türkiye doğrudan tarım ürünleri ihracatında meyve ve sebze ürünlerinin payı %77 seviyelerinde olmakla beraber ihrac edilen ürünler bazında konsantrasyon olmadığı görülmektedir.
- En yüksek payın %33 ile Avrupa Birliği ülkelerine ait olduğu, AB grubu içinde ise Almanya ve Hollanda'nın meyve ürünleri ve domates, İtalya'nın ise fındık, Antep fıstığı, çam fıstığı gibi yemiş grubu ürünlerine ağırlık verdiği görülmektedir.
- Diğer Avrupa bölgesinin ihracatın %27'sini oluşturduğu görülürken Rusya Federasyonu %15 pay ile büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu bölgeye yapılan ihracatın domates ve turunçgiller üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.
- Yakın ve Orta Doğu'da ise meyve ve sebzeye ek olarak transit ihracatın da söz konusu olduğu görülmektedir. Tütün ürünleri, soya fasulyesi ve kırmızı mercimek gibi ithalatın da kayda değer hacimlerde olduğu ürünlerde en yüksek ihracat hacminin Irak, İsrail ve Suriye başta olmak üzere bu bölgede yakalandığı görülmektedir.

Dış Ticaret – İhracat (3/4)

2022
ilk 10 ürün

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2022 yılı doğrudan tarım ürünleri ihracatı incelendiğinde;

- İklim koşullarının elverişliliği paralelinde üretilen tarım ürünü çeşitliliğinin özellikle meyve ve sebze ihracata da yansımış olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye, iklim koşullarına bağlı olarak hasat zamanında ürünleri kurutarak da değerlendirebilmekte buna bağlı olarak da ihracatta bu ürünler ile ön plana çıkmaktadır.
- Türkiye kabuksuz fındık üretiminde ve ihracatında dünya liderliğini korumakta olup hem üretimin hem de ihracatın yaklaşık %60'ını tek başına karşılamaktadır.
- İncirde %43, kuru üzümde %28, kuru kayısı ve kurutulmuş tütünde %13 ihracat payı ile Türkiye dünya lideridir.
- Türkiye ihracatında ilk on ürün verileri incelendiğinde; mandalınada %12 pay ile dünyada 3., limonda %8 pay ile 5., kayısıda %5 pay ile 5., domateste %3 pay ile 9. sırada yer aldığı görülmektedir.

Dış Ticaret – İhracat (4/4)

İlk 5 Ülkeye En Çok İhraç Edilen Ürünler (2022)

Rusya

1. Mandalina
2. Satsuma
3. Üzüm
4. Şeftali
5. Nektarin

%44

Ürünlerin ülkeye yapılan doğrudan tarım ürünleri ihracatındaki payları

Almanya

1. Ceviz
2. Kuru Üzüm
3. Kiraz
4. Domates
5. Kuru İncir

%47

Irak

1. Kırmızı Mercimek
2. Diğer Mercimek
3. Kurutulmuş Tütün
4. Limon
5. Portakal

%63

İtalya

1. Fındık
2. Antep Fıstığı
3. Kuru Üzüm
4. Kestane
5. Çam Fıstığı

%77

ABD

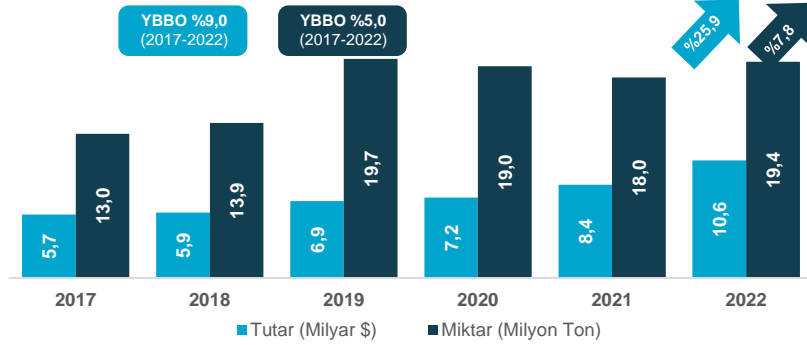
1. Kuru Kayısı
2. Soya Fasulyesi
3. Kurutulmuş Tütün
4. Kuru İncir
5. Kuru Domates

%56

- 2022 yılında toplam 207 ülke ve serbest bölgenin 194'üne doğrudan tarım ürünü ihracatı yapıldığı görülmektedir. Aynı dönemde Rusya, Almanya, Irak, İtalya ve ABD'ye yapılan ihracatın doğrudan tarım ürünleri toplam ihracatının %44'ünü oluşturduğu hesaplanmaktadır.
- 2022 yılında en çok doğrudan tarım ürünü ihracatı yapılan ilk 5 ülkenin ürün dağılımları incelendiğinde:
  - Rusya Federasyonu'na yapılan ihracatın %82'sinin meyve ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. İlk sıralardaki mandalina %22, üzüm %9 pay alırken şeftali ve nektarin ihracatının toplam %13 pay aldığı görülmektedir.
  - Almanya'ya yapılan ihracatın ise %70'ini meyve, %20'sini sebze ürünleri oluşturmaktadır.
  - İtalya'ya yapılan ihracatın ise fındık, Antep fıstığı, kestane ve çam fıstığı gibi kabuklu yemışlere yoğunlaştığı görülmektedir.
  - Irak'a yapılan ihracatta en yüksek montanlı ürünlerin mercimek ve kurutulmuş tütün olduğu görülmektedir. Bu grup haricinde kalan %33'lük kısmın ise yine sebze ve meyve gruplarında yoğunlaştığı izlenmektedir.
  - ABD'ye yapılan ihracatta ise %16 pay ile kuru kayısının birinci sırada olduğu, toplam %15 pay ile kurutulmuş tütünün de önemli bir hacme sahip olduğu görülmektedir. Kalan %69'luk hacmin ise yine sebze ve meyve grubu ürünlerinden oluştuğu izlenmektedir.
- Dünya genelinde iklim avantajları nedeniyle üretimi yüksek olan ürünlerde Türkiye dış ticaret talebinin de yüksek olduğu görülmektedir. İhracat getirisinin yüksek olduğu bu ürünler için çiftçiler ya yeni arazilerde ekim yapmakta, ya da mevcut alanlarında verimi arttırma yollarını aramaktadır. Verim arttırmak için önce gübreleme seçeneğinin değerlendirilmesi paralelinde özellikle ihracata yönelik ürünlerin yoğun olarak yetiştirildiği Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde gübre kullanımının Türkiye ortalamasının çok üzerine çıktığı takip edilmektedir.

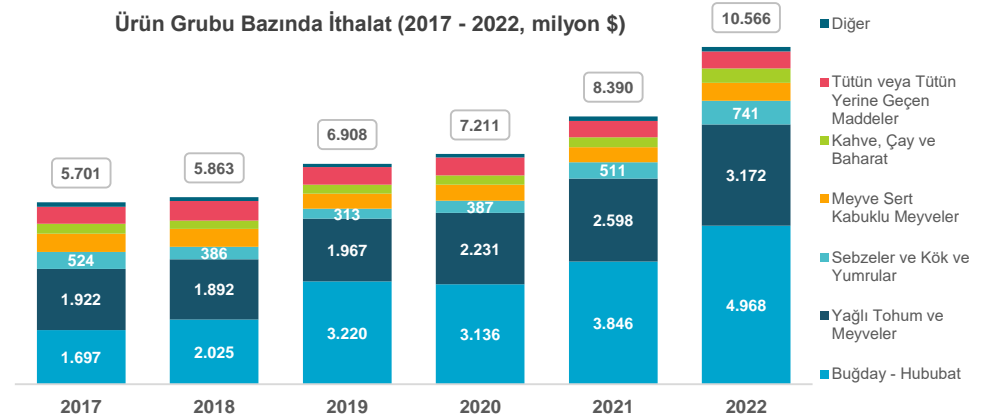
Dış Ticaret – İthalat (1/4)

Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri İthalatı (2017-2022)

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

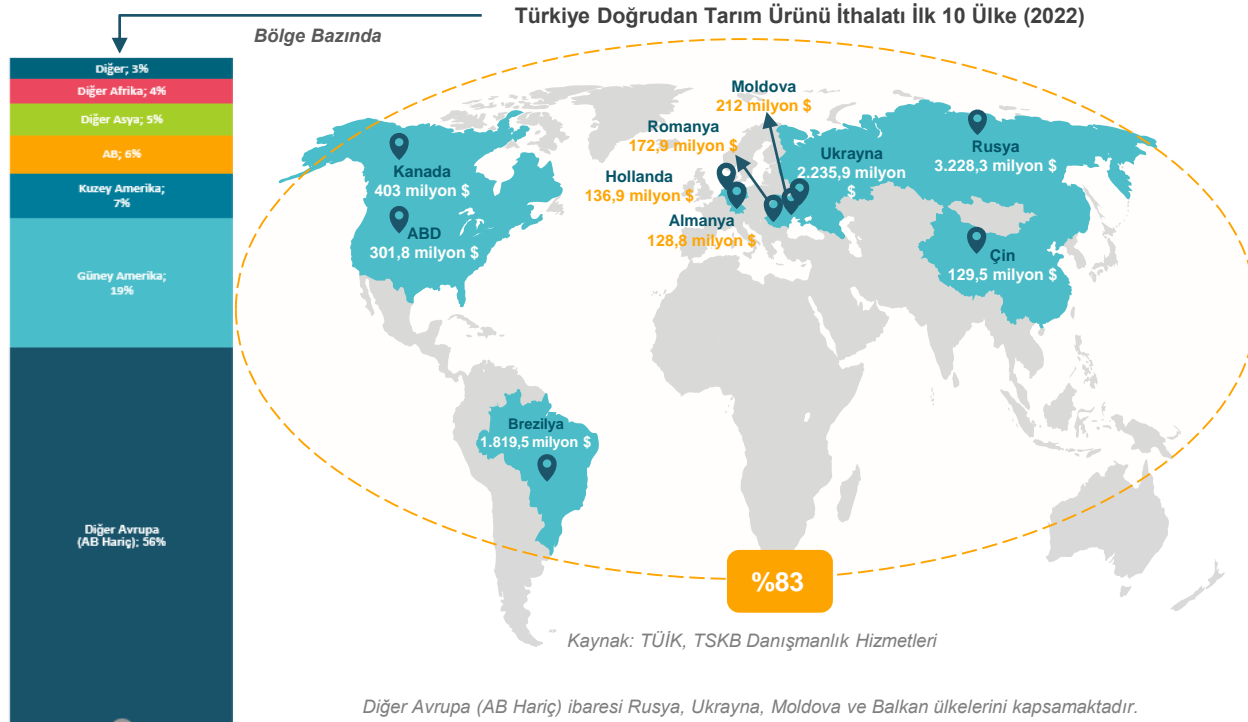
Ürün Grubu Bazında İthalat (2017 - 2022, milyon \$)

2017 – 2022 yılları arasında doğrudan tarım ürünleri ithalat verileri incelendiğinde:

- Tutar bazında değerlendirildiğinde tahıl, hububat ve yağlı tohum grubu ürünlerinin doğrudan tarım ürünleri ithalatının yaklaşık %70'ini oluşturduğu görülmektedir. 2017 yılında bu iki grubun payının %64 seviyelerinde olduğu izlenirken 2022 yılına gelindiğinde toplam %77'ye ulaştığı izlenmektedir.
- Miktar bazında incelendiğinde ise inceleme dönemleri itibarıyla paralel bir dağılım söz konusu olup tahıl, hububat ve yağlı tohum grubunun toplamda ortalama %91'lik paya sahip olduğu görülmektedir.
- 2019 yılında ithalat hacminde yaşanan sıçramanın buğday başta olmak üzere tahıl ve hububat ürünlerinin hem ithalat miktarında hem de birim fiyatında yaşanan artıştan kaynaklandığı görülmekte olup devam eden yıllarda miktarsal artışa da paralel olarak birim fiyatlardaki tırmanışın etkisiyle tutar bazındaki hızlı artışın önüne geçilememiştir.

Dış Ticaret – İthalat (2/4)

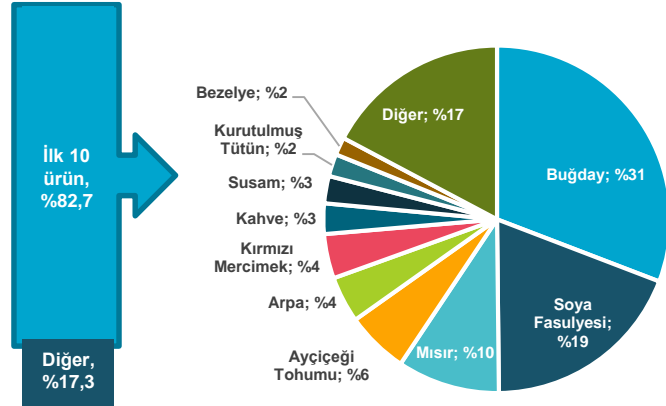
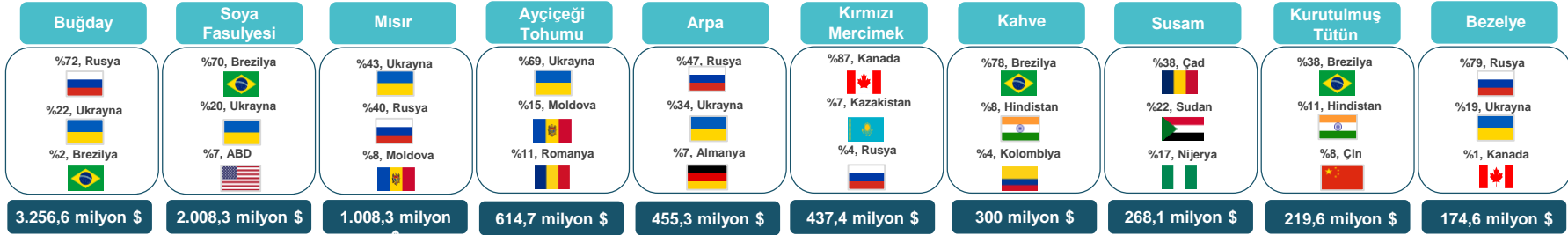

2022 yılında Türkiye doğrudan tarım ürünleri ithalat verileri incelendiğinde;

- Türkiye doğrudan tarım ürünleri ithalatında tahıl ve yağlı tohum ürünlerinin payı %77 seviyelerinde olmakla beraber ithal edilen ülkeler bazında konsantrasyonun da yüksek olduğu görülmektedir.
- En yüksek payın %56 ile Diğer Avrupa ülkelerine ait olduğu, bu grupta yer alan Rusya ve Ukrayna'dan yapılan buğday, arpa, mısır ve soya ithalatının toplam tarım ürünleri ithalatının %52'sini oluşturduğu hesaplanmaktadır.
- Güney Amerika'dan ithal edilen ürünlerde soya fasulyesi, kurutulmuş tütün ve kahve öne çıkarken Kuzey Amerika'dan ithalatta Kanada kırmızı mercimek, ABD ise soya fasulyesi ile dikkat çekmektedir.

Dış Ticaret – İthalat (3/4)

2022
ilk 10 ürün

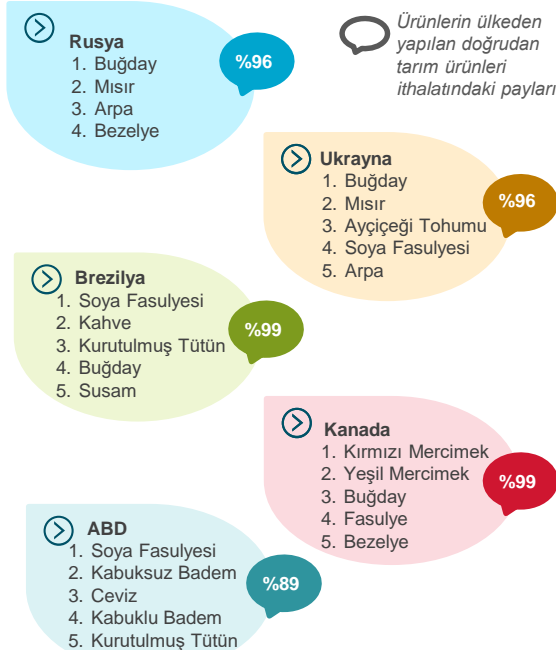
2022 yılı doğrudan tarım ürünleri ithalatı incelendiğinde;

- Üretimin iç talebi karşılayamayacak noktada olması sebebiyle Türkiye doğrudan tarım ürünleri dış ticaretinin tahıl ve yağlı tohum ürünlerinde yoğunlaştığı, ayrıca ürün – ülke konsantrasyonunun da riskli düzeylere ulaştığı görülmektedir.
- Türkiye 3,3 milyar \$'lık buğday ithalatı ile Dünya'da Çin'den sonra %5 pay ile ikinci sırada yer almaktadır.
- Ayçiçeği tohumu ithalatında ise %11 pay ile 1. sırada olup kırmızı mercimek ithalatında %13 pay ile 2. sırada yer almaktadır.
- Türkiye doğrudan tarım ürünleri ithalatında ilk on ürün verileri incelendiğinde; susamda %8 pay ile 2., arpada %6 pay ile dünyada 4., kurutulmuş tütünde %4 pay ile 7.,soyada ise %2 pay ile 11. sırada yer aldığı görülmektedir.

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Dış Ticaret – İthalat (4/4)

İlk 5 Ülkeden En Çok İthal Edilen Ürünler (2022)

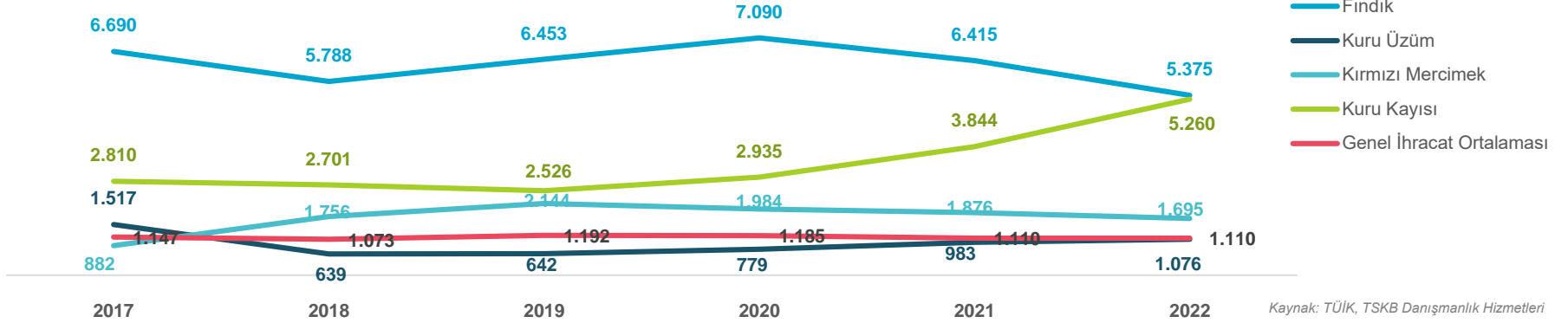

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- 2022 yılında toplam 207 ülke ve serbest bölgenin 143'ünden doğrudan tarım ürünü ithalatı yapıldığı görülmektedir. Aynı dönemde Rusya, Ukrayna, Brezilya, Kanada ve ABD'ye yapılan ithalatın doğrudan tarım ürünleri toplam ithalatının %76'sını oluşturduğu hesaplanmaktadır.
- 2022 yılında en çok doğrudan tarım ürünü ithalatı yapılan ilk 5 ülkenin ürün dağılımları incelendiğinde:
  - Rusya Federasyonu'ndan ve Ukrayna'dan yapılan ithalatın tamamının tahıl ve yağlı tohum ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. Ürün olarak bakıldığında ise buğday başta olmak üzere mısır, arpa, ayçiçeği tohumu ve soya fasulyesinin bu iki ülkeden yapılan ithalatların ortalama %95'ini oluşturduğu hesaplanmaktadır.
  - Brezilya'dan yapılan ithalatın %77'sini soya fasulyesi oluştururken kahve %13 pay ile ikinci sıradadır. .
  - Kanada'dan yapılan ithalatın %94'ü kırmızı mercimekten oluşurken ABD'den yapılan ithalatın yarısına yakını soya fasulyesi oluşturmaktadır.
- Türkiye'de tahıl ve yağlı tohum ürünlerinin iklim ve yağış rejimi değişikliği etkilerine açık olması, işletme başına arazilerin küçük olması, mekanizasyonun sınırlı kalması ve bu paralelde verimin düşük olması iç talebi karşılamada ithalat yoluna gidilmesine neden olmaktadır. Ülkemizde bu ürün grupları temel gıda ürünlerine hammadde oluşturduğu için talep elastisitesi düşük olmakla beraber bu temel gıda ürünlerinin ihracat talebi de yüksek seviyelerdedir. Bu paralelde rekoltenin yetmediği yıllarda ithalatın artış göstermesi kaçınılmaz olmaktadır. Diğer bir yandan doğrudan tarım ürünleri ithalatında buğday başta olmak üzere ürün - ülke konsantrasyonunun çok yüksek olması hem arz güvenliğini tehlikeye sokmakta hem de fiyat ve talep esnekliğini olumsuz etkilemektedir.

Dış Ticaret – Ortalama İhracat Birim Fiyat Gelişimi (1/2)

Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri Ortalama İhracat Birim Fiyat Gelişimi (2017-2022, \$/Ton)

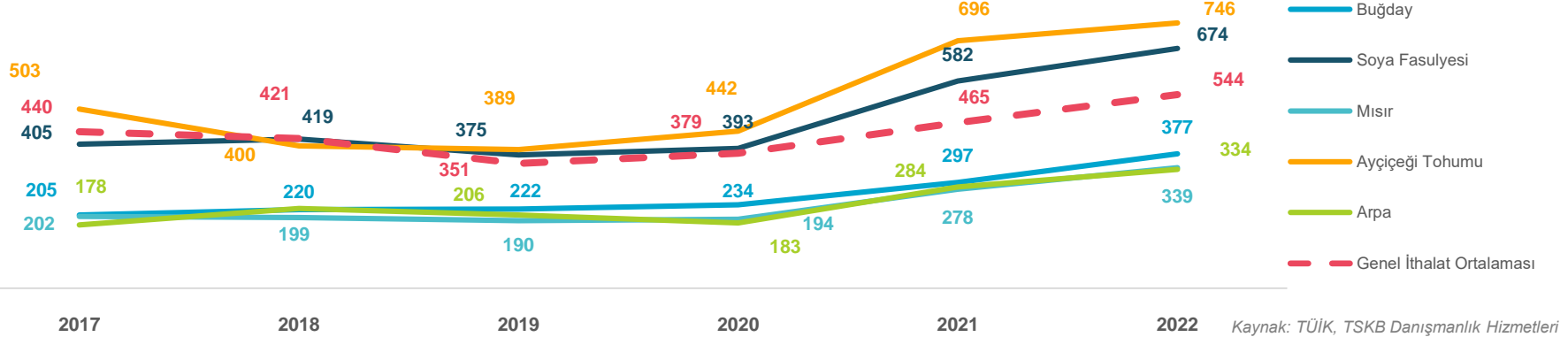

- Dolar bazında ortalama ihracat fiyatlarının yıllar itibarıyla görece paralel bir seyir izlediği görülmektedir. Ürün ve ülke konsantrasyonları çeşitlilik göstermekte olduğundan yıllar itibarıyla ürün ve ülke dağılımlarındaki değişiklikler paralelinde ihracat birim fiyatları da hafif dalgalanmalar gösterebilmektedir.
- Gürcistan, Sırbistan, Azerbaycan ve İtalya başta olmak üzere birçok ülkede endüstriyel tarımın uygulanabileceği fındık bahçeleri oluşturulmaya başlanmış olup bu bahçelerde sağlanan verim artışı ile fındık arzında da büyüme görülmektedir. Bu paralelde fındık fiyatlarının dünya genelinde bir gerileme trendine başladığı izlenmektedir.
- Kuru üzüm ve kırmızı mercimek ihracat birim fiyatlarının genel ihracat ortalamasına daha yakın bir seyir izlediği görülmektedir.
- Kuru kayısı fiyatlarının ise 2019 yılından beri artış seyrinde olduğu izlenmekte olup özellikle “sağlıklı atıştırmalık” konseptinin yaygınlaşması ile gün kuru kayısıya olan talebin artması paralelinde fiyat artışları da hızlanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin bu ürünleri iklim koşulları sayesinde doğal imkanlarla kurutabilmesi de avantaj sağlamaktadır.

Dış Ticaret – Ortalama İthalat Birim Fiyat Gelişimi (2/2)

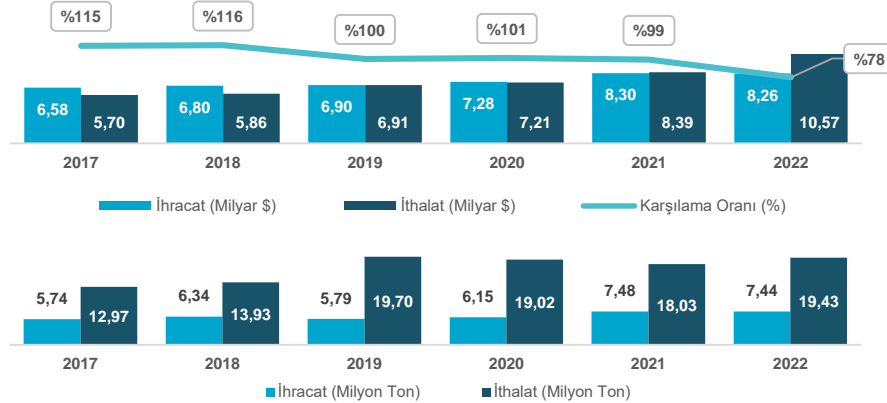
Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri Ortalama İthalat Birim Fiyat Gelişimi (2017-2022, \$/Ton)

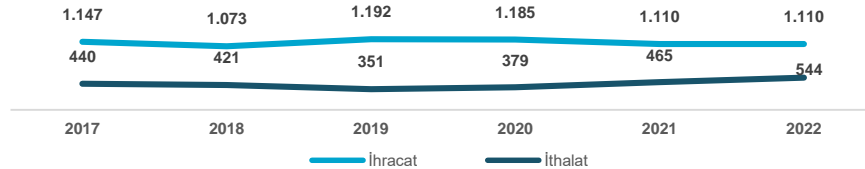
- Ülkemizde tahıl ve yağlı tohumlar grupları hayvancılık sektörüne bağlı olmakla beraber temel gıda ürünlerine de hammadde oluşturduğu için rekoltenin yetmediği yıllarda ithalatın artış göstermesi kaçınılmaz olmaktadır. Diğer bir yandan tarım ürünleri ithalatında buğday başta olmak üzere ürün - ülke konsantrasyonunun çok yüksek olması hem arz güvenliğini tehlikeye sokmakta hem de fiyat ve talep esnekliğini olumsuz etkilemektedir.
- 2020 yılında başlayan COVID-19 salgınının uluslararası taşımacılığı sekteye uğratması ile arz-talep dengesi bozulan hububatta fiyatlar yukarı yönlü seyre başlamıştır. 2021 yılının sonlarından itibaren enerji maliyetlerinin yükselmesi ile fiyatlardaki yukarı yönlü seyir devam etmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise hububat ve yağlı tohum ithalatımızın neredeyse tamamını yaptığımız iki ülke arasındaki gerilim hem arzı sekteye uğratmış, hem de Karadeniz'deki taşımacılığı sınırlayarak bu ürünlere erişimi durma noktasına getirmiştir. Bu nedenle 2022 yılında bu ürünlerin Türkiye dış ticaretinde rekor fiyat seviyelerine ulaşılmıştır.
- Gerilim devam ederken hem Türkiye hem de diğer ülkeler için arz güvenliğinin sağlanması amacıyla 2022 Temmuz ayında Tahıl Koridoru Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında tahıl arzı sınırlı miktarda geri sağlanmıştır.

Dış Ticaret – Denge

Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri Dış Ticaret Dengesi (2017-2022)

Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri Dış Ticaret Birim Fiyat Gelişimi (\$/Ton)

2017 – 2022 yılları arasında Türkiye dış ticaret verileri incelendiğinde;

- Tutar bazında bakıldığında Türkiye, 2017 ve 2018 yıllarında doğrudan tarım ürünlerinde net ihracatçı iken 2022 yılına kadar dış ticaret dengesini koruyabilmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise doğrudan tarım ürünleri dış ticaretinde açık verildiği görülmektedir.
- 2022 yılına bakıldığında ihracatın hem miktar hem de tutar bazında 2021 yılı ile paralel seyrettiği görülmekte olup karşı tarafta ithalatın hem miktar hem de tutar bazında sığrama yaptığı izlenmektedir.
- Birim başına ihracat fiyatının, ithal edilen ürün fiyatlarının üzerinde seyrettiğini görülmektedir. İhracata konu ürünlerin birim fiyatları 2019 yılından itibaren gerileme eğiliminde iken ithal ürün fiyatlarının arttığı gözlenmektedir.
- Bu dramatik değişimdeki en büyük etkenin 2022 yılı Şubat ayında başlayan Rusya – Ukrayna gerilimi olduğu görülmektedir. Başta buğday olmak üzere arpa, ayçiçeği tohumu, mısır, soya ve bezelye ithalatının her bir üründe en az %80'ini sağlayan iki ülkeden yapılan ihracatın durma noktasına gelmesi ve gerilimin Karadeniz'deki deniz ulaşımını sekteye uğratması ile fiyatların ani yükselişi kaçınılmaz olmuştur.
- Türkiye'nin girişimleri ile 2022 Temmuz ayında imzalanan Tahıl Koridoru Anlaşması ile arz güvenliği belirli bir ölçüde sağlanmış olsa da sözleşmenin belirli periyotlarda yenilenmesi gerekmektedir. Özellikle yenileme dönemlerinde anlaşma taraflarının tedirgin edici açıklamaları global piyasalarda tahıl arzı güvenliğine ve devamlılığına olan güveni sarsmıştır.

Türkiye Tarım Sektörü – Genel Değerlendirme (1/2)

Tarımsal Girdiler

Tarım Alanları

İnceleme dönemleri itibarıyla tarım alanlarının cüzi seviyede de olsa arttığı izlenmekte olup nadasa bırakılan alanların değerlendirilmeye başlandığı görülmektedir. 2022 yılında tarım alanlarının yaklaşık %70'inin tahıl ve yem bitkilerine ayrıldığı görülürken nadasa bırakılan arazilerin toplamdan %3 pay aldığı görülmektedir.

Gübre ve Kimyasal İlaç

2022 yılında Türkiye'de dekar başına ortalama 28,3 kg gübre kullanıldığı hesaplanmaktadır. Türkiye bu kullanım miktarı ile Dünya ortalamasının altındadır. 2021 yılı tarımsal ilaç kullanım verileri incelendiğinde meyve ve sebze üretiminin en yoğun yapıldığı Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgelerinde tarım ilaçlarının yoğun kullanıldığı izlenmektedir.

Verim

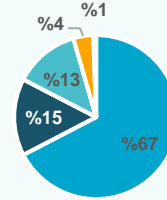
Tahıl ürünlerinde verimin büyük ölçüde yağış rejimine bağlı olduğu bilinmekte olup yıllar itibarıyla değişkenlik gösterdiği izlenmektedir. Meyve ve sebze ürünlerinde ise özellikle örtü altı tarımda geliştirilen yöntemlerle sezonda hasat sayısı artırılabilir ve dolayısıyla verim yükseltilebilmektedir.

İstihdam

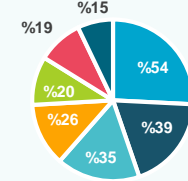
Tarım sektöründe çalışan insan sayısı 2014 - 2022 yılları arasında azalmış olup, 2022 yılında Türkiye istihdamının %16'sı tarım sektöründe çalışmaktadır. Yıllar itibarıyla tarım istihdamının yaş ortalamasının yükseldiği ve tarımsal istihdamdaki kadın oranının ciddi ölçüde gerilediği görülmektedir.

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Türkiye Bitkisel Üretim Miktarı (2022) 207,7 Milyon Ton

- Tahıl
- Sebze
- Meyve
- Örtüaltı Sebze
- Örtüaltı Meyve

- İç Anadolu Bölgesi
- Akdeniz Bölgesi
- Ege Bölgesi
- Marmara Bölgesi
- Doğu Anadolu Bölgesi
- Karadeniz Bölgesi
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi

- Türkiye'nin mevsimsel koşulları sayesinde ürün adaptasyonu yüksek olup buna bağlı olarak 64 cins tahıl, 48 cins meyve ve 40 çeşit sebze ile üretim devam etmektedir. Dünya genelinde sebze ve meyve üretimi ortalama %22 pay alırken Türkiye'de bu oranın ortalama %30'lar seviyesinde olması dikkat çekmektedir.
- Toplam bitkisel üretim incelendiğinde temel gıda ürünlerine hammadde oluşturan ve aynı zamanda yem sanayisine ve hayvancılığa girdi sağlayan tahıl ürünlerinin en yoğun üretim hacmine sahip olduğu görülmektedir. Sebze üretiminde tarım alanları daralsa da verimin her yıl yükseldiği görülmektedir.
- İklim avantajları sayesinde üretiminde Türkiye'nin lider olduğu kayısı, fındık, Antep fıstığı, üzüm, zeytin, turunçgiller gibi yüksek fiyatlı ve dış ticaret hacmi yüksek olan meyvelerin üreticiler tarafından daha fazla tercih edilmesi paralelinde yıllar itibarıyla meyve bahçelerinin yaygınlaştığı izlenmektedir.
- Bitkisel üretim yeterlilik oranları incelendiğinde ise yıllar itibarıyla tahıl ürünlerinin yeterlilik oranlarının gerilediği ve dolayısıyla ithalatın her yıl arttığı görülmektedir. Sebze ve meyve ürünlerinde ise yıllar itibarıyla yeterlilik oranlarının yükseldiği ve ihracatın güçlendiği izlenmektedir.

Türkiye Tarım Sektörü – Genel Değerlendirme (2/2)

Tarımsal Girdiler

Girdi Fiyatları

COVID-19 salgınının etkisiyle uluslararası ticaret ve lojistiğin sektöre uğraması çoğunluğu ithal olan girdilere ulaşımı baskılamış ve fiyatlardaki yukarı yönlü hareketi tetiklemiştir. Doğalgaz fiyatlarına paralel olarak artan elektrik fiyatları ve petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara paralel yükselen mazot fiyatları da endeksin yükselişinde önemli bir etken olmuştur. Girdi fiyatlarındaki artış ile ÜFE'nin satış fiyatlarının üzerinde bir artış göstermesi de karlılığı baskılamıştır.

Üretim Değeri

Dekar başına elde edilen değere göre Akdeniz Bölgesi 1. sırada yer alırken Karadeniz Bölgesi 2. sıradadır. Bu bölgelerdeki üretimin çoğunluğunun ihracata yönelik ve yüksek fiyatlı ürünlerden oluşması dekar başına elde edilen değerde ayırışma sağlamaktadır. Diğer bölgelerde ise tahıl ya da iç tüketime yönelik ürünlerin ağırlıkta olduğu izlenmektedir. Toplam üretim değeri 2017 yılından itibaren enflasyon oranının üzerinde artış göstermiştir.

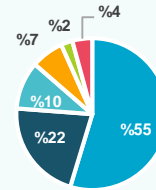
Dış Ticaret

- İnceleme dönemleri itibarıyla Türkiye toplam ihracatı yıllık %7 bileşik büyüme oranı gösterirken doğrudan tarım ürünleri ihracatında özellikle tahıl ve bitkisel ürünlerdeki yeterlilik oranlarının gerilemesiyle bu oranın %4 düzeyinde kaldığı hesaplanmaktadır. İthalata bakıldığında ise toplam ithalat büyümesi yıllık %6 bileşik büyüme gösterirken doğrudan tarım ürünleri ithalatı %11'lik bir YBBO ile artış göstermiştir. Bu paralelde doğrudan Tarım ürünlerinin hem toplam ihracat hem de toplam ithalat içinde pay kaybettiği görülmektedir.
- Tutar bazında bakıldığında Türkiye, 2017 ve 2018 yıllarında doğrudan tarım ürünlerinde net ihracatçı iken 2022 yılına kadar dış ticaret dengesini koruyabilmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise dtahıl ürünlerindeki ithalat artışı sebebiyle doğrudan tarım ürünleri dış ticaretinde açık verildiği görülmektedir.

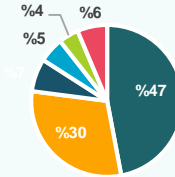
Türkiye Doğrudan Tarım Ürünleri Dış Ticareti (2022)

İhracat

- Meyve ve Sert Kabuklu Meyveler
- Sebze, Kök ve Yumrular
- Tütün veya Tütün Yerine Geçen Maddeler
- Yağlı Tohumlar
- Kahve, Çay ve Baharat
- Diğer

İthalat

- Buğday - Hububat
- Yağlı Tohumlar
- Sebze, Kök ve Yumrular
- Meyve ve Sert Kabuklu Meyveler
- Kahve, Çay ve Baharat
- Diğer

- İhracatın tutar bazında 2017-2022 ortalaması meyve grubunda %59 iken 2022 de %55 gerilemiş, sebze grubunda ise ortalama %17 seviyelerinde iken 2022'de %22'ye yükselmiştir. İnceleme dönemleri itibarıyla miktar bazında verilere paralel bir dağılım söz konusu olup meyve grubunun %56, sebze grubunun %32'lik paya sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2017-2021 yıllarında ihracat tutarı, meyve ve sebze ihracatına bağlı olarak artış gösterirken, 2022 yılında bir önceki yıla göre meyve ihracatının %9 gerilediği dikkat çekse de sebze grubundaki %15 oranındaki artış ile toplam ihracat tutarı bir önceki sene ile aynı seviyelerde kalmıştır.
- Tutar bazında değerlendirildiğinde tahıl, hububat ve yağlı tohum grubu ürünlerinin doğrudan tarım ürünleri ithalatının yaklaşık %70'ini oluşturduğu izlenmektedir. 2017 yılında bu iki grubun payının %64 seviyelerinde olduğu izlenirken 2022 yılına gelindiğinde toplam %77'ye ulaştığı izlenmektedir. Miktar bazında incelendiğinde ise inceleme dönemleri itibarıyla paralel bir dağılım söz konusu olup tahıl, hububat ve yağlı tohum grubunun toplamda ortalama %91'lik paya sahip olduğu görülmektedir. 2019 yılında ithalat hacminde yaşanan sıçramanın buğday başta olmak üzere tahıl ve hububat ürünlerinin hem ithalat miktarında hem de birim fiyatında yaşanan artıştan kaynaklandığı görülmekte olup devam eden yıllarda miktar artışına da paralel olarak birim fiyatlardaki tırmanışın etkisiyle tutar bazındaki hızlı artışın önüne geçilememiştir.

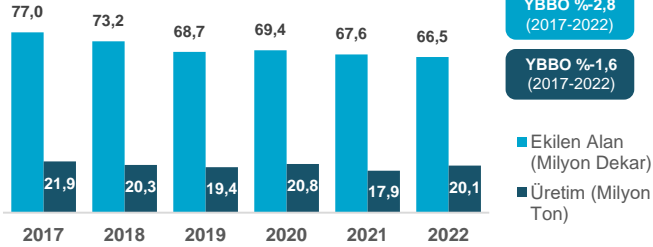

Buğday - Mısır - Pirinç

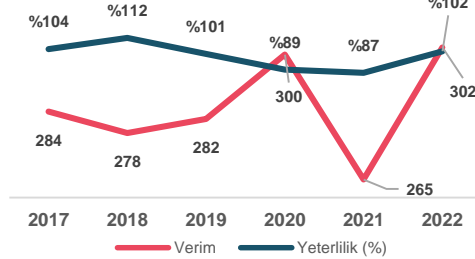

Buğday (1/3)

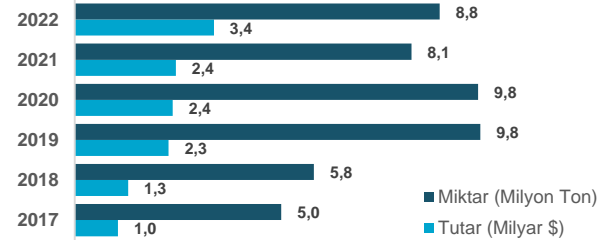
Türkiye Buğday Ekimi ve Üretimi (2017 - 2022)

Buğday Verimi (kg/daa) ve Yeterlilik Oranı (%), (2017 - 2022)

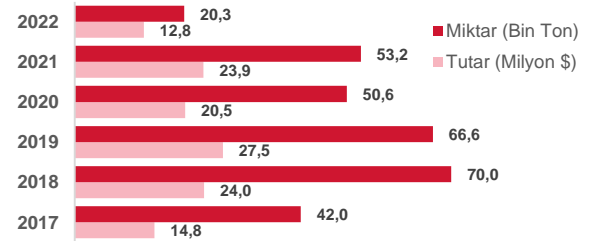

Türkiye Buğday İthalatı (2017 - 2022)

- Türkiye'de buğday üretiminin iklim ve yağış rejimi değişikliği etkilerine açık olması, işletme başına arazilerin küçük olması, mekanizasyonun sınırlı kalması ve bu paralelde verimin düşük olması iç talebi karşılamada ithalat yoluna gidilmesine neden olmaktadır. Ülkemizde buğdayın ekmeçlik un ve makarna başta olmak üzere en çok tüketilen temel gıda ürünlerine hammadde oluşturduğu için talep elastisitesi düşük olmakla beraber bu temel gıda ürünlerinin ihracat talebi de yüksek seviyelerdedir. Bu paralelde rekoltenin yetmediği yıllarda ithalatın artış göstermesi kaçınılmaz olmaktadır. Diğer bir yandan buğday tedarikinde ürün - ülke konsantrasyonunun çok yüksek olması hem arz güvenliğini tehlikeye sokmakta hem de fiyat ve talep esnekliğini ortadan kaldırmaktadır.
- 2018 yılında itibaren buğday ihracatı hızla gerilemiş olup kuraklığa bağlı üretim kayıpları ve alternatif ürün denemelerinin yanında ekonomik nedenler ithalata yönelimi hızlandırmıştır.

Türkiye Buğday İhracatı (2017 - 2022)

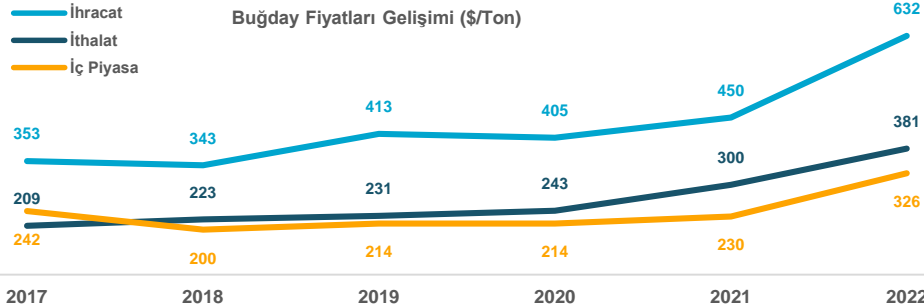
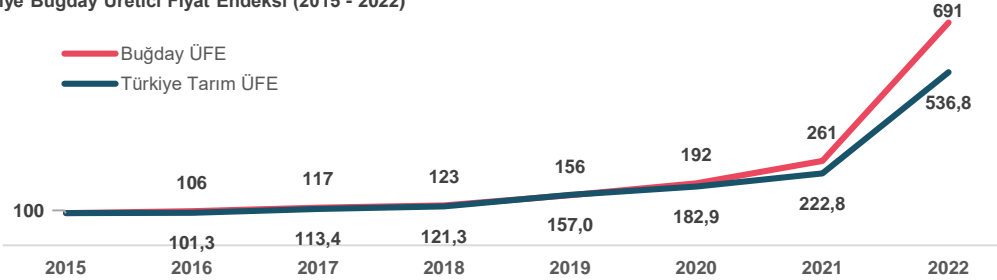

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Buğday (2/3)

Türkiye Buğday Üretici Fiyat Endeksi (2015 - 2022)

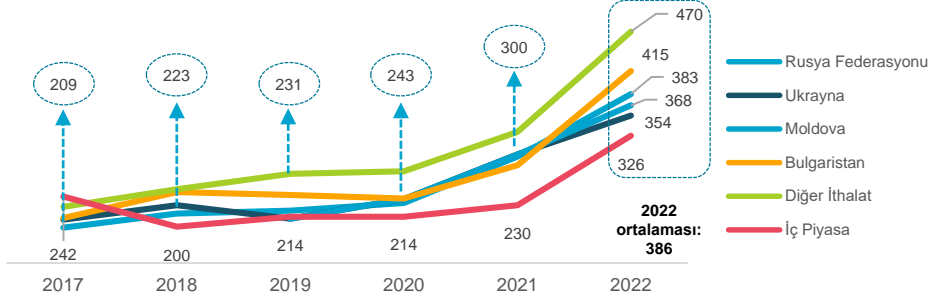
- 2020 yılında başlayan COVID-19 salgınının uluslararası taşımacılığı sekteye uğratması ile arz-talep dengesi bozulan buğdayda fiyatlar yukarı yönlü seyre başlamıştır. Diğer bir yandan un, makarna, bulgur gibi dayanıklı temel gıda maddelerine olan talebin de artması buğdaya olan talebi de yukarı çekmekte, dolayısıyla fiyat artışlarını hızlandırmaktadır. 2021 yılının sonlarından itibaren maliyetlerin yükselmesi ile fiyatlardaki yukarı yönlü seyir devam etmiştir. Ürün fiyatlarında artış olsa da girdi maliyetlerindeki artışa bağlı olarak hem birim başına elde edilen kar, hem de birim başına elde edilen gelir karşılığında alınabilen mazot, gübre veya ilaç gibi ürünlerin miktarı azalmaktadır. Buna bağlı olarak da üreticinin karlılığı azalmaktadır.

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

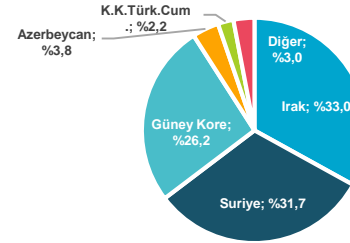
Buğday (3/3)

Türkiye Buğday Fiyatları – İç Piyasa ve İthalat (2017 - 2022, Ton/\$)

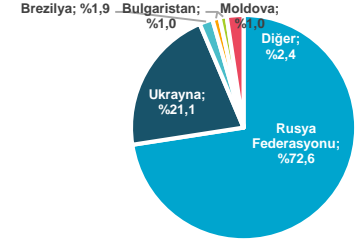

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri
2022 iç piyasa fiyatları rapor tarihi itibarıyla yayımlanmamıştır.

Türkiye 2022 Buğday İhracatı

Türkiye 2022 Buğday İthalatı

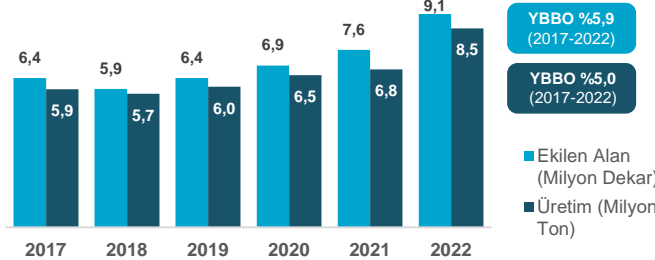
- 2022 yılına gelindiğinde hububat ve yağlı tohum ithalatımızın neredeyse tamamını yaptığımız iki ülke arasındaki gerilim hem arzı sekteye uğratmış, hem de Karadeniz'deki taşımacılığı sınırlayarak bu ürünlere erişimi durma noktasına getirmiştir. Bu nedenle 2022 yılında bu ürünlerin Türkiye dış ticaretinde rekor fiyat seviyelerine ulaşılmıştır.
- Gerilim devam ederken hem Türkiye hem de diğer ülkeler için arz güvenliğinin sağlanması amacıyla 2022 Temmuz ayında Tahıl Koridoru Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında tahıl arzı sınırlı miktarda geri sağlanmıştır.

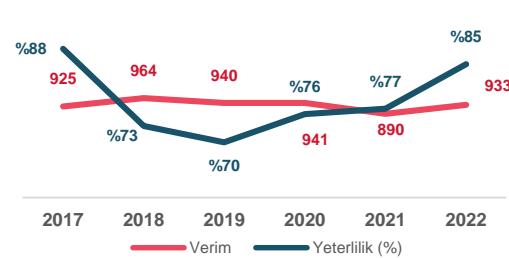

Mısır (1/3)

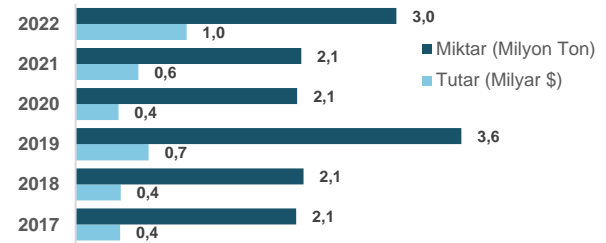
Türkiye Dane Mısır Ekimi ve Üretimi (2017 - 2022)

Mısır Verimi (kg/daa) ve Yeterlilik Oranı (%), (2017 - 2022)

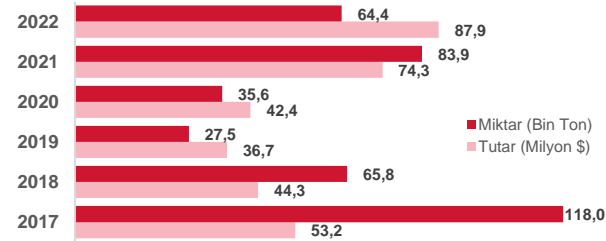

Türkiye Mısır İthalatı (2017 - 2022)

- Mısır üretimi dane ve silaj olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. silaj mısır büyükbaş hayvan yemi olarak kullanılırken dane mısırın gıdasal tüketimde ve küçükbaş hayvan yemlerinde kullanılmaktadır. Türkiye’de dış ticarete konu mısırın tamamı dane mısırdır.
- Dane mısır üretiminde rekoltenin sezondaki yağış miktarına ve gübre, ilaç gibi girdilere erişilebilirliğe bağlı olması sebebiyle dekar başına verimde dalgalı bir seyir izlendiği görülmektedir.
- Diğer bir yandan buğday haricindeki tahıl ürünlerinde olduğu gibi mısırdaki da üretimin ortalama %81’inin kanatlı, büyükbaş ya da küçükbaş hayvan yemi üretiminde kullanılması talebi ve dolayısıyla üretim planlamasını şekillendirmektedir. Bu paralelde hayvancılık sektöründeki gelişmeler de mısır üretimini ve talebi önemli ölçüde etkilemektedir.
- 2018 yılından itibaren mısırın kullanım alanlarının çeşitlenmesi ekonomik getirisinin de yükselmesine sebep olmuş ve bu paralelde çiftçinin mısıra olan ilgisi yıldan yıla artmıştır. Üretimin artmasına paralel verimin de yükseliş trendinde olduğu görülmektedir. Diğer bir yandan Türkiye dane mısırdaki net ithalatçı olsa da yeterlilik oranının 2019 yılından beri üretime paralel olarak yükseldiği izlenmektedir.

Türkiye Mısır İhracatı (2017 - 2022)

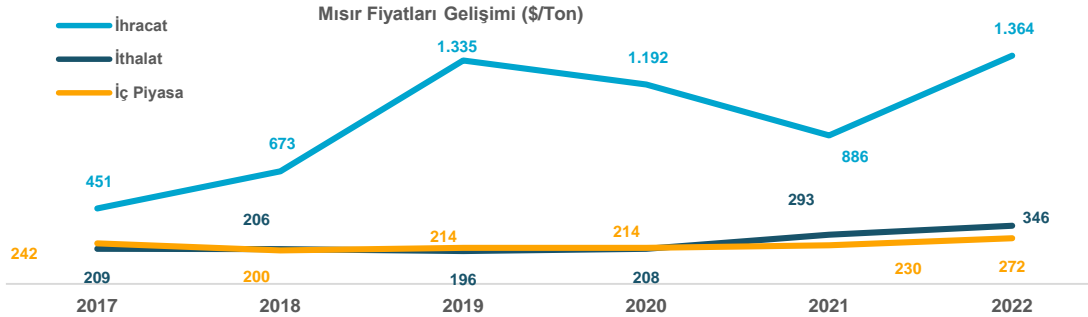
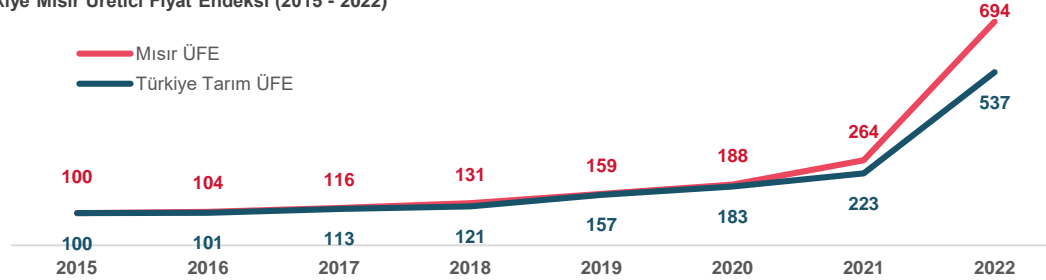

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Mısır (2/3)

Türkiye Mısır Üretici Fiyat Endeksi (2015 - 2022)

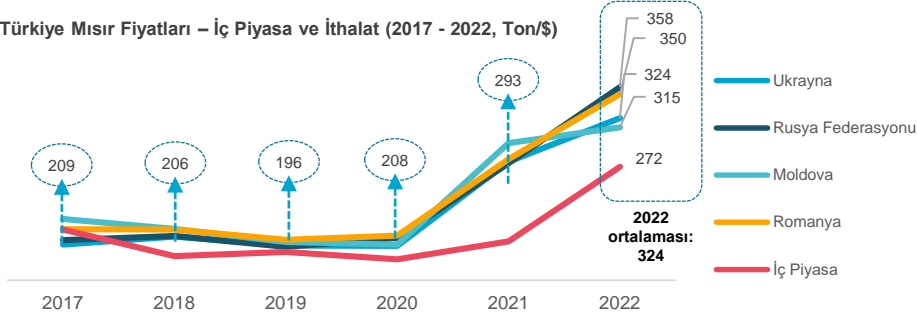
- 2021 yılına kadar ithal dane mısır fiyatının iç piyasa fiyatından daha düşük seyrettiği görülmekteyken 2021 yılından itibaren buğdayda olduğu gibi tedarik zinciri ve arz sürekliliğinin bozulması nedeniyle fiyatların yukarı yönlü bir seyir izlediği görülmektedir. Ürün fiyatlarında artış olsa da girdi maliyetlerindeki artışa bağlı olarak hem birim başına elde edilen kar, hem de birim başına elde edilen gelir karşılığında alınabilen mazot, gübre veya ilaç gibi ürünlerin miktarı azalmaktadır. Buna bağlı olarak da üreticinin karlılığı azalmaktadır.

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

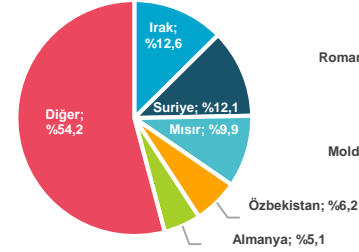
Mısır (3/3)

Türkiye Mısır Fiyatları – İç Piyasa ve İthalat (2017 - 2022, Ton/\$)

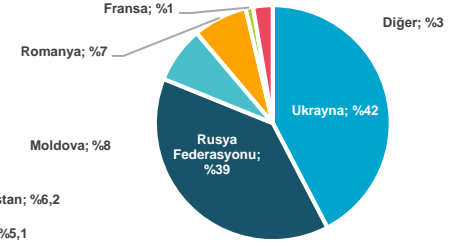

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri
2022 iç piyasa fiyatları rapor tarihi itibarıyla yayımlanmamıştır.

Türkiye 2022 Mısır İhracatı

Türkiye 2022 Mısır İthalatı

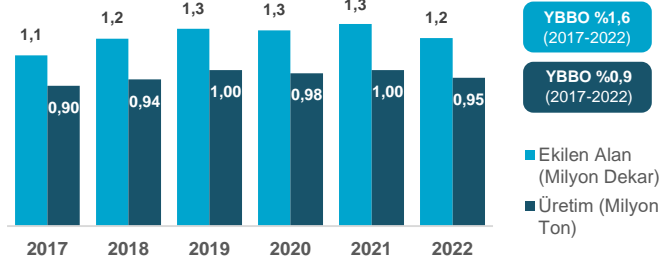

- Rusya – Ukrayna geriliminden mısır ithalatı yapılan tüm ülkelerin etkilendiği izlense de mısır fiyatlarındaki artışın buğday fiyatlarındaki artışa kıyasla görece sınırlı kaldığı izlenmektedir.

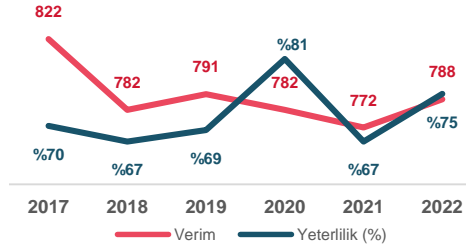
Çeltik/Pirinç (1/2)

Türkiye Çeltik Ekimi ve Üretimi (2017 - 2022)

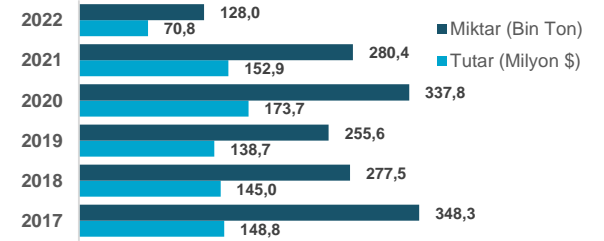

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

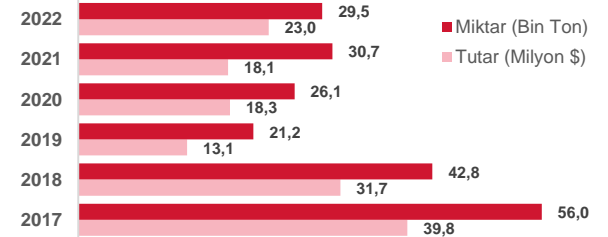
Türkiye Çeltik Verimliliği (kg/daa) ve Yeterlilik Oranları, (2017 - 2022)

Türkiye Çeltik İthalatı (2017 - 2022)

Türkiye Çeltik İhracatı (2017 - 2022)

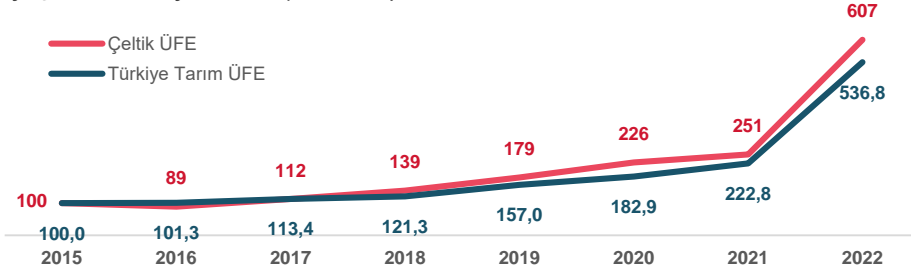

- Çeltik ya da pirincin dünya genelinde tüketimi ve dış ticaret hacmi çok yüksek boyutlarda olsa da Türkiye'de pirince olan talep Dünya ortalamasına kıyasla sınırlı kalmaktadır. Türkiye'de pirinç tüketimi tamamen sofralık tüketim olmakla beraber iç talep de yıllar itibarıyla görece daha düşük dalgalanmalar göstermektedir. Yıllar itibarıyla pirinçteki yeterlilik oranı ortalama %72 seviyesinde olsa da dış ticaret hacminin düşük olması paralelinde toplam dengeye yüksek bir etkisi bulunmamaktadır.

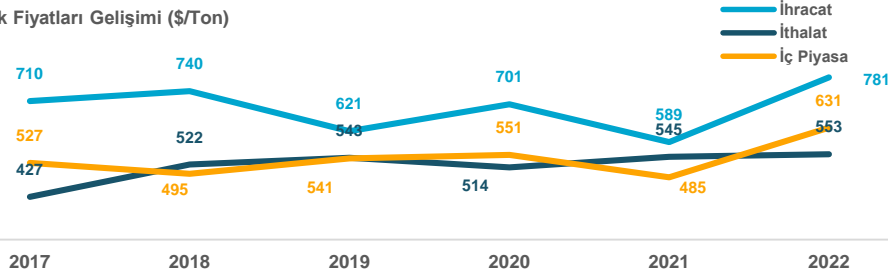

Çeltik/Pirinç (2/2)

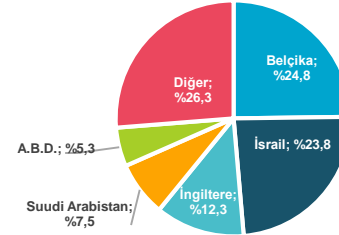
Türkiye Çeltik Üretici Fiyat Endeksi (2015 - 2022)

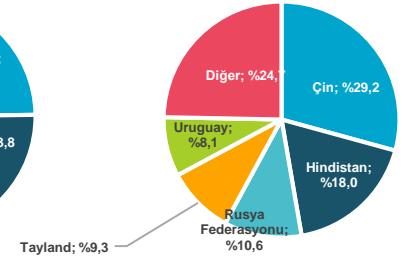
Çeltik Fiyatları Gelişimi (\$/Ton)

Türkiye 2022 Pirinç İhracatı

Türkiye 2022 Pirinç İthalatı

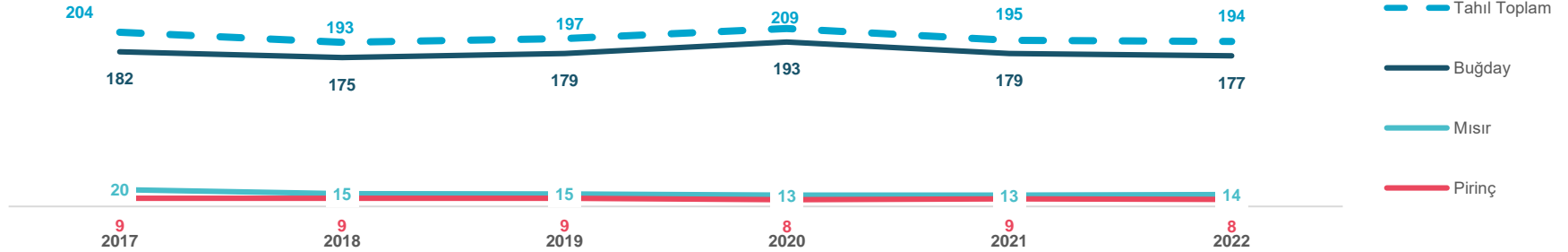

- Pirinç ihracatında önceki dönemlerde Libya, Sudan, Suriye, Irak ve İtalya öne çıkarken yıllar içinde ülkelerin ağırlığının değiştiği gözlenmektedir.
- İthalatta ise 2017 yılında en çok ABD, Yunanistan, Rusya ve Bulgaristan'dan pirinç ithal edildiği görülürken son yıllarda pirinç ithalatının uzak doğu ülkelerine yoğunlaştığı izlenmektedir.

Kaynak: TÜİK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Türkiye Kişi Başı Tüketimi

Türkiye Ortalama Kişi Başı Tüketim Gelişimleri (2017-2022, kg)

TÜİK tarafından yayımlanan verilerde kişi başı tüketim hesaplanırken öncelikle net üretim ve ithalat toplanarak arz miktarı hesaplanmaktadır. Sonrasında ihracat, tohumluk/yemlik kullanım ve kayıp miktarları düşülerek insan tüketimi rakamlarına ulaşılmakta ve bu rakam toplam nüfusa bölünerek kişi başı tüketim değerlerine ulaşılmaktadır. İnsan tüketimi rakamları hesaplanırken gıda üretimi amaçlı işlenen ve dış ticareti yapılan ürün miktarları da dahil edilmektedir.

2017 – 2022 yılları arasında Türkiye kişi başı tüketim verileri incelendiğinde;

- Toplam tahıl tüketiminin büyük bölümünün buğday ve buğday ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. İnceleme dönemleri itibarıyla görece yatay bir seyir gösteren kişi başı tüketim COVID – 19 salgın dönemindeki istisnai yükseliş haricinde TÜİK verileri ile ortalama 178 kg olarak hesaplanmaktadır. FAO tarafında yayımlanan veri setlerinde ise bu rakam yaklaşık 170 kg olarak hesaplanmakta olup Türkiye Dünya’da kişi başına en fazla buğday tüketen 7. ülke olarak konumlanmaktadır.
- Pirinç tüketiminin inceleme dönemleri itibarıyla ortamala 8 kg kişi başı tüketim (TÜİK) ile sabit bir seyir izlemektedir.
- Mısır tüketiminin ise 2017 yılındaki 20 kg kişi başı tüketimin 2022 yılında 14 kg (TÜİK) seviyesine kadar gerilediği hesaplanmaktadır.

▲10,789

▲15,761

▲21,690

▲34,512

+57.2%

+15.31%

65,786

-24.87

55,021

10.01

48,839

-28.33

41,654

-25.28

37,337

27.78

11,454

15,545

29,232

19.54

20,32

2.41

19,111

-7.47

15,431

-4.69

10,776

2023 Deprem Bölgesinde Bitkisel Üretim

2023 Deprem Bölgesinde Bitkisel Üretim

- 6 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçeleri olan 7.7 ve 7.6 büyüklüklerinde iki deprem meydana gelmiştir. 20 Şubat 2023 tarihinde ise merkez üssü Hatay Yayladağı olan 6.4 büyüklüğünde bir deprem daha meydana gelmiştir. Söz konusu depremler toplamda 11 ilde büyük yıkımlara yol açmıştır.
- Depremden etkilenen 11 ilin toplam nüfusu, 2022 yılı için 14 milyon kişi olarak kaydedilmiştir. Bu nüfus, toplam ülke nüfusunun %16,4'ünü oluşturmaktadır. Bu nüfusun 13,6 milyon kişisi il ve ilçe merkezlerindeki ikamet ederken, kalan kısım belde ve köylerde yaşamaktadır. Ayrıca deprem bölgesinde 1,7 milyon kişi geçici koruma kapsamında ikamet eden göçmen nüfustur. 2021 yılı verilerine göre 11 ili kapsayan afet bölgesinde 3,8 milyon kişi istihdamda olup bölge istihdamının ülke istihdamı içerisinde payı %13,3'tür.
- Bölgede ağırlıklı üretim faaliyetleri sırasıyla, hizmet, sanayi ve tarım sektörlerindedir. Depremden etkilenen illerin 2021 yılında toplam 79 milyar \$ milli gelir ile GSYH'dan aldığı pay %9,8'dir. Bölgesel GSYH, sektörler itibarıyla ele alındığında %8,6 tarım, %30,5 sanayi, %45,2 hizmetler ve %15,8 diğer kalemlerden oluşmaktadır. 2021 yılında 11 ilin tarımsal GSYH'dan aldığı payın ise %15,1 olduğu hesaplanmıştır.

2021
GSYH'daki Pay: %9,8
Tarımsal GSYH'daki Pay: %15,1

Kaynak: T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2023 Deprem Bölgesinde Bitkisel Üretim

2022	Tarımsal Alan		Gübre Kullanımı		Tarımsal İlaç Kullanımı	
	(Daa)	Pay(%)	(Ton)	Pay(%)	(Ton)	Pay(%)
Şanlıurfa	11.039.897	5%	486.090	8%	1.718	3%
Diyarbakır	5.754.392	2%	259.815	4%	992	2%
Adana	5.045.193	2%	354.120	6%	3.276	6%
Kahramanmaraş	3.556.866	1%	102.801	2%	330	1%
Gaziantep	3.468.102	1%	66.795	1%	600	1%
Malatya	2.723.433	1%	32.848	1%	2.280	4%
Hatay	2.379.337	1%	160.434	3%	804	1%
Adıyaman	2.261.749	1%	45.038	1%	991	2%
Elazığ	1.825.059	1%	24.370	0%	397	1%
Osmaniye	1.261.406	1%	47.551	1%	735	1%
Kilis	1.024.756	0%	5.088	0%	36	0%
11 İl Toplamı	40.340.190	17%	1.584.950	27%	12.159	22%
Türkiye Toplamı	238.450.494	100%	5.902.539	100%	55.374	100%

Tarımsal Alanlardaki Pay: %17
Gübre Kullanımındaki Pay: %27
Tarımsal İlaç Kullanımındaki Pay: %22

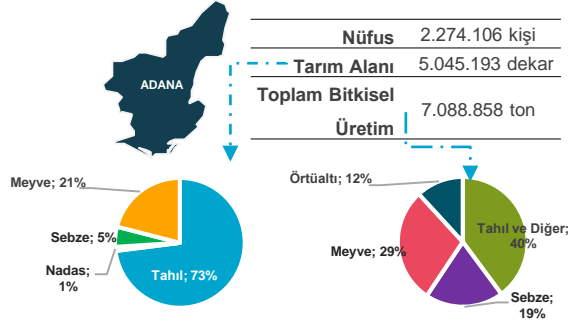

2021
GSYH'daki Pay: %9,8
Tarımsal GSYH'daki Pay: %15,1

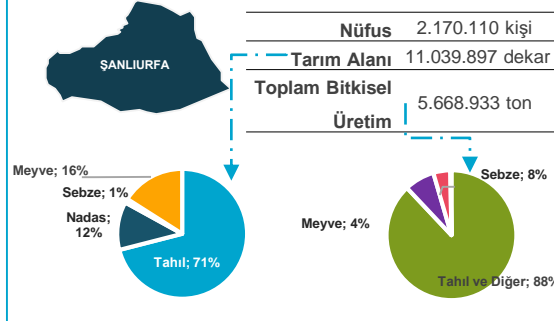
Kaynak: TÜİK, T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

2023 Deprem Bölgesinde Bitkisel Üretim

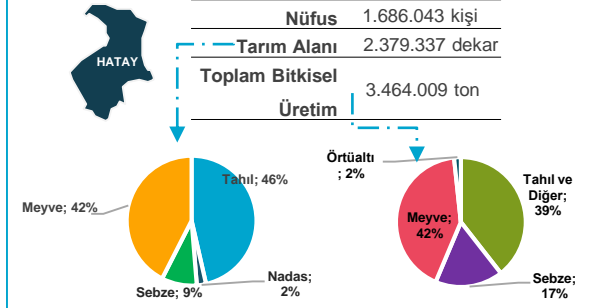
2022 Yılı Verileri ile (Ton)

Adana İlik 5 Ürün		
Mısır	1.182.877	17%
Karpuz	1.067.875	15%
Mandalina	743.619	10%
Buğday	544.186	8%
Limon	421.307	6%
Diğer	2.344.157	33%
Toplam	7.088.858	100%

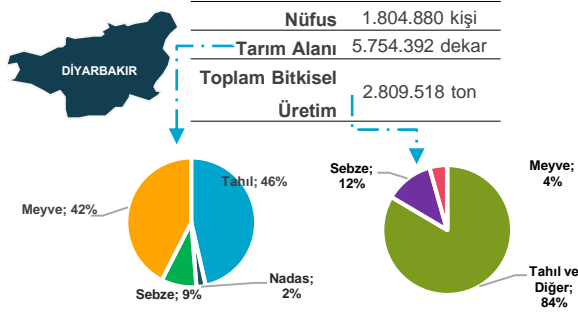
Şanlıurfa İlik 5 Ürün		
Pamuk	2.172.630	38%
Mısır	1.331.682	23%
Buğday	1.007.891	18%
Domates	240.688	4%
Arpa	167.302	3%
Diğer	748.740	13%
Toplam	5.668.933	100%

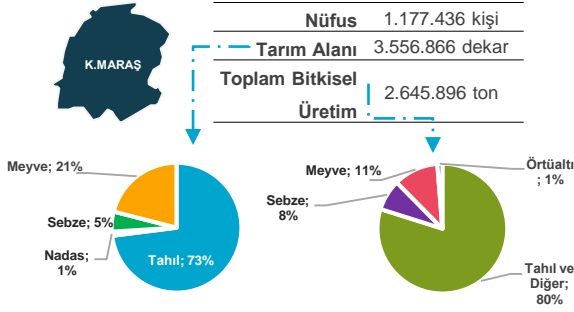
Hatay İlik 5 Ürün		
Mandalina	676.226	20%
Mısır	497.275	14%
Pamuk	382.459	11%
Zeytin	221.278	6%
Buğday	188.531	5%
Diğer	1.498.240	43%
Toplam	3.464.009	100%

2023 Deprem Bölgesi'nde Bitkisel Üretim

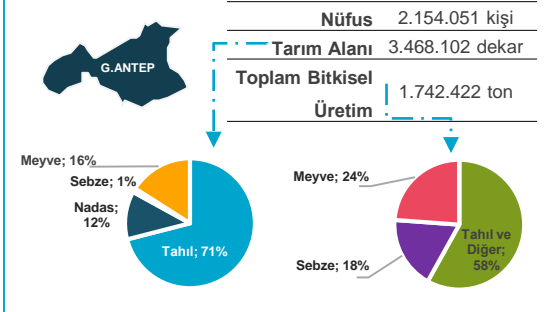
2022 Yılı Verileri ile (Ton)

Diyarbakir İlık 5 Ürün		
Pamuk	804.525	29%
Buğday	799.210	28%
Mısır	343.897	12%
Arpa	185.789	7%
Kırmızı Mercimek	131.701	5%
Diğer	544.396	19%
Toplam	2.809.518	100%

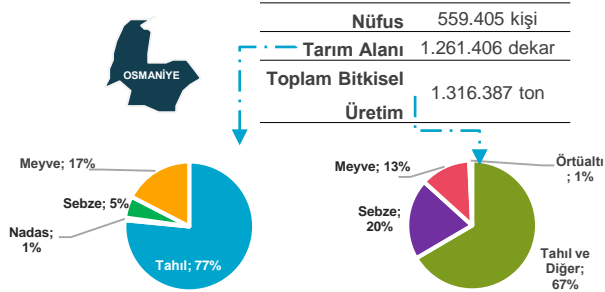
Kahramanmaraş İlık 5 Ürün		
Mısır	619.351	23%
Buğday	514.363	19%
Şeker Pancarı	450.687	17%
Yonca	174.773	7%
Arpa	107.196	4%
Diğer	779.526	29%
Toplam	2.645.896	100%

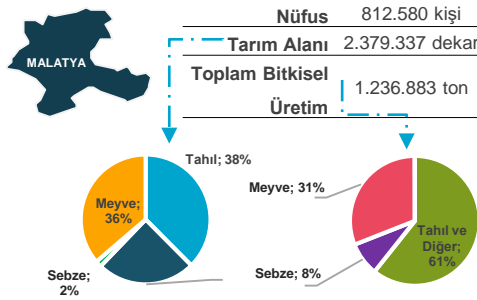
Gaziantep İlık 5 Ürün		
Mısır	490.763	28%
Buğday	227.224	13%
Üzüm	150.677	9%
Şeker Pancarı	143.071	8%
Biber	111.969	6%
Diğer	663.004	38%
Toplam	1.742.422	100%

2023 Deprem Bölgesi'nde Bitkisel Üretim

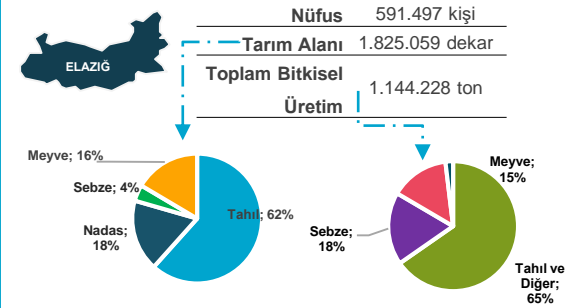
2022 Yılı Verileri ile (Ton)

Osmaniye İlık 5 Ürün		
Mısır	583.523	44%
Buğday	134.252	10%
Turp	125.475	10%
Zeytin	77.194	6%
Yer Fıstığı	48.330	4%
Diğer	347.613	26%
Toplam	1.316.387	100%

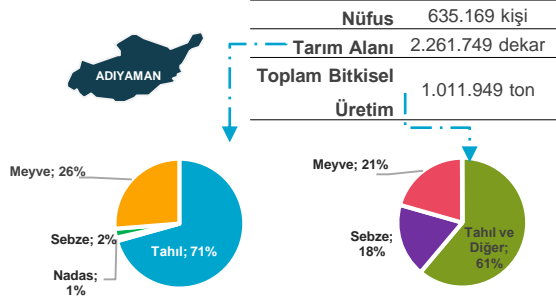
Malatya İlık 5 Ürün		
Yonca	316.702	26%
Kayısı	303.756	25%
Şeker Pancarı	117.015	9%
Buğday	97.272	8%
Arpa	80.176	6%
Diğer	321.962	26%
Toplam	1.236.883	100%

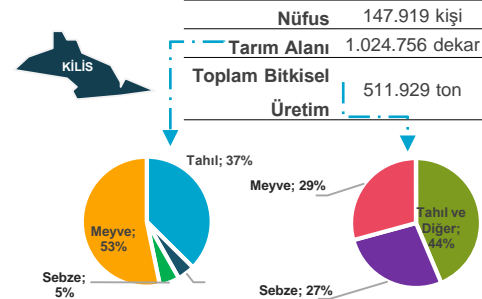
Elazığ İlık 5 Ürün		
Şeker Pancarı	208.557	18%
Arpa	141.283	12%
Buğday	127.368	11%
Mısır	95.973	8%
Yonca	79.734	7%
Diğer	491.313	43%
Toplam	1.144.228	100%

2023 Deprem Bölgesinde Bitkisel Üretim

2022 Yılı Verileri ile (Ton)

Adıyaman İlk 5 Ürün		
Buğday	171.892	17%
Arpa	177.290	18%
Karpuz	129.146	13%
Mısır	104.463	10%
Üzüm	65.361	6%
Diğer	363.797	36%
Toplam	1.011.949	100%

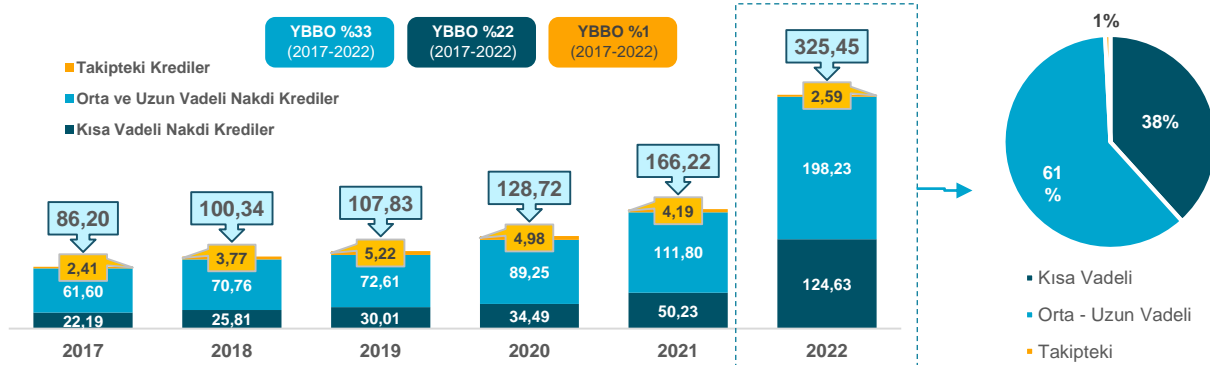
Kilis İlk 5 Ürün		
Mısır	141.085	28%
Biber	128.706	25%
Üzüm	67.306	13%
Buğday	55.199	11%
Domates	22.633	4%
Diğer	97.000	19%
Toplam	511.929	100%

Finansman Yapısı ve Destekleyici Uygulamalar

Tarım Sektörü Finansman Yapısı (1/2)

Türkiye Tarım Sektörü Nakdi Kredi Kullanımı ve Vade Yapısı (2017 - 2022, milyar TL)

Türkiye Tarım Sektörü - Gayri Nakdi Krediler (2017 - 2022, milyar TL)	
2022	12,2
2021	6,2
2020	5,3
2019	7,5
2018	5,3
2017	1,8

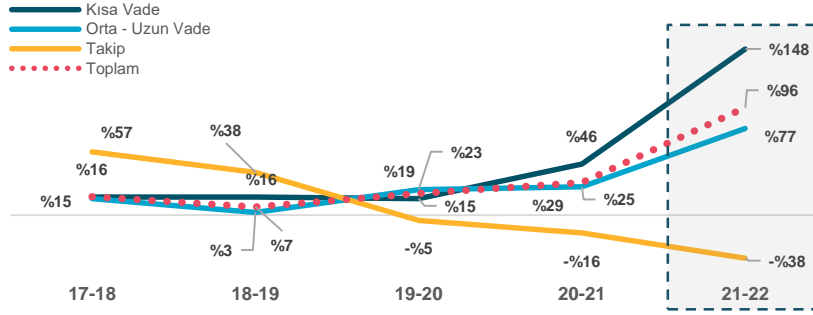
YBBO %38 (2017-2022)

Kaynak: BDDK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- İnceleme dönemleri itibarıyla tarım sektörü kredilerinin toplam kredi hacminden ortalama %4 pay aldığı izlenmekte olup sektörün kredi hacminden aldığı payın GSYH'dan aldığı payın (ort. %5,8) altında olduğu görülmektedir.
- 2017 - 2022 yılları arasında toplam kredi hacmi ve tarım sektörü kredilerinin yıllık bileşik büyüme oranları benzer olsa da 2021 ve 2022 yıllarında tarım sektörü kredilerindeki artış genel hacim artışından daha hızlı ilerlemiştir.
- Vade dağılımına bakıldığında ise 2022 yılında tarım sektöründe kısa vadeli kredilerin ağırlığının arttığı görülmektedir. Artan girdi fiyatları ve yükselen üretici fiyat endeksine paralel olarak işletme sermayesine ihtiyacın artması, sektördeki oyuncuların kısa vadeli kredilere yönelmesindeki en büyük etken olarak değerlendirilmektedir.

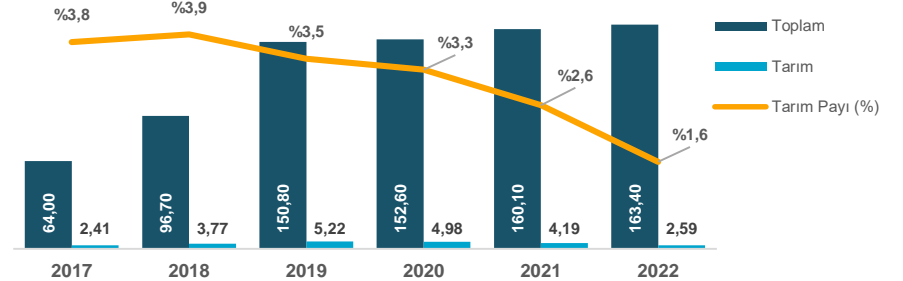
Tarım Sektörü Finansman Yapısı (2/2)

Türkiye Tarım Sektörü Nakdi Kredi Kullanımı Gelişimi (2017 - 2022)

Kaynak: BDDK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

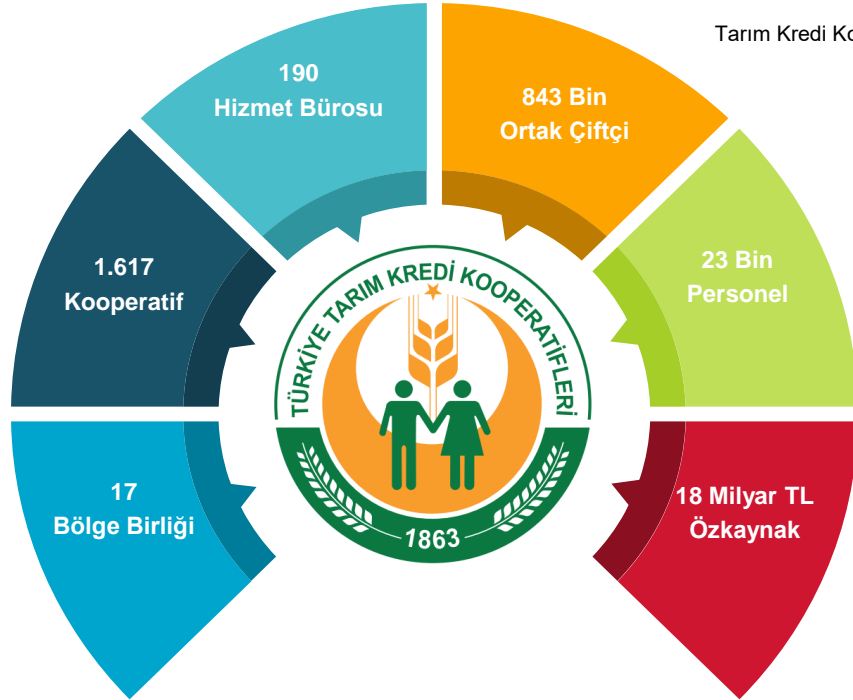
Takipteki Krediler Gelişimi (2017 – 2022, Milyar TL)

- 2017 – 2022 yılları arasında tarım sektörü kredilerinin artış trendleri incelendiğinde 2022 yılına kadar toplam kredi hacmiyle görece paralel bir seyir izlediği ya da toplam büyümenin altında kaldığı görülmektedir. 2022 yılına gelindiğinde ise toplam kredi hacmi 2021 yılına kıyasla %53 büyürken tarım kredilerinin %96 oranında artış gösterdiği izlenmektedir.
- 2022 yılında toplam kredi hacminde uzun vadeli krediler %29 oranında artarken tarım sektöründe bu oran %77 olarak gerçekleşmiştir. Toplamda kısa vadeli kredilerde ise bir yıllık artışı %113 olurken tarım sektöründe bu oranın %148 seviyelerine ulaştığı hesaplanmaktadır. Artan girdi fiyatları paralelinde işletme sermayesine ihtiyaç artan sektörde gelirin yılda bir defa hasat sonrasında elde edilmesinin etkisiyle kısa vadeli kredilerin ağırlık kazandığı görülmektedir.
- Takipteki krediler incelendiğinde ise tarım sektörü toplamdan ayrılmaktadır. 2022 itibarıyla Ziraat Bankası'nca kullanılan tarım kredilerinin yüzde 87'si, diğer bir deyişle yaklaşık 152 milyar TL kısmı, Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın faiz desteği uyguladığı kredilerden oluşmaktadır. Bu kredilere uygulanan faizin ortalama yüzde 70'i devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu kapsamda küçük ölçekli üreticilerin yararlandığı geleneksel bitkisel üretim konusunda 100 bin TL'ye kadar, geleneksel hayvansal üretimde 200 bin TL'ye kadar olan kredilerde ise faizin tamamı devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu uygulama paralelinde tarıma dayalı finansman modellerinin ödeme planlarını daha uygun hale getirmesinin takip oranını son üç yıldır azalttığı görülmektedir.

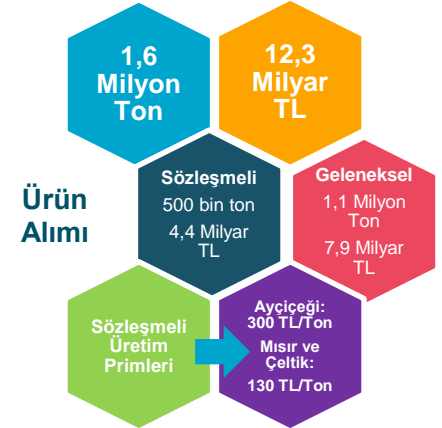
Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri (1/3)

Tarım Kredi Kooperatifleri, bankalarla birlikte tarım sektörüne büyük ölçüde finansman sağlayan iki kuruluşun biridir.

2021 Yılı Faaliyet Sonuçları

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Faaliyet Raporu, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri (2/3)

Kooperatif

Gübre: Gübretaş

Yem: Tarım Kredi Yem

İlaç: Tarkim

Tohum: Tareks

Sulama: İmece Plastik

Üretici

- Tarımsal Üretim
- Sözleşmeli Üretim
- Danışmanlık

Sigorta

- Bereket Sigorta

Ürün İşleme

- Tarım Kredi Birlik
- Tareks
- Tarım Kredi Süt
- Tarım Kredi Yağ

Nihai Tüketici

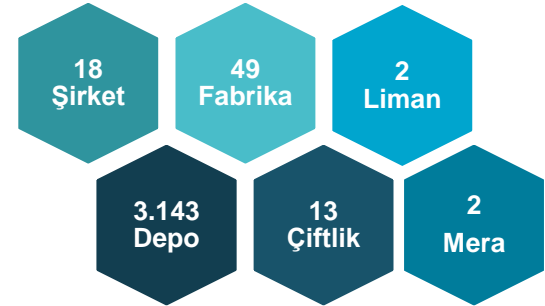
- Tarım Kredi Birlik
- Türkiye Tarım Kredi
- Kooperatif Market

Lojistik ve Teknolojik Destek

- TK Lojistik
- Tarım Kredi Teknoloji

- Tarım Kredi Kooperatifleri günümüzdeki yapısıyla, büyük ölçüde banka şubelerinin bulunmadığı küçük yerleşim birimlerinde de varlık gösterirken çiftçilerin tarımsal nitelikteki ayni ve nakdi kredi ihtiyaçlarını mümkün olduğunca düşük maliyet ile zamanında karşılayarak, ülkemiz tarım sektörüne hizmette bulunmak amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir.

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Faaliyet Raporu, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri (3/3)

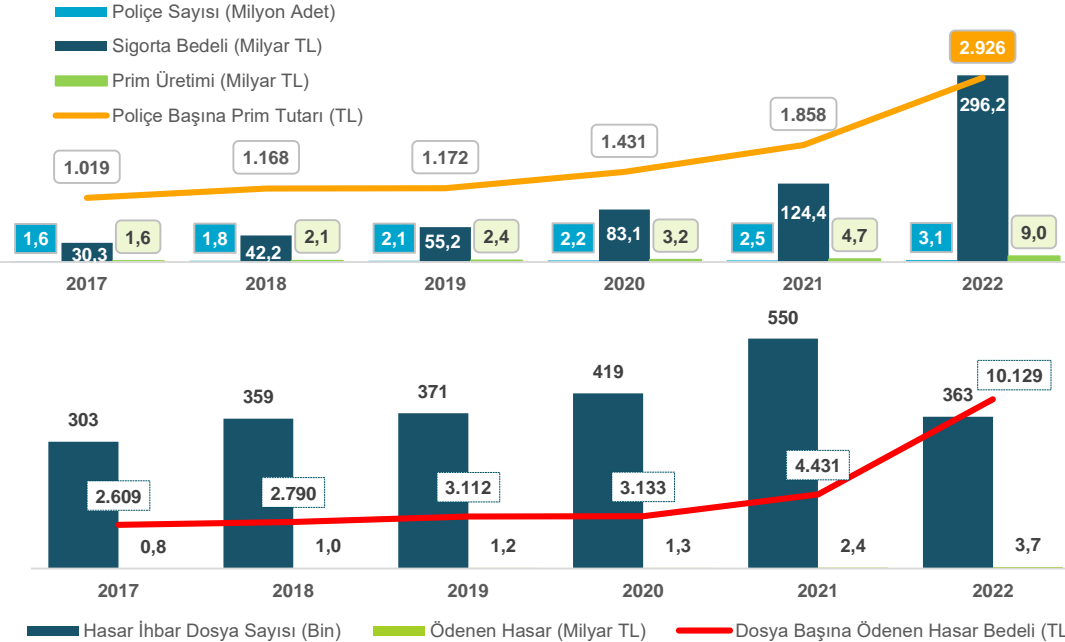

- Tarım Kredi Kooperatifleri kuruluş amaçları doğrultusunda tarımsal üreticilere girdi temini sağlamakla birlikte, yetersiz olan tarımsal sermaye birikimi sebebiyle ortaya çıkan finansal kaynak eksikliğini gidermeyi hedeflemektedir. Bu sebeple tarımsal üretim için ulaşımı kritik olan başlıca girdilerde, iştirakler ve bağlı ortaklıkları ile üretim yaparak ekonomik ve sürekli girdi temini sağlamaktadır. Tarım sektöründe; gelirin yılda bir kez, giderlerin ise tüm yıla yaygın olması itibarıyla sürekli bir işletme sermayesi ihtiyacı söz konusu olmaktadır. Bu paralelde Tarım Kredi Kooperatifleri hem girdi hem de finansman sağlama noktasında özellikle küçük üreticiler için kritik bir rol oynamaktadır.

Yıllar İtibarıyla Kredi Dağılımı				
(Milyon TL)	2018	2019	2020	2021
Yenileme	886	1.296	542	289
İşletme	6.678	6.706	7.453	10.523
Yatırım	463	220	267	224
Toplam	8.027	8.222	8.261	11.036
İndirilmiş Kredi Yüzdesi	%55	%69	%76	%83
Ortak Sayısı (Bin)	415	391	364	357

TARSİM - Devlet Destekli Tarım Sigortaları Sistemi (1/2)

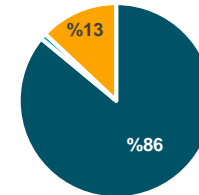
TARSİM Sigortalama Gelişimi (2017 - 2022)

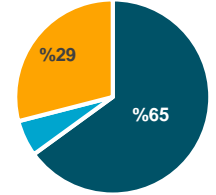
- TARSİM üzerinden sağlanan devlet destekli sigortalar doğal afet, olumsuz hava koşulları ile zararlı veya hastalık kaynaklı hasarlara karşı koruma sağlamayı amaçlamakta olup her ürün ve hasar özelinde çeşitli sigorta poliçeleri oluşturulabilmektedir. Poliçelerde kapsam ve klozlar ürüne ya da hasar çeşidine göre değişkenlik göstermektedir.
- 2022 yılı TARSİM özet sonuçları incelendiğinde, 2021 yılında Ege ve Akdeniz Bölgelerindeki büyük yangınlar ile gelişen hasar ve sigorta bilinci ile 2022 yılında rekor düzeyde işlem hacmine ulaşılmıştır. 2022 yılında hem poliçe sayısı hem de poliçe fiyatı artış göstermiş buna bağlı olarak prim tutarı artmıştır. Sigorta sayısının artmasının yanı sıra ürün fiyatlarındaki artış sigorta bedelinde de artışa sebep olmuştur.

Poliçe Sayısı (2022)

- Bitkisel Ürün Sigortası
- Sera Sigortası
- Hayvancılık Sigortaları

Prim Üretimi (2022)

Kaynak: TARSİM, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

TARSİM - Devlet Destekli Tarım Sigortaları Sistemi (2/2)

TARSİM – 2021 yılı önemli göstergeler

Sigorta Bedeli (Milyar TL)		
Manisa	5,3	%10
Konya	4,7	%8
Adana	3,0	%5
Tekirdağ	2,8	%5
Edirne	2,1	%4
İlk 5 il	17,9	%32
Türkiye Toplamı	55,6	%100

Prim Üretimi (Milyon TL)		
Manisa	462	%18
Adana	179	%7
Malatya	153	%6
Konya	132	%5
Mersin	119	%5
İlk 5 il	1.045	%40
Türkiye Toplamı	2.595	%100

Police Sayısı (Bin Adet)		
Tekirdağ	152	%7
Edirne	112	%5
Kırklareli	108	%5
Yozgat	107	%5
Konya	103	%5
İlk 5 il	582	%27
Türkiye Toplamı	2.148	%100

Sigorta Bedeli (Milyar TL)		
Buğday	13,0	%23
Üzüm	4,5	%8
Arpa	3,8	%7
Ayçiçeği	3,6	%6
Mısır	3,5	%6
İlk 5 ürün	28,4	%51
Türkiye Toplamı	55,6	%100

Prim Üretimi (Milyon TL)		
Üzüm	464	%18
Buğday	358	%14
Fındık	207	%8
Kayısı	190	%7
Elma	177	%7
İlk 5 ürün	1.396	%54
Türkiye Toplamı	2.595	%100

Police Sayısı (Bin Adet)		
Buğday	756	%35
Arpa	310	%14
Ayçiçeği	219	%10
Fındık	137	%6
Mısır	69	%3
İlk 5 ürün	1.491	%69
Türkiye Toplamı	2.148	%100

2021 yılı TARSİM faaliyet raporunda beyan edilen bitkisel ürün sigorta verileri incelendiğinde:

- Police sayıları yüksek olsa da buğday, arpa ve ayçiçeğinde hem police başına sigorta bedeli hem de prim tutarlarının düşük olduğu;
- Üzüm, elma, kayısı ve fındık gibi ihracatı yoğun olan ürünlerde police başına sigorta bedelinin ve primin genel ortalamasının hayli üzerinde olduğu görülmektedir.
- Veriler il bazında incelendiğinde ise tahıl üretiminde sigortalamanın Trakya Bölgesi'nde yaygın olduğu görülmektedir.

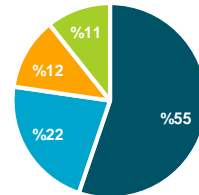
Kaynak: TARSİM, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Tarımsal Riskler;

- Dolu, fırtına, hortum, yangın, heyelan, deprem, sel ve su baskını
- Hayvan saldırısı
- Hastalıklar
- Hırsızlık
- Yetiştiricinin kontrolü dışında kirlenme ve zehirlenmeler

Ödenen Hasar		
Üzüm	608	%33
Fındık	217	%12
Buğday	177	%10
Kayısı	144	%8
Arpa	136	%7
İlk 5 ürün	1.282	%69
Türkiye Toplamı	1.850	%100

- Don
- Dolu
- Kuraklık
- Diğer

Police Başına (TL)		
Ürün	Sigorta Bedeli	Prim Üretimi
Üzüm	71.429	7.371
Elma	53.846	6.815
Mısır	50.725	942
Fındık	23.358	1.512
Buğday	17.196	473
Ayçiçeği	16.438	265
Arpa	12.258	419
Kayısı	v.y.	9.024
TR Ortalama	25.885	1.208

Kaynak: TARSİM, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Tarım Sektörü Bilançoları TCMB Örneklem Verileri – 31.12.2021 (1/5)

Tek Yıllık (Uzun Ömürlü Olmayan) Bitkisel Ürün Yetiştiriciliği

Ölçek	Firma Sayısı	Çalışan Sayısı
Mikro	1.461	2.500
Küçük	280	4.234
Orta	55	3.221
Büyük	11	1.991
Toplam	1.807	11.945

(Milyon TL)	Net Satışlar	Aktif Toplamı	Özkaynaklar
Mikro	678	2.400	727
Küçük	2.702	4.117	1.182
Orta	2.205	2.661	936
Büyük	3.409	5.917	3.263
Toplam	8.995	15.095	6.108

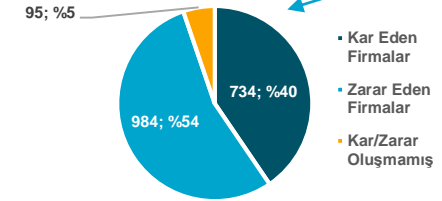
Gelir Tablosu Göstergeleri			
(Milyon TL)	2019	2020	2021
Net Satışlar	4.654	5.883	8.995
Satışların Maliyeti	3.869	4.649	7.298
Brüt Satış Karı/Zararı	785	1.234	1.697
<i>Brüt Kar Marjı</i>	%17	%21	%19
Faaliyet Giderleri	511	672	966
Finansman Giderleri	148	170	285
Dönem Net Karı/Zararı	223	361	429
<i>Net Kar Marjı</i>	%5	%6	%5
Firma Sayısı	1.409	1.631	1.807

Anonim Şirket: 377
Limited Şirket: 1.311
Diğer: 119

Kar Eden Firmalar: 743
Zarar Eden Firmalar: 984
Kar/Zarar Oluşmamış: 95

(Milyon TL)	Nakdi	Gayrinakdi	Tasfiye	Diğer
2019	1.193	520	95	27
2020	1.789	806	104	32
2021	2.737	928	96	53

Tarım Sektörü Bilançoları TCMB Örneklem Verileri – 31.12.2021 (2/5)

Çok Yıllık (Uzun Ömürlü) Bitkisel Ürün Yetiştiriciliği

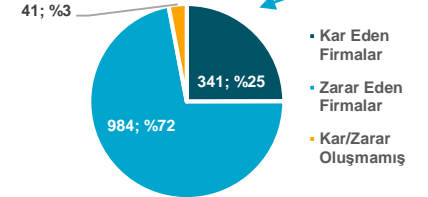
Ölçek	Firma Sayısı	Çalışan Sayısı
Mikro	1.246	2.145
Küçük	105	1.429
Orta	14	713
Büyük	-	-
Toplam	1.366	4.361

Anonim Şirket: 436
Limited Şirket: 864
Diğer: 66

(Milyon TL)	Net Satışlar	Aktif Toplamı	Özkaynaklar
Mikro	326	3.337	1.293
Küçük	721	1.812	722
Orta	626	1.061	321
Büyük	-	-	-
Toplam	1.805	6.346	2.398

Kar Eden Firmalar: 341
Zarar Eden Firmalar: 984
Kar/Zarar Oluşmamış: 41

Gelir Tablosu Göstergeleri			
(Milyon TL)	2019	2020	2021
Net Satışlar	772	1.293	1.805
Satışların Maliyeti	626	1.118	1.516
Brüt Satış Karı/Zararı	145	175	289
<i>Brüt Kar Marjı</i>	%19	%14	%16
Faaliyet Giderleri	150	192	308
Finansman Giderleri	44	55	71
Dönem Net Karı/Zararı	112	17	85
<i>Net Kar Marjı</i>	%15	%1	%5
Firma Sayısı	797	1.100	1.366

(Milyon TL)	Nakdi	Gayrinakdi	Tasfiye	Diğer
2019	490	72	5	4
2020	895	137	14	4
2021	1.323	103	12	4

Tarım Sektörü Bilançoları TCMB Örneklem Verileri – 31.12.2021 (3/5)

Dikim İçin Bitki Yetiştiriciliği

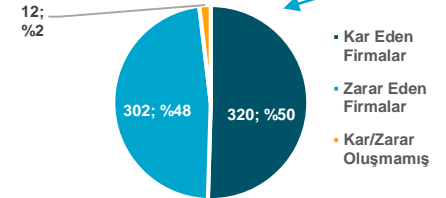
Ölçek	Firma Sayısı	Çalışan Sayısı
Mikro	459	916
Küçük	123	1.929
Orta	145	4.251
Büyük	7	4.650
Toplam	634	11.746

Anonim Şirket: 107
Limited Şirket: 486
Diğer: 41

(Milyon TL)	Net Satışlar	Aktif Toplamı	Özkaynaklar
Mikro	262	696	188
Küçük	1.048	1.654	483
Orta	2.021	2.516	644
Büyük	843	705	252
Toplam	4.173	5.572	1.567

Kar Eden Firmalar: 320
Zarar Eden Firmalar: 302
Kar/Zarar Oluşmamış: 12

Gelir Tablosu Göstergeleri			
(Milyon TL)	2019	2020	2021
Net Satışlar	2.351	2.962	4.173
Satışların Maliyeti	1.953	2.424	3.544
Brüt Satış Karı/Zararı	398	539	630
<i>Brüt Kar Marjı</i>	%17	%18	%15
Faaliyet Giderleri	230	288	378
Finansman Giderleri	103	100	179
Dönem Net Karı/Zararı	55	147	157
<i>Net Kar Marjı</i>	%2	%5	%4
Firma Sayısı	484	553	634

(Milyon TL)	Nakdi	Gayrinakdi	Tasfiye	Diğer
2019	706	210	14	18
2020	1.039	257	22	13
2021	1.506	246	17	16

Tarım Sektörü Bilançoları TCMB Örneklem Verileri – 31.12.2021 (4/5)

Tarımı Destekleyici Faaliyetler Ve Hasat Sonrası Bitkisel Ürünler İle İlgili Faaliyetler

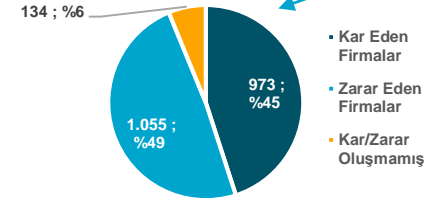
Ölçek	Firma Sayısı	Çalışan Sayısı
Mikro	1.660	2.603
Küçük	354	3.008
Orta	126	2.866
Büyük	22	3.504
Toplam	2.162	11.981

Anonim Şirket: 211
Limited Şirket: 1.712
Diğer: 239

(Milyon TL)	Net Satışlar	Aktif Toplamı	Özkaynaklar
Mikro	796	2.841	599
Küçük	7.596	4.355	905
Orta	10.367	7.192	1.347
Büyük	5.759	6.624	2.324
Toplam	24.518	21.012	5.175

Kar Eden Firmalar: 973
Zarar Eden Firmalar: 1.055
Kar/Zarar Oluşmamış: 134

Gelir Tablosu Göstergeleri			
(Milyon TL)	2019	2020	2021
Net Satışlar	12.587	13.164	24.518
Satışların Maliyeti	10.761	11.548	22.289
Brüt Satış Karı/Zararı	1.826	1.617	2.229
<i>Brüt Kar Marjı</i>	%15	%12	%9
Faaliyet Giderleri	680	747	1.054
Finansman Giderleri	658	385	563
Dönem Net Karı/Zararı	408	525	468
<i>Net Kar Marjı</i>	%3	%4	%2
Firma Sayısı	1.508	1.745	2.162

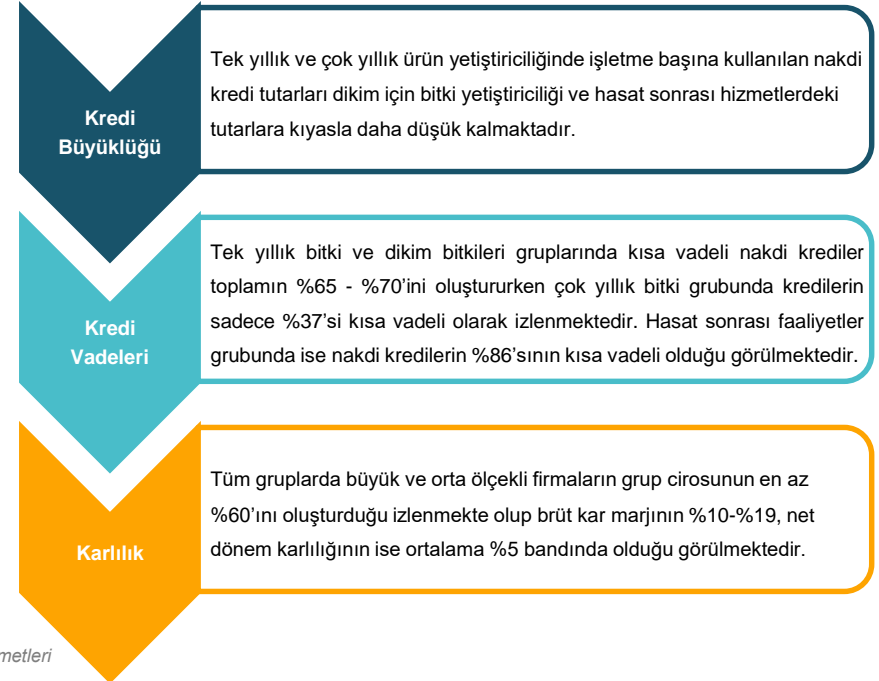
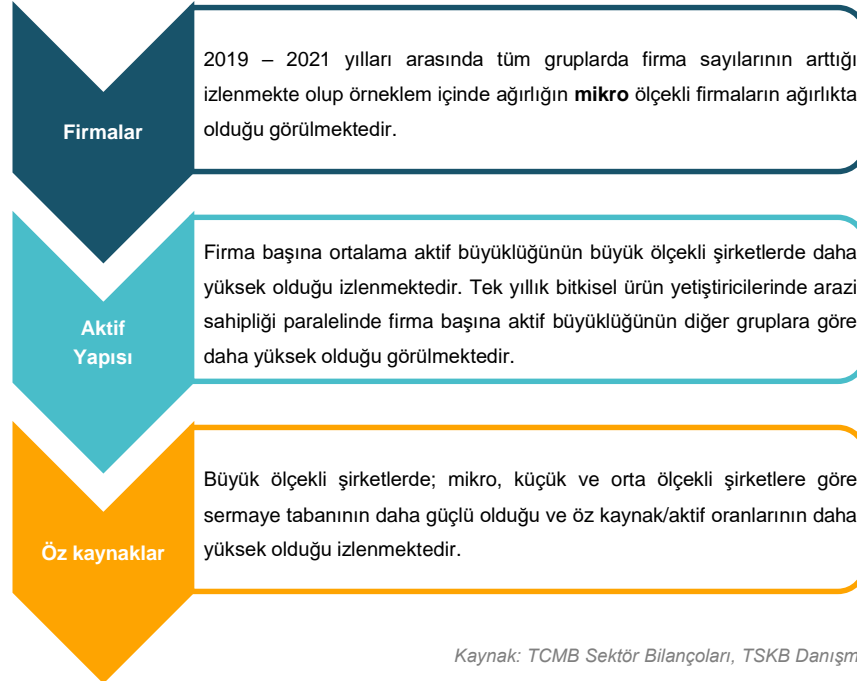

(Milyon TL)	Nakdi	Gayrinakdi	Tasfiye	Diğer
2019	2.730	781	154	115
2020	3.343	945	140	293
2021	5.721	925	131	891

Krediler

Tarım Sektörü Bilançoları TCMB Örneklem Verileri – 31.12.2021 (5/5)

Örneklem verileri incelendiğinde:

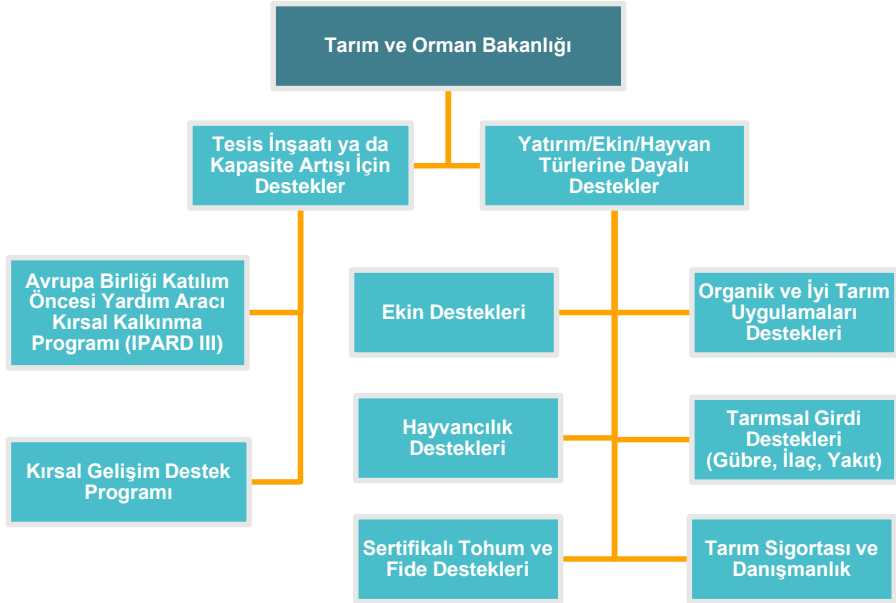

Kaynak: TCMB Sektör Bilançoları, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Teşvik ve Destekler

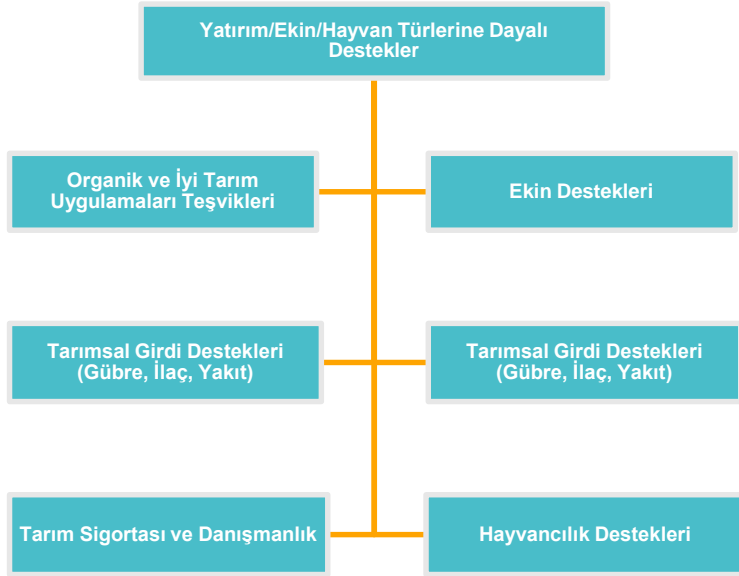
Tarım Sektörüne Yönelik Verilen Destekler (1/6)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- ✓ **Kırsal Gelişim Destek Programı, 2021-2025:** Bu program kapsamında Tarım ve Orman Bakanlığı yatırımcılara yeni tesis veya kapasite artışı yatırımları için 81 ilde hibe desteği sağlamaktadır. Toplam yatırım bütçesinin %50'sine kadar olan masrafları (inşaat, makine ve ekipman satın alma) karşılamaktadır. Verilen destekler yatırımın türüne bağlıdır ve limitleri 1.500.000-3.000.000 TL arasında değişmektedir. Desteklenen sektörler ve alanlar;
  - Tarım ürünlerinin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması
  - Sabit yatırımlar (büyükbaş, küçükbaş, kümes hayvanları, balıkçılık, mantar, gübre işleme, seracılık, yenilenebilir enerji kaynakları vb.)
  - Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanıldığı sera yatırımları
  - Tıbbi ve aromatik bitkilerin işlenmesi, paketlenmesi ve saklanması
- ✓ **Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD III):** IPARD, Avrupa Birliği (AB) tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla oluşturulan, Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA) Kırsal Kalkınma bileşenidir. IPARD, Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, Kırsal Kalkınma Politikası ve ilgili politikalarının uygulanması ve yönetimi için uyum hazırlıklarını ve bu kapsamda politika geliştirilmesini desteklemeyi amaçlamaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından onaylanan program 430 milyon EUR tutarı Avrupa Birliği'nden, geri kalanı ulusal katkıdan olmak üzere yaklaşık 555 milyon EUR hibe ile program kapsamında Türkiye'nin 42 ilinde tarımsal gıda yatırımlarına destek verilmektedir. Toplam yatırım bütçesinin %50'sine kadar olan masrafları (inşaat, makine ve ekipman satın alma) karşılamaktadır ve destek limitleri 5.000-3.000.000 EUR arasında değişmektedir. Desteklenen sektörler ve alanlar;
  - Çeşitli ekinler, et, süt ve su ürünleri üretimi
  - Kırsal kalkınma projeleri
  - Tarımsal makine parkları
  - Yenilenebilir enerji yatırımları

Tarım Sektörüne Yönelik Verilen Destekler (2/6)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- ✓ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın ekin, hayvan ve yatırım türlerine göre çiftçilere sağladığı desteklerden bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

İyi Tarım Uygulamaları Desteği*	
Meyve, Sebze	50 TL/daa
Süs Bitkileri, Tıbbi Aromatik Bitkiler	100 TL/daa
Çeltik	10 TL/daa
Örtüaltı	100 TL/daa

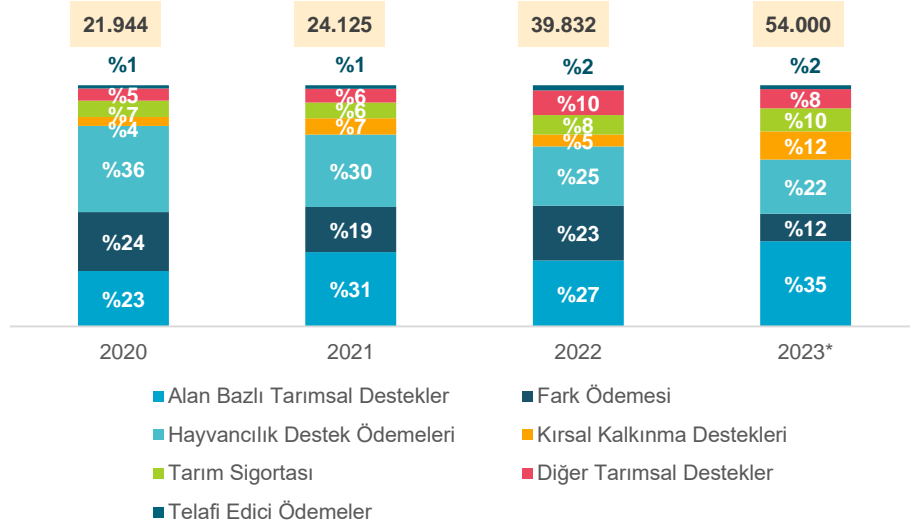
Toprak Analizi Desteği (TL/Numune)	50 TL
Katı Organik-Organomineral Gübre Desteği (TL/daa)	20 TL

*Bireysel çiftçiye yönelik destek tutarları gösterilmiştir.

Ürün	Mazot (TL/Daa)	Gübre (TL/Daa)
Buğday, Arpa, Çavdar, Yulaf, Triticale	75	46
Çeltik, Kütlü Pamuk	250	21
Nohut, Kuru Fasulye, Mercimek	75	21
Patates, Soya	125	21
Yağlık Ayçiçeği, Kolza (Kanola)	88	21
Aspir	76	21
Kuru Soğan, Yaş Çay, Zeytin	63	21
Yem Bitkileri	91	21
Dane Mısır, Fındık, Diğer Ürünler	62	21
Nadas	38	

Tarım Sektörüne Yönelik Verilen Destekler (3/6)

Tarımsal Desteklerin Dağılımı (milyon TL, %)

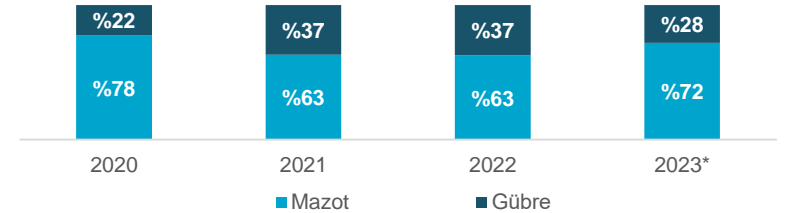

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

*Bütçe rakamıdır.

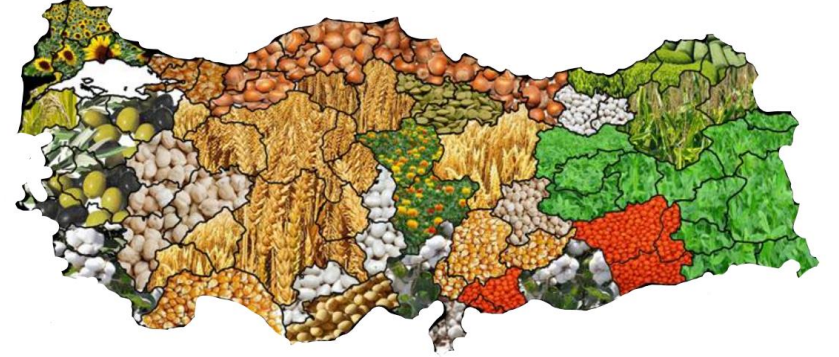
- 2020 yılında toplam 21,9 milyar TL olan tarımsal destekler 2023 yılına gelindiğinde 2 katından daha fazla bir şekilde artış göstermiş ve 54 milyar TL olarak bütçelenmiştir. Küçük değişiklikler haricinde tarımsal desteklerin dağılımı değişiklik göstermemiş olup; 2023 yılı için alan bazlı destekler %35, hayvancılık destekleri %22, kırsal kalkınma destekleri %12, tarım sigortası %10, diğer tarımsal destekler %8, ve fark ödemeleri % pay almaktadır.
- Yıllar itibarıyla alan bazlı desteklerin en büyük payı oluşturduğu dikkat çekmektedir. 2023 yılı bütçesinde alan bazlı desteklerin %72'sini mazot, %28'ini gübre destekleri oluşturmaktadır.

Alan Bazlı Tarımsal Desteklerin Dağılımı (%)

Havza Bazlı Destekleme Modeli (4/6)

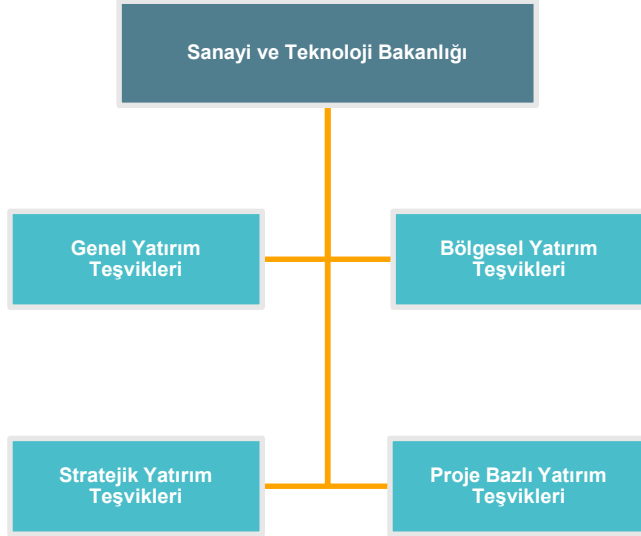
- Tarım ve Orman Bakanlığı'nın stratejik planlarında yer alan Havza Bazlı Destekleme Modeli ile Türkiye'de 941 tarım havzası belirlenmiş, bitkisel üretimde arz açığı bulunan, stratejik öneme sahip, bölgesel önem arz eden, insan beslenmesi - sağlığı ve hayvansal üretim açısından önem taşıyan 21 stratejik ürün için ekolojik ve ekonomik açıdan bir destekleme haritası oluşturulmuştur. Bu model ile;
  - ✓ Tarım havzalarını belirlemek
  - ✓ Üretim planlamasına imkân sağlamak,
  - ✓ Hangi ürünün nerede ne kadar üretilebileceğini belirlemek,
  - ✓ Çiftçinin verimliliklerini ve karlılıklarını artırmak,
  - ✓ Geleceğe yönelik talep projeksiyonları yapmak,
  - ✓ Destekleri rasyonel, yönlendirici ve etkin bir şekilde kullanmak,
  - ✓ Arz açığı olan ürünlerde üretim artışı sağlamak,
  - ✓ Doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak amaçlanmaktadır.
- Model oluşturulurken iklim kayıtları; toprak, eğim, yön ve yükseklik verilerinden oluşan topografya kayıtları; nüfus ve hayvancılık bilgileri; 160 ülkeyle gerçekleştirilen dış ticaret verileri kullanılmış; ayrıca çiftçi kayıt sistemi, toprak, topografya, arazi sınıflandırması ve iklim verileri detaylı şekilde kullanılırken, TOBB, FAO, TÜİK ve diğer ilgili ulusal ve uluslararası kuruluşlardan alınan veriler de model göz önüne alınmıştır.

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Arpa, ayçiçeği, buğday, burçak, çavdar, çay, çeltik, domates, elma, fasulye, fındık, fiğ, limon, mercimek, mısır, pamuk, patates, portakal, soğan, susam, üzüm, yonca, yulaf ve zeytin için hazırlanan ürün deseni haritaları havzalar dikkate alınarak üretim yoğunluğuna göre oluşturulmuştur. Haritaya bakıldığında ilk bakışta yoğunlukla desteklenen ürünlerin hangi havzalarda üretildiğini görmek mümkündür.

Tarım Sektörüne Yönelik Verilen Destekler (5/6)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

✓ Genel Yatırım Teşvikleri:

- Gümrük vergisi muafiyeti
- KDV istisnası

✓ Bölgesel Yatırım Teşvikleri:

- Gümrük vergisi muafiyeti
- KDV istisnası
- Kurumlar vergisi indirimi
- Sosyal güvenlik primi desteği*
- Arazi tahsisi
- Faiz oranı desteği
- Gelir vergisi stopaj desteği

✓ Stratejik Yatırım Teşvikleri:

- Gümrük vergisi muafiyeti
- KDV istisnası
- Kurumlar vergisi indirimi
- Sosyal güvenlik primi desteği*
- Arazi tahsisi
- Faiz oranı desteği
- KDV iadesi

✓ Proje Bazlı Yatırım Teşvikleri:

- Nakit yardımı
- Gümrük vergisi muafiyeti
- KDV istisnası
- Yatırım masraflarının %200'üne kadar kurumlar vergisi indirimi
- Sosyal güvenlik primi desteği (azami 10 yıl, işverenin payı)
- Gelir vergisi stopaj desteği (azami 10 yıl)
- Enerji maliyetlerinin %50'sini karşılama desteği
- Arazi tahsisi (49 yıl altyapı desteği satın alma garantisi)
- Yetki/izin/lisans prosedürlerinin kolaylaştırılması
- İnşaat faaliyetleri için KDV iadesi

*İşverenin ve çalışanın payı.

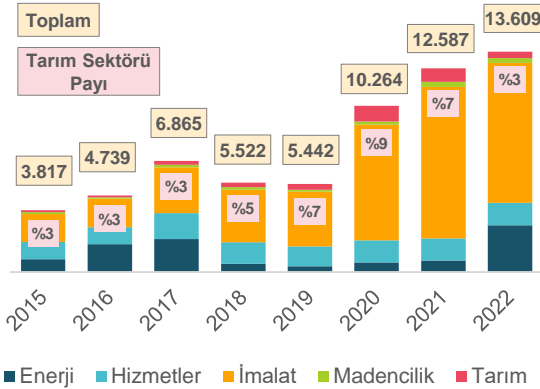
Tarım Sektörüne Yönelik Verilen Destekler (6/6)

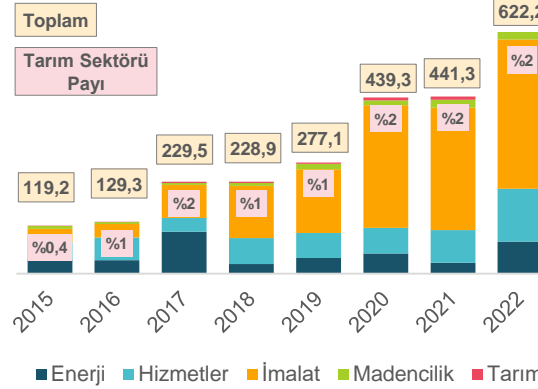
Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Türkiye Teşvik Belgeleri İstatistikleri

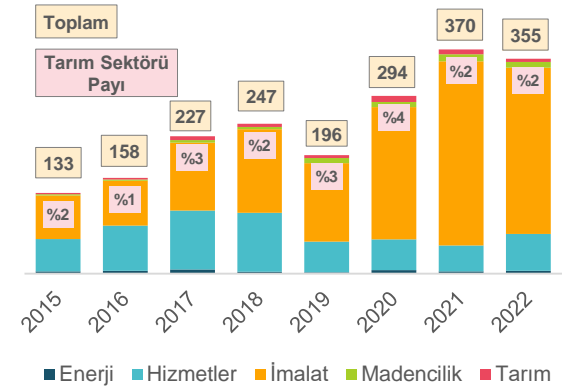
Sektörlere Göre Verilen Teşvik Belgeleri Adedi*

Sektörlere Göre Verilen Teşvik Belgeleri Sabit Yatırım Tutarı (Milyar TL)*

Sektörlere Göre Verilen Teşvik Belgeleri Yatırımları İstihdamı (Bin Kişi)*

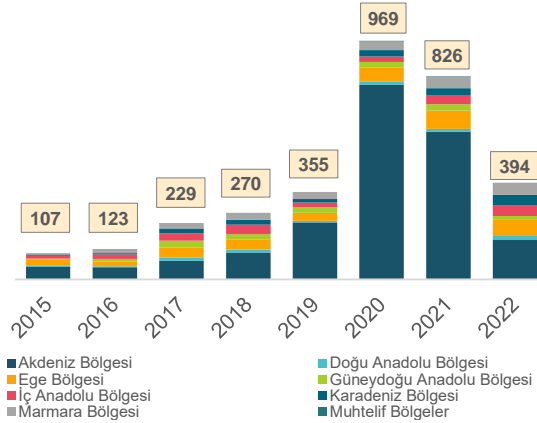
* 24.04.2023 tarihi itibarıyla aktif ve tamamlama vizesi yapılmış belge kayıtları dikkate alınmış olup tamamlanmış sayılan belgeler hariçtir.

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

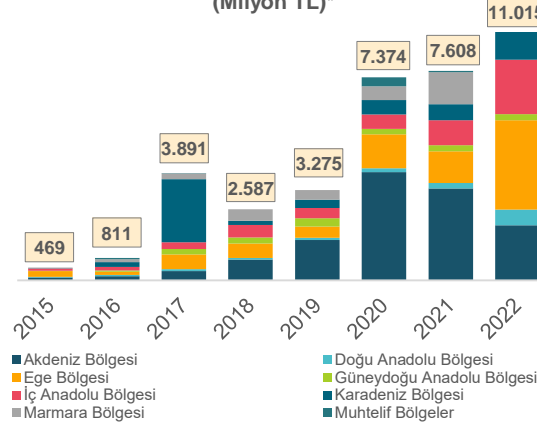
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yatırım teşvik mevzuatına göre yatırımcılara destek vermek amacıyla düzenlenen teşvik belgeleri adedi 2015-2022 yılları arasında yaklaşık 2,5 katına çıkmış ve verilen desteklerin 2015 yılında 119,2 milyar TL olan sabit yatırım tutarı, 2022 yılında yaklaşık 5 kat (nominal) daha fazla gerçekleşerek 622,2 milyar TL olmuştur. Verilen teşvik belgeleri sonucu gerçekleşen yatırımlarda 2015 yılında 133 bin kişi olan istihdam, 2022 yılında 355 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.
- Verilen yatırım teşvik belgelerinin sektörel alt kırılımı incelendiğinde son 7 yılda ağırlıklı olarak imalat sanayisine teşvik verildiği görülmektedir. 2015 yılında toplam 119,2 milyar TL sabit yatırım tutarının %0,4'ü tarım sektörü yatırımcılarına verilmiştir. 2022 yılında bu oran %2 olarak gerçekleşmiştir ve tarım sektörü yatırımcılarına yaklaşık 11 milyar TL destek sağlanmıştır. Tarım sektörünün 2022 yılında GSYH'ye katkısı %4,3 olmasına rağmen tarım sektörüne verilen yatırım teşvik tutarının yıllar itibarıyla toplamın %2'si kadar gerçekleştiği görülmektedir.

Tarım Sektörüne Yönelik Verilen Teşvik Belgeleri

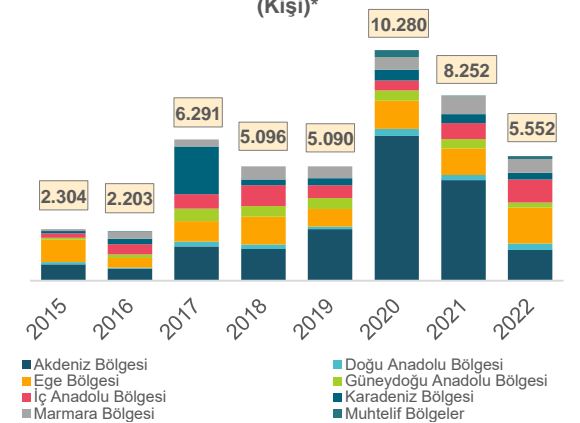
Bölgelere Göre Tarım Sektörüne Yönelik Verilen Teşvik Belgeleri Adedi*

Bölgelere Göre Tarım Sektörüne Yönelik Verilen Teşvik Belgeleri Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)*

Bölgelere Göre Tarım Sektörüne Yönelik Verilen Teşvik Belgeleri Yatırımları İstihdamı (Kişi)*

* 24.04.2023 tarihi itibarıyla aktif ve tamamlama vizesi yapılmış belge kayıtları dikkate alınmış olup tamamlanmış sayılan belgeler hariçtir.

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Tarım sektörüne yönelik verilen teşvik belgelerinin yıllar itibarıyla artış trendinde olduğu görülmektedir. 2020 yılındaki büyük artışın sebebinin COVID-19 pandemisi nedeniyle birçok tarımsal işletmeyi pandeminin olumsuzluklarından korumak için verilen desteklerden oluştuğu düşünülmektedir. Bunun sonucunda önceki yıla kıyasla yaklaşık 3 kat daha fazla olmak üzere 969 adet teşvik belgesi düzenlenmiştir. 2022 yılında teşvik belgeleri adedi pandemi öncesi seviyelerine benzer seviyede gerçekleşirken, sabit yatırım tutarları artarak 11 milyar TL düzeyine ulaşmıştır. Yatırımların istihdamında ise, gerileme olmuş ve son 5 yılın ortalamasının altında gerçekleşmiştir.
- Bölgelere göre tarım sektörüne yönelik verilen teşvik belgelerinin sabit yatırım tutarı gelişimi incelendiğinde Karadeniz ve Ege bölgelerinin devlet tarafından verilen teşviklerden en çok yararlanan bölgeler olduğu görülmektedir. Karadeniz bölgesinde ağırlıklı olarak fındık, Ege bölgesinde ise zeytin ve üzüm üretimi yapıldığı bilinmektedir.

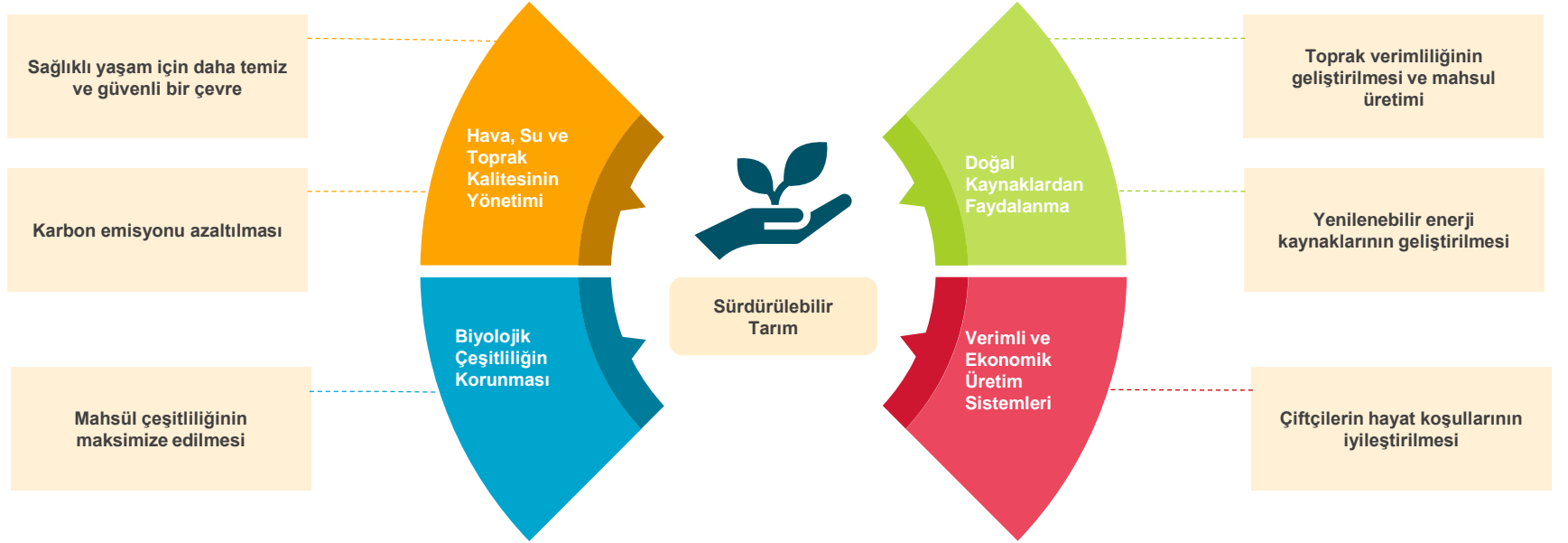

05

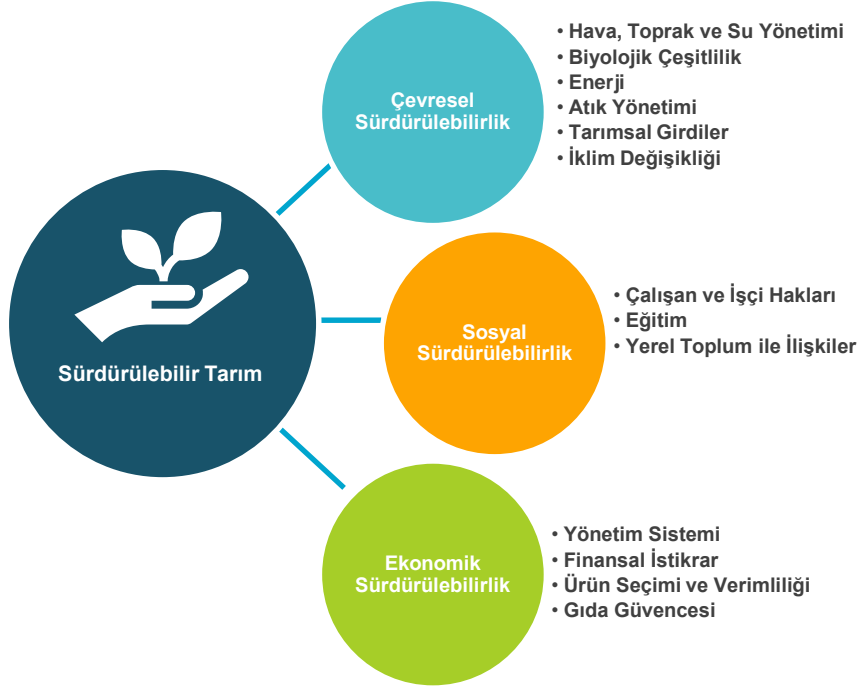
Sürdürülebilir Tarım

Sürdürülebilir Tarım (1/2)

Sürdürülebilir tarım; doğal hayatın akışına sahip çıkan, sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan verimli, insan sağlığını koruyan, çevreye önem veren bütüncül tarımsal uygulamalardır.

Sürdürülebilir Tarım (2/2)

- Tarım sektörü, yaklaşık 8 milyar kişiye ulaşan dünya nüfusunun beslenmesi için birincil ve en önemli sektördür. Günümüzde halihazırda milyonlarca insan kronik açlıkla mücadele etmekte ve beslenme yetersizliği ile karşı karşıya kalmaktayken aynı zamanda her gün tonlarca gıda israf edilmektedir. Küresel gıda sisteminin sürdürülebilir olması ve gıda güvencesinin sağlanması için ilk adım olan tarımsal faaliyetleri değerlendirmek gerekmektedir.
- FAO, sürdürülebilir tarımı, gıdanın herkes için besleyici ve erişilebilir olması amacıyla doğal kaynakların ekosistemin işlevlerini bozmayacak, hem mevcut hem de gelecekteki insan ihtiyaçlarını destekleyecek şekilde yönetilmesi olarak tanımlamaktadır.
- Temel gıda kaynağı olan tarım faaliyetlerinde küresel düzeyde birçok ciddi sorun yaşanmaktadır. Dünya genelinde tarım yapılabilir alanların %80'i bozulmuş durumdadır ve toprak alanları erozyonlar sebebiyle kaybedilmektedir. Ayrıca, tarımsal faaliyetler küresel sera gazı salımının %18'inden sorumlu olmakta ve su yoğunluğu oldukça yüksek olan gıda ve tarım sektörü toplam küresel su kullanımının %69'unu teşkil etmektedir.
- Günümüzde, geleneksel tarım uygulamaları toprak kalitesini bozmakta, su kaynaklarının tükenmesine, iklim değişikliğine ve biyoçeşitlilik kaybına neden olmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir tarımsal üretim sistemleri doğal kaynakların korunması, çevre ve insan sağlığı açısından önem taşımaktadır.

Kaynak: TSKB Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Çalışma Grubu Tema Raporu

Sürdürülebilir Tarımın SKA'lar İle İlişkisi

- Çiftçiler ve tüm paydaşlar için gelir artışı

- Zengin besin değeri olan yeterli miktarda gıdaya erişim

- Ekonomik özgürlük için eşit ve nitelikli eğitim hakkı

- İşçi hakları
- Çocuk istihdamının önlenmesi

- Yeşil ve dijital dönüşüm, iyi üretim uygulamaları

- Adil sosyal gelişim
- Fırsat eşitliği

- Doğal kaynakların verimli kullanımı: su, toprak, hammadde
- Döngüsel ekonomi

- Sera gazı emisyonlarının azaltılması
- Biyoçeşitliliğin korunması
- Çölleşmenin, orman ve ekosistem kayıplarının önlenmesi

- Toplumsal barış
- Hukukun üstünlüğü
- Suç ve şiddetin önlenmesi

- Sürdürülebilir tarım, amaçları ve barındırdığı çok sayıda kavram ile Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın (SKA) birçoğu ile yakından ilgilidir. Sürdürülebilir tarım uygulamalarının yaygınlaşmasıyla SKA'ların gerçekleşmesinde rol oynayacaktır.
- SKA'larda yer alan çevresel faktörlerin yanı sıra sosyal sürdürülebilirlik kapsamında tarla ve seralarda çalışan işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve refah seviyelerinin yükseltilmesi büyük önem taşımaktadır.

Kaynak: Birleşmiş Milletler, TSKB Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Çalışma Grubu Tema Raporu

Sürdürülebilir Tarım – Paris İklim Anlaşması ve Avrupa Yeşil Mutabakatı

Paris İklim Anlaşması

- Paris İklim Anlaşması, 2015 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında imzalanmış bir uluslararası anlaşmadır. Anlaşmanın amacı, dünya çapındaki sera gazı emisyonlarını azaltarak küresel sıcaklıkların artışını durdurmak, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini en aza indirmek ve küresel sıcaklıkların yükselmesi ile birlikte ortaya çıkabilecek ekolojik, sosyal ve ekonomik riskleri en aza indirmektir. Anlaşmanın kabul edildiği 2015 yılından bu yana, Türkiye'nin de dahil olduğu 195 ülke anlaşmaya taraf olmuş ve dünya çapında sera gazı emisyonları azaltmaya yönelik taahhütlerini vermişlerdir.

Küresel sıcaklıkların artışını 2°C'nin altında tutmak ve mümkünse 1.5°C'ye yakın tutmak

Emisyon hedefleri belirlenecek ve azaltmaya yönelik uygulamalar yürütülecek

Gelişmiş ülkeler sera gazı emisyonlarını azaltmaya öncülük edip gelişmekte olan ülkeleri emisyonu azaltmaları için teşvik, finansal ve teknolojik destek sağlayacak

Tüm ülkeler iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadele etmek için birlikte çalışacak ve dünya genelinde sürdürülebilir kalkınma desteklenecek

Anlaşmayı onaylayan ülkeler sera gazı emisyon taahhütlerini ilerleyen yıllarda gözden geçirecek ve hedeflerini güncelleyeceklerdir.

Avrupa Yeşil Mutabakatı

- Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa Birliği'nin (AB) 2019 yılında başlatmış olduğu bir çevre ve iklim politikasıdır. Bu mutabakat, AB'nin 2050 yılına kadar iklim değişikliğiyle mücadele ederek karbon nötr bir ekonomiye sahip olma hedefini belirlemektedir.
- Avrupa Yeşil Mutabakatı, AB'nin çevre politikalarını güçlendirmeyi, enerji verimliliğini artırmayı, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmayı, sıfır emisyonlu araçları teşvik etmeyi ve sürdürülebilir tarımı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu mutabakat çevreyi korumanın yanı sıra, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve iş fırsatları yaratarak, AB'nin refahını artırmayı da hedeflemektedir.

Sera gazı emisyonlarının azaltılması ve 2050 yılında karbon nötr olmak

Tarladan çatala sürdürülebilir gıda politikaları

Yenilenebilir enerjiye dayalı sürdürülebilir ve çevreye saygılı sektörler

Sürdürülebilir ve temiz ulaşım araçları

Mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması

Sınırdaki karbon düzenlemeleri ve sürdürülebilir bir uluslararası ticaret sistemi

İnşaat ve renovasyonda temiz ve yeşil faaliyetler

Biyocoşunluluğun sağlanması ve sürekliliği

Sürdürülebilir Tarım – Tarladan Çatala Uygulaması (1/2)

Gıda sektöründe tarladan sofraya olan süreçteki kaybın %50-55'lere varan oranlarda olduğu dikkat çekmektedir. Aşama bazında incelendiğinde;

- Hasat sırasında; %4-%15,
- Satış Noktasına Taşıma Sırasında; %2-%8,
- Satışa Hazırlık Aşamasında; %5-%15,
- Depolama Sürecinde; %3-%10,
- Tüketici Aşamasında; %1-5 arasında kayıpların ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.

Kaynak: TSKB Ekonomik Araştırmalar, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Tarladan Çatala uygulaması, Avrupa Birliği'nin 2050 yılına kadar karbon nötr ve sürdürülebilir bir ekonomiye geçişi doğrultusunda bir adımdır. Yemeğin tüketiciye gelene kadar geçen süreçte atık oluşumunu azaltmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Bu uygulama ile tarım sektöründen, gıda işleme ve paketleme süreçlerine, tüketici alışkanlıklarına kadar tarladan çatala tüm zincir dikkate alınmaktadır. Böylelikle, tarım ve gıda sektöründe daha sürdürülebilir bir yaklaşım benimsenmesi hedeflenmektedir.

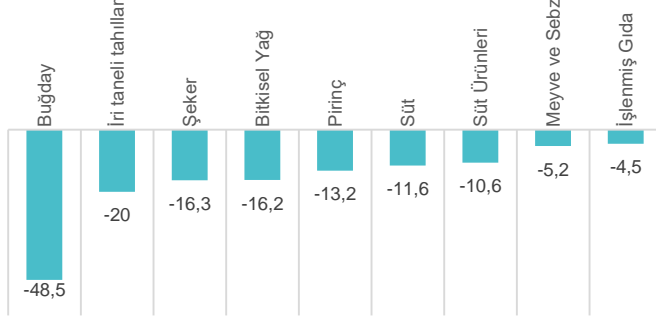
Strateji: Tüketici, üretici, iklim ve çevre odaklı bir gıda zinciri kurmak;

- Tarımsal üretimde kullanılan zararlı kimyasal ilaç oranı %50 seviyelerine gerileyecek.
- Suni gübre kullanımı %20 oranında düşürülecek.
- Çiftlik hayvanları ve balık yetiştiriciliğinde kullanılan antimikrobiyaller* %50 oranında azaltılacak.
- AB içindeki tarım arazilerinin %25'inde organik tarım yapılacaktır.
- Besin maddesi kayıpları %50 oranına düşürülecek.

* Mikroorganizmaları öldüren veya büyümelerini durduran bir maddedir.

Sürdürülebilir Tarım – Tarladan Çatala Uygulaması (2/2)

AB Genel Tarladan Çatala Stratejisi'nin Tarımsal Üretimde Yaratacağı* Değişimler (%)

Kaynak: Beckman ve diğ. (2020), TSKB Ekonomik Araştırmalar

- Tarladan Çatala Stratejisi'nin AB ekonomisi ve küresel ekonomi üzerindeki etkilerine dair tahminlerde bulunabilmek için çalışmalar yapılmaktadır. Uygulamayla beraber gelen pestisit, gübre, antimikrobiyal gibi tarımsal girdilerin azaltılmasına yönelik kısıtlamaların tam anlamıyla uygulanmasıyla AB'nin hem tarımsal üretimde hem de ihracat pazarında gücünün zayıflaması beklenmektedir. Temel tarım ürünleri gruplarının 8-10 yıl içerisindeki üretim tahminlerinde en çok buğday üretiminin azalacağı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, üretimin düşmesiyle beraber ihracatın da etkilenmesi beklenmekte ve AB'nin pirinç, meyve ve sebze, iri taneli tahıllar gibi tarım ürünleri ihracatının azalması öngörülmektedir.

- Türkiye'de Tarladan Çatala Stratejisinin amaçlarıyla örtüşen adımlar Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 2019-2023 Stratejik Planı'nda yer almaktadır. Stratejik plan, gıda güvenliğinin sağlanmasına öncelik verilerek 7 temel hedefe dayanmaktadır. Bu hedefler şunları içermektedir:
  - Bitkisel ve hayvansal ürünlerin arz güvencesini sağlamak,
  - Sürdürülebilir bir tarım sektörü için uygun politika araçlarını geliştirmek,
  - Gıda güvenilirliği ile ilgili doğru ve güncel bilgi sunmak,
  - Toprak ve su kaynaklarını korumak ve verimli kullanmak,
  - Taşkın ve kuraklığın olumsuz etkilerini kontrol altına almak,
  - Çölleşme ve erozyonla mücadele kapasitesini artırmak,
  - İklim değişikliğinin tarım üzerindeki olası etkilerini ölçmek ve önlemler almak için öneriler geliştirmek.
- Tarladan Çatala Stratejisi kapsamında tarımsal ürünlerin üretimi sırasında kullanılan gübre ve kimyasal ilaçların kullanımının azaltılması, su kaynaklarının verimli kullanılması, organik tarım yapılan tarım alanlarının artırılması gibi hedeflerde Türkiye ve dünya ortalaması karşılaştırmasında, gübre ve kimyasal ilaç kullanımında dünya ortalamasının üzerinde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, Türkiye'de organik tarım yapılan tarım alanlarının payının %1 seviyesinde ve oldukça düşük olduğu değerlendirilmektedir.

	Türkiye (2022)	Dünya Ortalaması (2020)
Birim alan başına gübre kullanımı	28,3 kg/daa	12,9 kg/daa
Birim alan başına kimyasal ilaç kullanımı	0,27 kg/daa	0,18 kg/daa
Tarımsal su çekimi	%87,2*	%70

(*) FAO 2020 verisidir

Su

Sürdürülebilir Tarım – Su (1/2)

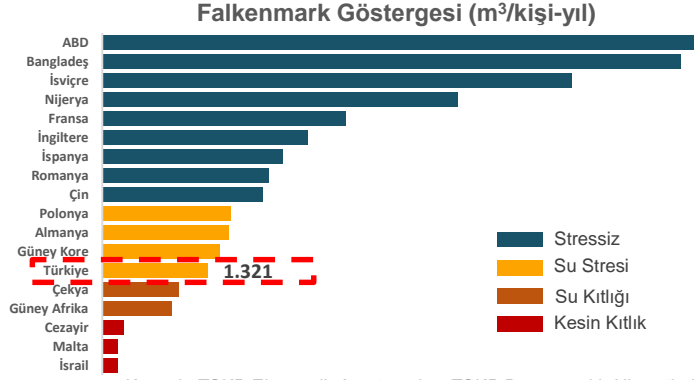

Toplam Su Çekimi İçerisinde Tarımsal Su Çekimi (2020)			
Afganistan	%98,2	ABD	%39,7
Hindistan	%90,4	Ukrayna	%31
Türkiye	%87,2	Rusya	%28,8
Meksika	%75,7	Fransa	%12,1
Japonya	%68	Kanada	%10,7
Çin	%62,1	Hollanda	%3,7
Brezilya	%61,6	Avusturya	%2,2

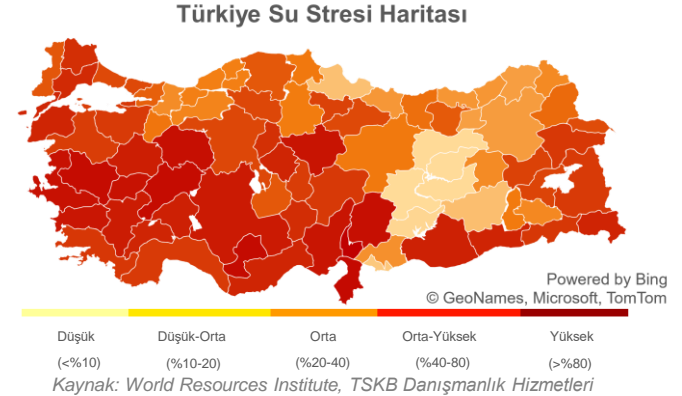
Kaynak: FAO, DSİ, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Tatlı su kaynaklarının sınırlı oluşu, ekosistemin kendini yenileme hızının azalması ve insan müdahalesinin artması gibi faktörler, su kaynaklarının azalmasına neden olmuştur. Su, tarımsal faaliyetler için ana girdilerden biridir, bununla birlikte doğru sulama yöntemleriyle verimlilik artırılabilir. Tarım sektörü için hayati öneme sahip su kaynaklarının tarımsal faaliyetlerde doğru bir şekilde kullanılmaması, aşırı tüketimi ve zararlı kimyasallarla yüksek dozda kirletilmesi gibi bir çok yanlış uygulama ile ekosistemi tehdit etmektedir. Sürdürülebilir tarımda, su kullanımının verimli bir şekilde kullanılmasını hedeflenmekte ve tarımsal faaliyetlerin su kaynakları üzerindeki etkisini azaltacak sulama yöntemleri ve su tasarrufu teknolojileri kullanılmaktadır.
- Farklı bölgelerden ve gelir grubundan ülkelerin 2020 yılında toplam su çekimi içerisinde tarımsal su çekimi yüzdeleri yandaki tabloda gösterilmiştir. Az gelişmiş ülkelerde tarımsal su kullanımının yoğun olduğu, bununla birlikte tarımda teknolojik gelişmenin yüksek olduğu ülkelere biri olan Hollanda'da toplam su çekiminin yalnızca %3,7'sinin tarımsal faaliyetlerde kullanıldığı görülmektedir. Japonya, Çin, Hindistan gibi yoğun su kullanımı gerektiren tarım ürünlerinin yetiştirildiği ülkelere tarımsal su çekiminin yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Tabloya göre Hindistan ve Afganistan hariç diğer ülkelere tarımsal su kullanımının Türkiye'den az olduğu görülmektedir.
- Ülkemizde tarımsal üretimdeki su gereksiniminin giderek büyümesi, sanayiindeki asimetrik gelişmelerin devam etmesi ve su kaynaklarının kirletilmesi, nüfusun hızla artışı nedeniyle önümüzdeki 25 yıl içinde su kullanım miktarının 3 katına çıkacağı öngörülmektedir. Bu nedenle toplam su çekiminin %87,2'sini oluşturan tarım sektöründe su kaynaklarının doğru ve verimli kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Sürdürülebilir Tarım – Su (2/2)

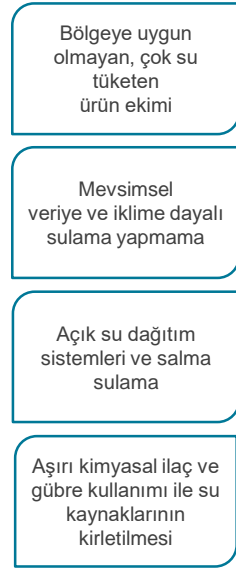

Kaynak: TSKB Ekonomik Araştırmalar, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Falkenmark göstergesi su stresini ölçmek için en yaygın kullanılan göstergelerden biridir ve kişi başına yıllık su kullanılabilirliğinin ölçümüne dayanmaktadır. Su stresi kavramı, yıllık içme suyunun kişi başı 1.700 m³ ve altına düştüğü durumu tanımlamaktadır. ABD, Bangladeş, İsviçre gibi su potansiyeli yüksek ülkelerin su zengini olarak, Türkiye ise su stresi yaşayan bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Çekya, Cezayir, Malta, İsrail gibi ülkeler ise su kıtlığı veya kesin kıtlık yaşayan ülkeler olarak görülmektedir. Tarımsal üretimin %31'ini üreten Amerika ve Çin'in su zengini konumunda olması dikkat çekmektedir.
- Ülkemizde kişi başına düşen yıllık su miktarı 2000 yılında 1.652 m³ iken, 2022 yılında bu rakam 1.321 m³'e düşmüştür. Bu durum, Türkiye'nin kişi başına kullanılabilir su potansiyeli açısından su stresi yaşayan ülkeler arasında yer aldığını göstermektedir.
- Dünya Kaynakları Enstitüsü, "Aqueduct" adı verilen proje dahilinde Falkenmark göstergesini kullanarak Dünya Su Stresi Haritası yayınlanmaktadır. Haritaya göre 2022 yılında Türkiye'deki 50 il %40'ın üzerinde su stresi seviyesine sahiptir. Meyve ve sebze üretiminde öne çıkan Ege ve tahıl üretiminde öne çıkan İç Anadolu bölgelerinin su stresi seviyesinin en yüksek bölgeler olduğu görülmektedir. İklim koşullarına bağlı olarak görece daha fazla yağış alan ve ihracatta önemli payı olan ve birim başına yüksek gelir elde edilen çay ve fındık gibi ürünlerin üretiminde ön plana çıkan Karadeniz bölgesinde su stresi seviyesinin düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Sürdürülebilir Tarım – Su Kullanımına İlişkin Sorunlar

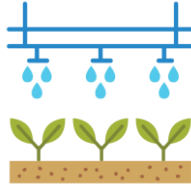
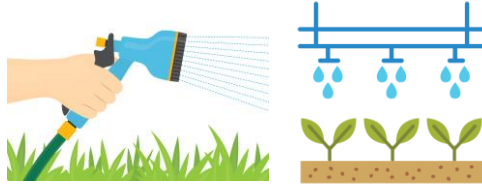

- **Su Stresi**
- **Toprakta tuzluluk ve toprak kalitesinin bozulması**
- **Su kaynaklarının azalması**
- **Ekoloji ve biyoçeşitlilik tehdidi**

- Havza iklimine ve su potansiyeline uygun ürün deseni planlamalarının eksik olması, ürün ekimlerinin plansız yapılmasına ve su stresi yaşayan bölgelerde bile yoğun su gerektiren ürünlerin ekilmesine neden olmaktadır. Yanlış ürün seçimi su kullanımında verimsizliğe yol açmaktadır.
- Su dağıtım sistemlerinin büyük çoğunluğu buharlaşma ve su kaçaklarının yüksek olduğu geleneksel açık sistemlerden oluşmakta ve bu nedenle sistemsel kayıplar yaşanmaktadır.
- Sulamanın veriye dayalı yapılmaması, aşırı sulamayla toprağın su tutma kapasitesinin bozulmasına, toprağın tuzlanmasına ve bu nedenle kalitesinin düşmesine neden olmaktadır.
- Aşırı gübre ve kimyasal ilaç kullanımıyla yerüstü ve yer altı su kaynakları kirlenmektedir. Türkiye gübre kullanım miktarı dünya ortalamasının üzerinde olmasıyla beraber en çok gübre ve kimyasal ilaç Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kullanılmaktadır.
- Doğru ve sürdürülebilir su yönetimi yapılmadan yapılan tarımsal faaliyetler toprakta tuzluluğa sebep olmakta ve toprak kalitesinin düşmesine sebep olmaktadır. İnsan kullanımına uygun tatlı su miktarı azalmakta ve su stresi seviyesi artmaktadır. Doğal kaynakların azalmasıyla biyoçeşitlilik tehdit altındadır.

Sürdürülebilir Tarım – Sulama Yöntemleri

- Sürdürülebilir tarımsal sulama yöntemleri, son yıllarda azalan su kaynakları ve iklim değişikliğinin etkisiyle giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Geleneksel sulama yöntemleri yüksek miktarda su tüketirken sürdürülebilir sulama yöntemleri, tarım faaliyetlerini sürdürmek için daha az su kullanmayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilir tarım uygulamalarında gelişen teknolojiden yararlanılarak girdi ve zaman tasarrufu sağlanması hedeflenmektedir. Çiftçilerin sulama yöntemleri konusunda bilgilendirilmesi ve bu yöntemleri kullanmaya teşvik edilmesi gerekmektedir.
- Tarımsal sulama ile optimum verim artışı elde etmek için suyun toprağa uygun bir şekilde ve ekonomik olarak verilmesi gerekmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için, sulama yapılacak arazinin toprak özellikleri, sulama suyunun miktarı ve kalitesi, topografik durum, arazi şekli ve büyüklüğü, bitki türü, iklim özellikleri, sulama giderleri ve bölgenin sosyal ve kültürel özellikleri gibi faktörler göz önünde bulundurularak uygun bir sulama yöntemi seçilmelidir. Etkin sulama yöntemleri örnekleri aşağıda belirtilmiştir;
- ✓ **Damla Sulama:** Damla sulama, suyun basınç uygulanarak bitkilerin kök bölgesine damla damla verildiği bir yöntemdir. Bu yöntem, suyun israfını önler ve bitkilerin köklerine direkt olarak su ulaştırır. Damla sulama ayrıca toprağın tuz biriktirmesini de önler, çünkü su direkt olarak köklere verilir ve toprakta birikmez.
- ✓ **Yağmur Hasadı:** Yağmur hasadı, yağmur sularını toplamak ve daha sonra bitkilerin sulamasında kullanmak anlamına gelmektedir. Yoğun yağış dönemlerinde yağmur suları çiftlik havuzlarında toplanır ve kurak dönemlerde bitkilerin sulanması için kullanılır. Bu yöntem, yer altı su kaynaklarını korur ve su tasarrufu yaparken sürdürülebilir tarım uygulamaları için su maliyetlerini düşürür.
- ✓ **Sulama Yönetimi:** Sulama yönetimi, suyun etkin ve verimli bir şekilde kullanımını sağlamak için tasarlanmış bir yöntemdir. Bu yöntem, tarım arazisindeki bitkilerin su ihtiyacını dikkate alır ve sadece ihtiyaç duyulan su miktarını kullanır. Sulama yönetimi suyun israfını önler ve su kaynaklarının korunmasına yardımcı olur.

Kaynak: Gökkür S., 2016. Sürdürülebilir Yaşam için Sürdürülebilir Sulama, Apelasyon, Ocak 2016, Sayı 26, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Toprak

Sürdürülebilir Tarım – Toprak (1/2)

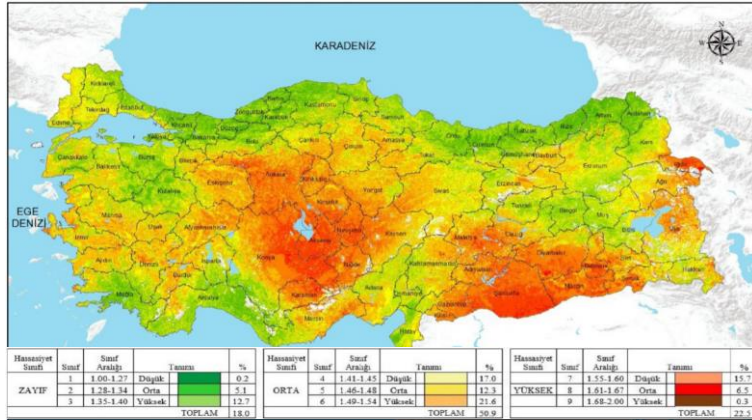
Toplam Araziler İçerisinde Tarımsal Alan Payı (2020)			
İngiltere	%71,3	Fransa	%52,1
Ukrayna	%71,3	Meksika	%49,9
Danimarka	%65,5	Türkiye	%49,0
Hindistan	%60,2	ABD	%44,3
Afganistan	%58,8	Rusya	%13,1
Çin	%56,2	Japonya	%11,9
Hollanda	%53,8	Norveç	%2,7

Kaynak: FAO, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Dünya'daki arazi büyüklüğü 2000 yılında 4,9 milyar hektar iken 2020 yılında 0,3 milyar hektar azalarak 4,6 milyar hektar olarak hesaplanmaktadır. Küresel arazi büyüklüğünün %33'ünü tarım alanları, geri kalanını ise kalıcı çayır ve meralar oluşturmaktadır. Hatalı toprak işleme yöntemleri ve iklim değişikliğinin etkisiyle artan kuraklıklar ve sel baskınlarıyla tarıma elverişli topraklar yok olmaktadır. Dünya toprak varlığını tehdit eden etmenler;
  - İklim değişimi
  - Toprağın kimyasallarla kirlenmesi (tarımsal, kentsel, sanayi, madencilik ve radyasyon)
  - Erozyon
  - Toprak analizi yapılmadan yanlış işleme ve gübreleme
  - Ormansızlaştırma
  - Tarım arazilerinin amacı dışında kullanılması (kentleşme, sanayileşme ve madencilik)
  - Ekin rotasyonunun yapılmaması olarak sıralanmaktadır.
- Artan nüfus ile birlikte tarım arazilerinin şehirleşme, sanayileşme, madencilik ve yanlış arazi kullanımları sebebiyle tarımsal kullanım dışına çıktığı izlenmektedir. Farklı bölge ve gelir gruplarına göre ülkelerin arazi büyüklüğü içerisinde tarımsal alanların payı yandaki tabloda gösterilmiştir. Türkiye'nin toplamda 78,4 milyon hektar olan arazi büyüklüğünün %49'u (çayır ve meralarla birlikte) tarımsal faaliyetlerde kullanılmaktadır.
- Var olan tarımsal arazilerde yanlış uygulamaların önüne geçilerek toprak kaybını önlemek ve toprağın verimliliğini arttırmak büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilir toprak yönetimi uygulamaları toprak canlılığını korumayı ve ekilebilir alanlarda verimliliği arttırmak için çalışmalar yürütülmelidir.

Sürdürülebilir Tarım – Toprak (2/2)

Türkiye Çölleşme Hassasiyet Haritası

Kaynak: T.C. Tarım Ve Orman Bakanlığı Çölleşme Ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- T.C. Çevre ve Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü ve TÜBİTAK'ın işbirliği dahilinde yürüttüğü Türkiye Çölleşme Hassasiyeti ve Toprak Organik Karbonu Projeleri adı altında yürütülen çalışmalar sonuçlarına göre Türkiye topraklarının çölleşme hassasiyetini ve organik karbon stok miktarını gösteren haritalar oluşturulmuştur.
- Türkiye arazisinin %18'i zayıf, %50.9'u orta ve %22.5'u Yüksek Çölleşme Hassasiyet Grubu içerisindedir. Kuraklık ve çölleşme riskinin artması, tarımsal üretimde verim kaybına yol açarak, kuraklığa dayanıklı olmayan ürünlerin yetiştirilmesini zorlaştırmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde toprağın çölleşme hassasiyetinin oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bölgede tarımsal faaliyetlerde kullanılan aşırı su miktarının toprağın dengesini bozduğu değerlendirilmektedir.
- Toprak Organik Karbonu toprağın sağlığını doğrudan belirleyen bir göstergedir ve toprak organik maddesi içerisinde oluşan karbonu ifade eder. TOK bitki ve hayvan kalıntılarının, bitki kök salgılarının, canlı ve ölü mikroorganizmaların ayrışması yoluyla toprağa girmektedir. Toprak yapısının stabilizasyonunu, besinlerin sağlanmasını, suyun toprakta depolanması gibi temel toprak fonksiyonlarını desteklediği için, toprak sağlığı, verimliliği ve tarımsal üretim açısından çok önemlidir. Ülkemiz topraklarının karbonun yanı sıra diğer organik bileşikler bakımından da fakir olduğu bilinmektedir.

Sürdürülebilir Tarım – Toprak Kullanımına İlişkin Sorunlar

Toprağın aşırı, hatalı ve derin işletilmesi

Aşırı sulamayla toprak tuzluluğunun artması

Yanlış gübre seçimi ve toprağın organik madde açısından fakirleşmesi

Aşırı kimyasal ilaç kullanımıyla toprağın kirlenmesi

Tarım alanlarının farklı amaçlarla kullanılması

- **Toprağın kalitesinin bozulması ve canlılığını kaybetmesi**
- **Toprağın karbon tutma kapasitesinin azalması**
- **Ekoloji ve biyoçeşitlilik tehdidi**
- **Ekilebilir alanların azalması**

- Tarımsal faaliyetlerde toprak analizi yapılmadan aşırı kimyasal ilaç ve gübre kullanımı toprak katmanlarında kirliliğe sebep olmaktadır. Toprağın organik karbon stoku azalmakta ve verimliliği düşmektedir.
- Toprağın yanlış yöntemlerle ve aşırı sulanması toprağın tuzluluk seviyesini artırmakta ve erozyonlara sebep olarak tarımsal alan kaybına sebep olmaktadır.
- Tarımsal alanların ve ormanların amaçları dışında şehirleşme, sanayi ve madencilik faaliyetlerinde kullanılması ormansızlaşmaya sebep olarak hem toprak karbon stokunu hem de biyolojik çeşitliliği tehlikeye sokmaktadır.

Sürdürülebilir Tarım – Toprak Yönetimi

Sürdürülebilir tarımda toprak yönetimi uygulamaları, çiftçilikte kullanılan toprakları daha verimli, sağlıklı ve sürdürülebilir hale getirmek, doğal kaynakları korumak, toprak verimliliğini artırmak ve çiftçilerin yaşam kalitesini artırmak için tasarlanmıştır. FAO'nun sürdürülebilir çiftçilik sistemi Koruyucu Tarım ilkelerini esas almakta ve ekilebilir arazilerde verimliliği artırırken aynı zamanda tahribata uğramış arazileri de iyileştirmeye amaçlamaktadır. Koruyucu Tarımın üç ilkesi (FAO 2018):

1. **Toprak işlenmesinin en aza indirilmesi:** Toprağa mekanik müdahalelerin azaltılarak toprak işlenmeden, doğrudan ekime geçilmesi,
  2. **Toprak yüzeyinde daimi organik örtü sağlanması:** Ekin kalıntıları ve/veya örtü bitkileri ile daimi toprak organik örtünün sağlanması,
  3. **Ürün çeşitliliğinin sağlanması:** Ekim nöbetine dahil edilen ürün deseninde çeşitlilik gerçekleştirilmesidir.
- ✓ **Koruyucu Toprak İşleme:** Koruyucu toprak işleme, tarım işlemleri sırasında toprağın minimum düzeyde etkilenmesini sağlayarak, toprağı korumak ve sağlıklı tutmak amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem, bitki artıkları ve diğer organik maddelerin doğrudan toprağa geri kazandırılmasını içerir, böylece toprak doğal bir şekilde zenginleştirilir. Koruyucu toprak işleme, tarımsal üretkenliği arttırmaya yardımcı olmakla birlikte toprağın erozyona karşı korunmasına, su kaybının azaltılmasına ve toprak yapısının ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına da katkı sağlar.
- ✓ **Örtü Bitki:** Örtü bitki uygulaması, toprakta bulunan besin maddelerinin iyileştirilmesi, toprak verimliliğinin artırılması ve yabancı ot kontrolü için yetiştirilen bitkilerin kullanımını içerir. Örtü bitkileri, toprağı yıl boyunca kaplayarak, toprağı güneşin zararlı etkilerinden korur ve su kaybını önler. Ayrıca, bitki kalıntıları topraktaki organik madde ve karbon miktarını artırarak toprak sağlığını iyileştirir.
- ✓ **Ekim Nöbeti:** Ekim nöbeti, belirli hedefler doğrultusunda seçilmiş farklı bitkilerin aynı araziye birbiri ardına ekilmesi ve yetiştirilmesidir. Bu yöntem, toprak verimliliğinin artırılması, su kaynaklarının yönetiminde gelişmelerin sağlanması, erozyonun, zararlıların ve hastalıkların azaltılmasında etkili bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Farklı bitki kökleri toprak biyoçeşitliliğinin korunmasına ve iyileştirilmesine yardımcı olur.

Kaynak: WWF, Türkiye'de Tarım Topraklarının Dünü, Bugünü ve Geleceği , TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Sürdürülebilir Tarım Uygulamaları

Sürdürülebilir Tarım Uygulamaları ve Teknolojileri

Tarımsal Girdiler

- ✓ Çevresel sürdürülebilirlik kapsamında; hayvanların atıkları organik gübre olarak kullanılmaktadır. Kimyasal ilaç kullanımı azaltılmaktadır
- ✓ Ekin rotasyonlarıyla erozyon riskleri azaltılmaktadır.
- ✓ Bitkileri tozlaştıran diğer canlıların tarla ve seralara çekilmesiyle biyoçeşitlilik artırılmaktadır.
- ✓ Damlama sulama sistemleri ile su kaynakları korunmaktadır.

Hasat

- ✓ Geleneksel tarımda el işçiliği ile yapılan tohum ekme, fidan dikme, çapalama, ilaçlama, toprak sürme, belleme, gübreleme ve hasat işlemlerini yapabilen makineler sayesinde reelte ve ürün kalitesi açısından kazançlar sağlanmaktadır.
- ✓ Sosyal sürdürülebilirlik kapsamında işçilerin çalışma koşulları iyileştirilmektedir.

İşleme

- ✓ Tarımsal ara ürünleri işleyerek tüketici için bitmiş mamul haline getiren sürdürülebilir gıda ve tarımsal ürün işleme tesislerinde hammadde ve su verimliliği gözetilerek üretim yapılmaktadır.
- ✓ Tarımsal işletmenin enerji gereksinimlerinde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı tercih edilmektedir.
- ✓ Atık yönetimi ile ortaya çıkan atıkların uygun şekilde değerlendirildikten sonra toprağa karıştırılması sağlanmaktadır.

Satış ve Dağıtım

- ✓ Tarımsal ürünlerin ambalajlanmasında doğada çözünebilir ve geri dönüştürülebilir malzemeler tercih edilerek çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlanmakta hem de üretim maliyetleri azaltılmaktadır.
- ✓ Temiz ve çevre dostu nakliye operasyonları için fosil yakıt kullanan taşıtlar yerine elektrik motorlu araçlar kullanılmaktadır.

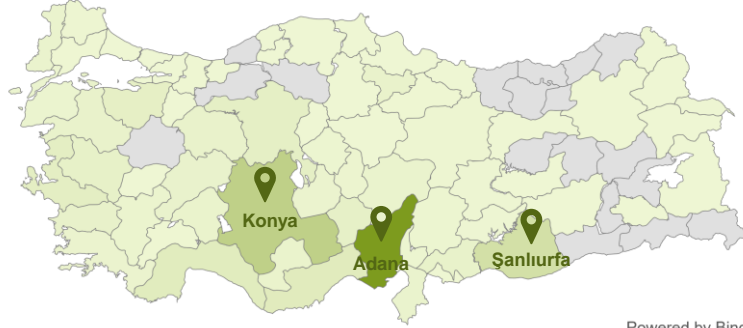

Tüketici

- ✓ Tarımsal ürünlerin gıda olarak nihai tüketici ile bulunduğu noktalarda gıda israfının önlenmesi için tüketici ve hizmet sağlayıcıların eğitim ve bilinç düzeylerinin artırılması ile, gıda israfının önlenmesine yönelik davranış değişiklikleri sağlanmaktadır.
- ✓ Ekonomik sürdürülebilirlik kapsamında Sosyal Toplum Kuruluşları çiftçiyi ve tüketici gibi paydaşları bilinçlendirici çalışmalar yapmaktadır.

Sürdürülebilir Tarım – İyi Tarım Uygulamaları

Bölgelere Göre İyi Tarım Üretim Miktarı Dağılımı (2021)

Powered by Bing
© GeoNames, Microsoft, TomTom

	İl Sayısı	Üretici Sayısı*	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (Bin ton)	Alan Başına Üretim (Ton/ha)
Akdeniz Bölgesi	8	2.845	75.963	2.773	36,5
Ege Bölgesi	7	1.430	22.514	618	27,4
Karadeniz Bölgesi	10	489	4.305	114	26,5
İç Anadolu Bölgesi	12	1.453	93.466	1.574	16,8
Marmara Bölgesi	11	1.191	37.818	420	11,1
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	6	2.740	137.288	632	4,6
Doğu Anadolu Bölgesi	9	117	18.127	33	1,8
Toplam	63	10.265	389.484	6.163	15,8

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri *Kayıtlı iyi tarım yapan üretici sayısı

- İyi tarım uygulamaları topraktan tüketicinin sofrasına kadar uzanan bütün üretim ve pazarlama aşamalarını kapsamaktadır. İnsan sağlığına zararlı yöntemlerin kullanılmadığı, çevreyi kirletmeyen, üretimle ilgili insanların refahının olumsuz etkilenmediği ve bu işlemlerin denetlendiği tarımsal üretim şeklidir. Türkiye'de iyi tarım uygulamalarına Avrupalı büyük perakendecilerden gelen talep üzerine 2003 yılında GLOBALGAP sertifikalı tarımsal ürünler üretilmek amacıyla başlanmıştır. Temel amaç, çoğunluk Avrupa ülkelerine olan yaş sebze ve meyve ihracat miktarını arttırmak ve yeni pazarlar elde etmektir.
- İyi tarım uygulamalarının üretim tonajı açısından en fazla uygulandığı bölgeler sırasıyla, Akdeniz, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleridir. İyi tarımın yapıldığı 63 il arasından en fazla yapıldığı iller Adana, Konya ve Şanlıurfa illeridir. Ege Bölgesi üretim alanı Güneydoğu Anadolu Bölgesi üretim alanlarının neredeyse beşte biri kadar olmasına rağmen birim alan başına elde edilen ürün miktarının daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte verimde iyi tarım ürünlerinin üretiminin Türkiye tarımsal üretim veriminden yüksek olduğu görülmektedir.
- Türkiye genelinde en fazla iyi tarım sertifikası alan ürünler Antep fıstığı, zeytin, fındık, kayısı ve üzumdür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde antepfıstığı, zeytin, kayısı; Ege Bölgesinde zeytin, üzüm; Akdeniz Bölgesi'nde turuncgiller, karpuz ve örtü altı sebzeler; Karadeniz Bölgesi'nde fındık ve çeltik üretimi, İç Anadolu Bölgesi'nde ise elma, kimyon, patates üretimi ağırlıklı olarak İyi Tarım Uygulamaları paralelinde yapılmaktadır.

Sürdürülebilir Tarım – Organik Tarım Uygulamaları

Bölgelere Göre Organik Tarım Üretim Miktarı Dağılımı (2021)

Powered by Bing
© GeoNames, Microsoft, TomTom

	İl Sayısı	Üretici Sayısı*	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (Bin ton)	Alan Başına Üretim (Ton/ha)
İç Anadolu Bölgesi	12	1.390	21.829	170	7,8
Ege Bölgesi	8	12.080	72.844	385	5,3
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	9	933	16.368	83	5,1
Marmara Bölgesi	11	909	5.474	24	4,3
Doğu Anadolu Bölgesi	11	4.888	76.223	315	4,1
Akdeniz Bölgesi	8	459	15.622	44	2,8
Karadeniz Bölgesi	17	18.437	35.418	79	2,2
Toplam	76	39.096	243.779	1.101	4,5

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri *Kayıtlı organik tarım yapan üretici sayısı
Türkiye Bankalar Birliği | Tarım Sektörü Raporu – TSKB Danışmanlık Hizmetleri

- Organik tarım, doğal kaynakların ve ekosistemin korunmasını hedefleyen, sentetik maddeler yerine organik maddelerin kullanıldığı bir tarım yöntemidir. Organik tarımın temel amacı, sağlıklı ve kaliteli ürünlerin üretilmesi yanı sıra toprak, su kaynakları, biyoçeşitlilik ve ekosistemlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır.
- Organik tarım Türkiye’de ihracat odaklı uygulanmaya başlansa da yıllar ilerledikçe alternatif bir tarım sistemi arayışı, ekolojik dengeye duyarlı üretimi benimseyen organik tarım uygulamalarına doğru bir yönelim doğurmuştur. 2021 yılında 39 bin üretici, 244 bin hektar organik tarım alanında 1,1 milyon ton organik tarım ürünü üretimi yapmıştır. Bununla birlikte toplam üretiminin %1’ini oluşturmaktadır. Organik tarım üretiminin en fazla olduğu bölgeler sırasıyla, Ege, Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgeleridir. Organik tarımın yapıldığı 76 il arasından en fazla yapıldığı iller Aydın, Manisa ve Kars illeridir. İç Anadolu Bölgesi’nde organik tarım yapılan tarım alanları büyüklüğü nispeten az olsa da üretim miktarı oldukça yüksektir ve birim alan başına 7,8 ton organik tarımsal ürün üretimi yapıldığı dikkat çekmektedir. Diğer taraftan, Karadeniz Bölgesi’nde büyüklüğü fazla olan organik tarım alanlarında birim alan başına 2,2 ton organik tarımsal ürün üretildiği görülmektedir.
- Türkiye genelinde üretilen organik tarım ürünleri incelendiğinde en çok zeytin üretildiği ve bu üretiminin %61’inin Aydın ilinde yapıldığı görülmektedir. Zeytinin ardından buğday, üzüm, elma ve incir en çok üretilen organik ürünler olarak sıralanmaktadır.
- Organik üzüm üretiminin %90’ının Manisa ilinde yapıldığı dikkat çekmektedir. Kars ve Ağrı illerinde ise buğday, arpa ve yonca üretiminin ağırlıklı olduğu, hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgede organik hayvan yemi üretimi yapıldığı görülmektedir. Niğde’de ise ağırlıklı olarak organik elma üretildiği dikkat çekmektedir.

Sürdürülebilir Tarım – Sürdürülebilir Tarım Teknolojileri Örnekleri

Akıllı Tarla İzleme Teknolojileri

- Uydu görüntüleri kullanılarak tarla alanları yıl boyunca gözlemlenmekte ve yapay zeka destekli algoritmalar sayesinde tarım işletmelerine risklerini yönetmek, verimliliklerini ve karlılıklarını arttırmak için önemli tespitlerde bulunmaktadır.
- Aralık 2019 yılında, Boğaziçi Üniversitesi, Harran Üniversitesi ve T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ortaklığı ile tarımın dijitalleşmesi kapsamında bir proje yürütülmeye başlanmıştır. Projeye, Harran Ova'sında pamuk ekilen arazilerde iklim istasyonu ve tarla sensörleri ile anlık olarak elde edilen veriler kullanılarak, Harran Üniversitesi'nde uzman akademisyenleri ile ortak geliştirilen yazılım ve teknolojiler sayesinde girdilerin optimizasyonu sağlanmış ve böylelikle aşırı su, gübre ve ilaç kullanımının önüne geçilerek bölge için çok önemli bir ürün olan pamukta çevreye daha az zarar veren ve daha verimli üretimin yapılabildiği görülmüştür.

Dikey Tarım

- Tarımsal araziler yerine nüfusun ve tüketimin yoğunlaştığı şehir merkezlerinde kurulan dikey tarlalar bina, konteyner, ambar ve ev gibi kapalı ortamlarda güneşin yerine geçen suni ışıklandırma ile yapılmaktadır.
- Geleneksel açık tarım arazilerinin iklim değişikliği ve hava olaylarına ilişkin taşıdığı riskleri taşımayan dikey tarlalarda, ürün ve kalite kaybı riskleri büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır. Dış etkenlere kapalı ortamlarda üretim yapılması ve su, ışık, nem, sıcaklık ve rüzgar gibi faktörlerin tamamının üreticiler tarafından kontrol edilmesiyle riskler elimine edilmekte; rekolte ve ürün kalitesinin çok daha isabetli olarak tahmin edilebilmesine, yıllık üretim ve kaynak kullanım planlamalarının doğru bir şekilde yapılabilmesine, hastalıklara hızlıca müdahale edilebilmesine ve zararların asgari düzeyde gerçekleştirilebilmesine olanak sağlamaktadır.
- Tarım alanlarının azalması ve nüfusun gelecekte artacak olan besin ihtiyacının karşılanmasının zorlaşması, birim alanda daha fazla ürün elde edilen dikey tarım uygulamalarının önemini ortaya koymaktadır.

Agrivoltaik Tarım

- Agrivoltaik tarım, tarım alanlarının güneş enerjisi panelleriyle birlikte kullanıldığı bir tarım uygulamasıdır. Tarım arazilerindeki güneş enerjisi potansiyelini maksimum düzeye çıkarmayı ve aynı zamanda tarım üretimini sürdürmeyi amaçlamaktadır.
- Güneş enerjisi panelleri, tarım alanları üzerine hem bitkilerin büyümesini engellemeyecek hem de tarımsal makinelerin kullanımını zorlaştırmayacak yüksekliğe monte edilir ve tarım faaliyetlerini etkilemeden güneş enerjisi üretirler. Panellerin çiftlik evlerinin veya hayvan barınaklarının üzerine yerleştirilmesinin yanı sıra ve tarım arazisinin üzerinde yeterli bir yükseklikte konumlandırılarak enerji üretimi gerçekleştirilmektedir. Böylelikle tarım arazilerinin çift yönlü kullanılmasını sağlanmaktadır. Güneş enerjisi panelleriyle birlikte tarım yapmak, tarımsal üretimi artırmak için ek enerji sağlarken, aynı zamanda bitkileri gölgede bırakarak su kaynaklarını korumaya yardımcı olabilmektedir.

Sürdürülebilir Tarım – Dünyada Sürdürülebilir Tarım Uygulamaları

- Dünyada Hollanda, Almanya ve ABD gibi gelişmiş ülkelerin öncülük ettiği sürdürülebilir tarım uygulamaları küresel boyutta yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle hassas tarım ve kapalı tarım olarak iki ana başlık altında sürdürülen uygulamaların başında Hollanda, yüzölçümüne rağmen sürdürülebilir tarım teknolojileri ve uygulamalarıyla dünya genelinde önemli bir tarımsal güç haline gelmiştir. Dünyanın en prestijli tarım araştırma merkezi olarak kabul edilen ve Hollanda'da yer alan Wageningen Üniversitesi Araştırma Merkezi'nde çok sayıda yenilikçi tarım teknolojisi şirketinin bir arada bulunduğu deneysel bir çiftlik ağı olan Gıda Vadisi'nde (Food Valley) sürdürülebilir tarım uygulamaları çalışmaları yürütülmektedir. Bulunduğu coğrafyanın iklim koşullarına ve tarıma elverişli toprak alanının az olduğu İsrail, Arjantin gibi ülkeler sürdürülebilir tarım teknolojilerini hayata geçirip çiftçilere eğitimler vererek çalışmalar yapmaktadır. Doğal iklim koşullarının tarıma çok uygun olmamasına karşılık İsrail, damlama sulama sistemlerini geliştirerek dünyaya bu konuda öncü olmuştur. Arjantin ise toprak işlemsiz tarım uygulamalarını geliştirerek toprağın minimum seviyede işlenmesini yaygınlaştırmak ve böylece biyoçeşitlilik zarar görmeden toprakta organik madde miktarı artırılarak tarımsal üretim verimini yükseltmeyi amaçlamaktadır.

Hassas Tarım

- Hassas tarım, tarımsal üretimi optimize etmek için gelişmiş teknolojilerin kullanıldığı ve verimi artırmayı hedefleyen bir tarım tekniğidir. Sensörler, veri analitiği, yapay zeka ve otomasyon gibi teknolojiler kullanılarak bitki büyümesi, sulama, toprak nem, besin seviyeleri ve zararlı kontrolü gibi süreçler optimize edilmektedir. Hollanda ve ABD dünyanın en önde gelen hassas tarım uygulayıcı ülkelerindedir.
- ✓ ABD, büyük ölçekli tarım alanlarında kullanılan dronlar, otomatik sulama sistemleri ve hassas tarım ekipmanlarıyla dikkat çekmekte ve tarım verilerinin toplanması ve analizi konusunda da öncülük etmektedir.
- ✓ İsrail su kaynaklarının kısıtlı olduğu bir bölgede olmasından dolayı hassas tarım teknolojilerinden damlama sulama sistemleri, sensor ağları gibi yenilikçi çözümlerin kullanılması ile tarımda yüksek verimlilik elde etmektedir.

Kapalı Tarım

- Kapalı tarım, bitkilerin kontrol edilen bir ortamda yetiştirildiği bir tarım yöntemidir. Seralar, dikey çiftlikler, topraksız tarım sistemleri gibi kontrol edilen ortamlarda bitki yetiştirilirken bitkilerin yetiştirilmesi için gereken arazi, su, böcek ilacı ve diğer kimyasalların kullanımını azaltılmaktadır. Kapalı tarım teknolojileri, çevresel faktörleri daha iyi kontrol etme, verimliliği artırma ve mevsim dışında sürekli üretim sağlama gibi avantajlar sunmaktadır.
- ✓ Hollanda yüksek teknolojili sera tarımı uygulamaları ile yüzölçümüne rağmen dünyada önemli tarımsal üretici ve ihracatçıları arasında sıralanmaktadır.
- ✓ Japonya ve Çin, sınırlı tarım alanlarının yanı sıra ve yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olmalarından dolayı kapalı tarım teknolojilerine gıda güvenliğini sağlamak amacıyla büyük önem verilmektedir. Büyük ölçekli sera tesislerinde dikey tarım sistemleri ve topraksız tarım uygulamalarıyla üretimde yüksek verimlilik ile çalışmalarını sürdürmektedir.

Sürdürülebilir Tarım – Sürdürülebilir Tarım Uygulamaları Türkiye Örnekleri

Konya – Koruyucu Tarım

- Konya ovası Türkiye'nin en az yağış alan bölgelerinden biridir ve yağış miktarının azlığı ve düzensizliği kuraklık riskini beraberinde getirmektedir. Buğday üretiminin en yoğun olduğu il olan Konya'da; üretimde yaygın olarak kuru tarım ve geleneksel toprak işleme yöntemleri uygulanmaktadır ve nadas uygulaması oldukça yaygındır.
- 2010 yılında Konya'nın Sarayönü ilçesinde yürütülen projelerde bölgede yaşanan sorunlar değerlendirilerek doğrudan ekimin buğday üretiminin devamlılığını sağlamak için uygun bir yöntem olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda ekim nöbeti de uygulanmış ve tarlarda anız yakılmamıştır.
- Doğrudan ekim ile ekilen alanlarda geleneksel yöntemlere göre hem verim azalışı olmamış hem de çiftçilerin maliyeti daha az gerçekleşmiştir. Ayrıca ekim nöbeti yöntemi ile yabancı ve zararlı ot sorununda azalma gözlemlenmiştir. Tarlalarda anız yakılmaması biyoçeşitliliğin zarar görmesi engellenmiştir.

Özel Sektör Çalışmaları

- Türkiye'de tarım sektöründe faaliyet gösteren firmalar, organik tarım sertifikası olarak ürettikleri ürünlerin üretimi için farklı bölge ve köylerde bulunan çiftçilerle organik tarım yapmaktadır.
- Çiftçilere organik tarım kuralları ve yöntemleri ile ilgili eğitimler verilip, organik girdi temininden sonra üretim süreci boyunca ziraat uzmanları tarafından danışmanlık hizmeti de verilerek yönlendirmeler yapılmakta ve süreç takibi yapılmaktadır.
- Yıllar itibarıyla işbirliğinde bulunan çiftçi sayısında artış olmuş ve böylece organik tarım yapılan alanlar da artmıştır. Çevreye zararlı yöntem ve girdilerin kullanılmadığı organik tarımla beraber ekosistem biyoçeşitliliğinin arttığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda projenin yürütüldüğü bölgelerdeki sosyal hayatın refah seviyesini arttıracak işçi binalarında iyileştirmeler, okul ihtiyaçlarının giderilmesi, bölge su ihtiyacı için su depoları yapılması gibi sosyal sorumluluk faaliyetleri de gerçekleştirilmektedir.

Gökçeada- Organik Tarım

- Gökçeada, Türkiye'nin en batısında yer alan en büyük adasıdır. Coğrafik yapısı, doğal kaynakları, kültür ve turizm açısından önemli bir potansiyele sahip olan Gökçeada, 2011 yılı haziran ayında almış olduğu "cittaslow" unvanı ile dünyanın ilk ve tek sakin adası olmuştur.
- Gökçeada'da tarımsal alanların kontrolünün kolay olması, uzun yıllardır kimyasal ilaç ve gübre kullanılmamış olması mevcut tarım alanlarının organik tarıma geçişi için tercih edilmektedir.
- Organik Tarımın Yaygınlaştırılması ve Kontrolü Projesi kapsamında Gökçeada'da organik tarım uygulamalarının benimsenmesi ve "Organik Ada" statüsü alması hedeflenmektedir. Adada zeytincilikle başlayan organik tarım faaliyetleri zamanla diğer alanlarda da gelişmiştir. Adada ağırlıklı olarak organik zeytin, üzüm ve bal üretimi yanı sıra hayvancılığa dayalı organik sertifikalı ürünler üretilmektedir.
- Bununla birlikte yeşil dönüşüm ile gittikçe popülerleşen eko turizmin, organik tarım merkezine dönüşen Gökçeada'ya gelen yerli ve yabancı turist sayısının artmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

06

**Trendler ve
Beklentiler**

Üretim Beklentileri (1/2)

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin hazırladığı aylık fenolojik değerlendirme raporları incelendiğinde:

- 2023 yılında Ocak ve Şubat ayı yağışları normallerine göre düşük seyrederken Mart ayında tüm ülkede normalinin üzerine çıkmıştır. Yer yer görülen kar yağışları ise bazı bölgelerde don nedenli kayıplara neden olmuştur. Ülke genelinde hububat ekimi ve üst gübrelemenin devam ettiği aylarda yağışların az olması bitki gelişimini olumsuz etkilemiş olsa da mart ve nisan aylarında görülen yağışlar sayesinde gübrelemenin faydasını da artırıp bitki gelişimleri normal seyrine getirmiştir. Diğer bir yandan zirai mücadele çalışmaları kapsamında ilaçlamalar da devam etmektedir. Nisan ve Mayıs ayı yağışlarının rekolte için belirleyici olduğu ifade edilmekle beraber Nisan ayı yağışlarının yeterli seviyede olduğu ifade edilmektedir.

Buğday

Özellikle İç Anadolu Bölgesi'nde yağışların Nisan ve Mayıs aylarında normal düzeylerde gitmesi halinde buğday rekoltesinde kayıp beklenmemektedir. Üretici birlikleri bu yılki buğday rekoltesinin 20 milyon ton seviyesine ulaşacağını öngörmektedir. Buğday ithalatına getirilen ilave gümrük vergisi ile ithal ürün yerine yerli ürüne talebin artacağı ve yaz hasadı için ekim alanının artacağı öngörülmektedir.

Mısır

Pamuk fiyatlarının düşük kalması sebebiyle özellikle Güneydoğu ve Akdeniz bölgelerinde üreticinin mısır ekimine ağırlık verdiği görülmektedir. Belirli illerde yaşanan deprem felaketi kaynaklı ekimlerde gecikme yaşansa da yağışlarla beraber bitki gelişiminin iyi seviyede olduğu ifade edilmektedir. 2023 rekoltesinin geçmiş yıllarla paralel olarak artış trendini koruması beklenmektedir.

Pamuk

6 Şubat'ta yaşanan deprem felaketi ile pamuk ekimi yapılan alanlarda kayıp beklenmekte olup son sezonda fiyatların düşük seyretmesi ile üreticinin pamuk yerine mısırı tercih ettiği görülmektedir. Bu paralelde pamuk rekoltesinde azalış beklenmektedir.

Fındık

2023 Mart ayındaki don hasarının rekolteye etkisini tespit etmek için saha çalışmaları devam etmektedir. Diğer bir yandan mevcuttaki fındık bahçelerinin yaşlanmış olmasının ilerleyen yıllarda verimi etkileyeceği düşünülmekte olup hasat sonrası depolama imkanlarının geliştirilmesi paralelinde ürün kayıplarının azaltılabileceği öngörülmektedir.

Kaynak: Toprak Mahsulleri Ofisi, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Üretim Beklentileri (2/2)

- Türkiye doğrudan tarım ürünleri ihracatının yaklaşık %79'unu oluşturan meyve ve sebze ürünlerinde iklim avantajları ile doğal koşullarda kurutabilme imkanı avantaj sağlamaktadır. Verim kayıpları, yağış rejimi ve iklim koşullarından ziyade sulama ve zararlı mücadele yöntemleri uygulamaları sebebiyle olduğu araştırmalarca tespit edilmiştir. Sulama, zirai mücadele, arazi ve ağaç yönetimi alanlarında modernizasyonun sağlanması paralelinde verim artışı sağlanabileceği gibi hasat sonrası depolama imkanlarının artırılması ve geliştirilmesi de üretimden kayıpları azaltmada kritik önem taşımaktadır. Özellikle yaz aylarında sıcaklığında etkisiyle hızlı bozulabilen yaş sebze ve meyvelerde kayıplar artmaktadır. Yılda üretilen 68 milyon ton sebze meyvenin ortalama %30'unun yetersiz soğuk zincir süreçlerinden ötürü üretim, dağıtım ya da tüketim aşamasında kayba uğradığı tahmin edilmektedir. Bozulabilir Gıda Maddelerinin Uluslararası Taşımacılığı ve Taşımalarında Özel Araçların Kullanımı (ATP) Antlaşması'nın tüm hükümlerinin ülke kanun ve mevzuatlarına aktarımı henüz tam olarak gerçekleşmemekle birlikte özellikle gıda taşımalarında kullanılan araçların sertifikalandırılması işlemi Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır.
- Tarladan Çatala süreçleri kapsamında tarım ilacı kullanımının azaltılması ihracat için de önem arz etmektedir. Tarımsal ilaç kullanımının Avrupa Birliği'nin SKD standartlarına getirilmesi ihracatı destekleyecektir.

Turunçgiller

Zararlı mücadelesinde ilaç kullanımının azaltılması ihracat standartlarının sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Diğer bir yandan hasat sonrası arz fazlası oluşması ve çabuk bozulma durumu nedeniyle depolama ve tüketim alternatiflerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

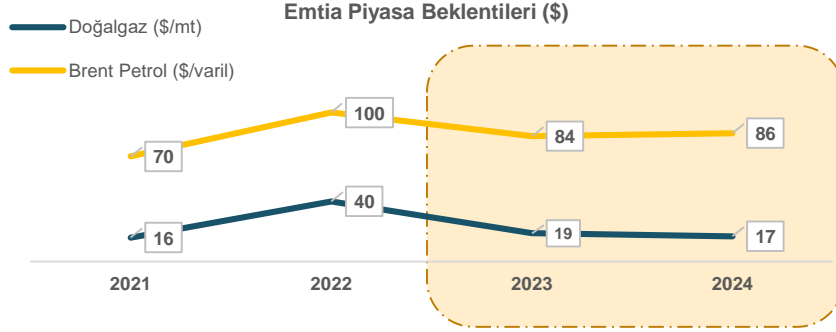
Domates

Türkiye'de yaygın domates üretimi yapılan plastik seraların modern ve akıllı seralara dönüşümüyle kalite ve verim artırılabilir. Domates üretiminde sözleşmeli üretim modeli uygulanması ve domates üretiminin planlanma yapılmasının; verimi artırmakla beraber hem üretici hem de tüketicileri arz, talep ve fiyatlar açısından olumlu etkileyeceği düşünülmektedir.

Kayısı

Üretimde sürdürülebilirliği sağlayabilmek ve kayısı üretiminde ilkbahar donlarından kaynaklanan üretim ve fiyat değişimlerini önleyebilmek için yeni kayısı bahçelerinin don riski az olan alanlarda kurulması gerekmektedir. Ayrıca kurulacak ilave kuru kayısı lisanslı depoları ürünün uygun koşullarda saklanabilmesini sağlayarak arz sürekliliği oluşturabilecektir.

Küresel Fiyat Beklentileri (1/2)

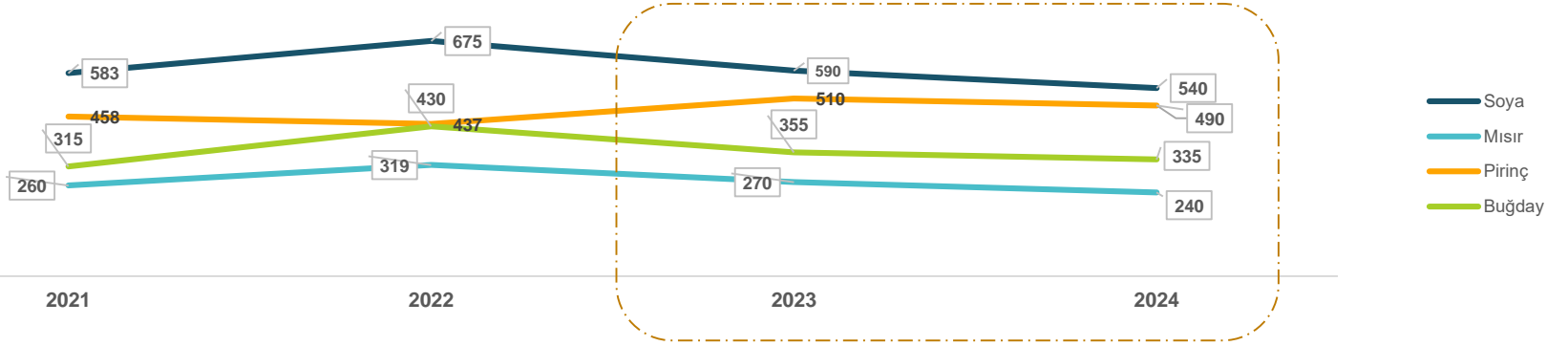
Gübre Fiyat Beklentileri					
Yıllık Ortalama	Birim	2021	2022	2023	2024
DAP	\$ / mt	601	772	580	570
Fosfat Kayası	\$ / mt	123	266	260	240
Potasyum Klorür	\$ / mt	210	520	475	425
TSP	\$ / mt	538	716	560	510
Üre Gübresi	\$ / mt	438	700	325	315

- 2022 yılında Ukrayna – Rusya gerilimi ile yükselişe geçen doğalgaz ve dolayısıyla üretimde bağlantısı olan gübre fiyatlarının 2023 yılından itibaren gerileyerek geçmiş dönemdeki seviyelere yakınsayabileceği öngörülmektedir.
- Türkiye'deki gübre kullanımının dünya ortalamasının üzerinde olması fiyat değişimlerine karşı hassasiyet yaratsa da global fiyatlardaki gerilemelerin Türkiye'de daha olumlu yansımaları olacağı öngörülmektedir

Kaynak: Dünya Bankası "Commodity Price Outlook" Nisan 2023, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Küresel Fiyat Beklentileri (2/2)

Seçili Tarım Ürünleri Fiyat Beklentileri (\$/ton)

- 2021 yılından itibaren yükselen enerji, gübre ve lojistik fiyatları paralelinde artış trendinde olan tarım ürünleri fiyatlarının ise Dünya genelinde girdi fiyatlarındaki gerileme paralelinde önümüzdeki dönemlerde iklim/doğa olaylarında ciddi değişiklikler olmaması koşulu ile düşüşünü sürdüreceği ve geçmiş dönem ortalamalarına yakınsayacağı öngörülmektedir.
- Türkiye'nin en fazla ithal ettiği doğrudan tarım ürünü olan buğdaydaki fiyat gerilemelerinin ithalatı artırabileceği düşünülse de getirilen ilave gümrük vergilerinin bu artışı baskılayacağı düşünülmektedir.

Kaynak: Dünya Bankası "Commodity Price Outlook" Nisan 2023, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Güncel Düzenlemeler

Üretim planlaması, sözleşmeli üretim, boş kalan arazilerin üretime kazandırılması ve orman köylülerimizin refah seviyesinin artırılması gibi birçok önemli konuyu içeren Orman Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair **422 Sayılı Kanun** teklifi 24 Mart 2023'de TBMM'de kabul edildi. Bu kanun değişikliği ile beraber üretimin ve verimliliğin artırılması ile beraber sürdürülebilirliği kapsamında belirlenebilecek planlar ortaya konmaya çalışılmıştır:

Planlı Üretime Geçilecek

- Arz – talep dikkate alınarak tarım havzası ve hatta işletme bazında ürün çeşitleri belirlenmesi,
- Her bölgenin iklimine ve su kullanımına göre ürün ekimine izin verilmesi,
- Bu sayede ürünlerde arz fazlası ya da arz kıtlığının önüne geçilerek, Stratejik ürünlerde arz güvenliğinin korunmasının yanında çiftçilerin pazarlama sorunlarının da önüne geçilmesi planlanmaktadır.

Üretim Yapılan Tüm Alanlar Kayıt Altına Alınacak

- Tapu ve mülkiyete dayanan Çiftçi Kayıt Sistemi'ne ek olarak bakanlık tarafından arazi ve ürün bazında üretimin takip edildiği yeni sistemler oluşturulması hedeflenmektedir.
- **Üst üste iki yıl ekmeyen veya nadasa bırakılan araziler geliri arsa maliklerine ait olmak üzere kiralanacak.**
- Arazi vasfı değişmemesi şartıyla kiralama desteklenirken arazinin bulunduğu bölgede yaşayan şahıslar ya da STK'lara ve meslek odalarına öncelik verilmesi planlanmaktadır.

Sözleşmeli Üretim Yaygınlaştırılacak

- Sözleşmelere ilişkin genel şartlar Tarım ve Orman Bakanlığınca belirlenmesi,
- Sigorta ve arabuluculuk ile her iki taraf için güvence oluşturulması,
- Sözleşmeli üretimin yaygınlaşması ile planlı üretim desteklenecek ve belli ürünlerde standardizasyon sağlanması,
- Çiftçinin ürününe alıcı bulması kolaylaşacak ve diğer bir yandan fiyat dalgalanmalarının belli oranda önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Sözleşmeli Tarım

- Sözleşmeli tarım modeli, bir sözleşme çerçevesinde çiftçinin üretimi gerçekleştirme sorumluluğu ile firmanın elde edilecek ürünü belirli şartlarda satın alma garantisine dayalı üretim ve pazarlama şeklidir.
- Planlı üretim yapılabilmesi ve ihtiyaç duyulan tarımsal girdilerin doğru zamanda tedarik edilebilmesi amacıyla sözleşmeli üretim yapılmakta ve bu sayede; istenen zamanda, uygun fiyat ve kalite koşullarında, düşük maliyetli, pazar kaygısı duymadan, güvenli ekim ile piyasa dengesi sağlanarak ve yerli kaynaklar verimli kullanılarak ürünlerin temini sağlanabilmektedir.

**Doğru arazide, doğru kişiyle,
doğru ürün üretilmesi**

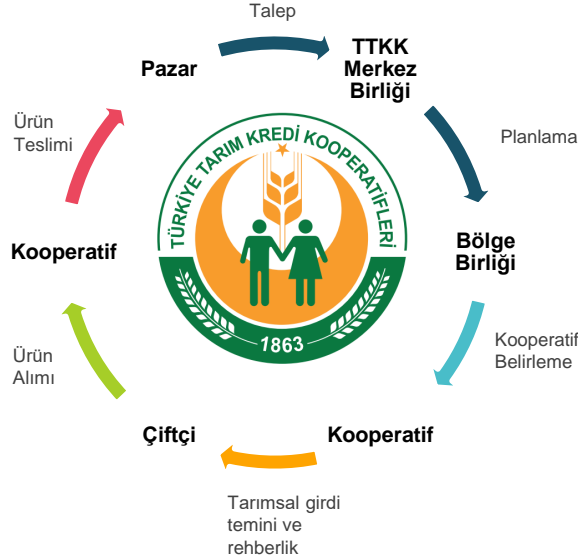

**Planlı Üretim ile kaynakların
etkin ve verimli kullanılması**

İhtiyaca göre üretim yapılması

Tarım Kredi Kooperatifleri Sözleşmeli Tarım Modeli

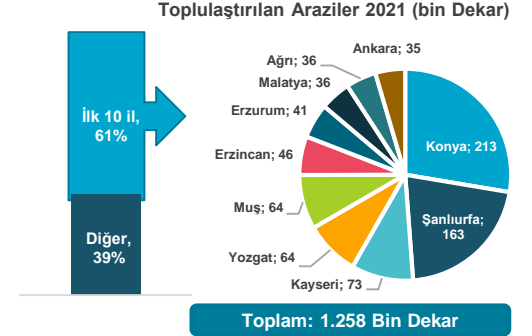
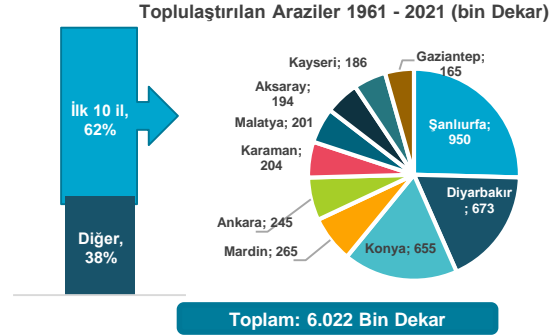

- Ürün ve dolayısıyla kullandığı hammaddelerde standardizasyona ihtiyacı olan büyük gıda üreticileri ya da tedarikçilerin uygulayabileceği bir yöntem olan sözleşmeli tarım halihazırda Lay's, Tat gibi büyük gıda üreticileri ve özel markalı ürünleri olan Şok, BİM, A101, Migros gibi büyük zincir marketlerce uygulandığı bilinmektedir.
- Diğer bir yandan Tarım Kredi Kooperatiflerinin uyguladığı modelde ise amaç ürün standardizasyonundan ziyade üreticinin tohum, mazot, gübre gibi girdilere erişiminin kolaylaştırılması, işletme sermayesi ihtiyacının azaltılması ve bu paralelde üretim sürekliliğinin sağlanmasıdır.
- Sözleşmeli tarım sisteminin yaygınlaşması ile girdi kullanımı hem kontrol edilebilir olacak hem de daha efektif hale getirilebilecektir. Bu doğrultuda hem üretici maliyetlerinin azaltılmasına destek olunacak, hem de verimlilik artışına destek olunacaktır. Bu beraber de tarımsal üretimde arz güvenliğinin sağlanabileceği öngörülmektedir

Kaynak: TTKK, TSKB Danışmanlık Hizmetleri

Arazi Toplulaştırma Çalışmaları

- Toplulaştırma işlemi; veraset yolu ile biçimsizce parçalanarak küçülmüş tarlaların devlet eliyle bütünlendirilerek bir araya getirilmesinden ibarettir. Toplulaştırma işleminin devlet tarafından ihale yoluyla yapılırsa da mülkiyet hakkını sınırlandırıcı şekilde ilerlememesi adına süreçlerde mülakatlar yapılarak çiftçinin tercihleri de dikkate alınır.
- Toplulaştırma işleminin en önemli amacı, ekonomik olarak işlevselliğini yitirmiş parsellerin bir araya getirilip, efektif makine kullanımına da imkan sağlayarak çiftçinin daha az masrafla daha fazla verim almasını sağlamaktır.

- 1961 yılından beri yapılan çalışmalar ve ihaleler sonucunda toplam 6 milyon dekarlık arazinin toplulaştırılma çalışmaları tamamlanmış olup bu alan Türkiye tarım arazilerinin %2,5'lük kısmına karşılık gelmektedir. DSİ tarafından yayınlanan istatistikler incelendiğinde arazi toplulaştırma çalışmalarının 2012 yılından itibaren hızlandığı ve en yüksek toplulaştırmanın 1,3 milyon dekar ile 2021 yılında tamamlandığı izlenmektedir. Ayrıca en yüksek arazi toplulaştırmanın yapıldığı illere bakıldığında hem tahıl üretiminin yüksek olduğu, hem de çiftçi başına düşen arazinin küçük olduğu Şanlıurfa, Konya ve Diyarbakır dikkat çekmektedir.
- Ölçek ekonomisinin uygulanabilmesi ve özellikle tahıl grubu ürünlerinde verimliliğin artırılabilmesi adına arazi toplulaştırma kritik bir öneme sahiptir. 2022 yılı ve sonrasında da arazi toplulaştırma çalışmalarında 2021 yılındaki yoğunluğun devam etmesi beklenmektedir.

07

Sonuç

Sonuç ve Genel Değerlendirme (1/4)

Tarım Alanları

- 2000-2020 yılları arasında küresel tarımsal alanlar büyüklüğü önemli ölçüde değişmediği, yıllar itibarıyla hayvancılık için kullanılan kalıcı çayır ve meraların tarımsal faaliyetlerde kullanıldığı değerlendirilmektedir.
- 2020 yılından itibaren artış trendinde olduğu izlenen Türkiye tarım alanlarının önümüzdeki yıllarda da bu trendi koruyacağı öngörülmektedir. Nadas sınırlamaları ve arazi toplulaştırma çalışmaları paralelinde de mevcut alanların daha efektif kullanılabileceği düşünülmektedir.

Üretim ve Verim

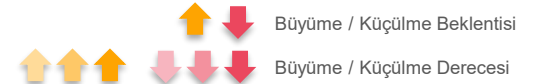

- Yıllar itibarıyla tarım yapılan alanların büyüklüğü değişmezken küresel tarımsal üretim miktarı artmıştır. 2020 yılında en çok tahıl ve şeker bitkileri üretilmiş olup, toplam üretimin %50'si Asya bölgesindedir. Türkiye tarımsal verimlilikte ve tarımsal üretim değerinde dünya sıralamasında 8. sıradadır.
- Türkiye'de tarımın GSYH'den aldığı pay 2022 yılında %5,8 olmakla beraber meyve ve sebze üretimi dünya ortalamasının üzerindedir. Ekim alanı planlamaları, iklime ve toprağa uygun ürün seçimleri ve efektif girdi kullanımı konularının önem arz ettiği tarımsal üretimde yapılan yeni planlamalar paralelinde devlet kontrolünün belirli ölçüde sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda verimin artacağı ve tarımsal üretimde arz güvenliğinin sağlanabileceği öngörülmektedir.

İstihdam

- Tarım sektöründe çalışan insan sayısı 2000-2021 yılları arasında azalmış olup, 2021 yılında küresel %26,6'sı tarım sektöründe çalışmaktadır. Emek yoğun ve teknoloji seviyesi düşük olan tarım sektörünün, Afrika bölgesindeki az gelişmiş ülkelerde istihdamdan daha çok pay aldığı dikkat çekmektedir.
- Tarım sektöründe çalışan insan sayısı 2014 - 2022 yılları arasında azalmış olup yıllar itibarıyla tarımdaki kadın istihdamının payı da gerilemektedir. 2022 yılında Türkiye istihdamının %16'sı tarım sektöründe çalışmaktadır. Emek yoğun ve teknoloji seviyesi düşük olan sektörün, düzenli ve yeterli gelir oluşturabilecek seviyeye getirilmesi ile istihdamdaki azalışın ve tarımsal nüfusun yaşlanmasının önüne geçilebilecektir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme (2/4)

Tarımsal Girdiler

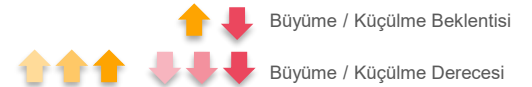

- Dünyada verimi artırmak için gübre ve tarımsal ilaç yaygın olarak uygulanmaktadır. Amerika bölgesi tarımsal ilaç kullanımında 1. sıradadır. Gübre kullanımında ise Hollanda'nın 1. sırada, Türkiye'nin ise 8. sırada yer aldığı bilinmektedir.
- Türkiye'deki toprak yapısı nedeniyle özellikle azotlu kimyasal gübrelerin kullanımının yoğun olduğu izlenmekte olup yıllar itibarıyla da tüketimde hızlı bir artış olduğu görülmektedir. Doğru sulama yöntemleri ile toprağın minerallerini koruma ve sonrasında toprak analizi ile efektif gübre kullanımının sağlanabileceği düşünülmektedir.
- Türkiye'deki iklim çeşitliliği paralelinde çok farklı zararlı ve hastalıkla mücadele edilmesi gereken tarım sektöründe organik tarım ve iyi tarım uygulamaları ile doğal yollardan zararlı mücadelesi teşvik edilerek kimyasal ilaç kullanımının azaltılması hedeflenmektedir.

Fiyat Trendleri

- Tarım ürünleri fiyatları; iklim koşulları ve üretim miktarı yanı sıra lojistik maliyeti, gübre fiyatları ve doğalgaz fiyatlarındaki değişimlere duyarlılık göstermektedir. 2020 yılında COVID - 19 salgını ile başlayan tedarik zinciri sorunları, üretim maliyetlerinde artışa neden olmuş, Rusya-Ukrayna gerilimi ile gelen belirsizliklerden ve artan enerji maliyetlerinden ise gerek girdi fiyatları etkilemiş gerek ürün fiyatlarında ciddi artışlar yaşanmıştır. 2023 yılından itibaren emtia ve gübre fiyatlarındaki azalış beklentisi ile küreselde ürün fiyatlarında artış hızının yavaşlamasında etkili olması beklenmektedir.
- Türkiye'de girdi fiyatlarının ürün satış fiyatlarından daha fazla artması nedeniyle birim başı karlılık gerilemektedir. Türkiye'de 2022 yılında girdi fiyatlarında yaşanan sıçramanın etkisiyle üretici fiyat endekslerinde görülen hızlı yükselişin girdi fiyatlarına paralel olarak önümüzdeki iki yılda normalleşmesi beklenirken yurtiçi ürün fiyatlarındaki tırmanışın da hız kesmesi beklenmektedir. İthalatı önleyici önlemler kapsamında talebin yerli ürüne yönlendirilmesinin de fiyatlara etki edeceği öngörülmektedir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme (3/4)

Dış Ticaret

- Küresel tarımsal ürünler ihracatında ilk 10 ürün arasında soya fasulyesi, palmye yağı, şeker kamışı gibi ürünlerin konsantre bir pazara sahip olduğu ve ihracatlarının büyük bir bölümünün Brezilya ve Endonezya'dan olduğu görülmektedir. Küresel tarımsal ürünler ithalatında ise 91,2 milyar ABD doları ile 1. sırada yer alan soya fasulyesinin toplam ithalatının %59'u Çin'e ait olup kalabalık nüfusun tüketimi için yoğun bir şekilde tarım ürünleri ithalatı yapılmaktadır.
- Özellikle sağlıklı atıştırmalıklara olan talebin yükselişte olması Türkiye'nin ihracatta lider olduğu Fındık, Üzüm, İncir, Kayısı gibi meyve ürünleri ve kurutulmuş ürünlere olan talebi büyötmektedir. Bu talep artışının fiyatların iyileşmesini destekleyeceği ve Türkiye'nin özellikle Avrupa ve Amerika pazarlarında ihracat hacmini büyüteceği öngörülmektedir.
- Türkiye doğrudan tarım ürünleri ithalatında tahıl ve yağlı tohum ürünlerinin payı %77 seviyelerinde olmakla beraber ithal edilen ülkeler bazında konsantrasyonun da yüksek olduğu görülmektedir. 2022 yılında tahıl fiyatlarındaki ani artış paralelinde Türkiye doğrudan tarım ürünlerinde net ithalatçı konumuna gelmiştir. Tahıl ürünleri ithalatlarında gümrük vergilerinin yükseltilmesi ve iç piyasa fiyatlarının yükseleceği beklentisi paralelinde üreticilerin tahıla yönelerek iç arzın yükseleceği ve bu paralelde ithalata olan talebi yavaşlatacağı öngörülmektedir.

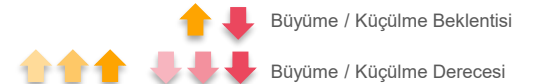
İhracat ↑

İthalat ↓

Finansman

- İnceleme dönemleri itibarıyla tarım sektörü kredilerinin toplam kredi hacminden ortalama %4 pay aldığı izlenmekte olup sektörün kredi hacminden aldığı payın GSYH'dan aldığı payın (ort. %5,8) altında olduğu görülmektedir.
- Toplam kredi hacminde kısa vadeli kredilerde ise bir yıllık artışı %113 olurken tarım sektöründe bu oranın %148 seviyelerine ulaştığı hesaplanmaktadır. Artan girdi fiyatları paralelinde işletme sermayesine ihtiyaç artan sektörde gelirin yılda bir defa hasat sonrasında elde edilmesinin etkisiyle kısa vadeli kredilerin ağırlık kazandığı görülmektedir. Devletin uyguladığı faiz destekleri paralelinde ise takipteki kredilerin oranı son üç yıldır azalmaktadır.
- 2022 yılı TARSİM özet sonuçları incelendiğinde, 2021 yılında Ege ve Akdeniz Bölgelerindeki büyük yangınlar ile gelişen hasar ve sigorta bilinci ile 2022 yılında rekor düzeyde işlem hacmine ulaşılmış olup 2023 yılında da artışın devam edeceği düşünülmektedir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme (4/4)

Destekleyici Uygulamalar

- Tarım sektöründe ekin, alan, hayvan ve tarım yöntemi türüne göre verilen destekler Tarım ve Orman Bakanlığı ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla çiftçilere sağlanmaktadır. Aynı zamanda, sertifikalı tohum ve fide destekleriyle organik ve iyi tarım uygulamaları desteklenmektedir. Çiftçilere doğrudan veya kooperatifler aracılığıyla uygun fiyatlarda tarımsal girdiler (gübre, ilaç, akaryakıt) ve danışmanlık hizmetleri verilmektedir.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yatırım teşvik belgeleriyle tarım sektörüne yönelik entegre hayvancılık, gıda içecek, su ürünleri yetiştiriciliği, soğuk depolama, sera, yenilenebilir enerji, tarımsal ürün ambalajlama ve perakendeciliği yatırımları desteklenmektedir. Tarım sektörüne verilen teşviklerin yatırım tutarı yıllar itibarıyla toplam verilen teşvik yatırımlarının ortalama %2'sini oluşturmakta olup sektörün GSYH'ya ortalama katkısından (%6,5) az olduğu görülmektedir.

Sürdürülebilir Tarım

- Sürdürülebilir tarım; doğal hayatın akışına sahip çıkan, sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan verimli, insan sağlığını koruyan, çevreye önem veren bütüncül tarımsal uygulamalardır.
- Dünya genelinde yanlış tarım uygulamaları nedeniyle toprak alanları erozyonlar sebebiyle kaybedilmektedir, tarımsal faaliyetler küresel sera gazı salımının %18'inden sorumlu olmakta ve su yoğunluğu oldukça yüksek olan gıda ve tarım sektörü toplam küresel su kullanımının %69'unu teşkil etmektedir.
- Türkiye'de tarımsal sulama faaliyetleri 2020 yılında toplam su çekiminin içerisinde %87,2 paya sahiptir. Tarımda yanlış sulama su kaynaklarının tükenmesine neden olmaktadır.
- Sürdürülebilir sulama ve toprak yönetimi ile doğal kaynakların verimli kullanıldığı ve ekosistemin korunduğu bir tarım yöntemi şekli mümkündür.

TSKB DANIŞMANLIK HİZMETLERİ